

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** [CC BY-NC 3.0] license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1834
1835
1836

Պ-յուճա Ա.

Եր Եժ Իրացաշարկիք

Հտ Ա-Գ-

84
7-60

Զ Եյուռնիա
1871

84

Ա. ՏԻԻՄԱ

ԵՐԵՔ ՀՐԱՅԱՆԱԿԻՐՔ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՀԱՏՈՐ Բ.

ՏԵՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ՏԻԳՐԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԵԱՆ

12-058

ՉՄԻԻԻՆԻՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԵԱՆ

1872

1875

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1875

OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

745-078

1875

OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1875

Ե Ր Ե Ք

Հ Ր Ա Յ Ա Ն Ա Կ Ի Ր Ք

Ա.

Վ Ի Ն Գ Ի Բ Կ ՈՒՄՍՈՒ Հ Ի Ն

Պըքինկ՛հէմի գուքսը՝ ճամբուն վրայ տ'Արղանեանի հարց ու փորձ ընելով իմացաւ, չէ թէ անցած դարձածը, այլ ինչ որ տ'Արղանեան գիտէր: Պատանիին բերնէն լսածներն իր յատուկ յիշատակներուն միացնելով՝ բաական ճշդ ընտ գաղափար մը ստացաւ թագուհւոյն վիճակին ծանրութեան վրայ, թէև անոր գիրը՝ համառօտ և անորոշ՝ արդէն նոյնը կ'յայտնէր: Բայց մանաւանդ իրեն զարմանք պատճառող բանը սա էր թէ կարտինալը՝ որ տ'Արղանեանի Անկլիա ռաք-կոխելն անշուշտ չէր ուզեր, ինչպէս ճամբուն վրայ զանի ձերբակալ ընել չէր տուած: Ահա այն ատեն՝ գքրին զարմանքը տեսնելով՝ տ'Արղանեան պատմեց թէ ինչ ըզգուշութիւններ ատեր էր, թէ ինչպէս իր երեք բարեկամաց անձնուի բոթեան շնորհիւր, որոնք ճամբուն վրայ արիւնալի ցրուեր էին, յաջողեր էր մի միայն սրի հարուած մ'ընդունելով՝ որ թա-

գուհւոյն նստակն ալ ծակեր էր, հասնիլ, և ինչպէս Պ. Աւար-
դին ահռելի կերպով փոխարէնը հաստուցեր էր : Գուքան այս պատ-
մութեան մտիկ ընելով, զոր յետին սարգաթեամբ կ'զրուցէր
տ'Արդանեան, ասեմն ասեմն անոր երեսը զարմանօք կ'նայէր, որ-
պէս թէ չէր կարող հասկնալ թէ ինչպէս այնքան խոհեմու-
թիւն, արիւթիւն և անձնութիւն ունեցած լինի պատանի
մ'որ հազիւ քսան տարեկան կերեւէր :

Ձիերը հովի պէս կ'վազէին և քանի մը վայրկիսէն Լոնտօնի
դռները հասան : Տ'Արդանեան կարծեր էր թէ քաղաքը հասնե-
լուն՝ դուքան իր երիվարին վազքը պիտի մնոմէ, բայց այսպիսի
բան մը չըբաւ . արշաստոյր քշեց իր ձին՝ ճամբուն վրայ դանդա-
ները առապալելու անհոյ : Եւ արդարեւ Միջնաքաղաքէն անցնելու
ասեմն՝ քանի մը պատահարներ տեղի ունեցան, բայց Պրփինկհէմ
և ոչ իսկ զլուխը դարձուց նայելու համար թէ թաւալզուր ըբած
մարդիկն ինչ եղան : Տ'Արդանեան անոր հետեւեցաւ, կ'լսէր ա-
ղաղակներ որ անէծքի ձայներու շատ կ'նմանէին :

Պրփինկհէմ իր ապարանին բակը մտնելով՝ ձիէն վար ցատ-
կեց, և առանց փոյթ ընելու թէ ինչ պիտի լինի, սանձը վզին
վրայ նետեց և դէպ 'ի դրանդը սրացաւ : Նոյնն ըբաւ և տ'Ար-
դանեան, թէ և քիչ մ'աւելի հոյ կ'տանէր նոյն ազնիւ ձիերուն
համար որոց արժէքը կրցեր էր ճանչել : Բայց խնդութեամբ դի-
տեց որ երեք չորս սպասաւորներ խոհանոցէն և ակոռէն դուրս
վազելով՝ ձիերն առին որ ինամեն :

Գուքան այնքան արագ կ'քալէր որ տ'Արդանեան դժուարաւ ա-
նոր կ'հետեւէր : Հետզհետէ շատ մը սրահներէ անցաւ . այս սրահ-
ներն այնպէս վայելուչ զարգարուեր էին՝ որոց վրայ Փրանսոյի ամե-
նէն երևելի իշխանները դաղափարն անդամ չունէին, և վերջապէս
ննջարան մը հասաւ որ ճաշակի և ճոխութեան կողմէ հրաշալիք
մ'էր : Նոյն սենեկին նրհեկին մէջ գուռ մը կար՝ վիժակին մի-
ջևը . գուքան այս գուռը բացաւ ոսկի բանալիով մը, զոր նոյն
մետաղէ՝ օղակով մը վզէն կ'կախէր : Տ'Արդանեան՝ առ խոհեմու-
թեան՝ ետև մնացեր էր, բայց այն միջոցին՝ որ տ'Արդանեան

նոյն դրան սեռն կ'անցնէր, զլուխը դարձոց և պատանիին վարանումը գիտելով:

— Եկո՛ւր — ըսաւ անոր — և եթէ Նորին վեհափառութեան թագուհւոյն ներկայանալու պատիւն ունենաս, տեսածդ անոր պատմէ:

Այս հրաւերէն սիրտ աւնլով տ'Արզանեան դքսին հետեւեցաւ, որ դուռն իր ետեւն զոցեց:

Այն ատեն երկուքնին ալ փորրիկ մատոան մը մէջ գտնուեցան, մատուռ մ'որ պարսիկ մետաքսէ և ոսկեհոռ գորգերով զարդարուեր և բազմաթիւ մոմերով լուսալիւր լուսաորուեր էր: Տեսակ մը խորանի վերան և կապոյտ ամպհովանիի մը ներքև, որուն սարը սպիտակ ու կարմիր փետուրներ կային, բնական մեծութեամբ կենդանադիր մը կ'գտնուէր որ Աւարիոյ տան Աննայի պատկերն էր. այս պատկերն այնքան սաստիկ կ'մմանէր բնագրին որ տ'Արզանեան զարմացման ճիկ մը հանեց. այնպէս իմն կ'երևէր որ թագուհին բերանը պիտի բանար խօսելու համար:

Խորանին վրայ և պատկերին տակ՝ կ'տեսնուէր ականակուռ ասղիկները պարունակող արկղիկը:

Գուքը խորանին մօտեցաւ, ծունր դրաւ, ինչպէս կ'ընէ քահանայ մը Քրիստոսի առջև, և ապա արկղիկը բացաւ:

— Ահաւասիկ — ըսաւ անոր արկղէն՝ կապոյտ ժապտէնէ ակնափայլ խոշոր հանդոյց մը հանելով — ահա ատոնք են այն մեծագին ասղիկներն որոց հետ թաղուելու երդում ըրեր էի: Թագուհին աուեր էր ինձ զանոնք, թագուհին ետ կ'առնու. իր կամքը, Ատուծոյն պէս՝ թող կատարուի ամէն բանի մէջ:

Յետոյ սկսաւ իրարմէ ետև համբուրել այն ասղիկներն որոցմէ պիտի բաժնուէր: Յանկարծ սոսկալի աղաղակ մ'արձակեց:

— Ի՞նչ կայ — հարցուց տ'Արզանեան մտատանջ — և ինչ պատահեցաւ քեզ, լօրտա:

— Սա կայ որ ամէն ինչ կորաւ — գոչեց Պրքինկհէմի գուքը մեռելի պէս դունատ դառնալով. — ասղիկներէն երկուքը պակաս են. տաս հատ միայն մնացեր են:

— Միթէ կորուսի՞ր, միլօր, թէ ոչ գողցան :

— Գողցան — վրայ բերաւ դուքսը — և կարտինալն է այս կողոպուտան ընողը : Տես անդամ մը, նոյն ասղիկները բռնող ժապուէնները մկրատով կարուած են :

— Եթէ գողցող անձը միտքդ դայ . . . : Կարելի է նոյն անձը տակաւին պահած է զանոնք :

— Կեցի՛ր, կեցի՛ր — գոչեց դուքսը : — Այս ասղիկներն առաջին անգամ՝ թաղաւորին պարահանչիտին՝ ութ օր առաջ՝ երթալուս դրի, ՚ի Ալինտգօր : Ալինգր կոմսուհին, որուն հետ արուեր էի, նոյն հանդիտին մէջ ինձի մօտեցաւ : Այս հաշտութիւնը նախանձոտ կնկան մը վրէժխնդրութիւնն էր : Այն օրէն վեր Ալինչր կոմսուհին շտեսայ : Այս կիներ կարտինալին մէկ գործակալն է :

— Ուրեմն կարտինալն ամէն տեղ գործակալն ունի — գոչեց ատրդանեան :

— Ո՛հ, այո՛, այո՛ — ըսաւ Պրքինկհէմ ակօաները բարկութենէն սեղմելով — այո՛, ահարկու ըմբիշտ մ'է : Այլ սակայն պարահանդէսն ե՛րբ տեղի պիտի ունենայ :

— Գալ երկուշաբթի :

— Գալ երկուշաբթի : Հինգ օրէն, մեր ուղած ժամանակէն աւելի է : Բաղրիս — գոչեց դուքսը մատուան դուռը բանալով — Բաղրիս :

Իր մտերիմ սենեկապանն երեցաւ :

— Իմ ակնադործս և գրագիրս կանչէ :

Սենեկապանն այնպիսի արագութեամբ և համրութեամբ դուրս ելաւ որով կ'իմացուէր թէ ՚ի բնէ սովոր էր կուբօրէն և անշշունչ հնազանդելու :

Բայց որչափ որ առաջ ակնադործն անուանեց դուքսը, նախ գրագիրն երեցաւ : Այս բնական էր, վասն զի ապարանը կ'ընակէր : Պրքինկհէմի դուքսն իր ննջարանը՝ սեղանին առջև նստած գտաւ, որ իր ձեռօք քանի մը հրամաններ կ'ըրէր :

— Պարոն ծաքսոն — ըսաւ անոր — իսկոյն պէտք է որ դի-

ւանապետին երթաս և ըսես որ այս հրամաններս կատարելու հոգ տանի : Ա՛փափաքիմ որ անմիջապէս զանոնք հրատարակէ :

— Բայց , տէր իմ , եթէ գիւանապետը հարց ու փորձ ընէ ինձ թէ ի՞նչ առթիւ այս տարօրինակ հրամանները կ'տայ Ձեր վսեմափայլութիւնը , ի՞նչ պատասխան տամ :

— Ա՛պատասխանես որ այս է իմ կամքս , և թէ պարտաւոր չեմ որ և է մէկուն իմ ընթացքս բացատրել :

— Բայց , տէր իմ , միթէ գիւանապետն այս պատասխանը պիտի տայ Նորին վեհափառութեան — հարցոց զբաղիրը ժպտելով — եթէ գիպուածով թաղաւորը հետաքրքիր լինի իմանալու թէ ի՞նչ պատճառաւ Մեծն-Բրիտանիայէն նաւ մը չլիտի կարենայ դուրս ելնել :

— Իրաւունք ունիս , պարոն — պատասխանեց Պրֆինկհէմ . — այն ատեն թաղաւորին պիտի ըսէ որ պատերազմ որոշեցի , և թէ այս ընթացքս Քրանսայի գէմ թշնամութեան առաջին գործս է :

Գրագիրը խոնարհութիւն ըրաւ և դուրս ելաւ :

— Ահա այս կողմէն հանդատացանք — ըսաւ Պրֆինկհէմ դէպ ՚ի տ'Արդանեանի գառնաւով : — Եթէ ասգիկներն արդէն ճամբայ ելած չեն Քրանսա երթալու , քեզնէ վերջը պիտի հասնին :

— Ի՞նչպէս :

— Նորին վեհափառութեան նաւահանդիստները գտնուած բոլոր նաւերն արգիլել տալու հրաման զրկեցի հիմակ , և առանց մասնաւոր արտօնութեան , նաւ մը չկրնար ճամբայ ելնել :

Տ'Արդանեան ապշու թեամբ նոյեցաւ այս մարդուն երեսը , որ թաղաւորի մը վտաահութենէն ստացած անսահման իշխանութիւնը յօգուտ սիրոյն կ'գործածէր : Պրֆինկհէմ պատանիին դէմքին երեւոյթէն հասկցաւ թէ անոր մտքէն ի՞նչ կ'անցնէր և ժպտեցաւ :

— Այո՛ — ըսաւ — այո՛ , վաան զի Աստրիոյ տան Աննան իմ ճշմարիտ թաղահիս է , անոր մէկ խօսքին միայն՝ պատրաստ եմ հայրենիքս մատնելու , թաղաւորս մատնելու , Աստուածս մատնելու : Նա խնդրեց իզնէ՛ որ լա Ռօշէլի բողոքականաց խոստացած օգնութիւնս չըրկեմ , և խնդիրը կատարեցի : Իմ խոստումս

չգահեցի, և սակայն ինչ փոյժս է, անոր փափաքին կ'հնազանդէի. և միթէ այս հնազանդութեանս փոխարէնը մեծապէս չստացայ, ըսէ, վասն զի այս հնազանդութեանս պարտաւոր եմ իր կենդանագիրը:

Տ'Արդանեան զարմայտ թէ ինչ դիւրարեկ և անյայտ թեւերէ կախում ունին երբեմն ժողովրդեան մը բաղդն և մարդկան կեանքը:

Այս մտմտութով համակուած էր երբ ակնագործը ներս մտաւ: Իրլանտացի մ'էր նա՝ իր արհեստին մէջ քաջաւարժ, և ինքք բերնովը կ'իտաստովանէր թէ Պըքինկհէմփը դքսէն տարին հազար ոսկի կ'շահէր:

— Պարոն Օրէյի — ըսաւ անոր դոքսը, զանի մատուռը տանելով — նայէ անզամ մը սա ականակուռ ասղիկներն և ըսէ ինձ թէ ամէն մէկն ինչ կ'ամէ:

Ոսկերիչն աչք մը նետեց անոր վայելուչ շէնքին վրայ, իրարու վրայ անդամանդներուն արժէքը հաշուեց և առանց վարանման,

— Ամէն մէկը հազար հինգ հարիւր ոսկի գահեկան կ'ամէ, միւր — ըսաւ:

— Քանի՞ օր պէտք է այս տեսակ երկու հատ ասղիկ շինելու: Կ'նայիս որ երկու հատ պակաս են:

— Ութ օր պէտք է, միւր:

— Ամէն մէկուն համար երեք հազար ոսկի գահեկան (երսուն հազար ֆրանք) կ'վճարեմ, բայց վաղը չէ միւս օրը կ'ուզեմ:

— Միւր, կրնամ հասցնել:

— Անդին մարդ մ'ես, Պ. Օրէյի, բայց այս բաւական չէ, այդ ասղիկներն ուրիշին չպիտի յանձնուին, պէտք է այս պալատին մէջ շինուին:

— Անկարելի բան է, միւր, ես միայն կարող եմ զանոնք շինելու, որպէս զի նորերուն և հիներուն մէջ տարբերութիւնը չբտեմնուի:

— Ճիշտ այդ պատճառաւ, սիրելիդ իմ Օրէյի, իմ կալանաւորս ես, և եթէ պալատէս ելնել կամենաս, չես կարող:

ուտի յոյսը կտրէ : Ըսէ ինձ թէ որ դործաորներդ պէտք են քեզի , իմացոր ինձ թէ ինչ տեսակ դործիներու պէտք ունիս որ բերեն :

Ահնագործը քաջ կ'ձանչէր դուքսը , զիտէր որ անօգուտ էր զիտողութիւն մ'ընել , ուտի անմիջապէս հնազանդեցաւ :

— Կոնէ ներելի չէ ինձ կնկանս իմաց տալ — հարցոց նա :

— Ա՛հ , քեզ ներելի է իսկ զանի տեսնել , իմ սիրելի Պ . Օրէյի . քու գերտ թիւնդ շատ անուշ պիտի լինի , անհոգ եղիբ . և որովհետեւ ամէն անհանդատ թեան համար փոխարինութիւն մը պէտք է , աստասիկ ասղիկներուն յինէն գուրս՝ հազար ոսկի դահեկանի դրամատոմս մ'որպէս զի քեզի պատճառած ձանձրոյթս մտնաս :

Տ'Արզանեան ևս քան զևս կ'զարմանար անլիխոյցի պաշտօնէին ընթացքին վրայ , որ լիաձեռն կ'շարժէր թէ մարդիկը և թէ միլիօնները :

Իսկ ակնագործն իր կնկան զիր մը կ'զրէր հազար ոսկի դահեկանի թուղթը զրկելով , և կ'ապսպրէր որ իր ամենէն վարպետ գործաւորն իրեն զրկէ փոխարէն , նոյնպէս զէզ մ'անդամանդներ՝ որոց ծանրութիւնն ու տեսակն անոր կ'յայտնէր , և իրեն պէտք եղած գործիներու ցուցակ մը :

Պրքինկհէմ ակնագործն առաւ և անոր յատկացած սենեակը տարաւ , որ կէս ժամու մէջ գործարան մը դարձաւ : Յետոյ ամէն մէկ զրան առջև պահակ մը կեցոց՝ պատուիրելով որ որ և է մէկը ներս մտնելու շթողուն՝ բաց ՚ի իր սենեկապան Բողբիսէն : Աւելորդ է բսել որ լիովին արգիլեալ էր Օրէյի ոսկերչին և իր օգնականին որ և է պատրուակաւ գուրս ելնել :

Այս գործը կարդաղբէլէն ետև՝ դուքսը ա'Արզանեանի մօտ եկաւ :

— Այժմ , իմ նորատի բարեկամս — բտաւ նա — Անլիխա մեր երկուքինն է , ինչ կ'ուզես , ինչ կ'փափարիս :

— Անկողին մը — պատասխանեց ա'Արզանեան . — առ ժամս կ'խոստովանիմ որ ամենէն աւելի անկից պէտք ունիմ :

Պրքինկհէմ իրեն սենեկին կից սենեակ մը տուաւ ա'Արզան-

եանի : Ա՛ռզէր որ սրտանին իր ձեռքին ներքև պահէ , չէ թէ անորմէ կ'կասկածէր , այլ անոր համար որ կ'փափաքէր իր մօտ մէկն ունենալ որպէ՛ս զի միշտ թաղուհւոյն վրայ խօսի :

Ժամ մ'եւաքը Աննտօնի մէջ հրատարակուեցաւ այն հրովարտակն որով Ֆրանսա երթալիք նաւերն արդիլուեցան ճամբայ ելնելու , նոյն իսկ թղթատար նաւերն : Ամէն մարդ կարծէր թէ ասով երկու տէրութեանց մէջ պատերազմ հրատարակուեր է :

Արոշեալ օր երկու ականակուռ ասղիկները լմնցեր էին , բայց այնքան ճշտիւ օրինակուած , այնքան յար և նման , որ Պրքինկհէմ նորերը հիներէն չկրցաւ զանազանել , և ամենէն վարժ աչքն այսպիսի բաներու մէջ իրենին պէս պիտի խարուէր :

Անմիջապէս տ'Արդանեանը կանչել տուաւ :

— Ահա ասիկ — ըստ անոր — այն անդամանդէ ասղիկները զոր առնլու համար եկար , և վկայ եղիր որ ամէն ինչ որ մարդկային կարողութիւնը կրնար ընել , ըրի :

— Անհոգ եղիր , միւօր . տեսածս պիտի ըսեմ . բայց ասղիկներն առանց տփի տուիր ինձ :

— Տուփը կրնայ նեղութիւն պատճառել քեզի : Ասկէ զատ՝ տուփը միայն մնալով ինձ՝ աւելի մեծ արժէք ստացաւ աչքիս : Պիտի ըսես որ զայն քովս պահեցի :

— Յանձնարարութիւնդ կէտ առ կէտ պիտի կատարեմ , միւօր :

— Հապա հիմակ — վրայ բերաւ Պրքինկհէմ պատանիին երեսը նայելով ակնապիշ — ինչպէ՛ս ծառայութեանդ փոխարէնը պիտի հասուցանեմ :

Տ'Արդանեանի երեսը կրակի պէս կարմրեցաւ : Ղիտեց որ դուքն իրեն բան մ'ընդունել տալու ճար մը կ'փնտռէ , և այս գաղափարը՝ թէ իր և ընկերներուն արիւնն անկլիտայի ոսկիով պիտի վճարուին՝ իրեն շատ ծանր կ'երևէր :

— Խնդիրը պարզեմք , միւօր — պատասխանեց տ'Արդանեան և ամէն բան կանխաւ կշռենք որպէ՛ս զի մեր մէջ սխալմունք մը չպատահի : Աս Ֆրանսայի թաղաւորին և թաղուհւոյն ծառայութեան մէջն եմ և Պ . Տէղէսարի գնդին զինուորներէն մին . Պ .

Տէղէսար նոյնպէս Պ. ար Գրեմիլ ազգականը յատկապէս թագաւորին և թագուհւոյն կապուած են : Աստի բոլոր բրածս՝ թագուհւոյն համար էր և չէ թէ քեզի : Այս բառական չէ, թերևս այս գործն անգամ վրաս չէի առնուր եթէ հաճելի չլինէր անձի մ'որ իմ արտահայտ է, ինչպէս որ թագուհին քուկդ է :

— Այո՛ — ըսաւ գոքսը ժպտելով — և կարծեմ ճանչել այս ըսած անձդ, այս է . . . :

— Միւր, ևս անուն չտուի — ընդմիջեց պատանին աշխուժի :

— Ճշմարիտ է — ըսաւ գոքսը — ուրեմն քու անձնութիւնը թեանդ համար պարտաւոր եմ այն անձին շնորհապարտ լինիլ :

— Քաջ խօսեցար, միւր. — վասն զի ճիշտ այս միջոցիս որ պատերազմի ինչիւր կայ, կ'խոստովանիմ որ քեզ մի միայն իբրև անկլիացի կ'նկատեմ, և հետեապէս իբրև թշնամի որուն պատերազմի դաշտի վրայ հանդիպիլ աւելի լաւ ունիմ քան թէ Վինտզորի ծառաստանին կամ Ղուվրի դաւիթնեբու մէջ. սակայն դարձեալ իմ պաշտօնս կէտ առ կէտ կատարելու, և 'ի հարկին, սպաննուելու պատրաստ եմ. բայց նորէն կ'ըսեմ Վասեմփայլութեանդ, որ այս երկրորդ տեսութեամբս ըրածիս համար շնորհակալիք յայտնելու պէտք չունիս, ինչպէս որ առաջին անգամ քեզի համար ըրածիս առթիւ չունեցար :

— Մենք սովոր ենք ըսելու. « Սկովտիացիի մք պէս հպարտ » — մրմնաց Պրքինկհէմ :

— Իսկ մենք կ'ըսենք. « Կասքօնի պէս հպարտ » — պատասխանեց տ'Արդանեան : — Կասքօնները Քրանսայի Սկովտներն են :

Տ'Արդանեան գոքսը բարևեց և մեկնելու պատրաստուեցաւ :

— Լաւ, այդպէս կ'ձգես կ'երթաս. ուսկից, ի'նչպէս :

— Իբրտ է :

— Աստուած շնորհ տայ. դաղղիացիք ամէն բան զիւրին կ'երևակայեն :

— Մոռցեր էի որ Անկլիա կղզի մ'է, և դու անոր թագաւորն ես :

— Շիտակ նառահանդիստը գնա՛, Սըն՝ անուն երկկայմ նաւը

Հարցուր, այս նամակը նա ապետին տուր. նա ապետը քեզ նա-
ւահանդիսատ մը պիտի տանի ուր անտարակոյս մարդ մը չսպա-
սե՛ր քեզ, և ուր սոխորարար ձկնորսի նա ախներ կ'մտնենան:

— Ի՞նչ է այն նահանգատին անունը:

— Սէն-Վալէրի. բայց կեցիր. երբ անդ հասնիս, անանուն
և աննշան պանդակ մը կ'մտնես, որ նա ապետներու ճշմարիտ կա-
յան մ'է. անշուշտ չես սխալիր, վասն զի մէկ հաս միայն կայ
այն տեղ:

— Վերջը:

— Պանդակապետը կ'կոչես և անոր կ'ըսես. Փորվըրա:

— Ի՞նչ ըսել է այդ:

— Ընդ առաջ. այս է կարգախօսը: Քեզի պատրաստ ձի մը
պիտի տայ և բռնելիք շափող պիտի ցույնէ. այսպէս ճամբուն
վրայ չորս օթեան պիտի դանես: Եթէ ամէն մէկուն հասցէդ տա-
լու կամենաս, չորս ձիերը քու ետեւէդ Բարիդ կ'հասնին. ար-
դէն երկուքը կ'ձանչես, և իբրև դիտակ անոնց արժէքը կարծեմ
թէ հասկցար. մեր հեծած ձիերն են. հաւաստի եղիր որ միս-
ներն ալ անոնցմէ վար չեն մնար: Այն չորս երիվարները պա-
տերազմի համար ասպաղինեալ են: Որչափ որ հպարտ լինիս,
դարձեալ չպիտի մերժես մին ընդունելու և միւս երեքը քու ըն-
կերակիցներուդ ընդունել տալու. նա մանաւանդ իրարու դէմ
պատերազմելու համար պիտի լինի: Նպատակը միջոցները կ'ար-
դարացնէ, ինչպէս որ դուք գաղղիպիք կ'ըսէք, այնպէս չէ:

— Այո, միւր, կ'ընդունիմ — ըսաւ ա'Արդանեան — և եթէ
Աստուած կամի, այդ պարզեաներդ ինչպէս որ պէտք է պիտի
գործածենք:

— Հիմակ ձեռքդ տուր, պատանի. թերևս քիչ ատենէ պա-
տերազմի դաշտի վրայ պիտի հանդիպինք, սակայն առ այժմ իբ-
րև բարեկամ իրարմէ կ'բաժնուինք, յուսամ:

— Այո, միւր, բայց քիչ ատենէն թշնամի դառնալու յուսով:

— Հանդարտ եղիր, ես ալ նոյնը կ'առաջադրեմ:

— Խօսքիդ վրայ մեծ յոս ունիմ, միւր:

Տ'Արդանեան դքսին բարե սուտ և զէպ 'ի նառահանդիստը
 դիմեց շտապաւ : Լոնտօնի Աշտարակին զիմացն որոշեալ նաբ
 գտաւ , իր նամակը նառապետին յանձնեց , զոր տեղ զն կառա-
 վարչին կողմէ վաւերացնել տուաւ և անմիջապէս առադասաները
 պարզեց :

Յիսուն նառ ճամբայ ելնելու պատրաստուեր էին , սակայն
 կ'սպասէին :

Ասոնցմէ միոյն քովէն անցնելու միջոցին՝ տ'Արդանեան կար-
 ծեց թէ Մէօնի կիներ տեսաւ , ճիշտ այն կիներ զոր անծանօթ ազ-
 նուականը Միլէտի անուաներ էր , և զոր տ'Արդանեան այնչափ
 պեղանի գտեր էր . բայց զեաին հոսանքին և փչող նպաստաւոր
 հոսքին շնորհիւր՝ իր նառն այնքան շուտ կ'քալէր որ պահակէ մը
 բուրոտին ծովեզրէն հեռացան :

Հետեւեալ օրը ժամն իննին մօտ Սէն-Վալէրի հասան : Տ'Ար-
 դանեան անմիջապէս որոշեալ պանդոկը դիմեց , և անկից ելած
 աղաղակներէն զայն ճանչեց . Անկլիոյ և Ֆրանսայի մէջ ծագե-
 լիք պատերազմին վրայ կ'իսօսէին , իբր մօտալուտ և աներկբայ ,
 և զուարթերես նառաստիները կերտիտ մի ետեւէ էին :

Տ'Արդանեան ամբոխը ճեղքեց , դէպ 'ի պանդոկապետը դիմեց
 և Քօրէլը բառն արտասանեց : Պանդոկապետն իսկոյն նշան ըրաւ
 անոր որ ետեւէն երթայ , բակը տանող դռնէ մը դուրս ելաւ ա-
 նոր հետ , զանի ախոռն առաջնորդեց , ուր կազմ երիվար մ'ի-
 րեն կ'սպասէր , և հարցուց անոր եթէ ուրիշ բանի պէտք ունի :

— Կուզեմ իմանալ թէ որ ճամբան պիտի բռնեմ — ըսաւ
 տ'Արդանեան :

— Ասկից շիտակ Պլանմի գնա , Պլանմիէն Նէօշադէլ : Ի
 Նէօշադէլ Հէրթ Օբ անուով պանդոկը մտիւր , պանդոկապետին
 ըսէ կարդախօսն , և ինչպէս աստ' անդ ևս պատրաստ երիվար
 մը պիտի գտնես :

— Վճարելիք բան մը կայ — հարցուց տ'Արդանեան :

— Ամէն բան վճարուած է — ըսաւ պանդոկապետը — և առա-
 տօրէն վճարուած : Ուստի ճամբայ ելիւր և Աստուած հետդ լինի :

— Ամէն — պատասխանեց պատանին վաղ 'ի վաղ-ձին յառաջ քշելով :

Չորս ժամէն ետքը Նեօշադէլ Հասառ տ'Արդանեան :

Ընդունած հրահանգին համեմատ կատարեց ամէն բան, 'ի Նեօշադէլ, ինչպէս Սէն-Վալէրի, պատրաստ երիվար մը գտառ որ բրեն կ'ստատէր : ձգած թամբին հրացանակներն տոնլով միւս երիվարին թամբին վրայ դնել ուղեց, սակայն միւս թամբին խորշերն ալ նոյն տեսակ հրացանակներ ունէին :

— Ի՞նչ է հասցէդ 'ի Բարիդ :

— Պահակաց ապարանը, Տէգէտարի զօրադունդ :

— Շատ լաւ — պատասխանեց պանդոկապետը :

— Ի՞նչ ճամբայ բռնել պէտք է — հարցուց ըստ կարգի տ'Արդանեան :

— Ռուանի ճամբան, բայց քաղաքն աջ կողմից ձգէ : Երբ Եքուի փոքրիկ գիւղը հասնիս, կանկ կ'առնուս, մէկ պանդոկ մը միայն կայ անդ՝ այս է Էփ-Դէ Ֆրանս : Անոր երեւոյթէն մի խարուիր, իր ախտանբուն մէջ ձի մը պիտի ունենայ որ ասոր շափ կ'աժէ :

— Միթէ նոյն կարգախօսը պէտք է ըսել :

— Ճիշտ մի և նոյնը :

— Մնաս բարև, վարպետ :

— Բարի ճամբորդութիւն, աղատորդիդ, միթէ ուրիշ բանի կարօտ ես :

Տ'Արդանեան գլխի նշանով չէ ըսաւ և խոյացաւ դնաց : Յէքուի, նոյն բանն անցաւ, պաշտօնասէր պանդոկապետ մը գտաւ և անդ, և նոր ու կայտառ ձի մը, իր հասցէն անոր թողուց և Բօնդուաղի շախիզ բունեց շոյս ընդ փոյթ : Ի Բօնդուաղ վերջին անգամ երիվարը փոխեց, և ժամն իննիս սիղաձեմ կ'մտնէր Պ, տը Գրէվիլի ապարանին բակը :

Տասն երկու ժամու մէջ գրէթէ վաթսուն մղոն ըրեր էր :

Պ, տը Գրէվիլ ընդունեց զանի այնպէս որպէս թէ առատ իսկ զանի տեսեր էր, միայն՝ սովորականէն աւելի աշխտ ծիւ ա-

նոր ձեռքը սեղմելով, անոր իմաց տուա որ Պ. Տէղէսարի զօրացունդը Լուվր կ'ըսնուի 'ի պահպանութիւն և թէ կրնար իր պաշտօնին երթալ :

Բ

ՄԷՐԼԷԶՕՆԻ ՊԱՐԸ

Հետեւեալ օրը՝ բոլոր Բարիզի մէջ ուրիշ խօսք չկար այլ քաղքին ոստիկաններուն տալիք պարը թագաւորին և թագուհւոյն, և այս պարահանդիսին մէջ արքայազները Մէրլէզօնի երևելի պարը պիտի խաղային, պար մ'որ թագաւորին շատ սիրականն էր :

Եւ արդարև ժամն ու թէն վեր ամէն բան կ'պատրաստէին այն հանդիսաւոր երեկոյթին համար քաղաքատունը : Քաղքին հիւանը փայտակերտներ կանգներ էր որպէս զի հրաւիրեալ կիները նըստին . քաղքին փերեզակը սրահներն երկու հարիւր սպիտակ մոմէջահերով զարդարեր էր, և այս այն ժամանակին համար անլուր շոպլու թիւն մ'էր . 'ի վերջէ քսան վինահար որոշեր էին, և անոնց տրուելիք զինը սովորականին կրկնապատիկն էր, վասն զի, ինչպէս որ կ'ըսէ տեղեկագիրը, բոլոր զիշերը պիտի նուագէին :

Ժամը տասին Պ. Լա Գօսդ, թագաւորին դրոշակիրը, իր հետը շատ մը պաշտօնակալ և աղեղնակիրոնք առած՝ եկաւ քաղքին դիւանագպրէն՝ Քլէման անուն, քաղաքատան բոլոր դռներուն, սենեակներուն և զբատուններուն բանալիներն ուզելու : Այս բանալիներն անմիջապէս անոր տրուեցան, ամէն մէկը տուն մ'ունէր վրան որմէ կ'իմացուէր թէ ո՞ր դրան բանալին է, և այն վայրկենէն սկսեալ Պ. Լա Գօսդ բոլոր դռներու և անցքերու պահպանութիւնն իր վրայ առաւ :

Ժամը տասն մէկին եկաւ նաև Տիւ Հալիէ, պահակաց հրամանատարը, իր հետը բերելով յիսուն հաս արեղնաոր՝ որ քաղաքատան մէջ՝ որոշեալ դռներուն պահպանութեան սահմանուեցան :

Ժամն երեքին երկու պահակաց զնդեր ևս եկան, մին զաղղիական, միւսը հէլովէ տիական : Պաղղիական զնդին կէսը Պ. Տիւ Հալիէի, և միւս կէսը Պ. Տէղէսարի զինուորներէ կ'ըսողկանար :

Երեկոյեան ժամը վեցին՝ հանդիսականները սկսան ներս մտնել, և քանի ներս մանէին՝ նորակերտ փայտակերաներու վրայ կ'նստէին :

Ժամն իննին եկաւ առաջին նախագահուհի տիկինը : Ըստ որում հանդիսին մէջ՝ թագուհիէն ետքը՝ ամենէն նշանաւոր կիներ էր այն. քաղաքային պաշտօնատարները զանի ընդունեցան և թագուհոյն նստելիք օթեկին գիմացը նստեցուցին :

Ժամը տասին թագաւորին համար շաքարէ զինաց նախընթրակը նպատրաստեցին Սէն-Ժանի եկեղեցոյ կողմը գտնուող փոքրիկ սրահին մէջ, քաղքին արծաթեայ մատանին գիմացը՝ զոր չորս արեղնաւոր կ'պահպանէին :

Պէս գիշերին բարձր աղաղակներ և կայթիւններ լսուեցան. թագաւորն էր որ Լուվրէն քաղաքատունը տանող փողոցներէն կ'անցնէր, և բոլոր այն փողոցները դունաւոր լապտերներով լուսաւորուած էին :

Անմիջապէս ոստիկանները՝ իրենց չուխայէ շրջազիստները հազած, և որոց առջևէն վեց ջահակիր յիսնապետներ կ'երթային, թագաւորը գիմաւորեցին : Թագաւորին սանդղին վրայ հանդիսեցան, և այն տեղ վաճառականաց վարպետն անոր գալուստը շնորհաւորեց. այս շնորհաւորութեան ՚ի պատասխան՝ նորին վեհափառութիւնը ներում խնդրեց ուշ գալուն, յանցանքը Պ. կարտինալին վրայ թողլով, վասն զի պետութեան զործերու վրայ խօսելու համար մինչև ժամը տասն մէկ զինքը պահեր էր :

Նորին վեհափառութիւնը՝ հանդիսաւոր հաղուստներն հազեր էր. իրեն ուղեկից էին Ն. Ա. Վ. Պարոնը, Սուսսօնի կամար,

5-178

Աւագապետար, Աճնկոյի զուգար, Եւպեօի զուգար, Հարքուրի կամար, Լա Ռոշ-Կիւյօնի կամար, Պ. Ախանգուր, Պ. Պարուտաս, Գրամայլ կամար և Սուվրէյ ասպետար :

Ամէն մարդ զիտեց որ թագաւորը տրտում և մտայոյզ երես մ'ունէր :

Գահլիճ մը պատրաստեր էին թագաւորին, և ուրիշ մը Պարոնին (թագաւորին եղբայրը) համար : Ամէն մէկ զահլիճին մէջ զիմակաւոր հանգիսի համար զգետտներ գրեր էին : Նոյնպիսի պատրաստութիւններ տեսեր էին թագուհոյն և նախագահուհիին համար : Թագաւորին և թագուհոյն հետեւորդ իշխաններն ու տիկիւնները երկ երկու հողի զատ զատ պիտի հագուէին :

Գահլիճը մտնելէն առաջ՝ թագաւորն ասպարեց որ կարտինալն երեւելուն իրեն դան իմաց տան :

Թագաւորին դալէն կէս ժամ ետքը նոր կայթիւններ լսելի եղան. թագուհոյն գալտտեան յայտարար նշաններն էին, աստիկաններն արդէն ըրածնին ըրին, և յիմնապետներն անոնց առջևն ընկնելով՝ նորեկ նշանաւոր հիւրին առաջն առին :

Թագուհին սրահը մտաւ, ամէն մարդ զիտեց որ թագաւորին պէս՝ թագուհին ալ տխուր և մանաւանդ յոգնաբեկ երես մ'ունէր :

Ներս մտնելու ժամուն՝ պզտիկ բեմի մը վարադոյրն որ ցայն կէտ զոց էր՝ բացուեցաւ և երեան ելաւ կարտինալին դունատ գէմքը որ Սպանիացի ասպետի մը պէս հագուեր էր : Իր աչերը թագուհոյն աչաց վրայ սնեռեց, և ահուելի ուրտխութեան ժըպիտ մ'անցաւ իր շրթերուն վրայէն. թագուհին իր անդամանդէ ասղիկները շէր դրած :

Թագուհին քիչ մ'ատեն սրահը մտաց որպէս զի քաղաքացւոյ շնորհատրութիւններն ընդունի և տիկիւններու բարեկեան պատասխանէ :

Յանկարծ թագաւորն երեցաւ կարտինալին հետ սրահին մէկ դրան վրայ : Կարտինալն անոր մեղմիկ կ'իտուէր և թագաւորը շատ զունատ էր :

Թագաւորն ամբօխը ճեղքեց և անդիմակ, իր բաձկոնակին ժա-

պտէններն այն ինչ կապած՝ թագուհւոյն մօտեցաւ և այլայլուն ձայնով մ'ըսաւ .

— Տիկին, ինչո՞ւ համար, ինդրեմ՝, անգամանգէ ասդիկներդ չես դրած, քանի որ զիտես թէ հաճոյք պիտի զգայի զանոնք տեսնելով :

Թագուհին՝ իր ակնարկը չորս կողմն ածեց և ետին տեսաւ կարտինալն՝ որ սողայէլական ժպիտով մը կ'ժպտէր :

— Աեհափառ տէր — սրտասխանեց թագուհին այլայլուն ձայնով մը — վասն զի վախցայ որ այս բազմաթիւ ամբոխին մէջ ասդիկներուն զեան մը չսրատահի :

— Եւ տակայն սխալեր ես, տիկին, ես այն պարզէն ըրի քեզ որպէս զի անով զարդարուիս : Ճշմարիտը, շատ սխալ դատեր ես :

Եւ թագաւորին ձայնը բարկութենէն կ'զողզողար. ամէն մարդ կ'նայէր և զարմանքով մտիկ կ'ընէր առանց անցած դարձածը հասկնալու :

— Աեհափառ տէր — ըսաւ թագուհին — կրնամ ասդիկները Աուվրէն բերել տալ, և այսպէս Աեհափառութեանդ փափաքը կ'կատարուի :

— Բերել տուր, տիկին, բերել տուր, և շուտով, վասն զի ժամէ մը պարը պիտի սկսի :

Թագուհին՝ ի հնազանդութեան նշան՝ ողջունեց և իր կանանց ետեւէն զնաց որոնք զինքը իր գահէլիճը պիտի տանէին :

Իսկ թագաւորն ալ իր գահէլիճը մտաւ :

Սրահին մէջ պահ մը շփոթ և խառնակութիւն պատահեցան :

Ամէն մարդ զիտեր էր որ թագուհւոյն և թագաւորին մէջ սե կատու մ'անցեր էր, բայց երկուքնին ալ այնքան ցած ձայնով խօսեր էին, որ ամէն մարդ՝ առ յարգանս՝ քանի մը քայլ մեկուսի քաշուեր էր և բան մը չէր լսեր :

Ամենէն առաջ թագաւորն իր գահէլիճէն դուրս ելաւ որտորի ամենալայնելու հաղուստով, և Պարոնն ու միւս իշխաններն առոր պէս հաղուեր էին : Թագաւորին այս հաղուստը շատ կ'վայլէր, և այնպէս հաղուած իրօք տէրութեան առաջին ազատորդին կ'երևէր :

կարտինալը թագաւորին մօտեցաւ և անոր ձեռքը առփ մը տուաւ : Թագաւորը զայն բացաւ և երկու անդամանդէ ասղիկներ գտաւ :

— Ի՞նչ կ'նշանակէ այս — հարցոց կարտինալին :

— Ո՛չ ինչ — պատասխանեց կարտինալը : — մինակ եթէ թագուհին ասղիկները ստանայ, թէ և կ'տարակուսիմ, զանոնք համբեցէք, Աւհափառ տէր, և եթէ տաս հատ գտնէք, հարցոցէք թագուհւոյն թէ ո՞վ արդեօք գողցած է երկու ասղիկները :

Թագաւորը կարտինալին երեսը նայեցաւ հարց ու փորձ ընելու կերպով, բայց բերանացի հարցում մ'ողղելու ժամանակ չունեցաւ. ամենուն բերնէն զարմացման աղաղակ մը բողբաւ : Եթէ թագաւորն իր տէրութեան առաջին ազաւորդին էր, թագուհին ալ անշուշտ ֆրանսայի ամենէն զեղանի կինն էր :

Իբրաւ է որ իր որսորդուհիի հաղուտը սքանչելի կերպով կը վայլէր իրեն. կապոյտ փետուրներով թաղեայ զլլաարկ մը զոբր էր, թուշէ մարդարտազոյն թիկնոց մ'որ անդամանդէ կոճակներով կոճկեր էր, և արծաթակերտ կապոյտ սնդուսէ բաձկան մը : Իր ձախ ուսին վրայ կ'փայլէին ասղիկներն՝ որ փետուրներով և բաձկոնի զոյն ունեցող հանգոյցով մը կապեր էր :

Թագաւորն ուրախութենէն և կարտինալը բարկութենէն դող ելան, բայց որովհետեւ թագուհիէն հեռու էին, չէին կարող ասղիկները համբել, թագուհիին վրայ ասղիկները կ'տեսնուէին, միայն պէտք էր հասկնալ թէ տաս հատ էին թէ ոչ տասն երկու :

Նոյն պահուն ջուրակները պարին նշանը առին : Թագաւորը նախագահուհիին կողմը դիմեց, վասն զի անոր հետ պիտի պարէր, իսկ Ասենափայլ Պարոնն ալ թագուհւոյն հետ : Ամէն մարդ իր տեղը բռնեց և պարը սկսաւ :

Թագաւորը թագուհւոյն գիմացն ընկեր էր, ամէն անդամուն որ անոր բովէն անցնէր, աչքովն ասղիկները կ'կլլէր, վասն զի չէր կարող անոնց թիւը հասկնալ : Պաղ քրտինք մը կարտինալին ճակատէն կ'հոսէր :

Պարը ժամ մը տևեց, տասն վեց ձև ունէր :

Պարբ բոլոր հանդիսականաց ծափահարութեան մէջ աւարտելով՝ ամէն պարտող իր պարակիցը տեղը տարաւ ձգեց . բայց թագաւորն իր պարտահին զանաւած տեղը ձգելու արտօնութիւն ունենալուն՝ աշխուժիւ թագաւորոյն մօտ վաղեց :

— Ենորհակալ եմ՝ քեզ , տիկին — բաւ . նա — որ իմ փափաքս կատարելու զիջար , բայց կարծեմ թէ երկու ասղիկ սակաս է զարդէդ և ահա քեզի կ'ըբերեմ՝ զանոնք :

Այս ըսելով՝ թագաւորոյն սուտ երկու ասղիկներ զոր կարտինալն անոր սուտեր էր :

— Ի՞նչպէս , Աեհափառ տէր — զոչեց թագաւորն սուտ զարմանալով — ուրիշ երկու ասղիկ եւս կ'տաս ինձ , ուրեմն այն ատեն տասն չորս ասղիկ պիտի ունենամ :

Արդարև թագաւորն ասղիկները համբեց , և տասն երկու հասն ևս թագաւորոյն ուսին վրայ ամբողջ գտաւ :

Թագաւորը կարտինալը կանչեց :

— Ան ուրեմն , ի՞նչ կ'նշանակէ այս բանս , Պ . կարտինալ — հարցուց թագաւորը խիստ ձայնով մը :

— Այդ կ'նշանակէ , Աեհափառ տէր — պատասխանեց կարտինալը — որ կ'փափաքէի այս երկու ասղիկները՝ նորին վեհափառութեան թագաւորոյն ընդունել տալ , ես անձամբ ընծայել չհամարձակելով՝ այս միջոցս ընտրեցի :

— Ե՛ս , ես այնչափ աւելի շնորհապարտ եմ՝ Ձեր բարձրութեան — պատասխանեց Աստրիդ տան Աննան ժպիտով մ'որով կ'յայտնէր թէ այն նորահնար պարդեկն չէր խարտեր — որչափ որ ստոյգ եմ՝ որ այս երկու ասղիկները միայն՝ նորին վեհափառութեան ընծայած տասն երկու ասղիկներուն չափ քեզի սուղի նստած են :

Յետոյ՝ թագաւորն ու կարտինալը ողջունելով՝ թագաւորն իր արդէն յատուկ սենեկին ճամբան բռնեց որպէս զի հագուստը հանէ :

Այս գլխիս սկիզբը մեր ուշադրութիւնն առ հարկի դարձած լինելով այն նշանաւոր անձերուն՝ զոր պարահանդէսը մտցուցինք :

պահ մը հեռացանք այն անձէն՝ որուն պարտաւոր էր թագու-
հին տարած անլուր յաղթանակը կարտինալին վրայ, և որ զբան
մ'առջև խնամած ամբոխին մէջ խառնուելով և կորսուելով այս
չորս անձանց միայն իմանալի տեսարանս կ'նկատէր, այսինքն թա-
ղաւորին, թաղուհւոյն, կարտինալին և իրեն միայն :

Թագուհին իր տենեակն այն ինչ մտեր և ա'Նրդանեան քաշ-
ուելու կ'պատրաստուէր, երբ զիտեց որ մէկը թեթեակի իր ու-
սին կ'դպի. զլուխը զարձուց, և զեռատի կին մը տեսաւ որ ի-
րեն նշան կ'ընէր ետեւէն երթալու : Այս զեռատի կինը սև թաւ-
շէ գիմակ մ'ուներ երեսը, բայց այս զգուշութեան չ'նայելով՝
զգուշութիւն մ'որ աւելի ուրիշներուն համար էր քան ա'Նրդա-
նեանի, սա իսկոյն իր սովորական առաջնորդուհին ճանչեց, այս
է թեթեալ և ուշիմ տիկին Պօնասիէօն :

Առջի օրը՝ ա'Նրդանեան տիկին Պօնասիէօն կանչել տալով
հազիւ ժամանակ զտեր էր Ժէրմէն բարապանին օթեկին մէջ ա-
նոր հետ տեսնուելու : Նորատի կինն այնքան կ'շտապէր թա-
ղուհւոյն իմաց տալու իր պատգամաւորին յաջող վերադարձն՝ որ
այս երկու սիրողներն այն ինչ կրցան քանի մը խօսք իրարու հետ
ընել : Հետևապէս ա'Նրդանեան տիկին Պօնասիէօն ետեւէն զնաց
կրկնակի զզացմամբ շարժեալ, այս է սիրով և հետաքրքրութեամբ :
Ճամբան զնալու ատեն, և քանի նրբագառիթները թափուր կը
զառնային՝ ա'Նրդանեան կ'ուղէր նորատի կինը կեցնել, զանի
բռնել, նկատել՝ զէթ վայրկեան մը. բայց Պօնասիէօ տիկինը՝
թուշունի պէս կայտառ՝ իր ձեռքէն միշտ կ'սահէր, և երբ պա-
տանին խօսիլ կամենար՝ իր սիրուհին շարժալի կերպով և հրա-
մայական շարժումով մատր բերնին կ'առնէր իմացնելու համար
թէ այնպիսի իշխանութեան մը ներքև կ'գանուէր՝ որուն կուրօրէն
հնազանդելու պարտաւոր էր, և թեթեակոյն տրտունջ մ'անդամ
կ'արգիլէր : Ի վերջէ քանի մը վայրկեան պատ ՚ի պատ դառ-
նալէն ետև՝ տիկին Պօնասիէօ զուռ մը բացաւ և բոլորովին մտթ
սենեկի մը մէջ մտցուց պատանին : Այն տեղ նորէն նշան մ'ը-
քաւ անոր որ լուռ ու մունջ կենայ, և վիժակէ մը ծածկուած

երկրորդ դուռ մը բանալով՝ որմէ յանկարծ վառվառն լոյս մը տիւեցաւ, տիկինն աներեւոյթ եղաւ :

Տ'Արդանեան պահ մ'անշարժ մնաց և ինքնովի կ'հարցնէր թէ ո՞ր կ'գտնուի, բայց այն սենեկէն ցոլացող լուսոյ նշոյլ մը, մինչև իրեն հասնող ջերմ և հոտաւետ օդը, երկու կամ երեք կիներու ձայնը՝ որ ակնածելի և վայելուչ ոճով կ'խօսակցէին, քանիցս Աւհափառութիւն բառին կրկնութիւնը, այս ամէն բաներն յայնանպէս կ'նշանակէին որ ինք թաղուհւոյն պատկից սենեկի մը մէջ կ'գտնուէր :

Տ'Արդանեան մտթին կեցաւ և սպասեց :

Թագուհին զուարթ և բարեբաւորի կ'երեւէր, և այս բանս մեծ զարմանք կ'արտաճուէր զինքը շրջապատող անձերուն, քանի որ սովոր էին զրեթէ գանի վշտակիր տեսնել : Թագուհին իր խնդութիւնը հանդիսին աղորութեան և միանգամայն պարէն զգացած հաճոյքին կ'վերագրէր, և որովհետև ներելի չէր թաղուհւոյ մը զիմարանել թէ ժպտի և թէ լայ, ամենքը Քարիդի ուստիկաններու այս քաղաքավարական հանդէսը կ'դուլէին :

Թէև տ'Արդանեան թաղուհին չէր ճանչեր, շատ չանցաւ անոր ձայնը միւսներէն զանաղանեց, ոչ միայն անոր օտարտախ շեշտէն, այլ և այն տիրապետական զգացումէն որ բնապէս վեհապետուհւոյ մը խօսքերուն վրայ գրոշմուած է : Տ'Արդանեան անոր մօտենալն ահա հեռանալը կ'լսէր բաց դռնէն, և երկու երեք անգամ մարմնոյ մը ստուերը տեսաւ որ լոյսը կ'ծածկէր :

Ի վերջէ յանկարծ ձևին և սպիտակութեան կողմէ հիանալի ձեռք մ'ու թե մը վիժակէն անցան. տ'Արդանեան հասկցաւ որ այն էր իր վարձքը. ծունր դրաւ, այն ձեռքը բռնեց և յարգանք իր շրթերն անոր վրայ գրոշմեց. յետոյ այն ձեռքը քաշուեցաւ իր ձեռքին մէջ թողլով առարկայ մ'որուն մատնի մը լինելը դիտեց. դուռն անմիջապէս գոցուեցաւ և տ'Արդանեան կատարեալ մթութեան մէջ գտաւ ինքզինքը :

Տ'Արդանեան մատնին մատն անցուց և նորէն սպասեց. յայտնի էր որ ամէն բան ասով շարտի լմննար : Իր անձնու իրութեան

փոխարէն վարձ ստանալէն ետև՝ 'ի հարկէ իր սիրոյն վարձն ևս պիտի ընդունէր : Ասկէ զատ՝ թէև պարը խաղացին , սակայն հանդէսը հազիւ սկսեր էր . ժամն երեքին ընթրիք պիտի ընէին , Սէն-Ժանի ժամացոյցը՝ արդէն քիչ ատենէն վեր՝ ժամն երկուս երեք քառորդ զարկեր էր :

Արդարև՝ փոքր առ փոքր մօտակայ սենեկին մէջ ձայները դադարեցան , յետոյ հեռացան , յետոյ տ'Արդանեանի գտնուած սենեկին դուռը բացուեցաւ և տիկին Պօնասիւօ ներս մտաւ արտօրնօք :

— Աերջապէս եկա՞ր — գոչեց տ'Արդանեան :

— Լուսթիւն — ըսաւ նորատի կիներն իր ձեռքը պատանիին շրթերուն վրայ դնելով — Լուսթիւն , և եկած տեղէդ դարձի՛ր , գնա՛ :

— Բայց ո՞ւր և ե՞րբ պիտի տեսնեմ՝ քեզ նորէն — գոչեց տ'Արդանեան :

— Տուն դառնալուդ՝ գտնելիք տոմսակդ քեզ պիտի յայտնէ : Հիմակ մեկնէ , գնա՛ :

Այս բնելով՝ նրբադաթին դուռը բացաւ և տ'Արդանեանը դահլձէն դուրս հրեց :

Տ'Արդանեան տղեկի մը պէս հնազանդեցաւ առանց ընդդիմութեան և ո՞ր և է առարկութեան , որմէ կ'հասկցուի որ իրապէս սիրահար էր :

Գ

ԺԱՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Տ'Արդանեան վազն 'ի վաղ իր տունը դարձաւ , թէև առաւօտեան ժամն երեքն անցեր և Բարիզի ամենէն անշահ փողոցներէ անցնելու ստիպուեր էր , սակայն դիմացը թշնամի մը չե-

լու : Յայտնի է թէ գինովներու և սիրահարներու համար պաշտպան Աստուած մը կայ :

Իր նրբուղիին դուռը կէս բաց դտաւ , սանդղէն վեր ելաւ և իր ու սպասաւորին մէջ արդէն որոշուած կերպով կամացուկ մը զարկաւ : Բլանշէ՛ որ իր տիրոջ պատուէրին համեմատ՝ քաղաքատունէն երկու ժամ առաջ տուն դարձեր էր , ելաւ դուռը բանալու :

— Մի՛թէ մարդ մ'ինձի համար գիր մը բերա՞ւ — հարցուց տ'Արդանեան աշխուժի :

— Ո՛չ ոք գիր բերաւ , պարոն — պատասխանեց Բլանշէ . — այլ նամակ մը կայ որ ինքնիրեն եկաւ :

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես , ապուշ :

— Ըսել կ'ուզեմ թէ տուն գալուս՝ ձեր ննջարանին սեղանին կանաչ օթոցին վրայ գիր մը գտայ , թէ և սենեկին բանալին իմ դրպանս էր և բնաւ չհանեցի :

— Եւ ո՞ր է այն գիրը :

— Տեսած տեղս թողուցի զայն , պարոն : Բնական բան մը չէ որ նամակներն այսպէս մարդու տուն մտնեն : Գոնէ եթէ պատահանը բաց , կամ միայն կէս բաց լինէր , դարձեալ խօսք չունէի , բայց ո՛չ , ամէն ծակ պնդապէս գոց էր : Պարոն , զգոյշ եղիր , վասն զի այս բանին մէջ անտարակոյս կախարդութիւն մը կայ :

'Նոյն սրահուն՝ պատանին ննջարանը կ'վազէր և նամակը կը բանար . այս նամակը տիկին Պոնասիէօի կողմէն և սա խմաստով գրուած էր .

« Քեզի ջերմագին շնորհակալիք ունիմ ընելու և ուրիշին կողմէն : Այս իրկուն ժամը տասին Սէն-Քլու գտնուէ , այն տաղաւարին գիմացն որ Պ . ա՛նդրէի տան անկեան մօտ կ'բարձրանայ :

« Ս . Պ . »

Տ'Արդանեանի սիրտն այս նամակը կարդալով կ'բացուէր , ա՛նոյշ մընմոք մը կ'զգար որ սիրահարներու հոգին կ'նեղէ և կը զգուէ :

Առաջին անգամն էր որ սիրագիր մը կ'ընդունէր , առաջին

անդամն էր որ իր սիրուհին ժամագիր կ'ընէր անոր : Իր սիրտը ուրախութենէ արբշտ կ'փրանար և փոքր ինչ ևս պիտի նուագէր այն երկրային գրախաին սեմին վրայ որ սէր կ'անուանէր :

— Ան ուրեմն, պարոն — ըստ Բլանշէ՝ որ իր սիրտը հետզհետէ գոյն տալ առնուլը տեսեր էր — լաւ, միթէ ճիշտ գուշակութիւն մ'ըրած չեղայ ըսելով թէ այդ անշահ գործ մ'է :

— Գու կ'սխալիս, Բլանշէ — պատասխանեց տ'Արդանեան — և ասոր ապացոյց ահառասիկ սկուտ մ'որդէս զի երթաս կենացս գինի խմես :

— Շնորհակալ եմ, պարոն, ձեր տուած սկուտին համար, և կ'խոստանամ ճշտի հետեիլ ձեր հրահանգին, բայց դարձեալ ստոյգ է որ գոց տուներու մէջ այսպէս մանող գիրերը . . . :

— Յերկնից կ'ընկնին, բարեկամ, յերկնից կ'ընկնին :

— Աւրեմն շատ գո՛հ էք, պարոն — հարցուց Բլանշէ :

— Մերեղիգ իմ Բլանշէ, ինձի պէս երջանիկ մարդ չկայ այս միջոցիս :

— Արդեօք ներելի է ինձ՝ այդ երջանկութենէն օգուտ քաղելով երթալ պառկիլ :

— Այո՞, զնա :

— Երկնից օրհնենքք զլուսնիդ թափին, պարոն, բայց դարեալ ստոյգ է որ այս նամակը . . . :

Եւ Բլանշէ քաշուեցաւ գնաց զլուսն օրելով այնպիսի դէմքով որմէ կ'ինացուէր որ գեռ կ'կասկածէր, և տ'Արդանեան իր առատաձեռնութեամբն այս կասկածը տախտին չէր կրցած փառտել :

Տ'Արդանեան մինակ մնալուն՝ կրկին և կրկին կարդաց նամակը, յետոյ քսան անգամ համբուրեց իր սիրուհոյն ձեռօք զըրուած տատերն : Աերջասպէս պառկեցաւ և ոսկեգոյն երազներ տեսաւ :

Առտու ժամն եօթին քունէն ևլաւ տ'Արդանեան և Բլանշէն կանչեց՝ որ երկրորդ կոչումին՝ գուռը բացաւ նախորդ օրուան յուզմունքէն այն ինչ սթափած :

— Բլանշէ — ըստ անոր տ'Արդանեան — կարելի է այսօր բոլոր օրը դուրս մնամ, ուստի ազատ ես մինչև երեկոյեան ժամը եօթ, բայց ժամն եօթին պատրաստ գտնուէ երկու ձիով:

— Ըստ լաւ — ըստ Բլանշէ — կ'երևի թէ նորէն մեր մորթը քանի մը տեղէն ծակծկել տալու պիտի երթանք:

— Դու քու հրացանդ և ատրճանակներդ պիտի առնուս:

— Ե՛հ, միթէ արդէն չէի՞ գուշակեր — գոչեց Բլանշէ: — Էս, հոս, ստոյգ էի, անիծեալ նամակ:

— Բայց սիրտդ հանդարտ բռնէ, ապուշ մարդ, մինակ խընջոյքի պիտի երթանք:

— Ա՛հ, եթէ անցած օրուան զուարճութեան պէս է, խօսք չկայ, այն օրն որ գնտակներ կ'սեղային և զետնէն ծուղակներ կ'բացուէին:

— Բայց, Պ. Բլանշէ, եթէ կ'վատնաս — վրայ բերաւ տ'Արդանեան — մինակ պիտի երթամ, աւելի լաւ կ'սեպեմ միայնակ ուղևորիլ քան թէ երկչոտ ուղեկից մ'ունենալ:

— Պարոն, զիս կ'նախատէք — ըստ Բլանշէ: — Թէև կ'յուսայի որ զիտէք թէ ինչպէս գործ կ'տեսնեմ:

— Այո՛, բայց կարծեցի թէ մի անգամուն բոլոր արիութիւնդ սպառեցիր:

— Պիտի տեսնէք, պարոն, որ 'ի հարկին զեռ արիութիւն ունիմ, մինակ կ'աղաչէի ձեզ որ 'ի զուր չվատնէք այս արիութիւնս եթէ կ'ուզէք որ երկար ատեն քաջ լինիմ:

— Միթէ կ'յուսաս այս իրկուն ևս քաջութենէդ քիչ մը վատնել:

— Կ'յուսամ:

— Լա՛ւ ուրեմն, խօսքիդ կ'վստահիմ:

— Արոչեալ ժամուն պատրաստ պիտի գտնուիմ, մինակ կը կարծէի թէ պահակաց ախոռը ձի մը միայն ունիք:

— Կարելի է որ այս միջոցիս հաստ մը միայն գտնուի, բայց այս իրկուն չորս հաստ պիտի լինին:

— Կ'երևի թէ մեր ուղևորութիւնը ձիերն ամբողջացնելու զուարթութիւն մ'էր:

— Ճիշտ այդպէս — ըստ տ'Արղանեան՝ նորէն հրամայական շարժում մ'ընելով Բլանշէի, և դուրս ելաւ :

Պ. Պօնասիէօ իր գրան վրայ էր. տ'Արղանեան միտք ունէր անցնիլ երթալ առանց արժանի փերեզակին խօսելու, բայց փերեզակն այնպիսի անոյշ և բարեմիտ կերպով իրեն բարեկց որ տ'Արղանեան ոչ միայն անոր բարեն առնելու այլ և հետը խօսելու ստիպուեցաւ :

Արղարե ինչպէս կարելի է քիչ մ'երեսպաշտութիւն չընել ամուսնոյ մ'որուն կինը նոյն իրկուն քեզի հետ ժամադիր եղած է ՚ի Սէն-Քլու. Պ. տ'Էդդէի տաղաւարին զիմացը : Տ'Արղանեան խիստ սիրալիբ երեսով Պ. Պօնասիէօի մօտեցաւ :

Բնասպէս խօսակցութիւնը խեղճ մարդուն բանտարդելութեան վրայ դարձաւ : Պ. Պօնասիէօ՝ որ անտեղեակ էր թէ՛ տ'Արղանեան՝ Մէօնի անձանօթ մարդուն հետ ունեցած բանակցութիւնը լսած է, իր նորաստի վարձկալին պատմեց Պ. տը Լաֆմա անուն հրէշին երեսէն կրած հալածանքը, անդադար զանի կարտիսալին դահիճն անուանեց, և Պասդիլի կղզակներու, դռակներու, օդամուսներու, վանդակներու և տանջանքի գործիներու վրայ երկար բարակ զրոյցներ ըրաւ :

Տ'Արղանեան աննման յօժարամտութեամբ մտիկ ըրաւ անոր խօսքերն, ու երբ լմեցուց,

— Հապա տիկին Պօնասիէօ — ըստ վերջասպէս, — զիտես արդեօք թէ ո՞վ յափշտակեր է զանի, վասն զի չեմ մոռնար բնաւ որ այս դառնադէտ պարագաներով քեզի հետ ծանօթանալու բաղդն ունեցայ :

— Ա՛հ — ըստ Պ. Պօնասիէօ — զգուշացան այդ բանն ինձ յայտնելու, և կինս ալ իր կողմէն մեծ մեծ երդումներ ըրաւ թէ բնաւ տեղեակ չէր : Բայց դու ևս — յարեց Պ. Պօնասիէօ կատարեալ միամտութեամբ մը — դու այս օրերս ո՞ր գացեր էիր, ո՞չ քեղ և ոչ բարեկամներդ տեսայ, և կարծեմ թէ Բարիզի սալայատակէն չժողվեցիր այն փոշին զոր երէկ Բլանշէն կոշիկներուդ վրայէն կ'սրբէր :

— Իրաւունք ունիս, սիրելիդ իմ՝ Պ. Պօնասիէօ — իմ բարեկամներս և ես պզտիկ ուղևորութիւն մ'ըրինք :

— Միթէ հեռու անդ :

— Ա՛հ, տէր Աստուած, չէ՛, քառսուն մղճնի չափ հեռու անդ մը . Պ. Աթոսը ֆօրժի ջերմութենէն սարինք և բարեկամներս անդ մնացին :

— Իսկ դո՛ւ, դու դարձար, այնպէս չէ՛ — վրայ բերաւ Պ. Պօնասիէօ իր կերպարանին խիստ նենգալի երևոյթ մը տալով — քեզի պէս աղւոր աղայ մ'իր սիրուհւոյն կողմէն երկարատե արձակուրդներ չընդունիր, և քեզ անհամբեր կ'սպասէին 'ի Բարիդ, այնպէս չէ՛ :

— Ճշմարիտ վկայ — ըսաւ պատանին ծիծաղելով — կ'ստատովանիմ ըսածդ յօժարամիտ, սիրելիդ իմ՝ Պ. Պօնասիէօ, նա մանաւանդ անոր համար որ քեզնէ բան սրահել կարելի չէ : Այո՛, կ'սպասէր ինձ սիրուհիս, և անհամբեր կ'սպասէր, հաւատարի եմ այս մասին :

Պօնասիէօի դէմքին վրայ թեթև մուայլ մ'երեցաւ, բայց այնչափ թեթև որ տ'Արդանեան չզիտեց :

— Եւ քիչ ատենէն այս մեր ժրջանութեան վարձքը պիտի ընդունինք — շարայարեց փերեզակը փոքր ինչ այլայլած ձայնով մը, թէ և տ'Արդանեան այս այլայլութիւնը չզիտեց ինչպէս որ շտեսեր էր սրահ մ'առաջ բարեմիտ մարդուն երեսը մթազնող վաղանցիկ մուայլը :

— Ա՛հ, դո՛ւ ալ բարեզուշակ մարդարէ մ'ես — ըսաւ տ'Արդանեան խնդալով :

— Ա՛հ, այս ըսելով կ'ուզեմ միայն իմանալ — վրայ բերաւ Պօնասիէօ — եթէ ո՛չ պիտի տուն դառնանք :

— Ինչո՞ւ այդ հարցումը կ'ընես, սիրելի տան տէրս — հարցուց տ'Արդանեան — միթէ ինձ սպասելու միտք ունիս :

— Ա՛հ, վասն զի՛ իմ ձերբակալութենէս և տանս մէջ եղած զոզութենէն վեր՝ ահ ու դողս կ'ըունէ քանի դուռս բացուի, մանաւանդ զիշերը : Ճշմարիտը, չզիտեմ ինչ ընեմ, ես զօրական մարդ չեմ :

— Լաւ ուրեմն, մի զարհուրիր եթէ առաւօտեան ժամը մէկին, երկուսին, կամ երեքին դառնամ, եթէ բնաւ չգամ, զարձեալ մի զարհուրիր :

Այս անգամ Պօնասիէօր գոյնն այնչափ նեանց որ տ'Արդանեան առ Հարկի անոր դեղնութիւնը զիտեց և Հարցոց թէ ինչ ունի :

— Ո՛չ ինչ — պատասխանեց Պօնասիէօ — ո՛չ ինչ : Գլխիս եւ կամ ձիւնէն վեր յանկարծական տկարութիւններ կ'ընեն զիս, և Հիմակ բոլոր մարմնս տարտու մը զգաց : Գու միա մի դներ այս բանիս, դու միայն գուն դործէ որ օրդ օր ընես :

— Ուրեմն գործ ունիմ, վասն զի երջանիկ եմ :

— Գեռ ժամանակը չհասաւ, քիչ մը սպասէ, այս իրիկուան համար ըսիր :

— Լաւ, փառք Աստուծոյ, այս իրկունը պիտի հասնի, և կարելի է դու ալ ինձի պէս անհամբերութեամբ կ'սպասես : Կարելի է որ այս իրկուն տիկին Պօնասիէօ ամուսնական բնակարանին այցելութիւն մ'ընէ :

— Տիկին Պօնասիէօ այս իրկուն ազաւ չէ — պատասխանեց ծանրութեամբ ամուսինը — իր գործը շներեր որ Լուվրէն դուրս ելնէ :

— Ուրեմն վայ քեզի, սիրելի տան տէրս, վայ քեզի, երբ երջանիկ եմ ես, կ'ուզեմ որ ամէն մարդ երջանիկ լինի : Բայց կ'երևի թէ այս բանս կարելի չէ :

Եւ պատանին հեռացաւ քահ քահ խնդալով ըրած կատակին վրայ որ իմաստն ինքը միայն հասկնալ կարծէր :

— Կայէ որ զուարճանաս — պատասխանեց Պօնասիէօ զերեզմանական ձայնով մը :

Բայց տ'Արդանեան բաւական հեռացած լինելուն՝ անոր խօսքը չլսեց, և եթէ լսէր անգամ, մտքի այնպիսի տրամադրութեան մէջ կ'գտնուէր որ չպիտի կարենար անշուշտ զիտել :

Տ'Արդանեան Պ. տը Գրէվիլի ասարարներ զնաց, ինչպէս որ ընթերցողը կ'յիշէ, իր առջի օրուան այցելութիւնը շատ կարճ և անօրոշ եղեր էր :

Տ՛Արդանեան Պ. որ Գրէվիլը սաստիկ ուրախ դատու : Թագաւորն ու Թագուհին իրեն հետ շատ սիրալիւր կերպով վարուեր էին պարահանդիսին մէջ : Այս ալ իրաւ էր որ կարտինալը յետին ծայր անհամ և դժգոհ էր :

Առաւօտեան ժամը մէկին՝ անհանդիստ եմ ըսելով՝ պարահանդիսէն ելեր գացեր էր : Իսկ Թագաւորն ու Թագուհին առաւօտեան ժամը վեցին Լուսի դարձեր էին :

— Հիմակ — ըստ Պ. որ Գրէվիլ ձայնը մեղմելով և սենեկին մէջ աչքը չորս կողմն ածելով տեսնելու համար թէ արդեօք մինակ են, — հիմակ, քու վրայ խօսինք, նորատի բարեկամս. վասն զի յայտնի բան է որ յաջող վերադարձդ փոքր ՚ի շատե պատճառ տուա Թագաւորին ուրախութեան, Թագուհոյն յաղթանակին և կարտինալին յուսահատութեան : Հիմակ պէտք է որ զգոյշ լինիս :

— Ի՞նչ բանէ կրնամ վախնալ — պատասխանեց տ՛Արդանեան — քանի որ Թագաւորին և Թագուհոյն սրշտպանութիւնը վայելելու բարեբաղդութիւնն ունիմ :

— Ամէն բանէ, քաջ զիտցիր : Կարտինալը մինչև որ խաղարկուին հետ իր հաշիւը չտեսնէ՝ երբէք խաղ մը մուցող մարդ չէ, և կարծեմ թէ խաղարկուն ալ ինձի ծանօթ կասքօն մ՛է :

— Միթէ կարծես թէ կարտինալը քեզի չափ տեղեակ է և զիտէ՞ որ Լոնտօն դացողն ես եմ :

— Թշուառական, Լոնտօն գացիր, լաւ : Բայց միթէ մատդ փայլող այդ աղւոր անդամանդը Լոնտօնէն բերիր : Չգոյշ եղիր սիրելի տ՛Արդանեան. թշնամի մը սրբղեն աղւոր բան չէ. միթէ այդ մատնիկն վրայ լատիններէն ոտանաւոր մը չկայ . . . կեցիր նայինք . . . :

— Այո, անտարակոյս — պատասխանեց տ՛Արդանեան, որ երբէք չկրցեր էր միտքը տպաւորել լատիններէնի առջին կանոնը, և իր ազիտութեամբն իր գատախարակին յուսահատութիւն պատճառեր էր — այո, անտարակոյս, ոտանաւոր մը պիտի գտնուի կարծեմ :

— Ես աներկմիտ եմ որ կայ — ըստ Պ. տը Գրէվիլ, որ քիչ շատ գրադէտ էր — և Պ. տը Պէնսէլւան անցածն օր բերս նուց կ'ըսէր . . . : Սպասէ նայիմ . . . : Ա՛Տ, ահաուասիկ, . . . Timeo danaos et dona ferentes.

Եւ այս ըսել կ'ուզէ. « Բեղի պարզենէր սուտը թշնամիէն վախցիր » :

— Բայց այս անդամանդը թշնամիի մը պարզե չէ, պարսն — վրայ բերաւ տ'Արդանեան — այլ նոյն իսկ թագուհւոյնն է :

— Թագուհւոյն, հօ, հօ — ըստ Պ. տը Գրէվիլ. — արդարեւ արքայական զոհար մ'է այդ, որ ջրի մէջ հազար ոսկի գահեկան կ'աժէ : Թագուհին այդ պարզեն որո՞ ձեռօք սուտաբեզի :

— Նոյն ինքն իր ձեռօք :

— Ո՛ւր տեղ :

— Իր հագուստը փոխած սենեկին կից դահլճին մէջ :

— Ի՞նչպէս :

— Իր ձեռքը տալով ինձ համբուրելու համար :

— Ի՞նչ, թագուհւոյն ձեռքը պագիր — զոչեց Պ. տը Գրէվիլ տ'Արդանեանին նայելով :

— Նորին վեհափառութիւնն այս շնորհն ընելով պատուեց զիս :

— Եւ այդ բանն ալ վկաներո՞ւ առջև ըրաւ. անխոհեմ, երիցս անխոհեմ թագուհի :

— Ա՛չ, պարսն, հանգիստ եղիր, ոչ որ տեսաւ զանի — վրայ բերաւ տ'Արդանեան և Պ. տը Գրէվիլի պատմեց զործին պարագաները :

— Ա՛Տ, կիները, կիները — զոչեց ծերունի զինորը — քաջ կ'ձանչեմ զանոնք իրենց վիպասանական երեւակայութենէն. ինչ որ խորհրդաւոր գոյն մ'ունի զիրենք կ'գրաւէ. այսպէս, անոր թեր տեսար միայն. հիմակ թէ որ թագուհւոյն հանդիպիս, չպիտի ձանչես զանի, եթէ նա քեզի հանդիպի, չպիտի զիանայ թէ դու ո՞վ ես :

— Ա՛չ, բայց այս անդամանդի շնորհիւր . . . — վրայ բերաւ պատանին :

— Մտիկ բրէ — ըստ Պ. ար Գրէվիլ — կ'ուզե՛ս որ քեզի խրատ մը տամ, լաւ խրատ մը, բարեկամի խրատ մը :

— Մեծ պատիւ պիտի ընես ինձ, պարոն — ըստ տ'Արզանեան :

— Լաւ ուրեմն, գիմացդ ելնող ոսկերչին գնա՛, և ի՛նչ գին որ տայ այդ անդամանդը ծախէ . եթէ հրէի չափ կ'ծծի անդամ լինի, դարձեալ ութ հարիւր ոսկի գահեկան կրնայ տալ քեզի այդ մատնիին համար : Գահեկաններն անուն չունին, նորատի բարեկամ, և այդ մատնին սոսկալի անուն մ'ունի, և զայն կրողը կրնայ մատնել :

— Այս մատնին ծախե՛մ, այս մատնին զոր իմ վեհապետահիս տուաւ ինձ, երբէք — ըստ տ'Արզանեան :

— Աւրեմն քարը ներսի կողմը դարձուր, խեղճ յիմար, վասն զի ամէն մարդ գիւրաւ կրնայ հասկնալ թէ Կաթօնցի կամաւոր զինուոր մը չէ կարող իր մօրը արկղկին մէջ այդպիսի զոհար մը գտնել :

— Աւրեմն կարծես թէ վախնալիք բան մը կայ — հարցոց տ'Արզանեան :

— Այո՛ի՛նքն, պատանի, այն որ ականի մը վրայ կ'պառկի որուն պատրոյցը վառած է, քեզի հետ բազդատելով ինքզինքը ապահով վիճակի մէջ նկատել պէտք է :

— Շուտիկ — ըստ տ'Արզանեան, որ Պ. ար Գրէվիլի վստահ կերպով խօսելէն սկսեր էր յուզուիլ — սատանայ, ուրեմն ի՛նչ պէտք է ընել :

— Ամեն բանէ առաջ և միշտ պէտք է որ զգոյշ կենաս : Կարտիսալն անչափ յիշողութիւն և երկար ձեռք ունի, հաւատա ինձ որ քեզի խաղ մը պիտի խաղայ :

— Բայց ի՛նչ խաղ :

— Ի՛հ, միթէ գիտե՛մ ես, միթէ տատանի ամէն բաներն իր ձեռքին ներքեւ չե՛ն : Քիչէն քիչ կրնայ քեզ ձերբակալ ընել տալ :

— Ինչպէ՛ս, նորին վեհապետութեան ծառայութեան գանուող մարդ մը կրնան ձերբակալ ընել :

— Այդ ալ խօսք է . միթէ Աթոսը ձերբակալ ընելու վախ-
յաճն : Բայց ինչ և է , պատանի , միտ գիր մարդու մ'որ երսուն
տարիէ վեր արքունիքն է . եթէ վստահ և անհոգ քնանաս , 'ի
կորուստ կ'մատնուիս : Ահա քեզ , քեզի կ'ըսեմ որ ամէն կողմից
թշնամիներ տես : Եթէ քեզի հետ կուտի բռնուիլ ուղեն , և
եթէ գրգռիչը տաս տարու տղայ անդամ լինի , նայէ որ չբըռ-
նուիս , եթէ դիշերայն կամ ցորեկ ասեն վրաց յարձակին , նա-
հանջէ առանց ամչնալու . եթէ կամրջէ մ'անցնիս , նախ տախ-
տակները նայէ հաստատ են , որպէս զի տախտակին մէկն ոտքիդ
տակ չսահի , եթէ նորաջէն տան մ'առջևէն անցնիս , վեր նայէ
որպէս զի զլիտից վրայ քար մը չընկնի , եթէ ոչ տուն գառ-
նաս , սպասաւորդ թող ետեւդ գայ , և զինեալ լինի , եթէ ըս-
պասաւորից վրայ վստահութիւն ունիս : Մի վստահիր և ոչ մե-
կու , ո՛չ բարեկամի , ո՛չ եղբոր , ո՛չ սիրուհւոյդ , մանաւանդ
սիրուհւոյդ :

Տ'Արղանեան կարմրեցաւ :

— Իմ սիրուհւոյս — կրկնեց նա մեքենայէս — և ինչ պատ-
ճառաւ անոր աւելի չվստահիմ քան ուրիշի :

— Վասն զի սիրուհի մը կարտինալին ամենէն սիրական դոր-
ծին է , անկից աւելի կտրուկ միջոց մը չունի . կին մը կրնայ
քեզ ծախել տաս դահեկանի համար , վկայ Տալիլա . Ս . Գրոց
համտ ես , հա :

Տ'Արղանեան նոյն երեկոյեան համար իսկ տիկին Պօնասիւթօն
տուած ժամադրութեան մտածեց . բայց 'ի գովեստ մեր դիցադ-
նին՝ սլարտաւոր ենք բոլը որ առ հասարակ Պ . աը Գրեվիլի կա-
նանց վրայ ունեցած դէշ գաղափարն իր սիրուն տան սիրուհւոյն
դէմ լծելու կասկած մ'անդամ չներշնչեց :

— Բայց աղէկ միտքս եկաւ — յարեց Պ . աը Գրեվիլ — ինչ
եղան քու երեք ընկերներդ :

— Ես ալ քեզի պիտի հաբցնէի թէ արդեօք լուր մը չաւի՞ր
անոնց վրայ :

— Ամենին , պարոն :

— Լաւ , ես ճամբուս վրայ թողուցի զանոնք , Բորթոս՝ ՚ի Շանս-
թիլի , թեւերուն վրայ մենամարտութեամբ մը , Արամիտ՝ ՚ի Քրէվ-
քէօր՝ ուսին մէջ գնտակով մը , և Աթոս յԱմիէն , զբամանեն-
դութեան ամբաստանութեամբ զլխին վրայ :

— Կնային — ըսաւ Պ . ար Գրէվիլ — Հասպա դո՛ւ , զու ինչ-
պէս պրծար :

— Հրաշքով , պարոն , կ'իտաստովանիմ , կրծքիս սրի հարուած
մ'ընդունելով , և Աարդ կոմսը Քալէի ճամբուն յեանակողմը
զամելով իբր թիթեռնիկ մը վիժակի վրայ :

— Կնային զարձեալ , Աարդ , կարտինալին մարդը , Ռօշֆօրի
եղբորորդին : Ահա , սիրելի բարեկամ , միաքս բան մը կ'զայ :

— Ըսէ , պարոն :

— Եթէ քու տեղդ լինէի , բան մը կ'ընէի :

— Ի՞նչ բան :

— Մինչդեռ նորին բարձրութիւնը զիս Բարիզ փնտուել պի-
տի տայ , ես անշուկ Բիզարտիայի ճամբան կ'ըռնէի և իմ երեք
ընկերներուս վրայ լուր առնլու կ'երթայի : Ի՞նչ կ'ըսես , մի՞թէ
արժանի չե՞ն այս թեթեւ հոգատարութիւնը տեսնել քու կողմէ :

— Աղւոր է խորհուրդդ , պարոն , և վաղը պիտի մեկնիմ :

— Անողը , և ի՞նչ պատճառաւ այս իրկուն չես մեկնիր :

— Այս իրկուն , պարոն , անհրաժեշտ դործի մը համար Բա-
րիզ պիտի մնամ :

— Ա՛հ , պատանի , պատանի , անշուշտ սիրային դործ մ'է ,
նորէն կ'ըսեմ , զգոյշ եղիր . կիներ մեզ կորոյս , և բոլոր մար-
դիկը , և զարձեալ մեզ ՚ի կորուստ պիտի տանի միահամուռ :
Եթէ խօսքս մտիկ կ'ընես , այս իրկուն ճամբայ ելիր :

— Անկարելի բան , պարոն :

— Ուրեմն ուրիշի խօսք տուած ես :

— Այո՛ , պարոն :

— Այն ատեն խնդիրը կ'փոխուի , բայց խօսք տուր ինձ որ
եթէ այս իրկուն քեզ չսպաննեն , վաղը պիտի մեկնիս :

— Կ'իտասանամ :

— Մտակի սէտք ունիս :

— Տակաւին յիսուն ոսկի դահեկան ունիմ : Կարծեմ թէ այս չափ բաւական է :

— Հապա ընկերներդ :

— Կարծեմ թէ դրամէ զուրկ չեն : Երբ Բարիզէն ելանք , իւրաքանչիւրը մեր գրպանին մէջ եօթսուն ոսկի դահեկան ունէր :

— Մեկնեմք առաջ պիտի տեսնուին ինձի 'հետ :

— Հարկ չկայ կարծեմ , պարոն , եթէ նոր բան մը չպատահի :

— Ուրեմն բարի ճամբորդութիւն :

— Շնորհակալ եմ , պարոն :

Եւ տ'Արդանեան Պ . աը Գրէվիլին հրաժարական բարև տուա , իր հրացանակրաց համար ունեցած հայրական հոգաւորութենէն սիրաբար շարժելով :

Տ'Արդանեան հետզհետէ Աթոսին , Բորթոսին և Արամիսին տունէն անցաւ : Եւ ոչ մէկը սուն դարձեր էր : Իրենց սպասաւորներն ալ բացակայ էին , և ասոնցմէ ոչ մէկուն վրայ լուր առեր էին :

Կրնար անոնց սիրուհիներու դիմել և լուր առնուլ , բայց ոչ Բորթոսին , ոչ Արամիսինը կ'ձանչէր , իսկ Աթոս սիրուհի չունէր :

Պահակներուն ապարանին առջևէն անցնելուն՝ տ'Արդանեան ախտին կողմը աչք մը նետեց . չորս ձիէն երեքն արդէն հասնէր էին : Բլանշէ բոլորովին շուարած՝ զանոնք քերելու վրայ էր , և արդէն երկուքը մաքրեր էր :

— Ա՛հ , պարոն — ըսաւ Բլանշէ տ'Արդանեանը տեսնելով — սրչափ ուրախ եմ ձեզ տեսնելուս :

— Եւ ի՞նչ սրտաճառաւ , Բլանշէ — հարցոյց պատանին :

— Միթէ մեր տան տէր , Պ , Պօնասիէօի վատահոլութիւն ունի՞ք :

— Ե՛ս , ամենեւին :

— Ո՛հ , շատ լաւ կ'ընէք , պարոն :

— Բայց ինչո՞ւ համար այդ հարցումը կ'ընես ինձ :

— Ասան զի երբ անոր հետ կ'սօսակցէիք , առանց մտիկ ընելու ձեզ կ'զիտէի , պարոն , իր դէմքն երկու երեք անգամ զոյն փոխեց :

— Աւակ :

— Գուք այս բանս չզիտեցիք, վասն զի ստացած նամակովնիդ զբաղած էիք. բայց ընդ հակառակն ես, որ աչքս չորս բացեր էի նամակին այնպիսի տարօրինակ կերպով տուն դալուն, անոր կերպարանին ամէն շարժումները դիտեցի :

— Եւ ի՞նչպէս գտար :

— Մասնաւոր, պարոն :

— Իրան :

— Ասկէ զատ՝ այն ինչ տունէն ելաք և փողոցին անկիւնէն դարձաք, Պ. Պօնասիէօ իր գլխարկն առաւ, դուռը զոցեց և ներհակ ճամբէն վազել սկսաւ :

— Արդարեւ, իրաւունք ունիս, Բլանշէ, այս բաներս ինձի շատ կասկածելի կ'երևին, և անհող եղիր, մեր տան վարձքն անոր չպիտի վճարենք մինչև որ գործը բացէ՝ ի բաց մեզի չբացարէ :

— Կատակ կ'ընէք, պարոն, բայց վերջը պիտի տեսնէք :

— Ի՞նչ ըսեմ, Բլանշէ, ինչ որ պատահի, իմ ճակատիս դիրն է :

— Աւրեմն այս երեկոյեան պտոյտէն ետ չ'պիտի կենաք :

— Ընդ հակառակն, Բլանշէ, որչափ Պ. Պօնասիէօի ոխ ունիմ, այնչափ կ'փափաքիմ այն նամակին որոշած տեղն երթալ, թէ և դու կ'վրդովիս :

— Աւրեմն, եթէ այս է մեր որոշումը . . . :

— Ենասան որոշում, բարեկամ. ուստի ժամն իննին այս տեղ՝ սարսամը պատրաստ եղիր, ես պիտի գամ քեզ առնելու :

Բլանշէ տեսնելով որ իր սիրոջը դիտստորութիւնը փոխել տալու հնարը չկայ, խորին հառաչ մ'արձակեց և սկսաւ երրորդ ձին քերել :

Իսկ ա' Արդանեանի գալով՝ որովհետև ինքնին խիստ խոհեմ պատանի մ'էր, փոխանակ իր տունը դառնալու՝ այն կապօն քահանային տունը գնաց ճաշի՝ որ չորս հրացանակիրներու չքառորութեան ժամանակ, չորուլագէ նախաճաշիկ մը տուեր էր անոնց :

Դ

ՏԱՂԱԽԱՐ

Ժամն իննին տ'Արդանեան պահակաց ապարանն էր, անդ Բլանշէն զինեալ գտաւ, չորրորդ ձին հասեր էր:

Բլանշէի զէնքն էին հրացանակն ու ատրճանակը:

Տ'Արդանեան իր սուրն ունէր և գօտիէն երկու հրացանակ անցուց, յետոյ երկուքնին ալ զլատ զլատ ձի հեծան և անշշուկ հեռացան: Գիշերը մութ էր և ոչ ոք անոնց դուրս ելնելը տեսաւ: Բլանշէ իր տիրոջը հետեեցաւ և տաս քայլ հեռուէն անոր ետևէն գնաց:

Տ'Արդանեան քարափներէն անցաւ, Քօնֆէրանսի դռնէն դուրս ելաւ և բռնեց այն ճամբան որ Սէն-Քլու կ'տանի, ճամբայ՝ որ այն ատեն շատ աւելի աղւոր էր քան թէ հիմակ:

Որչափ ատեն որ քաղաքն էին՝ Բլանշէ իր յարմար տեսած ակնածելի հեռաորու թիւնը պահեց, բայց երբ ճամբան աւելի ամայի և մութ դարձաւ, յուշիկ տիրոջը մօտեցաւ, այնպէս որ երբ Պուլօնյի անտառը մտան՝ բնապէս իր տիրոջը հետ քովէ քով գտաւ ինքզինքը: Արդարեւ, պէտք չէ պահենք որ մեծ ծառերու տատանումն և նսեմ պուրակներու մէջ լուսնին նշոյլը սաստիկ երկիւղ կ'պատճառէին անոր: Տ'Արդանեան գիտեց որ իր սպասաւորը տարօրինակ բան մը կ'կրէ:

— Լաւ ուրեմն, Պ. Բլանշէ — հարցուց անոր — ինչ ունիս:

— Մի թէ՛ չէք տեսներ, պարոն, որ անտառներն ալ եկեղեցիներուն պէս են:

— Ինչո՞ համար այդպէս կ'ըսես, Բլանշէ:

— Վասն զի՛ ինչպէս անտառի՛ նոյնպէս եկեղեցւոյ մէջ մարդ քարձր խօսելու չհամարձակիր:

— Ինչո՞ւ համար չես համարձակիր բարձր խօսիլ, Բլանչէ, վասն զի կ'վախնաս :

— Այո՛, կ'վախնամ որ չլսեն ձայնս, պարոն :

— Չայնդ չլսեն : Ասկայն մեր խօսակցութիւնը բարոյական է, սիրելի Բլանչէ, և ոչ որ կրնայ աստ բան մ'ըսել :

— Ա՛հ, պարոն — վրայ բերաւ Բլանչէ իր նախորդ մտածութեան դալով — այն Պ. Պօնասիէօն իր ունքերուն մէջ կեղծիք մը, և շրթերու շարժման մէջ անախորժ բան մ'ունի :

— Հիմակ որ ստատնան դրդեց քեզ Պօնասիէօի մտածելու :

— Պարոն, մարդ կրցածը կ'մտածէ և չէ թէ ուզածը :

— Վասն զի վատասիրտ ես, Բլանչէ :

— Պարոն, խոհեմութիւնը վատասրտութեան հետ չշփոթենք. խոհեմութիւնն առաքինութիւն մ'է :

— Եւ դու երջանիկ ես, այնպէս չէ՛, Բլանչէ :

— Պարոն, միթէ սա վարը հրացանի մը փողը չէ՛ փայլողը : Գէշ չլինիր եթէ մեր գլուխը ծռենք :

— Արդարեւ — մրմուսց տ'Արդանեան, որուն միտքը կ'դար Պ. աը Գրէվիլի խորհուրդները — արդարեւ, այս կենդանին վերջապէս ինձի ալ երկիւղ պիտի ազդէ : — Եւ իր ձին ընդոտ քալեցուց :

Բլանչէ իր տիրոջ շարժման հետևեցաւ ճիշտ այնպէս որպէս թէ անոր ստուերը լինէր, և ինքն ալ անոր մօտ կ'վազէր :

— Միթէ բոլոր գիշեր այնպէս քալենք պիտի, պարոն — հարցուց նա :

— Ա՛հ, Բլանչէ, վասն զի դու, դու հասար տեղդ :

— Ի՛նչպէս տեղս հասայ, հնապս դուք :

— Ես դեռ ես քանի մը քայլ յառաջ պիտի քշեմ :

— Եւ միթէ զիս այս տեղ մինակ պիտի թողոք, պարոն :

— Միթէ կ'վախեն, Բլանչէ :

— Չէ, բայց միայն գիտել կ'աամ ձեզ որ այս գիշեր շատ ցուրտ պիտի լինի, թէ զով օդը յօգացաւ կ'տայ, և թէ յօգացաւ ունեցող սարսուռ մը տխուր բան մ'է, մանաւանդ ձեզի պէս թեթևաշարժ պարոնի մը համար :

— Ան, եթէ կ'մնիս, Բլանշէ, կրնաս սա վարը տեսած մէկ գինետան մէջ մտնել, և վաղն առտու ժամը վեցին ինձի կ'սպասես գրան սուջն :

— Պարոն, այս առտու ինձ տուած սկոտդ յարդանօք կեր ու խումբի տուի, այնպէս որ եթէ մնիմ՝ չոր տասնոց մ'անգամ չունիմ որ ծախս ընեմ :

— Ահա քեզի կէս դահեկան (հինգ ֆրանք) . վաղը տեսնուինք : Տ'Արդանեան ձիէն վար իջաւ, սանձը Բլանշէի թևին վրայ նետեց և իր վերարկուով փաթթուելով արագօրէն հեռացաւ :

— Աստուած, որչափ կ'մնիմ — գոչեց Բլանշէ երբ իր տէրն աչքէն հեռացաւ, և տաքնալու սաստիկ պէտք զգալով արտօրնօք գնաց տան մը դուռը զարկաւ որ արուարձանի գինետան մը ամէն նշաններով զարդարուած էր :

Սակայն տ'Արդանեան՝ որ արտուղի նեղ շաւիղ մը բռներ էր, իր ճամբան կ'շարունակէր և Սէն-Քլու կ'հասներ . բայց փոխանակ մեծ արահետը հետեւելու, զգեկին ետեէն քալեց, խիստ հեռուոր գոխէ մը զարկաւ և քիչ ատենէն որոշեալ տաղաւարին առջևը դտաւ ինքզինքը : Այս տաղաւարը բոլորովին ամայի վայր մը կ'գտնուէր : Մեծ պատ մ'որուն անկիւնը կ'գտնուէր տաղաւարը, նոյն գոխէին մէկ կողմը կ'երկննար և միւս կողմէն ցանկապատ մը կ'արդիւէր տնցորդները փոքրիկ պարտէզ մը մտնելու որուն խորն անշուք հիւղ մը կ'տեսնուէր :

Հետեապէս տ'Արդանեան ժամագրութեան տեղը հասեր էր, և որովհետեւ չըսեր էին անոր որ զալուստն իմաց տայ նշանով մը, կ'սպասէր :

Չայն ձուն չէր լսուեր, կարծես թէ նոյն վայրը մայրաքաղաքէն հարիւր մղոն հեռու էր : Տ'Արդանեան իր ետին անգամ մը նայելէն ետև՝ կռնակը ցանկին տուաւ : Այս ցանկէն, պարտէզէն և հիւղէն անդին՝ թանձր մշուշ մ'իր ծալքով կ'պարուրէր այն անհունութիւնն ուր Բարիզ կ'նիրհէ, բերանարաց ունայնութիւն մը, անհունութիւն՝ ուր կ'փալփալէին քանի մը լուսաւոր իշտէր, որ այս դժոխքին զամբանական աստղերն էին :

Բայց ԽՆՎԱՐԳԱՆՆԵԱՆԻ Համար ամէն տեսարան նպատաւոր երեւոյթ կ'առնուր, ամէն մտածում՝ ծայրու մ'ունէր, ամէն խաւար զիմահար էր: Ժամադրութեան ժամը զարնելու մօտ էր:

Եւ իրօք քանի մը վայրկեանէ ետքը՝ Սէն-Քլուի զանգակատունն իր որոտընդոտ լայն կոկորդէն տաս հարուած հնչեց ծանր ծանր:

Այս սղոնձէ ձայնը՝ որ զիշերային մթնութեան մէջ կ'ողբար՝ սգաւոր բան մ'ունէր:

Իր աչերը սևեռեր էին փոքրիկ տաղաւարին՝ վրայ՝ որ պատին անկիւնը շինուած էր, և որուն սլատու հանները փեղկերով փակուած էին սուաջին զստիկոնի սլատու հանէն զատ:

Այս սլատու հանին մէջ անոյշ լոյս մը կ'փայլէր, որուն արծաթափայլ նշոյլը կ'ցոլանար երկու երեք մամբիի երերուն տերևներուն վրայ, որոնք բուրաստանէն դուրս ելնելով կ'բարձրանային փնջաձև: Անտարակոյս այս փոքրիկ զեղանշոյլ սլատու հանին ետև կ'սպասէր իրեն սիրուն տիկին Պոնապիօն:

Այս անոյշ տեսիլէն հրապուրեալ՝ ԽՆՎԱՐԳԱՆՆԵԱՆ մտադիւր կէս ժամ սպասեց աչերն այն չքնաղ փոքրիկ բնակարանին վրայ յառուած՝ որուն ձեղունին ոսկեփայլ զարեանդներուն մէկ մասը կ'տեսնէր և կ'գուշակէր սենեկին միւս կողմերուն վայելչութիւնը:

Սէն-Քլուի զանգակատունը ժամը տաս ու կէս զարկաւ:

Այս անգամ, առանց սլատու հասկնալու, ԽՆՎԱՐԳԱՆՆԵԱՆ երակներուն մէջ սարսուռ մը զգաց: Թերևս ցորակն կ'սարսուէր և բարոյական տպաւորութիւն կ'համարէր լիովին նիւթական ըզզայնութիւն մը:

Յետոյ մտովին ըսաւ թէ՛ արդեօք սխալ կարդացեր էր տոմար կը, և թերևս ժամադրութիւնը ժամը տասն մէկին էր:

Պատուհանին մօտեցաւ, լուսոյ ճառագայթի մը մէջ կեցաւ, նամակը զրպանէն հանեց և նորէն կարդաց: ՏՆՎԱՐԳԱՆՆԵԱՆ չէր սխալած, ժամադրութիւնը ճիշտ ժամը տասին էր:

Գնաց իր սուջի տեղը բռնեց, և սկսաւ այս լուսութեան և առանձնութեան վրայ մտայոյզ մտածել:

Ժամը տասն մէկ զարկաւ:

Տ'Արղանեան իրօք սկսաւ վախնալ որ տիկին Պօնասիէօի դրժ-
բաղդութիւն մը հասած չլինի :

Իր ձեռօքն երեք անդամ ծափ զարկաւ , սիրահարներու սովորական նշան մը , բայց ոչ յոյս պատասխանեց , և ոչ իսկ արձա-
զանքը :

Այն ատեն սրամտութեամբ մը մտածեց որ թերևս նորատի
կինը սպասելու ատեն՝ քունը տարած է :

Պատին մօտեցաւ և վեր ելնելու փորձ փորձեց , բայց պատը
դեռ նոր ձեփուած էր , և տ'Արղանեան պարագ սեղ ըզունդը
դարձուց :

Նոյն պահուն ծառերը միտքն ընկան , որոնց տերևները կը
փայլէին արծաթափայլ լուսէն , և որովհետև մին ճամբուն վրայ
ցցուեր էր , մտածեց որ անոր ոտերուն մէջէն պիտի կարենար
տաղաւարին ներքին կողմը նշմարել :

Ծառն ելնել զիւրին էր : Ասկէ զատ՝ տ'Արղանեան հազիւ
քսան տարու լինելով՝ քաջ կ'յիշէր դպրոցականի արհեստը : Մէկ
վայրկենի մէջ՝ ճիւղերուն մէջ գանուեցաւ , և թափանցիկ ապա-
կիներէն իր աչքը մինչև տաղաւարին խորը սեւեռեց :

Տարօրինակ բան , որով տ'Արղանեան ոտիցը ներբանէն մինչև
մտղերուն արմատը սարսուռ մը զզաց , այն անոյշ լոյսը , այն
հանդարտ կանթեղը զարհուրելի և անկարգ տեսարան մը կ'լու-
սաւորէր . պատահաններուն մէկ ապակին կոտրած էր , սենեկին
դուռը բռնի բացուեր , և կէս մը խորտակած՝ ծղկնիններուն վը-
րայ կախուեր էր . սեղան մը՝ որուն վրայ անշուշտ ընտիր ճաշ
մը զրեր էին՝ զետինն ընկեր էր . հասու կտոր սրուակներ ,
ճղմած պտուղներ տախտակամածին վրայ տիւուած էին . այս
սենեկին տեսքը կ'յայտնէր որ բուն և յուսահատ կոխ մ'ե-
ղած է . այս այլանդակ խառնուրդին մէջ՝ տ'Արղանեան կարծեց
տեսնել իսկ զգետնի ծուէններ և քանի մ'արեան արատներ որ
սեղանին ծածկոյթն ու վարագոյրներն արատեր էին :

Ծառէն վար իջնելու շտապեց սրտի սոսկալի բախիւնով մը ,
և կ'ուղէր տեսնել թէ՛ արդեօք այն բռնաբարութեան նշաններն
ուրիշ տեղ ալ կ'գտնուէն :

Գիշերային անդորրութեան մէջ՝ թեթև անոյշ լոյսը միշտ կը փայլէր : Տ՛Արդանեան այն ատեն տեսաւ , թէ և առաջ չէր տեսաւ , վասն զի այս քննութիւնն ընելու զրդող մը չունէր , տեսաւ որ հողը՝ ասգիս շարժեր , անգին փոսեր փորուեր էր և մարգու քայլերու ու ձիւ դափրերու խառն հետքը կ'ցուցնէր : Ասկէ զառ՝ կառքի մ'անխններն՝ որ կ'երևէր թէ Բարիզէն կ'դար , կակող հողին վրայ խոր նշան մը պեղեր էր , և մինչև տաղաւարին սահմանն երկարելով՝ նորէն Բարիզ կ'դառնար :

Աերջուպէս տ՛Արդանեան՝ իր խուզարկութիւնները շարունակելով՝ պատին մօտ կնկան մը խղտուած ձեռնոցը գտաւ : Սակայն այս ձեռնոցին այն կողմերն որ աղմուտ գետնին չէին գպեր , անըտղիւտ թարմութիւն մ'ունէր : Այս այն հոտուէտ ձեռնոցներէն էր զոր սիրահարները սիրուն ձեռքէ մը խղել կ'ստորժին :

Քանի տ՛Արդանեան իր հետազոտութիւնը շարունակէր՝ աւելի առատ և ստա քիրտ մ'իր ճակատէն կ'հոսէր , ստկալի անձկութեամբ սիրտը կ'ճնչէր , չունչը հեւղով կ'առնուր , և սա կայն՝ ինքզինքն անդորրելու համար կ'ըսէր , թէ կարելի է այն տաղաւարը յարարերութիւն չունէր տիկին Պօնասիէօի հետ , թէ գեռատի կիւնն այս և չէ թէ այն տաղաւարին մէջ իրեն ժամագիր եղեր էր , թէ կարելի է իր գործին համար Բարիզէն չէր կրցած ելնել , և կամ՝ էրկանը նախանձէն արգիլուած էր :

Բայց բոլոր այս պատճառները մի առ մի կ'յրուէին , կ'կործանէին ներքին վշտալի զգացումի մ'առջև՝ որ քանի մը պարագաներու մէջ , մեր բոլոր էութիւնը կ'համակէ և մեր բոլոր զգալի հանգամանաց կ'գոչէ թէ մեծ դժբաղդութիւն մը կ'սառառնի մեր գլխին վրայ :

Այն ատեն տ՛Արդանեան լիովին խելագար դարձաւ , մեծ արահետը վազեց , արդէն բռնած ճամբէն գնաց , մինչև լաստափայտը յառաջացաւ , և լաստալարին հարց ու փորձ քրտա :

Ժամն եօթին մօտ՝ լաստալարը գետէն սև լօգիկով ծածկուած կին մ'անցուցեր էր , որ մեծ հոգ կ'տանէր չճանչցուելու , բայց ճիշտ այս քրած զուգութիւններուն համար՝ լաստալարն աւելի

ուշադրութիւն ըրեր է, և դիտեր է որ կիներ նորատի էր և զեզանի :

Այն ատեն՝ այսօրուան պէս՝ շատ մը նորատի և սիրուն կիներ կային որ Սէն-Քլու կ'գային անցայտ մնալու փափաքով, և սակայն տ'Արդանեան պահ մը չերկմտեցաւ որ լաստավարին դիտածը տիկին Պօնասիէօն չլինի :

Տ'Արդանեան՝ լաստավարին հիւղին մէջ վառած կանթեղէն առիթ բռնելով՝ նորէն տիկին Պօնասիէօի տոմսակը կարդաց որ նայի թէ արդեօք սխալմունք կայ, թէ ժամադրութեան տեղը Սէն-Քլու էր թէ այլուր, թէ Պ. ա'էտրէի տաղաւարին գիմայն էր թէ ուրիշ փողոցի մը մէջ :

Այս ամէն բաները հաստատելու կ'նկրտէին որ իր նախազգածութիւնն ՚ի դերև չպիտի ելնէր, և թէ մեծ դժբաղդութիւն մը պատահած էր :

Վազելով դղեկին ճամբան բռնեց, իրեն կ'երևէր թէ բացակայութեան ատեն թերևս նոր բան մ'անցած էր տաղաւարը և թէ անդ նոր տեղեկութիւններ ունի ստանալիք :

Գոհիչը միշտ ամայի էր, և մի և նոյն անոյշ և հանդարտ նշոյլը պատահանէն դուրս կ'տարածուէր :

Այն ատեն տ'Արդանեան միտքը բերաւ այն փլատակն որ թէ և անխօս և կոյր, բայց անշուշտ բան մը տեսած պիտի լինէր և թերևս կարող էր խօսելու :

Որմածին դուռը գոց էր, բայց ցանկին վրայէն ցատկեց, և շղթայակապ շան մը հաջումները բանի տեղ չդնելով՝ խրճիթին մտնեցաւ :

Նախ քանի մ'անգամ զարնելուն՝ ձայն ձուն չելաւ : Մեռելական լուծիւն մը կ'տիրէր հիւղին, ինչպէս տաղաւարին մէջ, սակայն, որովհետև այն հիւղն իր վերջին ապաւէնն էր, շարունակ զարկաւ :

Քիչ ատենէն կարծես թէ թեթև շուկ մը կ'լսէ ներսէն, տարտամ շուռնչ մ'որ կ'երևէր թէ լսուելու կ'երկնչէր :

Այն ատեն տ'Արդանեան զարնելը զադրեցուց և այնպիսի վըշ-

տաշունչ և յուսահատ, ահաբեկ և քծնելի ձայնով մ'աղաչեց՝ որ ամենէն երկչոտ մարդը կրնար հանդարտիլ: Ի վերջէ հին և որդնահար փեղկ մը բացուեցաւ, կամ կէս մը բացին և իսկոյն զոչեցին երբ անկեան մէկ խորշը վառող քծուծ կանթեղի մը նըշոյլը՝ տ'Արդանեանի կամարը, սրին դաստապանն և հրացանակներուն զնդերը լուստորեց: Սակայն որչափ որ շարժումն արագ էր, տ'Արդանեան ժամանակ ունեցեր էր ծերունիի մը գլուխը տեսնելու:

— Յանուն երկնից — ըսաւ նա — մտիկ ըրէ ինձ. մէկուն կ'սպասէի և դեռ չերեցաւ, մատտանջ կ'մուշիմ: Արդեօք շրջակաները փորձանք մը հասան, խօսէ, խնդրեմ:

Պատուհանը յուշիկ բացուեցաւ, և նորէն նոյն դէմքն երեցաւ. միայն թէ այս անգամ առաջինէն առելի դունաս էր,

Տ'Արդանեան իր պատմութիւնը պարզօրէն պատմեց՝ գրեթէ անուններն ալ տալով. յայտնեց թէ այն տաղաւարին մօտ ինչպէս ժամադիր եղեր էր, և ինչպէս, անոր ուշանալը տեսնելով՝ թմբիկն վրայ ելեր, և կանթեղին լուսով սենեկին անկարգ վիճակը տեսեր էր:

Ծերունին ուշադիր մտիկ ըրաւ, նշան ընելով թէ պատմածը ստոյգ է, ասքա, երբ տ'Արդանեան աւարտեց, գլուխն օրեց այնպիսի գէմքով որ աղէկ նշան մը չէր:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես — զոչեց տ'Արդանեան — յանուն Աստուծոյ, շուտ բացատրէ միտքդ:

— Ո՛հ, պարոն — ըսաւ ծերունին — ինձի բան մը մի հարցըներ, վասն զի եթէ տեսածս քեզի պատմեմ, տարակոյս չունիմ որ վերջս գէշ կ'լինի:

— Արեմն բան մը տեսեր ես — վրայ բերաւ տ'Արդանեան: — Արեմն, յանուն երկնից — շարունակեց նա ոսկի գահեկան մը նետելով — ըսէ ինձ թէ ինչ տեսար, և ազատորոգոյ խօսք կ'տամ որ սրտէս բառ մ'անգամ չպիտի հանեմ:

Ծերունին այնչափ անկեղծութիւն և վիշտ նշմարեց տ'Արդանեանի ճակտին վրայ, որ նշմայր ըրաւ անոր մտիկ ընելու և մեղմիկ ըսաւ.

— Գրեթէ ժամն ինն կար, փողոցը շուկ մը լսեցի և ուզեցի հասկնալ թէ ինչ է, երբ դրան մօտենալով տեսայ որ ներս մանել կ'ուզեն: Որովհետև աղքատ եմ և վախ չունիմ որ զիս կողոպտեն, գուռը բացի և քանի մը քայլ անդին երեք մարդ տեսայ: Ստուերին մէջ կառք մը կար ձիերով լծուած և հեծնելի ձիերով: Այս հեծնելի ձիերն անշուշտ այն երեք մարդոց էին որ իբր ձիաւոր հաղուած էին:

— Ա՛հ, իմ բարի պարոններս — զոչեցի — ինչ կ'ուզէք:

— Անշուշտ ելնարան մը սիտի ունենաս — ըստ խմբին պարզութան երեցողը:

— Այո՛, պարոն, այն ելնարանով պտուղներս կ'ըսպեմ:

— Տո՛ւր զայն և տունդ մտիր, ահա սկուտ մը քեզի տրուած նեղութեան համար: Միայն լաւ գիտցիր որ եթէ տեսնելիք և լսելիք բաներուդ վրայ բերնէդ բառ մ'անգամ հանես (վասն զի ինչ սպառնալիք որ ընենք, գարձեալ ստոյգ ենք որ սիտի նաշիս և մտիկ ընես), այն ատեն բանդ կ'ըլուսնի:

«Այս ըսելով սկուտ մը նետեց ինձ, դրամն առի զետնէն, և ինքն ալ ելնարանս առաւ:

«Իրօք, ցանկապատին դուռն անոնց ետեւէն զոցելէն ետե՛ս ատն մտնել ձևացուցի, բայց իսկոյն ետևի գունէն դուրս ելայ, և մութին սահելով մինչև այն շամբկի տունկը հասայ՝ որուն մէջ տեղէն ամէն բան կրնայի տեսնել անտես:

«Երեք մարդիկ կառքն առաջ քշեր էին անշուշտ, անոր մէջէն փոքրիկ, զէր, կարճ, ալիորիկ մարդ մը հանեցին, որ մութ գոյն զծուած հաղուստ հաղեր էր: Այս մարդը զգուշութեամբ ելնարանն ելաւ, սենեկին ներսի դին ննդամտութեամբ նայեցաւ, կամացուկ մը վար իջաւ և ցած ձայնով մրմնաց.

— Նէ (elle) է:

«Անմիջապէս ինձի հետ խօսողը տաղաւարին դրան մօտեցաւ, իր քովը դտնուած բանալիով զայն բացաւ, գուռը նորէն զոցեց և աներևոյթ եղաւ. նոյն պահուն՝ միւս երկու մարդիկ՝ ելարանէն վեր ելան: Փոքրիկ ձերուկ մարդը դռնակին առջև կ'իկնար:

Քառասունը կառքին ձիերը կ'ըռնէր, և սրայիկ մը հեծանելէ՝
ձերը :

« Յանկարծ տաղաւարին մէջ աղաղակներ բողան, կին մը պա-
տուհանին վազեց և բացառ զայն ինքզինքը վար նետելու համար :
Բայց երբ երկու մարդիկը տեսաւ, ետև ընկաւ, երկու մարդիկ
անոր ետևէն վաղեցին սենեկին մէջ :

« Այն ատեն ուրիշ բան չտեսայ, բայց այնպիսի աղմուկ լսե-
ցի որպէս թէ կարասիներ կ'խորտակէին : Աինը կ'աղաղակէր և
օգնութեան կ'կոչէր : Բայց շատ չանցաւ աղաղակները մարեցան,
երեք մարդիկ պատուհանին մօտ եկան՝ կինն իրենց թևերուն մէջ
բռնած, երկուքն ելարանէն իջան և կինը կառքը փոխադրեցին,
ուր սղարիկ ձերուկ մարդն ալ միատեղ մտաւ : Այն որ տաղա-
ւարը մնացեր էր, պատուհանը գոցեց, պահ մ'ետքը դռնէն
դուրս ելաւ, և ստուղեց որ կինն իրօք կառքին մէջն է, իր եր-
կու ընկերներն արդէն ձիով կ'սրասէին անոր, ինքն ալ թամ-
բին վրայ ցատկեց : Պայիկն ալ իր տեղը բռնեց կառապանին
մօտ, կառքն երեք ձիաորներու սահպանութեամբ վազն ՚ի վազ
հեռացաւ, և այսպէս ամէն բան լմնցաւ :

« Այն վայրիկնէն վեր՝ այլ ոչ ինչ չտեսայ, ոչ ինչ չլսեցի :

Տ'Արդանեան՝ այս ահուելի գոյժն իմանալուն՝ ուժածափ, ան-
շարժ և անձայն մնաց, մինչդեռ բարկութեան և նախանձու ա-
մէն սատանաներն իր սրտին մէջ կ'ուռնային :

— Բայց, աղատորդիս — վրայ բերաւ ձերունին, որուն վրայ
այս համը յուսահատութիւնն անշուշտ աւելի կ'ներդործէր քան
թէ աղաղակ ու արտառք — ճն, մի վշտանար, չսպաննեցին զա-
նի, և այս է կարևորը :

— Միթէ վեր ՚ի վերոյ կրցար իմանալ — ըսաւ ա'Արդանեան
— թէ ո՞վ էր այս գժոխային արշաւանքին սրբազլուիտը :

— Չեմ ճանչեր այն մարդը :

— Բայց քանի որ հետզ խօսեցաւ, անշուշտ զանի տեսար :

— Ա՛հ, անոր կերպարանին նկարագրիւր կ'ուզես :

— Այո՛ :

— Ե՛նձ , չոր , արեակէզ մարդ մը . սև պեխեր , սև աչք՝
ազնուականի դէմք :

— Ճիշտ այն է — զոչեց տ'Արդանեան — դարձեալ այն , միշտ
այն . իմ սատանաս է ըստ երևութին . հասցա միւսը :

— Ո՞րը :

— Պղտիկը :

— Ո՛հ , այն ազնուական մարդ չէ , հաւատի եմ . ասկէ զատ՝
սուր չունէր մէջքը , և միւսներն յարգանք չէին վարուեր ա-
նոր հետ :

— Սպասաւոր մ'էր թերևս — մրմուաց տ'Արդանեան : — Ա՛հ ,
եղկելի կին , եղկելի կին , ի՛նչ ըրին արդեօք զանի :

— Խօսք տուի՞ր զազանի պահելու — ըսաւ ծերունին :

— Եւ իմ խոստումս կ'իրկնեմ , ա՛հ հոգ եղի՛ր , ազատորդի եմ :
Ազատորդի մ'ի՛ր խօսքն ունի , և զայն քեզի տուի :

Տ'Արդանեան լաստափայտին ճամբան բռնեց հոգեմաշ : Երբեմն
չէր կարող հատալ որ տիկին Պօնասիէօն լինի այն , և միւս
օրը Լուվը գտնելու կ'յուսար , երբեմն կ'վախնար որ ուրիշի հետ
դաւ մը չունենար և նախանձոտ մը վրայ գալով յանկարծ յա-
փշտակած չլինէր : Տարակուսի մէջ կ'ծփար , կ'վշտանար և կ'յու-
սահատէր :

— Ո՛հ , եթէ իմ բարեկամներս աստ լինէին — կ'զոչէր նա
— գէթ զանի գտնելու յոյս մը կ'ունենայի , բայց ո՛ր գիտէ ա-
նօնք ևս ի՛նչ եղան :

Գրեթէ կէս գիշեր կար , հարկ կար Բլանշէն գտնել : Տ'Ար-
դանեան հետզհետէ գինետոնները բանալ տուաւ անոնց մէջ
թեթեւ լոյս մը տեսնելով , և ոչ մէկուն մէջ Բլանշէն չգտաւ :

Վեցերորդ գինետան գալուն՝ սկսաւ մտածել որ այս խաղար-
կութիւնը քիչ մը վտանգաւոր էր : Տ'Արդանեան իր սպասաու-
րին հետ առտուան ժամը վեցին տեսնուելու ասպարեւ էր , և
ուր որ լինէր , իրաւունք ունէր :

Սակայն՝ պատանին մտածեց որ արկածին պատահած կողմերը
մնալով , թերևս այս խորհրդաւոր գործին վրայ անդեկութիւն մը

կ'ստանայ : Ինչպէս որ ըսինք , վեցերորդ գինետան առջև՝ տ'Արժ գանեան կանկ առա , առաջին կարդի շէշ մը գինի խնդրեց , ամենէն մտթ անկիւնը դնաց արմկաւ կռթնեցաւ , և այսպէս մինչև առաօտ սպասելու որոշեց . բայց այս անգամ ևս յոյսը գերեւ ելաւ , և թէև ուշադիր մտիկ կ'ընէր , սակայն առևանգեալ հէք կնոջ հետքը դանելու համար բան մը չլսեց այն լուսանաց , ծագու և նախատալի զրոյցներուն մէջ , զոր իրարու կ'ուղղէին զործարներ , ծառաներ , սայլորդներ , որ իրեն զննուած այն պատուաւոր ընկերութեան անդամներն էին : Աստի կամայ սկամայ ստիպուեցաւ անգործութենէ իր շիշը պարպելէն ետև , և կասկած չտալու համար՝ իր անկիւնն ըստ կարև հանդիստ գիրք մը բռնել և կրցածին չափ աղէկ գէշ քնանալ : Ինչպէս յայտնի է , տ'Արդանեան քսան տարու էր , և այս տարիքին մէջ՝ քունն անդրաւելի իրաւունքներ ունի , զոր մեծասաստ կ'պահանջէ , նոյն իսկ ամենէն յուսահատ սրտերու վրայ :

Առաօտեան ժամը վեցին տ'Արդանեան արթնցաւ այնպիսի անձկութեամբ մ'որ գէշ գիշեր մ'անցընողին բաժինն է սովորաբար այդուն : Իր հաղուստն ու կապուսար յարգարել դժար գործ մը չէր . իր վրան գլուխը նայեցաւ թէ արդեօք քնանալու ատեն զինքը կողոպտած են , և իր մասնին մատը , քսակը զրուպանին մէջ և հրացանակները գօտիէն անցած դանելով , ոտը ելաւ , գինին վճարեց և դուրս ելաւ նայելու համար թէ արդեօք լոյս աչքով քան թէ գիշերայն իր սպասաւորը դանելու պիտի յաջողի : Եւ արդարև՝ տամուկ և մոխրագոյն մշուշին մէջէն առաջին տեսած բանն եղաւ բարեկիր Բլանչէն , որ երկու ձիերը ձեռքը բռնած՝ ծածուկ գինետան մը դրան առջև կ'սպասէր տ'Արդանեանի , որ թէև անոր առջևէն անցեր՝ սակայն և ոչ իսկ կասկածեր էր որ այնպիսի վայր մը կայ :

Ե

ԲՈՐԹՈՍ

Տ'Արղանեան՝ շիտակ իր տունը դառնալու տեղ՝ Պ. Երբ Գրէ՝ վիլի գրան առջև վար իջաւ և արագօրէն սանդղէն վեր ելաւ : Այս անգամ միտքը դրաւ բոլոր անցած դարձածն անոր պատմելու : Անտարակոյս՝ այս գործին վրայ շատ լաւ խորհուրդներ կրնար տալ նա . ասկէ զատ՝ ըստ որում Պ. Երբ Գրէ վիլ գրեթէ ամէն օր թագուհին կ'տեսնէր , կարելի էր որ Նորին վեհափառութենէն տեղեկութիւն մը ստանար այն հէք կնկան վրայ որուն անձնութիւնն առ թագուհին անշուշտ շատ սուղ կ'ըստեցնէին անոր :

Պ. Երբ Գրէ վիլ պատանիին պատմութիւնն այնպէս մտիկ ըրաւ որով կ'ցուցնէր թէ այս արկածին մէջ բոլորովին ուրիշ քան կ'տեսնէր՝ քան սիրոյ դառ մը . ուստի երբ տ'Արղանեան խօսքն աւարտեց ,

— Հրժժ — ըսաւ նա — այս ամէն ըսածներուդ մէջ Նորին բարձրութեան կարտինալին մատը կ'տեսնեմ :

— Բայց ի՞նչ ընել պէտք է — ըսաւ տ'Արղանեան :

— Այս միջոցին , ո՛չ ի՞նչ , բոլորովին ո՛չ ի՞նչ , բայց եթէ Բարիղէն հեռանալ , ինչպէս որ ըսի , որչափ հնար է , շուտով : Թագուհին պիտի տեսնեմ , այս հէք կնկան աներևոյթ լինելուն մանր պարագաներն անոր պիտի պատմեմ , անշուշտ տեղեակ չէ . այս պարագաներէն թերեւ անոր հետքը գտնէ , և թերեւ դարձիգ քեզի աղէկ լուր մը տալու կարող լինիմ : Այս մասին իմ վրայ վստահէ :

ՏՆրդանեան զիւր որ Պ. ար Գրէվիլ թէ և Կարծն, խոստանալու սովորութիւն չունէր, և երբ զիպուածով խոստանար, խոստացածէն աւելի կ'կատարէր: Աւստի թէ անցելոյն և թէ ապագային համար լի երակտադիտութեամբ մնաս բարև ըսաւ հրամանատարին, և այս ալ որ իր կողմէն՝ տՆրդանեանի պէս արի և անվեհեր պատանիի մը սաստիկ համակրութիւն մ'ունէր, սիրովին անոր ձեռքը սեղմց յաջող ուղևորութիւն մը մաղթելով:

ՏՆրդանեան՝ Պ. ար Գրէվիլի խորհուրդներն ՚ի գործ գնելու մտադիր՝ Փօսուայէօր փողոցը զարկաւ, որպէս զի իր սնտուկին պարաստութեան հսկէ: Տան մօտենալուն՝ Պ. Պօնասիէօն տեսաւ առաւօտեան հագուստով որ գրան սեմին վրայ կեցեր էր: Խոհեմ Բլանշէին առջի իրկուն ըսածներն իր տան տիրոջ չարագոյծ կերպարանին վրայ՝ միտքն ընկան, և սովորականէն աւելի մեծ ուշադրութեամբ անոր նայեցաւ: Եւ իրօք, ոչ միայն անոր երեսին վրայ զիտեց գեղնուկ և արտածէտ գունատութիւն մը որ մաղձին արեան մէջ մղիլը կ'յայտնէ, թէ և կրնար պատահական լինիլ, այլ և նշմարեց անոր դէմքին խորշերուն մէջ անսովոր նենգալի բովեր: Խարեբայ մը սարկեշտ մարդու մը պէս չծիծաղիր, կեղծաւոր մ'անկեղծ մարդու մ'արտսուքը չթափեր: Ամէն խարէութիւն զիմակ մ'է, և զիմակն որչափ որ լաւ շինուած լինի, միշտ մարդս փոքր ինչ աւելի ուշադրութիւն ընելով կարող կ'լինի զայն գէմքէ որոշել:

Հետեապէս տՆրդանեանի այնպէս երևցաւ որ Պ. Պօնասիէօ զիմակ մը կ'կրէր, և այս զիմակը խիստ անխորժ էր ՚ի տես:

Այս պատճառաւ՝ զըտանօք և անխօս պիտի անցնէր երթար այն մարդուն քովէն՝ երբ՝ առջի իրիկուան պէս՝ Պ. Պօնասիէօ իրեն խօսք ուղղեց:

— Լաւ ուրեմն, պատանի — ըսաւ անոր — կ'երևի թէ զըտալի զիշերներ կ'անցընես. անօրէն, առաւօտեան ժամը եօթն է. կ'երևի ինձ որ ամենուն հետեւած սովորութեան հակառակ կ'վարուիս, և այն ժամուն որ ուրիշները գորս կ'եւնեն տունէն, դու անրս կ'մանես:

— Նոյն յանցանքը չունիս դու, վարպետ Պօնասիէօ — ըստ պատանին — և զգաստ մարդոց տիպարն ես: Իբաւ է որ երբ քեզի պէս ամէն մարդ նորատի և սիրուն կին մ'ունենայ, զուրան երջանկութիւն փնտռելու պէտքը չզգար. երջանկութիւնը կ'զայ քեզ գտնելու, այնպէս չէ՞, Պ. Պօնասիէօ:

Պօնասիէօ մեռելի գոյն առաւ և սուտ ժպիտ մ'ըբաւ:

— Հա՛, Հա՛ — ըստ Պօնասիէօ — դու կատակաբան ընկեր մ'ես: Բայց, իմ նորատի տէրս, այս գիշեր ո՞ր կողմերը դեղերեցիր, կ'երևի թէ արտազի ճամբաները մաքուր չէին:

Տ'Արդանեան աչքը կօշիկներուն դարձոց որ տղմով ծածկուած էին, բայց այս շարժումն ընելով փերեզակին սուլերներն ու գուլպաներն ալ դիտեց. կարծես թէ մի և նոյն տղմուտ վայրը թաթախուեր էին. թէ անոր և թէ պատանիինը բոլորովին յար և նման աղտեր կ'կրէին:

Այն ատեն տ'Արդանեանի մտքէն յանկարծ բան մ'անցաւ: Այն սլաքիկ, գէր, կարճ, ալեւորիկ մարդը, այն սպասաւորի նրման արարածը՝ որ մութ հաղուստ հագեր էր, և ձիււորներու կողմէն յարզ և պատիւ չէր ընդուներ, անշուշտ նոյն ինք Պօնասիէօն պիտի լինէր: Երիկն իր կնկան առեանդին հանդիսատես վկայ եղեր էր:

Տ'Արդանեանին սոսկալի փտիաք մ'եկաւ փերեզակին կոկորդը բռնել և զանի խեղդել, բայց, ինչպէս որ դիտենք, շատ խոհեմ տղայ մ'էր, ուստի ինքզինք զսպեց: Սակայն տ'Արդանեանի գէմքին այլայլութիւնն այնքան յայտնի էր որ Պօնասիէօ սարսափ զգաց և քայլ մ'եա քաշուելու փորձեց. բայց ճիշտ դրան փեզակին առջև դանտելովը՝ որ գոց էր, ստիպուեցաւ այս արգելքին պատճառաւ գտնուած տեղը կենալ:

— Զարմանք, զու որ կատակ կ'ընես, բարեմիտ մարդ — ըստ տ'Արդանեան — դիտէ անգամ մ'որ եթէ կօշիկներս սպունդի կարօտ են, քու սուլերներդ ու գուլպաներդ խողանակի պէտք ունին: Արդեօք դու ալ քու կողմէդ, վարպետ Պօնասիէօ, զիշերն որսի՞ ելար: Ա՛հ, շուտիկ, քու հասակիդ մարդու մը նե-

րելի չէ այդպիսի բան մը, մանաւանդ՝ երբ քեզի պէս նորաստի
և սիրուն կին մ'ունենայ :

— Ո՛հ, տէր Աստուած, չէ — ըսաւ Պօնասիէօ . — միայն ե-
րէկ Սէն-Մանտէ դացեր էի սպասուհիի մը վրայ տեղեկութիւն
հարցնելու, վասն զի շատ պէտք ունիմ, և որովհետև ճամբա-
ները շատ դէշ էին, անկից բերի բոլոր այս տիղմը, և ժամա-
նակ չունեցայ զայն սրբել տալու :

Պօնասիէօի յիշած վայրը՝ իրրև իր պտոյտին նպատակ, նոր
ապացոյց մ'եղաւ ա՛րքղանեանի կասկածները հաստատելու : Պօ-
նասիէօ Սէն-Մանտէ ըսեր էր, վասն զի Սէն-Մանտէ Սէն-
Քլաի բոլորովին դիմացի կողմն է :

Այս հաւանական պարագան առաջին մոխիթարութիւն մ'եղաւ :
Եթէ Պօնասիէօ իր կնկան ուր լինելը գիտէր՝ կարելի էր՝ բուն
միջոցներ դործածելով՝ փերեզակը բռնադատել իր բերանը բա-
նալու ու զաղանկքը վեր հանելու : Միայն հարկ էր այս հաւա-
նականութիւնը ստուգութեան փոխել :

— Ներէ, սիրելի Պ. Պօնասիէօ, եթէ քեզի հետ արձակ
համարձակ կ'իսոյիմ — ըսաւ ա՛րքղանեան . — բայց քնատութեան
պէս ծարաւ դրդող բան մը չկայ, ուստի ես ալ սաստիկ պա-
պակեր եմ, ներէ ինձ բաժակ մը ջուր խմեմ տանդ մէջ, գիտես
որ բարեկամի մէջ այսպիսի խնդիր մը չմերժուիր :

Եւ առանց իր տան տիրոջ հրամանին սպասելու, ա՛րքղան-
եան շուտ ընդ փոյթ տունը մտաւ, և արագ ակնարկ մը նետեց
անկողնին վրայ : Անկողնին աւրուած չէր, ուրեմն Պօնասիէօ ան-
կողնն չէր մտեր, և այն ինչ տուն կ'դառնար և հազիւ մէկ եր-
կու ժամ կար . մինչև որոշեալ տեղն իր կնկան ուղեկցեր էր,
կամ գէթ առաջին կայանը :

— Շնորհակալ եմ, վարպետ Պօնասիէօ — ըսաւ ա՛րքղան-
եան իր բաժակը պարպելով — ահա այս միայն քեզնէ կ'խնդրէի :
Այժմ տուն կ'դառնամ, Բլանշէի մաքրել պիտի տամ կոշիկ-
ներս, և երբ լմնայ, եթէ կ'ուզես քեզի զրկեմ որ ստերներդ
սրբէ :

Եւ փերեզակը թողուց լիովին ապուշ կրթած այս այլանդակ հրաժարական բարեխն վրայ, և մինչդեռ կ'հարցնէր իւրովի թէ արդեօք իր քթէն բռնած չէ:

Տ'Արդանեան սանդղին գլուխը Բլանշէն գտաւ լիովին շմորած:

— Ա՛հ, պարոն — գոչեց Բլանշէ իր տէրը տեսնելուն — ահա նոր լուր մ'ալ, և աչքս ճամբան մնացեր՝ ձեզի կ'սպասէի:

— Ի՞նչ կայ, չե՞ս ըսեր — հարցուց տ'Արդանեան:

— Ո՛հ, եթէ կարող էք, դու շակեցէք, պարոն, թէ ձեր բացակայութեան ժամանակ որո՞ւ այցելութիւնն ընդունեցաք:

— Ե՛րբ:

— Կէս ժամ կայ, երբ Պ. տը Գրէվիլի ապարանը կ'գտնուէիք:

— Եւ ո՞վ է եկողը, նայինք, խօսէ:

— Պ. տը Քավուա:

— Պ. տը Քավուա՞ մի:

— Նոյն ինք անձամբ:

— Այսինքն, Նորին բարձրութեան պահակաց հրամանատարը:

— Նոյն ինք:

— Եկեր էր զիս ձերբակալ ընելու արդեօք:

— Այդ բանը մտքէս անցաւ, պարոն, թէ և կեղծ ու պատիր և աղու գէմք մ'ունէր:

— Կեղծ ու պատիր գէմք ունէր, կ'ըսես:

— Այսինքն բերնէն շարար ու մեղը կ'հոսէր, պարոն:

— Իրա՞ն:

— Կ'ըսէր թէ Նորին բարձրութեան կողմէն կ'դար որպէս զի ձեզ իր հետը Բալէ-Բոյալ տանի, Նորին բարձրութիւնը ձեր բարիքը մտածելուն:

— Հապա դու ի՞նչ պատասխան տուիր:

— Ըսի որ անկարելի բան էր, վասն զի տունը չէիք զըստուեր, ինչպէս որ կրնար աչօքը տեսնել:

— Այն ատեն ի՞նչ ըսաւ:

— Ըսաւ որ անվրէպ ցորեկն իր տունն երթաք. յետոյ կամայուկ մը յարեց. «Տիրոջք ըսէ որ Նորին բարձրութիւնը լիո-

վին տրամադիր է անոր բարիք ընելու, և թէ կարելի է այս տեսութենէ կախում ունի իր բաղդը » :

— Կարտինալին կողմէ՝ խիստ ձախող կ'գտնեմ այս ծուղակը — վրայ բերաւ պատանկն ժպտելով :

— Ճիշտ, ես ալ ծուղակը տեսայ, և ըսի որ 'ի դարձին շատ պիտի վշտանաք ձեր բացակայութեան վրայ :

— Ո՛ւր գնաց — հարցուց ինձ Պ. տը Քավուա :

— Բո՛րջ 'ի Շանբանյը — պատասխան տուի :

— Եւ ե՛րբ գնաց :

— Երէկ իրկուն :

— Բլանշէ, բարեկամդ իմ — ընդմիջեց տ'Արդանեան — իրաւի դու չնաշխարհիկ մտրդ մ'ես :

— Ա՛հասկնաք հիմակ, պարոն, որ մտածեցի թէ միշտ առիթ չպակսիր՝ եթէ Պ. տը Քավուան տեսնել ուզէք, իմ ըսածս սուտ հանելու, ըսելով թէ մեկնած չէք, և այն ատեն ես միայն սուտ խօսած պիտի լինիմ, և որովհետեւ ազատորդի չեմ, ես կրնամ սուտ խօսիլ :

— Անհոյ եղիր, Բլանշէ, դու միշտ իբրև ճշմարտախօս՝ համբառ անարատ պիտի պահես. քառորդէ մը ձամբայ պիտի ելնենք :

— Ես ալ այդ խորհուրդը պիտի տայի ձեզ, պարոն, և եթէ անխոհեմութիւն չէ, կրնամ հարցնել թէ ո՛ւր պիտի երթանք :

— Ա՛հարցնեն. ճիշտ քու ըսած քաղքիդ հակառակ կողմը : Եւ միթէ Կրիմօի, Մուսքոնի և Պաղէնի վրայ տեղեկութիւն ըստանալու այնչափ փափաք չունին, ինչպէս ունիմ ես ալ իմանալու համար թէ ի՞նչ եղան Աթոս, Բորթոս և Արամիս :

— Անտարակոյս, պարոն — ըսաւ Բլանշէ — և երբ կամիք, պատրաստ եմ մեկնելու. մեզի համար, ինչպէս որ կ'ըլտեմ, գտառի օդը լաւազոյն է այժմ քան Բարիզի : Աւտտի . . . :

— Աւտտի, մեր ծրարը պատրաստէ, Բլանշէ, և մեկնինք. ես՝ ձեռքս զրպանիս մէջ՝ առջևէն պիտի երթամ որ մէկու մը կատկած չտամ : Պահակաց ապարանը կ'գաս զիս կ'գտնես : Աղէկ միտքս ընկաւ, Բլանշէ, կարծեմ թէ մեր տան ախրոջ մասին իրաւացի է կարծիքդ, արդարև նողկալի սինկքոր մ'է :

— Ա՛հ, հատասցէք ինձ, պարօն, երբ ձեզի բան մ'ըսեմ՝
ես դիմադէտ եմ, քաջ դիտցիր :

Առաջ տ'Արղանեան վար իջաւ, ինչպէս որ արդէն խօսքը մէկ
ըրեր էին, յետոյ ինքզինք չբմեղս ընելու համար, վերջին ան-
գամ իր երեք բարեկամաց բնակարանը դիմեց : Բնաւ անոնց
կողմէ լուր մը չէին առեր, մինակ հօտաւէտ և վայելչագիր նա-
մակ մ'եկեր էր Արամիսին : Տ'Արղանեան նամակն առաւ տիրոջը
տալու : Տաս վայրկեան ետքը՝ Բլանշէ Պահակաց ապարանն եր-
թալով իր տէրը գտեր էր : Տ'Արղանեան ժամակորոյս չլինելու
համար ինքն անձամբ ձիուն թամբը դրեր էր :

— Աղէկ տեղաորեցիր — ըսաւ նա Բլանշէին, երբ այս վեր-
ջինը միացուց պարկը կազմուածին. — հիմակ միւս երեք ձիերն
ալ թամբէ, և ճամբայ ելնենք :

— Մի՛թէ կարծես թէ մէյմէկ ձի մեր ետեւէն քաշելով ա-
ւելի շուտով պիտի երթանք — հարցուց Բլանշէ իր սմնեղուկ
դէմքով :

— Ա՛հ, պարօն ծաղրախօս — պատասխանեց տ'Արղանեան —
բայց մեր չորս ձիերով կրնանք դարձնել չորս բարեկամները, ե-
թէ երբէք զանոնք ողջ գտնենք :

— Այդ մեծ բարեբաղդութիւն մը պիտի լինի — պատասխա-
նեց Բլանշէ — բայց Աստուծոյ ողորմածութենէ յուսահատիլ
պէտք չէ :

— Ամէն — ըսաւ տ'Արղանեան ձին հեծնելով :

Եւ միասին Պահակաց ապարանէն դուրս ելան իւրաքանչիւրը
փողոցին մէկ ծայրը բռնելով, ըստ որում՝ մին Ախլէզի քաղա-
քադռնէն և միւսը Մօնղմարդրէն պիտի ելնէին Բարիզէն՝ Սէն
-Տընիի վարի կողմը վերստին միանալու համար. ռազմական
հնար մ'որ երկու կողմէն ամենայն ճշդութեամբ կատարուելով
յաջողագոյն ելք մ'ունեցաւ : Տ'Արղանեան և Բլանշէ Բիէրֆիլդ
մտան մէկտեղ :

Պէտք է խոստովանիլ որ Բլանշէ աւելի սրտոտ էր ցորեկը
քան թէ գիշերը :

Սակայն իր բնածին խոհեմութիւնը միշտ կ'պահէր, առաջին
 ուղևորութեան և ոչ մէկ պատահարը մոռցեր էր, և թշնամիի
 տեղ կ'դնէր ճամբուն վրայ զով որ հանդիպէր: Ասոր համար
 զլիարկը միշտ ձեռքը կ'բռնէր, որով տ'Արդանեանի կողմէն
 սաստիկ կշտամբանք կ'ընդունէր, բստ որում հրացանակիրը կ'եր-
 կնչէր որ չափազանց քաղաքավարութիւն ցոյց տալով՝ Բլանչէ
 ստորին մարդու մը սպասաւորը չտեսնուի:

Սակայն՝ բռնէ թէ անցորդները Բլանչէի մարդավարութենէ
 հրապուրեալ, բռնէ թէ այս անդամ դարանակալ մը չկար ճամ-
 բուն վրայ՝ մեր երկու ուղևորները Շանդիլի հասան անվտանգ
 և Արան-Սէն-Փարդէնի պանդոկին իջան, ճիշտ այն պանդոկին
 ուր օթեաններ էին իրենց առաջին ճամբորդութեան ատեն:

Երբ պանդոկապետը պատանին տեսաւ որուն ետեւէն սպասա-
 ւորն երկու ձիով կ'գար՝ յարգանք դրան տեսնին վրայ երեցաւ:
 Արդ՝ բստ որում տ'Արդանեան արդէն տասն մէկ մըն ճամբայ
 բեր էր, յարմար դատեց կանկ առնլու, թէ Քորթոս անդ կը
 գտնուէր թէ ոչ: Ասկէ զատ՝ թերևս խոհեմութիւն չէր անմի-
 ջապէս անդեկութիւն խնդրել հրացանակիրին վրայ: Այս խոր-
 հրգածութիւններն ընելով՝ տ'Արդանեան՝ առանց բնաւ հարց ու
 փորձ ընելու, վար իջաւ, ձիերը սպասաւորին տուաւ որ դար-
 մանէ, փոքրիկ խոց մը մտաւ՝ որ մինակ գտնուիլ ուղղներուն
 յատկացած էր, և պանդոկապետին ապսպրեց որ զերազնիւ զինի
 և կարելի եղածին չափ լաւ նախաճաշիկ մը պատրաստէ իրեն,
 այս հրամանին վրայ պանդոկապետը՝ առաջին տեսքով՝ տ'Արդա-
 նեանի մասին ստացած կարծիքը հաստատեց:

Հետեւապէս տ'Արդանեան հրաշալի արագութեամբ նախաճա-
 շիկն ունեցաւ:

Տէրութեան առաջին ազնուականներէն կ'կազմուէր պահա-
 կաց գունդը, և քանի որ տ'Արդանեան՝ ետեւէն սպասաւոր ունէր
 և չորս փառաւոր ձիով կ'ուղևորէր, ՚ի հարկէ մեծ ներդրո՞ծու-
 թիւն պիտի ընէր իր համազգեստին պարզութեան շնայելով:
 Պանդոկապետն անձամբ անոր նախաճաշիկը մեծարել ուզեց, և

տ'Արդանեան այս բանս դիտելով՝ երկու բաժակ բերել տուաւ և հետեւեալ խօսակցութիւնը սկսաւ :

— Ճշմարիտ վկայ, սիրելի պանդոկապետ — ըսաւ տ'Արդանեան երկու բաժակները ընլով — ես ամենէն ընտիր զինիդ խընդրեցի, և եթէ զիս խարեցիր, ըրած յանցանքովդ պիտի պատժուիս, վասն զի, զինին միայնակ խմել չսիրելովս, դու ալ ինձի հետ պիտի խմես : Արեմն սա բաժակն ա՛ռ և միասին խմենք : Ի՞նչ բանի խմենք, նայինք, որպէս զի ոչ ոք առնուի : Պանդոկիդ յաջողութեան համար խմենք :

— Տէր իմ, մեծ պատիւ կ'ընես ինձ — ըսաւ պանդոկապետը — և անկեղծօրէն շնորհակալ եմ քեզ այդ բարեմաղթութեան համար :

— Բայց մի խարուիր — ըսաւ տ'Արդանեան — թերևս կարծած էդ աւելի ինքնասիրութիւն կայ այս առաջարկութեանս մէջ. մինակ յաջող պանդոկներու մէջ մարդ հանդիստ կ'դտնէ, իսկ ձախորդութեան մէջ դանուող պանդոկներն ամէն բան ծուռ կ'երթայ և ուղևորն ալ իր պանդոկապետին դժուարութեանց զոհ կ'մնայ. արդ՝ ես որ շատ կ'ուղևորիմ, մանաւանդ այս ձախուս վրայ, կ'փափաքէի որ ամէն պանդոկապետները հարստանան :

— Իբրև է — ըսաւ պանդոկապետը — կ'երևի ինձ որ առաջին անգամը չէ որ քեզ տեսնելու պատիւն ունիմ, պարոն :

— Բա՛, կարելի է տասն անգամ է որ Շանդլիսիէն կ'անցնիմ, և տասնէն գէթ երեք չորս անգամ պանդոկիդ իջեանած եմ : Ար յիշե՛ս արդեօք մօտ տասն տասն երկու օր կայ որ աստ էի, քարեկամներու, հրացանակիրներու ընկերանալով. նշանաւորը սա է որ անոնցմէ մին օտարականի մը հետ կուռի բռնուեցաւ, անծանօթ մարդ մ'էր որ ինչ պատճառաւ անոր հետ կռիւ բացաւ, չգիտեմ :

— Ա՛հ, իրաւի — ըսաւ պանդոկապետը — և քաջ կ'յիշեմ այս դէպքը : Մի՛թէ խօսքը Պ. Բորթոսի վրայ չէ՛ :

— Ճիշտ այդ է իմ ուղեկից բարեկամիս անունը : Աստուած իմ, սիրելի պանդոկապետս, ըսէ ինձ, արդեօք պլիսին ձուն մ'եկա՛ :

— Բայց զիտեցիր անշուշտ, տէր իմ, որ չկրցաւ իր ճամբան շարունակել :

— Եւ արդարեւ մեզի խօսք տուեր էր միանալու, և այնուհետեւ նորէն չառեանք զինքը :

— Աստ մնալու պատիւն ըրաւ մեզ :

— Ի՞նչ, աստ մնալու պատիւն ըրաւ քեզ :

— Այո՛, պարոն, այս պանդոկիս մէջ. մանաւանդ թէ մեծ մտատանջութեան մէջ ենք :

— Եւ ինչո՞ւ համար :

— Ըրած քանի մը ծախուց համար :

— Լա՛ւ, ՚ի հարկէ ըրած ծախսերը պիտի վճարէ :

— Ա՛հ, պարոն, ճշմարիտը հոգի կ'տաս ինձ : Շատ ծանր ծախսեր ըրինք, և դեռ այս առտու վիրաբոյժը մեզ իմաց տուաւ որ եթէ Պ. Բորթոս պարտքը չվճարէ, իզնէ՛ պիտի պահանջէ դումարը, ըստ որում ես կանչել տուի զինքը :

— Արեմն Բորթոս վիրաբոյժած է :

— Չեմ՛ կարող ըսել, պարոն :

— Ի՞նչպէս, չե՛ս կարող ըսել. սակայն պարտաւոր ես ամենէն աւելի դու տեղեակ լինիլ այս բանին :

— Այո՛, բայց մեր արհեստը չներեր, պարոն, որ մեր ամէն գիտցածն ըսենք, նա մանաւանդ երբ կանխառ իմաց կ'տրուի մեզ որ եթէ բերանը խօսի՝ ականջները պիտի սուժեն :

— Լա՛ւ ուրեմն, արդեօք կարելի՞ է Բորթոսը տեսնել :

— Անտարակոյս, պարոն : Սանդղէն վեր ելիր, առաջին գտնուողնի առաջին թիւ սենեկին դուռը զարկ : Միայն կանխառ ազգ տուր որ դու ես :

— Ինչպէ՛ս, իմաց տամ որ ես եմ :

— Այո՛, ապա թէ ոչ, կրնաս փորձանքի մը հանդիպիլ :

— Եւ ի՞նչ դժբաղդութիւն կրնայ պատահիլ ինձ :

— Կարելի է որ Պ. Բորթոս կարծէ թէ տան մարդերէն մէկն ես, և բարկութեան բրդեւում սուրը մարմնոյդ մղէ, կամ զընթակում զլուխդ ծակէ :

— Աւրեմն ի՞նչ ըրիր անոր :

— Ստակ ուղեցինք իրմէ :

— Ա՛հ, շուտիկ, քաջ կ'իմանամ ըսածդ. այդպիսի խնդրէ մը Բորթոս միշտ կ'բարկանայ երբ դրամ չունենայ, բայց գիտեմ որ պէտք էր ստակ ունենալ :

— Մենք ալ այդպէս կարծէինք, պարոն : Արովհետեւ մեր պանդոկին գործը շատ կանոնաւոր է, և ամէն շաբաթ մեր հաշիւները կ'ստարաստենք, ու թ օրէն մեր հաշուեղիրն անոր տարինք, բայց կ'երևի թէ գէշ ժամուն գացինք, վասն զի այն ինչ բաւ մ'ըսինք պարտքին վրայ որ մեզ սատանային ծակը որկեց, այս ալ իրաւ է որ առջի իրկուն թուղթ խաղացեր էր :

— Առջի իրկուն, ինչպէս և որո՞ հետ խաղացեր էր :

— Ա՛հ, Աստուած իմ, ո՞վ կրնայ գիտնալ. ազնուականի մը հետ թերևս՝ որ ասկից կ'անցնէր և որուն լանսլէ առաջարկեր էր :

— Այդպէս պիտի լինի, և խեղճն ամէն բան կորուսած է :

— Մինչև անդամ ձին, պարոն, վասն զի երբ օտարականը մկնելու ելաւ, տեսանք որ իր սպասարորը Բորթոսին երկվարը կ'թամբէր : Այն ատեն անոր գիտողութիւն ըրինք, բայց պատասխան տուաւ որ ուրիշի վերաբերեալ բաներու չխառնուինք և թէ այս ձին իրն էր : Իսկոյն գործն իմաց տուինք Պ. Բորթոսին, բայց մեզի ազդարարութիւն ըրաւ թէ ապիրատներ ենք որ ազատորդի մը խօսքին վրայ կ'տարակուսինք, և թէ, քանի որ ձին իմն է ըսեր էր օտարականը, 'ի հարկէ իրը պիտի լինէր :

— Քաջ գիտեմ որ այսպէս կ'վարուի — մրմուսց տ'Արղանեան :

— Այն ատեն — շարունակեց պանդոկապետը — պատասխան դրկեցի անոր թէ քանի որ վճարման վրայ չենք կարող համաձայնիլ, կ'յուսայի որ շնորհ կ'ընէ Եկլ—տ'Օր պանդոկապետին պանդոկն անցնիլ : Բայց Պ. Բորթոս իմացուց ինձ թէ իմ պանդոկս աւելի լաւ է և աստ մնալու աւելի սպաշաճ կ'համարի :

« Այս պատասխանը շատ զգուելի լինելուն՝ անոր չուին վրայ չսնդեցի : Աւտի աղաչեցի միայն որ իր սենեակը՝ որ պանդոկին շէջ ամենէն դեղեցիկն է, ինձի տայ, և զո՞հ լինի երրորդ դրս »

տիկոնը գտնուած փոքրիկ սիրուն դահլիճով մը : Բայց Պ. Բորթոս ստոր ալ պատասխան տուաւ թէ, ըստ որում ժամէ ժամ իր սիրուհւոյն կ'սպասէր, որ արքունեաց նշանաւոր կիներէն մին էր, պէտք էի խոստովանիլ որ պանդոկիս մէջ այն սենեակն իսկ ուր բնակելով պատիւ կ'ընէր ինձ, այնպիսի անձի մը համար միջակ էր :

« Սակայն՝ որչափ որ արդարացի դտայ այս պատասխանը, դարձեալ հարկ սեպեցի պնդել, բայց Պ. Բորթոս և ոչ իսկ ծանրութիւն առաւ ինձի հետ այս մասին խորհրդակցելու, այլ ատրճանակն առաւ, իր զիշերային սեղանին վրայ դրաւ և յայտնեց թէ սենեկէն փոխադրուելու մասին խօսք մ'անգամ ըսուի, պիտի գնդահարէ այն անխոհեմ անձն որ իրեն վերաբերող բանի մը կ'խառնուի : Աստի, այն ատենէն վեր, պարոն, ոչ ոք իր սենեակը կ'մտնէ՝ իր սպասաւորէն զատ :

— Աւրեմն Մուսքոզոնն աստ է :

— Այո՛, պարոն, իր երթէն հինգ օր ետքը՝ այն ալ շատ նեղացած ետ դարձաւ. կ'երևի թէ նա ևս իր ուղևորութեան մէջ անախորժ բաներ կրեր է : Գէշն այն է որ իր տիրոջմէն աւելի թեթևոզի է, այնպէս որ իր տիրոջ համար ամէն բան տակն ու վրայ կ'ընէ, վասն զի, գիտնալով որ իր ուզածը չպիտի արուի իրեն, առանց ուզելու ամէն բան կ'առնու :

— Սա իրաւ է — պատասխան տուաւ տ'Արդանեան — որ միշտ Մուսքոզոնի վրայ գերազանց անձնուիրութիւն և իմացականութիւն գիտած եմ :

— Այդ կարելի է, պարոն, բայց երևակայէ անգամ մ'որ եթէ տարին չորս անգամ միայն այնպիսի իմացականութեան և անձնուիրութեան որ հանդիպիմ, տունս կ'փլի :

— Ա՛չ, վասն զի Բորթոս առնելիքդ պիտի վճարէ :

— Հը՛մ — ըրաւ պանդոկապետը տարակուսելու երեսով մը :

— Խիտ մեծ կնկան մը մտերիմն է՝ որ քեզ ունեցած չնչին պարտքին համար զինքը տաղնապի մէջ չթողուր անշուշտ :

— Եթէ իմ կարծիքս այս մասին յայտնել համարձակէի . . . :

- Ի՞նչ կարծիք ունիս :
- Նա մանաւանդ եթէ գիտցածս ըսէի . . . :
- Ի՞նչ է գիտցածդ :
- Նա մանաւանդ ի՞նչ որ հաւաստեալ գիտեմ . . . :
- Եւ ի՞նչ քան գիտես հաւաստեալ նայինք :
- Նախ պիտի ըսեմ որ այն մեծ տիկինը կ'ճանչեմ :
- Դո՞ւ :
- Այո՛, ես :
- Եւ ի՞նչպէս կ'ճանչես զանի :
- Ո՛հ, պարոն, եթէ կարենայի խոհեմով թեանդ վստահիլ . . . :
- Խօսէ՛, և իմ ազատորդի խօսքս կ'տամ քեզ որ վստահ չով թեանդ վրայ չպիտի զղջաս :
- Լա՛ւ ուրեմն, պարոն, կրնաս երեւակայել որ կասկածը շատ քաներ ընել կ'տայ մարդուս :
- Ի՞նչ ըրիր :
- Ո՛հ, անտարակոյս պարտապահանջի մ'իրաւունքէն դուրս քան մը չըրի :
- Վերջապէս ի՞նչ :
- Պ. Բորթոս այն դքսուհոյն համար զիր մը տուաւ մեզ, ինդրելով որ թղթատարին յանձնենք : Իր սպասաւորը գեռ եկած չէր : Եւ որովհետեւ ինքն ալ չէր կարող սենեկէն դուրս ելնել, հարկ եղաւ որ մեզի ընէ իր յանձնարարութիւնը :
- Ապա :
- Փոխանակ թղթատարին յանձնելու զիրը, քանի որ ստոյգ ճամբայ մը չէ, սպասաւորիս մէկուն Բարիզ երթալը պատեհ առիթ սեպելով՝ ապապրեցի անոր որ անձամբ դքսուհիին ձեռքը տայ : Ասով Պ. Բորթոսին նպատակը կատարած եղայ, այնպէս չէ՛, քանի որ խտիւ պատուէր տուեր էր որ զիրն անկորուստ հասցէին տրուի :
- Գրեթէ :
- Լաւ ուրեմն, պարոն, գիտես արդեօք թէ ի՞նչ է այն մեծ տիկին ըսածը :

- Ո՛չ, մինակ Պ. Բորթոս անոր խօսքն ըրած է ինձ :
- Գիտես արդեօք թէ ինչ է այն սուտ դ. քսուհին :
- Նորէն կ'ըսեմ, չեմ ճանչեր զանի :
- Շաղկէի պառաւ տնտեսուհի մ'է, Գօքնար անուն, որ քիչէն քիչ յիսուն տարու է, և տակաւին նախանձոտի հովեր կ'առնու : Զարմանալի կ'երևէր նաև ինձ որ իշխանուհի մը Աւրս փողոցը բնակի :
- Այդ բանն ինչպէս իմացար :
- Ասան զի բարկութեան բրդաւ նամակն ընդունելով, ըսաւ թէ Բորթոս թեթևամիտ պատանի մ'է, և թէ դարձեալ կնկան մը համար ստացած է այն սրի հարուածը :
- Բայց միթէ իրօք սրի հարուած կերա՞ն :
- Ա՛հ, Աստուած իմ, ինչպէս բերնէս փախուցի :
- Ըսիր որ Բորթոս սրի հարուած մ'առեր է :
- Այո՛, ըսի, բայց սաստիկ պատուէր տուեր էր ինձ որ մարդու բան չըսեմ :
- Ինչո՞ւ համար :
- Չգիտես, պարոն, վասն զի պարծեր էր թէ այն օտարականն որուն հետ կռուի բռնուած թողուցեր զացեր, զարկեր է, մինչդեռ այն օտարականն էր իրօք որ անոր մեծ մեծ ջարդելը մտիկ ընելով զետին փռեց զինքը : Արդ՝ Պ. Բորթոս խիստ պարծուկ մարդ լինելուն, ամէն մարդու առջև, բայց ՚ի դ. քսուհիէն, որուն սիրտը շարժել կարծեց իր արկածին պատմութիւնն ընելով, չուզեր խոստովանիլ որ սրի հարուած մը կերեր է :
- Աւրեմն այսպէս սրի հարուածի՞ն պատճառաւ անկողին ընկած է :
- Եւ սրի հարուածն ալ վարպետի դործ է, հաւաստի եղիր : Անտարակոյս բարեկամիդ հողին մարմնոյն մէջ գամած պիտի լինի :
- Աւրեմն դու կռուին ներկայ էիր :
- Պարոն, հետաքրքրութենէ անոնց ետեւէն զացեր էի, այնպէս որ անտես մնալով մարդը տեսայ :
- Եւ զործն ինչպէս անցաւ :

— Ո՛հ, պատմութիւնն երկար չէ, հաւաստի եղիր: Իրարու դէմ ելան. օտարականը սուտ շարժում մ'ըբաւ և Բորթոսին զարկաւ շէշտակի, և այս բանն այնքան շուտ անցաւ որ երբ Պ. Բորթոս նորէն ճակատ ցցուց, կրծքին վրայ սուրն երեք մատ մտեր էր: Յանկարծ տապաստ ընկաւ կոնակի վրայ: Օտարականն իսկոյն սրին ծայրն անոր կոկորդին գրաւ, և Պ. Բորթոս տեսնելով որ իր թշնամիին ձեռքին տակն է, խոստովանեցաւ որ սլարտեալ է: Ասոր վրայ օտարականն անոր անունը հարցուց, և երբ իմացաւ որ Բորթոս է և չէ թէ տ'Արզանեան, իր թեւն անոր տուտ, գէպ 'ի պանդոկն առաջնորդեց և նորէն ձի հեծնելով անհետ եղաւ:

— Ուրեմն այս օտարականը տ'Արզանեանը կ'փնտռէր:

— Ինձի այնպէս երեցաւ:

— Եւ միթէ զիտես թէ ո՛ւր գնաց:

— Ո՛չ, մինչև այն ատեն տեսած չէի զինքը, և այն ատենէն վեր ալ նորէն չտեսայ:

— Շատ լաւ, զիտեմ ինչ որ հասկնալ կ'ուզէի: Հիմակ կ'ըսես թէ Բորթոսին սենեակն առաջին դատիկոնն է, թիւ 1:

— Այո՛, պարոն, պանդոկիս ամենէն աղոթոն է. սենեակ մը զոր ցարդ տաս անգամ վարձու տալու առիթ պիտի ունենայի:

— Պահ, հանդարտէ — ըսաւ տ'Արզանեան խնդալով — Բորթոս Պօքնար գքուհիին ստակով առնելիքդ պիտի վճարէ:

— Ո՛հ, պարոն, անտեսուհի կամ գքուհի, եթէ իր քսակին բերանը բանայ, բան մը չէ եղածը. բայց նա բացէ 'ի բաց պատասխան տուաւ որ Պ. Բորթոսին պահանջումներէն և անհաւատարմութենէն զոտած է, և թէ ստակ մ'անգամ չպիտի դրկէ անոր:

— Եւ միթէ այս պատասխանը Պ. Բորթոսին իմացուցիր:

— Ամենևին, զոռշացանք այդ բանն ընելու. այն ատեն պիտի հասկնար թէ իր յանձնարարութիւնն ինչ կերպով կատարեր ենք:

— Հետեւապէս հիմակ կ'սպասէ որ իրեն դրամ դայ:

— Ո՛հ, Աստուած, այո՛, կ'սպասէ : Գեռ երէկ զիր զրեց, բայց այս անգամ՝ իր սպասուորն առաւ և զիրը թղթատարին ձրեց :

— Արեմն ըսածին պէս տնտեսուհին պառաւ և տղեզ կին մ'է :

— Առ նուազն յիսուն տարու է, պարոն, և բնաւ ազուր չէ, Բաթօին ըսածին նայելով :

— Եթէ այդպէս է, անհոգ եղիր, անոր սիրտը պիտի կակղի վերջապէս, ասկէ զատ՝ Բորթոս անշուշտ մեծ պարտք մը շունի քեզի :

— Ի՞նչպէս շունի : Արդէն քսանի չափ ոսկի դահեկան կ'ուզեմ, 'ի բաց առեալ բժիշկը : Ո՛հ, շուգեր բանէ մը զրկուիլ, յայտնի կ'երևի որ լաւ ապրելու սովորած է :

— Գարձեալ, եթէ իր տիրուհին զինքն երեսէ ձգէ, բարեկամներ պիտի գտնէ, ստոյգ եղիր այս մասին : Այսպէս, պարոն, բնաւ հոգ մի բներ, և անոր վիճակին պահանջած խնամքը տալ շարունակէ :

— Պարոն, խօստացար ինձ տնտեսուհիին խօսքը չբանալ և վէրքին վրայ բառ մ'անդամ չըսել :

— Այո՛, այսպէս որոշուած է, իմ խօսքս տուի քեզի :

— Ո՛հ, թէ որ ըսես, անշուշտ պիտի սպաննէ զիս, կ'իմանանս :

— Մի վախնար, կարծուածին չափ սատանայ չէ :

Այս խօսքն ըսելով՝ տ'Արդանեան ոսնդդէն վեր ելաւ, պահպողակապետը հանդարտելով երկու բանի վրայ՝ որոց համար հոգի կ'տար, այս է իր առնելիքն ու կեանքը :

Սանդղին գլուխը՝ նրբադաւթին ամենէն աւելի աչքի զարնող գրան վրայ դժուած էր սև կաւիճով՝ հսկայաձև Ա թիւը. տ'Արդանեան անգամ մը զարկաւ, և ներսէն մտնելու ձայն լսելուն մտաւ :

Բորթոս պառկած էր, և Մուսքղօնի հետ լռութեամբ կ'խաղար՝ ժամանակ անցընելու, մինչդեռ ճագարով շամփուր մը կրակին

առջև կ'դառնար, և մեծ կրակարանի մ'ամէն մէկ անկիւնն երկու կասկարայի վրայ երկու սան կ'եռար, որոց մէջէն երէի և ձկի կոտորտքի հոս մը կ'երնէր հոտոտելեաց հաճելի: Ասկէ զատ՝ սեղանի մ'ու դարանակի մը մարմարին վրայ շատ մը պարասյ շիշեր կային:

Բորթոս՝ իր բարեկամը տեսնելուն՝ ուրախութեան բարձր աղակ մ'արձակեց, և Մուսքղօն ոտք ելնելով յարգանօք՝ իր տեղն անոր տուաւ և զնաց կրակին վրայ եղած երկու սաներն անգամ մը զիտել, որոց, ինչպէս որ կ'երևէր, հսկողութիւնն ունէր:

— Ա՛հ, Աստուած, զո՛ւ ես — ըսաւ Բորթոս տ'Արդանեանի — բարի եկար, և ներէ ինձ եթէ չեմ կարող քեզ դիմաւորել: Բայց — յարեց նա անձկանօք զիտելով տ'Արդանեանը — զիտես արդէն ինձ հասածը:

— Ո՛չ, չզիտեմ:

— Միթէ պանդոկապետը քեզի բան մը չըսաւ:

— Քեզ տեսնելու փափաքս յայտնեցի, և շիտակ վեր ելայ: Բորթոս կարծես թէ աւելի աղատ շունչ առնուլ սկսաւ:

— Եւ ի՞նչ հասաւ քեզ, սիրելի Բորթոս — շարունակեց տ'Արդանեան:

— Սա պատահեցաւ որ հակառակորդիս վրայ քալելու միջոցիս, որուն արդէն երեք սրի հարուած տուեր էի, և չորրորդ մը տալով միտքս զանի լմնցնել էր, ոտքս քարի մը զարկաւ և ծունկս ճմլեցաւ:

— Իրան ըսիր:

— Պատույս վրայ կ'իստիմ: Ապիրատին բաղդէն էր, թէ ոչ, հաւաստի եղիր, որ զինքն անշուշտ գետինը պիտի փռէի:

— Եւ ի՞նչ եղաւ հակառակորդդ:

— Ո՛հ, չզիտեմ, իր պատիժն առաւ, և մնացորդն առնլու չտպասեց, իսկ քեզի ի՞նչ պատահեցաւ, սիրելի տ'Արդանեան:

— Այսպէս ուրեմն — շարունակեց տ'Արդանեան — այդ ոտքիդ ճմլածը կ'ստիպէ քեզ անկողնէն չելնել, սիրելի Բորթոս:

— Ա՛հ, իրօք այդ է պատճառը, տէր Աստուած, սակայն քա՞նի մ'օրէն ոտքի վրայ պիտի ելնեմ:

— Արեմն թնչ պատճառաւ Բարեղ չփոխադրեցար : Անտա-
րակոյս չարաչար կ'տաղտկանաս այս սեղ :

— Իմ միտքս ալ այդ էր . բայց , սիրելի բարեկամդ իմ , բան
մը կայ որ պէտք է խոստովանիմ քեզ :

— Ի՞նչ բան :

— Սա է որ՝ սաստիկ տաղտկանալուս , ինչպէս որ կ'ըտես , և
գրոյանիս մէջ տուած եօթսուն հինգ ոսկի դահեկաններդ ունէի ,
սփոխելու համար ասկից անցնող ճամբորդ մը քովս հրաւիրեցի
և առաջարկեցի որ տասալի խողանք : Առաջարկութիւնս ընդու-
նեց , և ճշմարիտը , եօթսուն հինգ ոսկի դահեկանս իմ գրպա-
նէս անորն անցան , թող ձիս , զոր վրայ առի : Իսկ դու ի՞նչ
ըրիր , Պ . ա'Արդանեան :

— Ի՞նչ օգուտ , սիրելի Բորթոս , մարդուս բազդն ամէն կող-
մէ չբանիր — ըսաւ ա'Արդանեան : — Գիտես սա առածը . «Գըժ-
բաղդ 'ի խաղ , բարեբաղդ 'ի սէր» : Գու ալ սիրոյ մէջ բաղդա-
ւոր լինելուդ՝ խաղը քեզնէ վրէժ կ'առնու : Բայց բաղդին փոր-
ձանքն ի՞նչ փոյթդ է , միթէ դքսուհին չունին , դու երջանիկ
անզգամ , որ անտարակոյս քեզի օգնութեան պիտի հասնի :

— Անու ուրեմն , սիրելիդ իմ ա'Արդանեան , ինչպէս ձախորդ
կ'երթայ դործս — պատասխանեց Բորթոս խիստ արձակ կերպով
մը — գրեցի անոր որ ինձի յիսուն լուիի չափ դումար մը զըր-
կէ , որմէ անհրաժեշտ պէտք ունէի , քանի որ այս վիճակին մէջ
էի . . . :

— Անու , ի՞նչ պատասխան տուա :

— Անու , կ'երեւի թէ իր սղարակը կ'զսնտի , վասն զի ինձի
պատասխան չգրեց :

— Իբրևն :

— Այո , հեռեակայէս երէկ նախորդ նամակէս տելի ստիպո-
ղական զիբ մը գրեցի , բայց ահա դու եկար , հիմակ քու վրայ
խօսինք , սիրելիդ իմ : Ա'խոստովանիմ որ սկսեր էի քու վրայ
հոգ տանիլ :

— Բայց , ինչպէս որ կ'երեւի , պանդոկապետդ շատ լաւ կը

Վարուի քու հետդ, սիրելի Բորթոս — ըստ տ'Արդանեան՝ հիւանդին ցոյց տալով լեցուն պտուկներն ու պարսպ շիշերը :

— Սանկ նանկ — պատասխանեց Բորթոս : — Արդէն երեք չորս օր կայ որ անամօթն իր հաշիւը բերաւ ինձ և ես ալ զինքը վունակեցի իր հաշուին հետ, այնպէս որ այս տեղ տեսակ մը յաղթող, կերպ մ'աշխարհակալ եմ : Ուտի, կ'տեսնես որ այս գիրքիս մէջ բռնաբարութիւն մը չգանելու համար ոտքէս ցլուլուխ սպառազինեալ եմ :

— Սիրայն — ըստ տ'Արդանեան խնդալով — կ'երևի ինձ որ ատեն ատեն յարձակումներ կ'ընես :

Եւ իր մատով կ'ցուցնէր շիշերն ու սաները :

— Դժբաղդաբար ես չեմ ելներ — ըստ Բորթոս : — Այս անպիտան ոտքիս ճմլածը զիս անկողին կ'պահէ, բայց Մուսքօն դրօշը կ'արշաւէ և ինձ ուտելիք կ'բերէ : Մուսքօն, բարեկամ — շարունակեց Բորթոս, կ'նայիս որ նոր հիւր ունինք, հետևապէս պէտք է մեր ուտեստին պակասը հոգաս :

— Մուսքօն — ըստ տ'Արդանեան — քեզնէ ծառայութիւն մը պիտի խնդրեմ :

— Ի՞նչ, պարոն :

— Պէտք է որ հրահանգդ Բլանշէի տօս, կարելի է որ ես օլ պաշարուիմ, և չպիտի դժարիմ եթէ քու միջոցաւ տիրոջդ վայելած առտելու թիւններն անոր ձեռք փայելեմ :

— Ե՛հ, Ատտուած իմ — ըստ Մուսքօն համեստ ձայնով մը : — Ասիկ տելի գիւրին բան չկայ, պարոն : Բտական է որ մարդ ճարպիկ լինի, ուրիշ բան պէտք չէ : Ես դեղը մեծցած եմ, և հայրս, իր ձախորդ ատենները, փոքր ինչ գողորսակ էր :

— Ի՞նչ կ'ընէր :

— Պարոն, այնպիսի արհեստ մը կ'բանէր զոր միշտ յաջող գտեր եմ :

— Ի՞նչ կ'ընէր :

— Որովհետև այն ատեն կաթոլիկներու և հիւկնօներու մէջ պատերազմ կար, և կ'գիտէր որ կաթոլիկները հիւկնօներու և

Հիւկնօծները կաթուղիկներու ջարդ կ'սային, երկուստէք ալ յանուն կրօնի, իստն հաւատ մը կ'զաւանէր, և ասով մերթ կաթուղիկ կ'զառնար՝ մերթ հիւկնօ : Արդ՝ շատ անգամ հրացանն ուր զարկած՝ կ'պարտէր ցանկասպատներու ետին, և երբ կ'նայէր որ կաթուղիկ մ'առանձին կ'զայ, անմիջապէս բողոքական դաւանութիւնն իր մտքին վրայ աւելի կշիռ կ'ունենար : Իր հրացանն ուղևորին ուղղութեամբը կ'շտկէր, ապա՝ երբ տաս քայլ իրմէ հեռու գտնուէր նա, արամախօտութիւն մը կ'սկսէր անոր հետ՝ որ դրեթէ միշտ կ'աւարտէր երբ ուղևորն իր կեանքն ազատելու համար քսակն անոր ձեռքը կ'տար : Գիւրին է հասկը նա՛լ որ երբ հիւկնօ մը տեսնէր՝ այնպիսի վառ եռանդ մը կ'ըզդար կաթուղիկութեան համար որ շէր կարող ըմբռնել թէ ինչպէս՝ քառորդ մ'առաջ մեր սուրբ կրօնին զերազանցութեան վրայ կապահանք ունեցեր էր : Ասան զի ես, սրարոն, կաթուղիկ եմ, հայրա՛ իր սկզբանց հաւատարիմ՝ իմ անդրանիկ եղբայրս հիւկնօ բրած լինելուն :

— Եւ ինչ վերջ ունեցաւ այդ արժանի մարդը — հարցուց ա'Արդանեան :

— Ո՛հ, շատ թշուառ վերջ մը, պարոն : Օր մը դարձուաւ ճամբու մը մէջ կ'բռնուի կաթուղիկէ և հիւկնօտ մը, որոց հետ արդէն դործ ըրեր և անոնցմէ ճանչցուեր էր, այնպէս որ անոր դէմ միացան և զինքը ծառէ մը կախեցին, յետոյ եկան մօտաւոր մէկ զեղի զինետան մէջ իրենց բրած աղւոր քաջութեան վրայ պարծենալու . ես ալ իմ եղբորս հետ հոն էի և զինի կը խմէի :

— Այն ատեն ինչ ըրիր — ըստ ա'Արդանեան :

— Թող տուի՛նք որ խօսին — վրայ բերաւ Մուսքօն : — Ապա երկուքնին դուրս ելան և զատ զատ ճամբայ բռնեցին : Եղբայրս զնաց կաթուղիկին ճամբուն վրայ դարձնամուտ կեցաւ, և ես ալ բողոքականին : Երկու ժամե՛ն ամէն ինչ աւարտեր էր, զատ զատ երկուքնին ալ անդին զրկեցինք, սքանչանալով մեր հօր հեռաանտութեան վրայ, որ մեզնէ իւրաքանչիւրը տարբեր տարբեր կրօնի մէջ մեծցնելու հոգ տարեր էր :

— Իրատի, ինչպէս որ կ'ըսես, Մուսքոն, կ'երևի թէ հայրդ վարպետորդի մ'էր: Եւ կ'ըսես թէ իր ձախորդ օրերուն մէջ այն խեղճ մարդը գողորսակ մ'էր:

— Այո, պարոն, նա սորվեցուց ինձ ծուղակ մը լարել և ուսկան նետել: Ուստի երբ տեսայ որ մեր ապիրատ պանդոկապետը գեղջուկներու բերնին յարմար խել մ'անշահ մտով մեզ կ'կերակրէ, որ մերինին պէս փափուկ ստամոքսի չէր յարմարեր, իմ հին արհեստս սկսայ քիչ մը գործել: Իշխանին անտառակը պլատաբեյուտ ատեն՝ երէի ձամբու վրայ ծուղակներ դրի. Նորին վրսեմութեան աւագաններու եզրը պտուկելու ատեն՝ լճակներու մէջ ցանցեր սահեցի: Այնպէս որ հիմակ, փառք Աստուծոյ, լի ու լի ունինք, ինչպէս որ կրնաք ստուգել, պարոն, ձագարներ, կարքաներ, ծածաններ և օձաձկեր, և այս ամէնը թեթեւ, օգտաւէտ և հիւանդներու յարմար կերակուրներ են:

— Բայց զինին — ըստ ա'Նրդանեան — զինին ո՞վ կ'ձարէ, պանդոկապետն արդեօք:

— Այսինքն այո՛ և ո՛չ:

— Ի՞նչպէս այո՛ և ո՛չ:

— Իրաւ է որ նա կ'ձարէ, սակայն չգիտէ նա որ այս պատին ունի:

— Միտքդ բացատրէ, Մուսքոն, խօսակցութիւնդ լի է խիստ հրահանգիչ բաներով:

— Ահաւասիկ, պարոն, ըսեմ: Գիպուածն այսպէս բերաւ որ իմ պտոյտներու ժամանակ Սպանիացի մը տեսայ որ շատ երկիրներ պարտէր էր, և մանաւանդ Նոր Աշխարհը:

— Ի՞նչ յարաբերութիւն ունի Նոր Աշխարհը սա գրասեղանին և դարանակին (commode) վրայ եղած շիշերուն հետ:

— Համբերութիւն, պարոն, ամէն բան կարգին պիտի բացատրուի:

— Ճշմարիտ է, Մուսքոն, խօսքիդ կ'վստահիմ և մտիկ կ'ընեմ:

— Այս Սպանիացին սպաստ որ մ'ունէր որ իրեն ընկերացիք

էր Մէքսիկոյի ուղեորութեան ատենը : Այս սպասաւորն իմ հայրենակիցս էր , այնպէս որ շուտ մ'իրարու հետ կապուեցանք , քանի որ մեր բնաւորութիւններն ալ շատ նման էին իրարու : Ամէն բանէ աւելի որսի խենդ էինք , ուստի կ'ստամէր ինձ թէ ինչպէս Ամերիկայի գաշտավայրերը բնիկները վաղրներ և ցուլեր կ'որսան շարժուն խեղդով մը միայն , այն սոսկալի կենդանեաց պարանոցն անցընելով : Նախ՝ չէի կարող հաստալ թէ այնչափ ճարպիկ լինին որ քսան երսուն քայլ հեռուէն լարի մը ծայրը կարենան ուղած տեղերին նետել , բայց երբ փորձն ըրաւ , հարկ եղաւ պատմածին ճշմարտութիւնն ընդունիլ : Բարեկամս երսուն քայլ հեռի շիշ մը կ'դնէր , և ամէն անգամ շարժուն խեղդը նետելուն շիշը փողիկէն կ'բռնէր : Ես ալ այս կրթութեան վարձեցայ , և ըստ որում բնութիւնն ինձ քանի մը բարեմասնութիւններ տուեր է , այսօր ամենէն ճարպիկ մարդուն պէս՝ խեղդս կ'նետեմ և որսս կ'բռնեմ : Լաւ , հիմակ իմացաք : Մեր պանդոկապետը լեցուն շտեմարան մ'ունի , բայց տնօր բանալին իր ծոցէն չհաններ , մինակ այս շտեմարանն օղամուտ մ'ունի : Արդ՝ այս օղամուտէն խեղդս կ'նետեմ , և որովհետեւ դիտեմ հիմակ թէ ուր կ'գանտի հանքը , ուղածիս պէս կ'քաղեմ : Ահա , պարոն , այս առթիւ Նոր Աշխարհը սա գրասեղանին և գարանակին վրայ գտնուած շիշերուն հետ յարաբերութիւն ունի : Արդ՝ կ'ուզէք մեր գինին ճաշակել , և առանց ակնառութեան , ձեր կարծիքը պիտի բտէք անշուշտ :

— Շնորհակալ եմ , բարեկամդ իմ , շնորհակալ եմ . զժբաղդարար նոր նախաճաշիկ ըրի :

— Լաւ ուրեմն — ըսաւ Բորթոս — սեղանը դիր , Մուքրօն , և մինչդեռ մենք պիտի նախաճաշենք , տ'Արդանեան պիտի ստամէ մեզ զլեխն հասածները , տաս օր է որ մեզնէ հեռացեր է :

— Յօժարակամ — ըսաւ տ'Արդանեան :

Մինչդեռ Բորթոս և Մուքրօն նորաբոյժ հիւանդներու ախորժակով և զժբաղդութեամբ իրարու մօտեցող եղբարց մտերմութեամբ կ'նախաճաշէին , տ'Արդանեան ստամեց թէ ինչպէս Ա-

բամիս վերաոր՝ Քրէվքէօր մնալու ստիպուեր էր, ինչպէս Աթոսը թողեր էր յԱմիկն՝ չորս մարդու մէջ ոգորելու որ զինքը կ'ամբաստանէին թէ դրամաննոց մ'է, և ինչպէս ինքը, ա'Արդանեան, Աւարդ կոմսին վրայէն անցնելու բռնադատուելով կարող եղեր էր մինչև Անկլիա հասնելու :

Բայց ա'Արդանեան իր պատմութիւնն այս տեղ կտրեց, մինակ իմացուց թէ Բրիտանիայէն դարձին՝ չորս փառաւոր ձիեր հետը բերեր էր, որոց մին Բորթոսին և միւսներն իրենց ընկերներուն համար էին, յետոյ խօսքն աւարտեց յայտնելով Բորթոսին որ անոր յատկացած ձին պանդոկին ախոռը կ'գտնուէր :

Նոյն պահուն Բլանչէ ներս մտաւ, իր տիրոջ կ'յայտնէր որ ձիերը բաւական հանդիստ սուեր էին, և թէ կարելի էր երթալ զիշերը Քլէրմօն օթեանիլ :

Արովհետև ա'Արդանեան Բորթոսին վրայ դրեթէ ապահով էր, և իր միւս երկու բարեկամաց վրայ լուր առնլու կ'փափաքէր, ձեռքը հիւանդին կարկառեց, և իմացուց որ ճամբայ պիտի ելնէ միւս բարեկամները փնտռելու : Եւ որովհետև նոյն ճամբով ետ պիտի գառնար, և թէ եօթ ութ աուեր մէջ Բորթոս կրան-Սէն-Մարդէնի պանդոկը գտնուէր, անցնելու ատեն՝ զանի հետը պիտի առնուր :

Բորթոս պատասխանեց թէ, շատ հաւանական է որ իր ոտքի ցաւը չպիտի ներէ իրեն մինչև այն ստեն գաւրս ելնելու : Ասկէ զատ՝ Շանդլի մնալու պարտաւոր էր որպէս զի իր դքսուհիէն պատասխան մը ստանայ :

Տ'Արդանեան մաղթեց որ այն պատասխանը շուտ և աւտարբեր զայ, և Բորթոսը նորէն Մուրքօնի խնամոց յանձնելէն և իր ծախսը վճարելէն ետև՝ Բլանչէի հետ ողի ընկաւ իրեն հետ տարած մէկ ձիէն ազատելով :

ԱՐԱՄԻՍԻ ԲՆԱԲԱՆԸ

Տ'Արղանեան Բորթոսին ոչ ինչ չէր ըսած անոր անտեսուհիին և վէրքին վրայ : Շատ զզօն էր այս մեր Պեարնէցին, թէև նորահասակ : Հետեապէս այնպէս կեղծեր էր թէ պարծուկ հրացանակրին պատմած բաներուն հաւտացած է, քաջ համոզուած լինելով որ բարեկամութիւն մը չգիտանար երբ զաղանիք մը վեր հանուի, նա մանաւանդ երբ այս զաղանիքը զուռղութեան կ'ըսէր, ասկէ զատ՝ մարդ բարոյական իշխանութիւն մը կ'ունենայ այն անձերու վրայ որոց կեանքը դիտէ : Արդ՝ տ'Արղանեան՝ սպառնայ դաւերու խորհրդով, և որոշած լինելով իր երեք ընկերներն իր բաղդին երեք դործիներն ընել, շատ զօճ էր որ իր ձեռքին մէջ կ'ամփոփէր այն անտեսանելի թեղերն որոց միջոցաւ զանոնք վարելու կ'յուսար :

Ասկայն՝ բոլոր ձամբուն վրայ՝ խոր արտամութիւն մ'իւր սիրտը կ'ձմլէր, այն նորաստի սիրուն Պօնասիէօ տիկնոջ կ'մտածէր որ իրեն անձնուիրութեան վարձքը պիտի վճարէր, բայց, փութանք ըսելու, որ այս վիշտն ոչ այնքան իր երջանկութիւնը կորստելուն կ'ըզար՝ որչափ անոր համար որ թերևս այն հէք կընկան զլիսին փորձանք մ'եկած է : Տ'Արղանեան աներկմիտ էր որ կարտինալին վրէժխնդրութեան զոճ ընկած էր նա, և, ինչպէս յայտնի է, կարտինալին վրէժխնդրութիւնը զարհուրելի էր : Պաշտօնէին առջև ինչպէս շնորհ գտեր և իր զլիսին ձուն մը չէր հասեր, ահա այս բանս չէր կրնար հասկնալ, և թերևս Պ. Քափուա անոր պիտի յայտնէր, և թէ պահակաց հրամանատարը զինքն իր սունը գտնէր :

Չկայ բան մ'որ այնքան ժամանակ սպառէ և ճամբայ մը հասնուտաւ որքան մտմտութեամբ մ'որ մտածողին բոլոր կարողութիւնները կ'համակէ : Այն ատեն արտաքին գոյութիւնը քունի մը կը նմանի որուն երազն է այն մտմտութեամբ : Ասոր ներգործութեան ժամանակն ալ չափ չունի, և ոչ անջրպետը հետադարձութիւն : Մարդս տեղէ մը կ'ընէ և ուրիշ տեղ մը կ'հասնի, ասա բոլոր բրածը : Անցած վայրէջ յիշատակիդ մէջ ուրիշ բան չմնար բայց եթէ ազօտ մնայլ մ'որուն մէջ ծառերու, լեռներու և դաշտանկարներու բխրաւոր շփոթ պատկերները կ'նստմանան : Ահա այս անբջային վիճակին մէջ՝ ա'Արդանեան՝ իր ձիուն ինքնովին բրածնած քալուածքով Չանթիյին Քրէվքէօրէն զատող վեց կամ ութ միոն տեղն անցաւ, և նոյն զիւղը հասնելուն՝ բնաւ ճամբուն վերայ հանդիպած բաներէն բան մը չէր յիշեր :

Այն տեղ միայն յիշողութիւնն եկաւ վրան, զլուխը ցնցեց, նշմարեց այն իջեանն ուր թողեր էր զԱրամիս, և ձին յառաջ քշելով անոր դրան առջև կանկ առաւ :

Այս անգամ զինքն ընդունողը պանդոկապետ մը չէր, այլ պանդոկապետուհի մը, ա'Արդանեան զիմադէտ էր, մէկ նայուածքով տան տիկնոջ զուարթուն խոշոր դէմքն ամփոփեց, և հասկցաւ որ անոր հետ կեղծելու պէտք չունէր, և թէ այնպիսի ինդուստրիա անձէ մը վախնալու բան մը չկար :

— Իմ բարի տիկինս — ըսաւ անոր ա'Արդանեան — արդեօք կրնան ըսել թէ մեր բարեկամներէն մին՝ զոր տասն երկու օր առաջ այս տեղ թողլու ստիպուեցանք, ինչ եղաւ :

— Քոան երեքէն քսան չորս տարեկան դեղանի, անոյշ, սիրալիբ, վայելչակազմ պատանի մը :

— Ճիշտ այդպէս. ասկէ զատ՝ ուսին վրայ վէրք առած է :

— Նոյն ինքն է :

— Այո, պարոն, միշտ այս տեղ է :

— Ահ, սուրբ վկայ, սիրելի տիկին — ըսաւ ա'Արդանեան ձիէն վար իջնելով և սանձը Բլանչէին թեկին վրայ նետելով — ինձ նոր կեանք կ'տաս. ո՞ր է այն սիրական Արամիս որ գրկեմ,

ժխան զի կ'խոտառովանիմ՝ որ զինքը տեսնելու փափաքս մեծ է :

— Կներէ, պարոն, բայց տարակուսելի է որ այս միջոցիս քեզ կարենայ տեսնել .

— Ինչո՞ւ համար, արդեօք կնկան մը հետ է :

— Յիսուս Քրիստոս, ի՛նչ կ'ըսես, խեղճ պատանին : Ո՛չ, պարոն, կնկան մը հետ չէ :

— Ուրեմն ո՞վ կայ քովը :

— Մօնտիտիէի երէցն ու Ամիէնի ժէզվիղներու մեծաորը :

— Աստուած իմ — զոչեց տ'Արդանեան — արդեօք խեղճ պատանին վիճակը ծանրացան :

— Ո՛չ, պարոն, ընդ հակառակն, բայց հիւանդութենէ վերջն Աստուծոյ շնորհն անոր սիրտն իջաւ, և միտքը զբաւ կրօնական կարգը մտնել :

— Իբրու է — ըսաւ տ'Արդանեան — մոռցեր էի որ առ ժամանակեայ կերպով հրացանակիր էր :

— Միթէ զինքը տեսնելու նորէն կ'սնդես, պարոն :

— Անշուշտ :

— Լաւ ուրեմն, պարոն, բակին աջ սանդղէն կ'ելնես վեր, և Ծ թիւ սենեակը կ'դիմես :

Տ'Արդանեան ցոյց տրուած կողմը գնաց և արտաքին սանդղղ մը գտաւ, ինչպէս որ այսօր ալ կ'դտնուին այնպիսի սանդղղներ հին իջևաններու դռնիցներու մէջ : Բայց այս կերպով կարելի չէր ապագայ արեղային սենեակն երթալ : Արամիսի սենեակին կիրճերը դրեթէ Արմիտի պարտէզներով շրջապատեալ էր . Պազէն նրբագաւթին մէջ պահակութիւն կ'ընէր, և անոր ճամբան կրտրեց այնպիսի անվեհերութեամբ որ շատ մը տարիներէ ետքը՝ հուսկ ուրեմն մշտապէս փափաքած նպատակին կ'հասներ :

Արդարեւ՝ խեղճ Պազէնի երազն եղած էր միշտ եկեղեցականի մը ծառայել, և անհամբեր սպասելով կ'ընդհանրաբար ապագային մէջ այն ժամն՝ ուր Արամիս վտառակը մէկզի թողլով՝ կրօնաորի պարեղօտը պիտի զգենուր : Պատանին անդադար կրկնելուն թէ իր ուխտը կատարելու ժամը կ'հասներ՝ Պազէն հրացանակիրն

Ճառայութեան մէջ այս յուսով միայն մնացեր էր, ճառայութիւն մ'որուն մէջ, ինչպէս կ'ըսէր, անտարակոյս հոգին պիտի կորուսէր:

Հետևապէս Պազէն ուրախութեան կատարը հասեր էր: Հաս հասնական էր որ այս անլամ իր տէրը խօսքէն ետ չպիտի դառնար: Մարմնական ցտեր բարոյական ցտերու միանալով՝ այն փափաքելի ներդործութիւնը յառաջ բերեր էին. Արամիս, մարմնով և սրտով տառապելուն՝ իր աչքն ու մտածմունքը կրօնի վրայ դարձողներ էր, և իբրև երկնից մէկ ազգաբարութիւնը համարեր էր իրեն հասած կրկնակի պատահարը, այսինքն, իր տիրուհւոյն յանկարծական անյայտութիւնն և իր ուսին վէրքը:

Ընթերցողը կրնայ երևակայել որ Պազէն այս տրամադրութեան մէջ գտնուելով ա՛ր Արդանեանի զալուստն իրեն շատ անախորժ երեցտ, վասն զի անոր զալուսն իր տէրը կրնար նորէն աշխարհային բաներու մրրկին մէջ նետուիլ, ինչպէս որ ընդ երկար անով հրապուրուեր էր: Աստի միաքը դբառ դռուը քաջապէս պաշտպանել, և ըստ որում պանդոկին տիրուհիին կողմէն մատնուեր էր, չէր կարող ըսել որ Արամիս բացակայ է, և փորձ փորձեց նորեկ հիւրին հասկցնելու որ մեծ անխոհեմութիւն մ'ըրած պիտի լինի եթէ իր տիրոջ առաօտէն վեր սկսած բարեպաշտական բանակցութիւնը վրդովէ, քանի որ, ըստ Պազէնի, չէր կրնար վերջանալ երեկոյէն առաջ:

Բայց ա՛ր Արդանեան վարպետ Պազէնի ճարտասան ճառը բանի տեղ չդբառ, և որովհետև իր բարեկամին սպասաւորին հետ բանակիւ մը սկսելու տրամադիր չէր, պարզապէս մէկ ձեռքով զանի հեռացուց և միւսով ՞ թիւ դրան ճարմանողը դարձուց:

Գուռը բացուեցաւ և ա՛ր Արդանեան սենեակը մտաւ: Արամիս սե թիկնոյ մը հագեր, զլուխը կլոր ու տափակ գլխարկ մը դրեր՝ երկայնաձև սեղանի մ'առջև նստեր էր, այս սեղանին վրայ թըղթի ծրարներ և միածալ ահագին մատենաներ կային. իր աջ զին նստեր էր ժգվիղներուն մեծաւորը և ձախ զին Մօնտիպիէի երէցը: Արագոյրները կիսովին դոյ էին և մինակ խորհրդաւոր

լոյս մը կ'ընդունին թափանցել ներսի կողմը՝ բարեպաշտիկ խորհուրդներ ներշնչելու նպատակաւ : Այն ամէն աշխարհիկ բաներն որ պատանոց մը սենեակը մտնելով մարդուս աչքին կ'զարնեն, նա մանաւանդ՝ երբ այս պատանին հրացանակիր մ'է, աներեւոյթ եղեր էին հմայութեամբ մը, և առ ահի՛ որ անոնց տեսիլն աշխարհի գաղափարներու շտանի իր տէրը, Պագէն, սուրը, հրացանակները, փետրազարդ գլխարկն և ամէն զոյն ու տեսակ ասեղնանկար բաները հեռացուցեր էր :

Բայց ասոնց տեղը՝ տ'Արդանեան կարծեց տեսնել մութ անկիւն մը՝ պատին մէկ գամէն կախուած՝ խարազանի նման բան մը :

Տ'Արդանեան դուռ բանալով ազմուկ հանելուն՝ Արամիս գլուխը վերցուց և իր բարեկամը ճանչեց : Բայց 'ի մեծ զարմացումս պատանոցն՝ կարծես թէ իր տեսքը մեծ սպառորութիւն մը չըրաւ հրացանակրին վրայ, այնչափ բաժնուեր էր անոր սիրտն այս երկրիս բաներէն :

— Բարի լոյս, սիրելի տ'Արդանեան — ըսաւ Արամիս — հաւատա որ շատ երջանիկ եմ քեզ տեսնելուս :

— Ես ալ նոյնպէս — ըսաւ տ'Արդանեան — թէ և բոլորովին ստոյգ չեմ թէ արդեօք Արամիսի՛ հետ կ'իսօսիմ :

— Նոյն իսկ Արամիսին, բարեկամ, Արամիսին, բայց ո՞վ ազդեց այսպիսի կասկած մը քեզի, . . . :

— Վ'իմանայի որ սխալ դուռ չզարնեմ, և նախ կարծեցի թէ կրօնականի մը սենեակը կ'մտնեմ, ապա ուրիշ սխալմունք մ'ալ միտքս պաշարեց, այս է թէ ծանր հիւանդ չլինիս :

Երկու սև մարդիկ տ'Արդանեանի վրայ սպառնական ակնարկ մ'արձակեցին՝ անոր դիտաւորութիւնն ըմբռնելով, բայց տ'Արդանեան բնաւ հոգ չըրաւ :

— Պարելի է քեզ անհանգիստ կ'ընեմ, սիրելի Արամիս — շարունակեց տ'Արդանեան — վասն զի, ինչպէս որ կ'տեսնեմ, իրաւունք ունիմ կարծելու որ այս սպրօններուն խոստովանանք կ'լինիս :

Արամիս աննշմարելի կերպով կարմրեցաւ :

— Դժև զիս անհանդիստ ընես, սի՛հ, ընդ հակառակն, սիրելի բարեկամ, կ'երգնում որ կ'սխալիս, և իբրև ապացոյց ըսածիս, ներէ ինձ որ քեզ ողջ առողջ տեսնելուս ցնծամ :

— Ա՛հ, վերջապէս ինքզինքը կ'դտնէ : — մտածեց տ'Արդանեան — դէշ նշան չէ :

— Պատն զի, այս պարոնը, որ իմ բարեկամն է, ծանր վճարանդէ մը նոր ազատեցաւ. — շարունակեց Արամիս քաղցրութեամբ՝ իր ձեռք տ'Արդանեանը ցոյց տալով կրօնաւորներուն :

— Գողմէ, Աստուած — պատասխան տուին կրօնաւորները միասին խոնարհելով :

— Այդ պարտքն արդէն կտտարեցի, վերապատուելի հայրերս — պատասխանեց պատանին ինքն ալ իր կողմէն բարև տալով :

— Հատ պատեհ ժամանակին կ'դաս, սիրելի տ'Արդանեան — ըսաւ Արամիս — և այժմ վիճարանութեան մասնակցելով՝ քու գիտութեամբդ զայն պիտի լուսաբանես : Ամիէնի մեծաւորը, Մօնտիտիէի երէցն և ես քանի մ'աստուածաբանական խնդիրներու վրայ կ'աւարկենք որոնք բաւական ատենէ վեր մեր ուղբ դրաւեր են, շատ պիտի ուրախանա՞մ եթէ այս մասին կարծիքդ մեզէ յայանես :

— Զինորականի մը կարծիքը կշիռ չունի — պատասխանեց տ'Արդանեան, որ սկսեր էր խնդրոյն առած կերպարանին վրայ անհանդիստ լինիլ — և հաւաստի եղիւր որ այս պարոններուն գիտութեան վստահիլ պարտաւոր ես :

Երկու սև մարգիկ նորէն բարև տուին :

— Ընդ հակառակն — վրայ բերաւ Արամիս — և քու կարծիքդ մեզի անդին պիտի լինի. ահաւասիկ խնդիրը. «Պ. մեծաւորը կարծէ թէ իմ բնաբանս պէտք է որ վարդապետական և ուսուցչական լինի :

— Բնաբանդ, ինչ, ուրեմն բնաբաններ կ'դրես :

— Անտարակոյս — պատասխան տուաւ ժէզվիլը — ձեռնադրութենէ առաջ լինելիք քննութեան համար բնաբան մ'անհրաժեշտ է :

— Չեռնապրութիւն — զոչեց Թ'Արղանեան, որ չէր կարող
հասալ թէ իրօք ինչ որ արդէն պանդոկապետուհին և Պարզն
ըսեր էին յաջորդաբար՝ ճշմարիտ լինի — ձեռնապրութիւն :

Եւ իր աչերն ապշութեամբ կ'ածէր իր առջև գանուող երեք
անձերու վրայ :

— Արդ — շարունակեց Արամիս՝ իր աթոռին վրայ այնպիսի
չնորհալի գիրք մը բռնելով՝ որպէս թէ դոհի մը մէջ գտնուէր,
և կնոջ մը ձեռքին պէս սպիտակ և կլորիկ ձեռքը քննելով, զոր
օդին մէջ կ'բռնէր որպէս զի անոր արիւնը վար իջնէ — արդ՝
ինչպէս որ լսեցիր, Թ'Արղանեան, Պ. մեծաւորը կ'ուզէ որ իմ
քարոզողիս վարդապետական լինի, մինչդեռ ես կ'ուզեմ որ ի-
տեական լինի : Եւ ահա այս պատճառաւ Պ. մեծաւորը կ'առա-
ջարկէր ինձ սա նիւթն որուն վրայ տակաւին ոչ ոք ճառեր էր,
և կ'դիտեմ որ փառաւոր մեկնութիւններ տալու նիւթ կ'մատա-
կարարէ :

«Utraque manus in benediceudo clericis inferioribus ne-
cessaria est.»

Տ'Արղանեան՝ որուն հմտութիւնն արդէն գիտենք՝ անվրդով
մնաց այս վկայութեան առջև, ինչպէս որ անհոգ կեցեր էր երբ
Պ. արդ Դրէվիլ նոյնն ըրեր էր այն ընծաներուն աթոռ զոր Պր-
քինկհէմի կողմէ Թ'Արղանեանի ընծայուած կ'կարծէր :

— Եւ այս բնաբանին միտքը սա է — վրայ բերաւ Արամիս,
անոր գիրութիւն տալու համար, Երկու ձեռներն ասորին կար-
գի քահանայից անհրաժեշտ են, երբ օրհնութիւն կ'տան :

— Սքանչելի նիւթ — զոչեց ժգվիդը :

— Սքանչելի և վարդապետական — կրկնեց երէցն որ լատի-
ներէնի մասին Թ'Արղանեանի չափ վարժ լինելով ժգվիդին բեր-
նէն վար կախուեր էր որպէս զի անոր հետ միատեղ քալէ և
արձագանքի պէս անոր ըսածները կրկնէ :

Իսկ Թ'Արղանեան՝ բոլորովին անտարբեր մնաց երկու սե մար-
դոց ախիւնին :

— Այո, սքանչելի — շարունակեց Արամիս. — բայց Ս. Գրոց

և Հարց հասուն ուսում մը կ'պահանջէ : Արդ՝ այս գիտուն կրօնաւորներուն յայտնեցի ամենայն խոհարհտութեամբ, որ Պահակ զօրաց աշխատանքն ու առ թաղաւորն մեր ծառայութիւնը փոքր ինչ ուսմունքս բարձիթողի ընելու ստիպեր էին զիս : Աւստի աւելի գիւրտութիւն պիտի զգամ եթէ ես իմ հասնած նիւթս ընտրեմ զրելու, նիւթ որ այս ծանր աստուածաբանական խնդիրներու մօտ պիտի լինէր, ինչ որ է բարոյականը բնազանցութեան մօտ՝ փիլիսոփայութեան մէջ :

Տ'Արդանեան մեծապէս կ'ձանձրանար, նոյնպէս երէցը :

— Նայէ անգամ մ'ի՛նչ նախաբան է — զոչեց ժէզվիղը :

— Նախաբանութիւն — կրկնեց երէցը բան մ'ըսելու համար : «*Quemadmodum inter caelorum immensitatem.*»

Արամիս ակնարկ մը նետեց տ'Արդանեանի վրայ, և տեսաւ որ իր բարեկամն այնքան կ'յօրանջէր որ իր կզակը պիտի փրթէր :

— Ֆրանսերէն խօսի՛ք, հայր իմ — ըսաւ ժէզվիղին — Պ. տ'Արդանեան աւելի համ պիտի առնու մեր խօսքէն :

— Այո՛, ճամբորդութեան պատճառաւ յոգնած կ'դառնամ — ըսաւ տ'Արդանեան — և բոլոր այս լատիներէնին իմաստը չեմ ըմբռներ :

— Իրատնք ունիս — ըսաւ ժէզվիղը փոքր ինչ բարկացած, մինչդեռ երէցը, ուրախութեամբ յափշտակեալ, տ'Արդանեանի կ'նայէր երախտագիտութեամբ լի — լաւ ուրեմն, նայեցէք թէ ի՛նչ մեծ օգուտ կրնայ քաղել մարդ սա մեկնութենէն :

«*Մովսէս, ծառայ Աստուծոյ . . . լիկ ծառայ է, քաջ կ'իմանա՞ք : Մովսէս օրհնեց ձեռքերովը, իր երկու թևերը բռնել կը տայ, մինչդեռ երբայեցիք իրենց թշնամիները կ'զարնեն : Աւրեմն երկու ձեռք օրհնեց : Ասկէ զատ՝ Աւետարանն ի՛նչ կ'ըսէ .*

«*Գրէ՛ք շէնտ, և ոչ շէնտն :*

— Գրէք զձեռս — կրկնեց երէցը շարժում մ'ընելով :

— Ընդ հակառակն, Ս. Պետրոսի, որուն յաջորդներն են

* Որպէս անասման երկնից ներքև :

պատերը — շարունակեց ձեզ վիզը . Մարտիկ, զժամ, հասկցա՞ք հիմակ :

— Արդարև, պատասխանեց Արամիս զմայլելով — բայց խընդիրը շատ նուրբ է :

— Մատերը — վրայ բերաւ ձեզ վիզը — Ս. Պետրոս մատերով օրհնեց : Պապն ալ մատերովը կ'օրհնէ . և քանի մատով կ'օհրնէ, երեք մատով, մին Հօր համար, մին Որդւոյն, և մին Սուրբ Հոգւոյն համար :

Բոլոր ներկայ գանձողները խաչ հանեցին, տ'Արդանեան և սանոց օրինակին հետևելու արժան գատեց :

— Պապը Ս. Պետրոսի յաջորդն է, և երեք երկնային իշխանութիւնները կ'ներկայէ, մուսները, այս է եկեղեցական գատապետութեան ստորին կարգերը՝ յանուն հրեշտակաց և հրեշտակապետաց կ'օրհնեն : Խոնարհազոյն կղերը, ինչպէս սարկաւազներն և լուսարարները մշտիկով կ'օրհնեն որ անթիւ օրհնող մատերու պատկեր մը կ'ներկայեն : Ահա ստիկ խնդիրը պարզաբանեալ . Argumentum omni denudatum ornamento.* Այս բնաբանով — շարունակեց ձեզ վիզը — սա մեծութեամբ երկու հատոր կրնամ շարագրել :

Եւ խանդալից կ'զարնէր Օհան Ոսկերբերանի միածալ գործին վրայ որ իր ծանրութեամբ սեղանը կ'ճնշէր :

Տ'Արդանեան սարսուռ մը զղաց :

— Իբրաի — ըսաւ Արամիս — այդ բնաբանին ալ ուրութիւնը կ'ճանչեմ, ստեղծեց կ'խոստովանիմ միանգամայն որ իմ կարողութենէս վեր է : Ես սա խնդիրն ընտրեի էի . ըսէ ինձ ա'Արդանեան, արդեօք քու ճաշակիդ ալ յարմար չէ. Սակաւ ինչ վիշտ անպատեհ չէ Աստուծոյ ուղղեալ նուէրի մը մէջ :

— Կարճ կապէ — գոչեց ձեզ վիզը — վասն զի այդ բնաբանը հերոսութեան կ'մօտի . գրեթէ այդպիսի առաջադրութիւն մը կայ Փանսէնիոս հերեսիապետին Օգոստինոս գործին մէջ, զոր վաղ

* Ամեն բանի անզարդ առարկութիւն :

կամ անազան գահճին ձեռօք պիտի այրեն անշուշտ : Զգոյշ եւ ղիր , պատանի . սխալ վարդապետութեանց կ'հակիս , իմ նորատի բարեկամս , վերջդ կորուստ է :

— Աւերջդ կորուստ է — ըստ երէցը վշտագին գլուխն օրեւ լով :

— Ազատ միջնորդին նշանաւոր խնդիրը կ'յուզես որ մահատու խուժ մ'է : Ճակատ առ ճակատ կ'մօտենաս Պէլաժեան և կէս Պէլաժեան աղանդներուն :

— Բայց , վերապատուելի . . . — վրայ բերաւ Արամիս՝ փոքր ինչ շուարելով իր գլխին վրայ կարկուտի պէս տեղացող առարկութիւններէն :

— Ի՞նչպէս պիտի հաստատես — շարունակեց ժէզվիլը խօսելու ժամանակ չտալով անոր — թէ մարդ ինքզինք Աստուծոյ նուիրելու ատեն՝ աշխարհս կ'ողբայ : Մտիկ ըրէ սա երկսայրաբանութիւնը . Աստուած , Աստուած է , և աշխարհ՝ սատանայ : Ողբալ աշխարհ , սատանան ողբալ է , ահա իմ եզրակացութիւնս :

— Այլ ալ իմն է — ըստ երէցը :

— Բայց , շնորհ . . . — վրայ բերաւ Արամիս :

— Զարմանք , ողորմելի — գոչեց ժէզվիլը :

— Սատանը կ'ողբաս . ահ , իմ նորատի բարեկամ — վրայ բերաւ երէցը հեծելով — մի , սատանան մի փնտեր , ես ինքս կը պաղատիմ քեզ :

Տ'Արդանեանի վրայ ասլշութիւն կ'զար , կարծէր թէ յիմարանոց կ'զտնուի , և թէ ինքն ալ միւսներուն պէս յիմար պիտի դառնայ : Մինակ ստիպուած էր լուռ կենալով՝ իր առջև խօսուած լեզուն չիմանալուն :

— Բայց ինձի մտիկ ըրէք — վրայ բերաւ Արամիս քաղաքաւարութեամբ՝ որով կ'յայտնէր թէ սկսեր էր քիչ մը համբերութիւնը հատնիլ . — չեմ՝ ըսեր թէ աշխարհս կ'ողբամ , ո՛չ , երբէք այդ խօսքը չպիտի արտասանեմ , որ անշուշտ ուղղափառական չէ . . . :

Ժէզվիլը թևերը դէպ յերկին վերոց , նոյնն ըրաւ և երէցը :

— Ո՛չ, բայց խօստովանեցէք զո՞նէ որ վայելուչ չէ Աստուծոյ նուիրել այն բանն որմէ զզուած ենք լիովին: Մի՞թէ իրաւունք չունիմ, տ'Արդանեան:

— Անշուշտ իրաւունք ունիս — զոչեց նա:

Երէցն աւ ժէզվիդը ոստում մ'ըրին իրենց աթոռին վրայ:

— Ահա իմ մեկնակէտս, հաւաքաբանութիւն մ'է. աշխարհ հրատարակեալ ունի, աշխարհէ կ'հեռանամ, ուրեմն ըրածս զոհողութիւն մ'է. արդ' Գիւրջը կ'ըսէ յայտնապէս. « Զո՞հ մ'ըրէ Տիրոջ »:

— Այդ իրաւ է — ըսին հակառակորդները:

— Ասկէ զատ — շարունակեց Արամիս՝ ականջը քսովելով կարմրոյնելու համար, ինչպէս որ ձեռները կ'թոթուէր ճերմկոյնելու համար — տաղ մը յօրինեցի այս խնդրոյն վրայ և Պ. Վուսգուրին ներկայացուցի. այս մեծ մարդը շատ գովեց իմ տաղս:

— Տաղ մը — ըսաւ արհամարհանօք ժէզվիդը:

— Տաղ մը — կրկնեց մեքենապէս երէցը:

— Ըսէ, ըսէ նայինք տաղդ — զոչեց տ'Արդանեան — անով կարելի է փոքր ինչ սփոփինք:

— Ո՛չ, վասն զի կրօնական բան է — պատասխան տուաւ Արամիս — ոտանաւոր աստուածաբանութիւն է:

— Սատանայ — ըսաւ տ'Արդանեան:

— Ահա ասիկ — ըսաւ Արամիս համեստ երեսով մ'որ բոլորովին զերծ չէր զոյզն կեղծաւորութենէ:

Գուք որ կ'լաք անցեալ մը փարելի,

Գուք որ օրեր ապերջանիկ կ'անցնէք,

Չեր ամէն վիշաք վախճան առնուն պիտի,

Եթէ լոկ առ Տէր ձեր լացը նուիրէք,

Գուք որ կ'լաք:

Տ'Արդանեան և երէցը կարծես թէ զո՞հ եղան: Թէզվիդը իր առջի կարծեքին վրայ պնդեց:

— Աստուածաբանական ոճի մէջ սրբապիղծ ճաշակ մ'որչափ

անվայել բան է : Եւ արդարեւ ինչ կ'ըսէ Ս. Օգոստինոս . Sc-
verus sit clericorum sermo.

— Այո՛, Կոռնելիոս — ըստ երէցը :

— Արդ — ըստ շտապաւ ձեզվիցը տեսնելով որ իր արբան-
եակը կ'մոխրէր — արդ՝ քու քարոզիկ կանանց պիտի հաճելի զայ
միայն . Պ . Բաղբալի դատախօսութեան յաջողութիւնը պիտի ու-
նենայ :

— Երանի թէ — զոչեց Արամիս եռանդագին :

— Ա՛հային — ըստ ձեզվիցը — տակաւին աշխարհը քարոզ-
յոյն Altissiniâ sole, Կիւսի արտիք : Աշխարհիս կ'հեռակիս, նորա-
տի բարեկամի իմ, և կ'վախնամ որ Հոգւոյն շնորհը չպիտի ներ-
դործէ :

— Աստահ եղիր, վերապատուելի, Ես իմ վրայ ասահով եմ :

— Աշխարհային անձնապատանութիւն :

— Ես ինքդինքս կ'ճանչեմ, հայր իմ, իմ որոշումս անդառ-
նալի է :

— Աւրեմն կ'յամառին քարոզիկ այդ ընթացքը պահելու :

— Իմ մտքիս աւելի յարմար կ'երևի այն քան թէ ուրիշ մը .
ուստի պիտի շարունակեմ, և յուսամ որ խորհրդիկ համաձայն
վաղն ընելիք սրբազրութենէս պիտի զոհ լինիս :

— Ծանր աշխատէ — ըստ երէցը — ընտիր արամադրութեան
մէջ կ'թողունք քեզ :

— Այո՛, հողը լաւ սերմանուած է — ըստ ձեզվիցը — և
վախ չկայ որ հունտին մէկ մասն ասրառածին վրայ ընկած լինի,
և միւս մասը ճամբու վրայ, և թէ երկուց Խաչակերէ Զայա՞ն
կերէ՞ լինի, Aves cocli comederunt illam.

— Սատանան տանի քեզ և լատիներէնդ — ըստ տ'Արդան-
եան, որուն համբերութիւնը հատեր էր :

— Մնաս բարև, որդեակ իմ — ըստ երէցը — վաղը նորէն
տեսնուինք :

— Մնաս բարև, յանդուգն պատանի — ըստ ձեզվիցը — Ե-
կեղեցւոյ մէկ լոյսը լինելու կ'յուսագրես, տար երկին որ այս լոյսը
լափող կրակ մը չլինէր :

Տ'Արդանեան՝ որ ժամ մը շարունակ իր ըզունդները կրծեր էր անհամբերութենէն, կ'սկսէր միտն ալ կրծել:

Երկու սեպուէմ մարդիկ ոտք ելան, Արամիսի և տ'Արդանեանի բարե սուին և դէպ ՚ի դուռը դիմեցին: Պաղէն՝ որ կանգուն կեցեր և ջերմուտանդ խնդութեամբ այս խօսակցութիւնը մտիկ ըրեր էր, կրօնաւորները գիմարեց, երէցին վարդաբանն ու մէզ վիզին խորհրդատեարն առաւ, և ճամբան ցոյց տալու համար՝ անոնց առջեւն դնաց:

Արամիս մինչև սանդղին վարը ողբկից եղաւ անոնց և իսկոյն տ'Արդանեանի մօտեցաւ որ տակաւին կ'երազէր:

Երկու բարեկամներ առանձին մնալով նախ լուծիւն պահեցին շիտթութեամբ, սակայն պէտք էր որ մէկը խօսի, և ըստ որում տ'Արդանեան այս պատիւն իր բարեկամին թողլու՝ ըստ երևութին՝ միտքը գրեր էր:

— Ա՛տեսնես — ըսաւ Արամիս — որ նորէն իմ հիմնական դաշտաբաններուս դարձած եմ:

— Այո՛, Աստուծու Հնորհը սիրադ իջեր է, ինչպէս որ քիչ մ'առաջ կ'ըսէր այն պարօնը:

— Ո՛հ, շատ ատենէ վեր աշխարհէ քաշուելու խորհուրդները կ'տածէի, և արդէն այս մասին իմ միտքս յայտներ էի քեզ, այնպէս չէ՛, բարեկամ:

— Այնպէս է, բայց իրաւ որ կարծէի թէ կատակ կ'ընէիր:

— Այսպիսի բաներու վրայ կատակ կ'ընի՛, ո՛հ, տ'Արդանեան:

— Վա՛հ, մահուան վրայ իսկ կատակ կ'ընեն մարդիկ:

— Եւ իրաւունք չունին, տ'Արդանեան, վասն զի մահը կորստեան կամ փրկութեան տանող գուռն է:

— Համամիտ եմ քեզ, բայց, խնդրեմ, աստուածաբանութիւնը մէկդի թողունք, Արամիս. այսօրուան համար բառական դատաւիր, իսկ ես դրեթէ մտցայ իմ երբէք չսորված գոյզն լատիներէնս. ասկէ զատ՝ պէտք է խոստովանիմ որ առտու ժամը տասէն վեր բան մը չեմ կերեր, և սասանայի չափ անօթի եմ:

— Հիմակ պիտի ճաշենք, բարեկամդ իմ. մինակ պէտք է յի-

չէս որ այսօր ուրբաթ է, արդ՝ այսպիսի օր մը չեմ կարող ոչ միս տեսնել և ոչ ուտել, եթէ իմ ճաշովս շատանալ կ'ուզես, եփած քառակուսիներ են և պտուղ:

— Ի՞նչ կ'իմանաս քառակուսի բտելով — հարցոյց ա'Արդանեան մտատանջութեամբ:

— Վ'իմանամ շովին — վրայ բերաւ Արամիս — բայց քեզի համար հաւկիթ ալ պիտի եփել տամ, և այս ծանր օրինազանցութիւն մ'է, վասն զի հաւկիթը միս է, քանի որ անկից վառեակ կ'ծնի:

— Այդ հացկերոյթդ շատ համեղ չէ, բայց փոյթ չէ, քեզի հետ մնալու համար պիտի հաւանիմ:

— Շնորհապարտ եմ քեզ այդ զոհողութեանդ համար — Ըստ Արամիս — բայց եթէ իմ կերակուրս մարմնոյդ օգուտ մը չունի, հոգւոյդ օգտակար պիտի լինի, հաւաստի եղիր:

— Աւրեմն այսպէս, Արամիս, իրօք կրօնական կարգը պիտի մտնես. ի՞նչ պիտի ըսեն արդեօք բարեկամներդ, ի՞նչ պիտի ըսէ Պ. տը Գրէվիլ: Պիտի ըսեն թէ դասալիք մ'ես, ահա այժմէն կ'իմացնեմ քեզ:

— Կրօնական կարգը չեմ մտներ, այլ անոր կ'դառնամ: Ես արդէն եկեղեցին ձգեր էի աշխարհի համար, վասն զի դիտես արդէն որ հրացանակրի վտաւակը մեծ դժկամակութեամբ հաղայ:

— Ես այդ բանը չգիտեմ:

— Ի՞նչ, միթէ չգիտես թէ ինչպէս կղերանոցէն ելայ:

— Ամենեին:

— Ահաասիկ պատմութիւնս. և արդարեւ Ս. Գիրքը կ'ըսէ, Իրարու խօստովանեցէք, ես ալ քեզի խօստովանանք կ'լինիմ, ա'Արդանեան:

— Ես կանխաւ թողութիւն կ'տամ քեզ, կ'նայիս որ բարի մարդ մ'եմ:

— Բարեկամ, սուրբ բաներու վրայ կատակ մի՛ ըներ:

— Լաւ, խօսէ, քեզ մտիկ կ'ընեմ:

— Արդ՝ կղերանոցն էի ինն տարեկան հասակէս վեր, երեք

օրէն քսան տարիս պիտի կոխէի, արբայ պիտի լինէի, և ամէն ինչ որոշուած էր, իրկուն մ'որ՝ ըստ սովորութեանս՝ տուն մը կ'երթայի և ուրախութեամբ կ'յաճախէի, — ինչ օգուտ, երբ պատանի ենք, տկար ենք, — սոցայ մ'որ նախանձոտ աչքով կը նայէր ինձ երբ Սրբոց Վարքը տան տիրուհւոյն կ'կարգայի, յանկարծ ներս մտաւ առանց կանխառ իմաց տալու: Ճիշտ այն իրկուն որ Յուզիթի մէկ արիական գործը թարգմաններ էի և տան տիկնոջ կ'հաղորդէի իմ ոտանաւորներս, տան տիկինը՝ իմ ուսէս կախուած՝ հետս կ'կարդար զանոնք և կ'զոյլէր անդադար: Կնկան դիբբն՝ որ փոքր ինչ ընտանեկան էր, այս սոցայն վերաւորեց. բան մը չըսաւ, բայց երբ դուրս ելայ, նա ևս իմ ետեւէս ելաւ և ինձի միանալով,

— Պարոն արբայ — ըսաւ ինձ — արդեօք գաւազանի հարուածներ կ'սիրես:

— Չեմ կրնար պատասխանել, պարոն — ըսի անոր — քանի որ ոչ ոք համարձակած է այդպիսի հարուածներ ինձ տալու:

— Լաւ ուրեմն, մտիկ ըրէ ինձ, պարոն արբայ, եթէ նորէն դառնաս այն տունն ուր քեզի հանգիպեցայ այս իրկուն, ես պիտի համարձակիմ:

« Կարծեմ թէ վախցայ, զոյնս սաստիկ նետեց, զգայի որ ոտքերս կ'կ'թոտին, պատասխան մը կ'փնտռէի տալու, և չզրտնելուս՝ լուեցի:

« Սոցայն պատասխանի կ'սպասէր, և տեսնելով որ կ'ուշանար, սկսաւ ծիծաղիլ, կունակը դարձուց և տուն մտաւ:

« Ես ալ կղերանոցը դարձայ:

« Ես քաջ ազատորդի և տաքարիւն եմ, ինչպէս որ դիտած ես, սիրելիք իմ Երզնանան. նախատինքը սոսկալի էր, և որչափ որ ոչ ոք իմացաւ զայն, դարձեալ սրտիս մէջ կենդանի էր և կ'եռար: Իմ մեծաւորներուս իմաց տուի որ ձեռնադրութեան համար դեռ բոլորովին պատրաստ չեմ, և իմ խնդրոյս վրայ արարողութիւնը տարի մ'ետ ձգեցին:

« Գայի Բարիկէ ամենէ վարպետ զինավարժը դասայ, անոր հետ

դաշն դրի ամէն օր սրամարտութեան դաս առնլու, և ամէն օր՝ ամբողջ տարի մը դաս առի: Յետոյ՝ զիս նախատողին տարեդարձին օրը՝ պարեղօտս դամէ մը կախեցի, ասպետի հաղուստ հաղայ և մէկ բարեկամուհիիս սուած պարահանդէսը դացի: Արդէն զիտէի որ իմ մարդս այն տեղ պիտի դանուէր: Քօրսի մօտ՝ Քորան—Պուրժուա փողոցն էր:

« Եւ արդարեւ՝ իմ սպաս այն տեղն էր, անոր մօտ դացի երբ սիրերդ մը կ'երդէր կաթողին նայելով կնկան մը, և երկրորդ նուազին մէջ տեղն անոր ձայնն ընդհատեցի, ու ըսի.

— Պարոն, միթէ միշտ կ'զժկամակիս որ Բայէն փողոցը զըտնուած տունն երթամ, և միթէ դարձեալ զառազանի հարուածներ տալու պիտի սպառնանս եթէ անդ երթալու խելքիս փչէ:

« Սպայն զարմանօք նայեցաւ ինձ և ապա ըսաւ.

— Ի՞նչ կ'ուզես ըսել, պարոն, ես քեզ չեմ ճանչեր:

— Ես եմ — ըսի անոր — այն պղտիկ արբան որ Սրբոց Վարք կ'կարդայ և Յուդիթն ոտանաւորի կ'զարձնէ:

— Հա՛, հա՛, կ'յիշեմ հիմակ — ըսաւ սպայն հեղնօրէն — բայց ի՞նչ կ'ուզես:

— Վ'փափաքէի որ պարապոյ ժամ մ'ուեննայի որպէս զի ինձի հետ դուրսը պտոյտ մ'ընես:

— Վաղն առտու, եթէ կ'հաճիս, յօժարակամ կ'ընդունիմ:

— Վաղն առտու ոչ է, խնդրեմ, անմիջապէս:

— Եթէ անպատճառ կ'պահանջես որ . . . :

— Հասպա, կ'պահանջեմ անշուշտ:

— Ուրեմն գուրս ելնենք: Տիկիներ — ըսաւ սպայն — դուք անհանգիստ մի լինիք: Պարոնը սպաննելու չափ ժամանակ տուէր ինձ, և վերջին նուազն աւարտելու պիտի դառնամ:

« Գուրս ելանք:

« Սպայն առի Բայէն փողոցը տարի, ճիշտ այն տեղն ուր տարի մ'առաջ՝ մի և նոյն ժամուն՝ քեզի արդէն պատմած նախատինքն բրած էր ինձ: Սքանչելի լուսնկայ մը կար: Սուրերը ձեռք առինք, և առաջին յարձակումին իսկ զանի անշունչ դեպին տապալեցի:

— Սատանայ — ըստ ա'Արղանեան :

— Արդ — շարունակեց Արամիս — երբ տիկիները տեսան որ իրենց երգիչն ետ չզարձաւ, և Բայէն փողոցը գտնուեցաւ նա սրի ահագին հարուած մը մարմնոյն վրայ, մտածեցին որ ես սպաններ եմ զանի, և այս գործը մեծ աղմուկ հանեց : Աւստի ատեն մը պարեգօսը մէկդի ձգելու ստիպուեցայ : Այժմ որուն հետ այն ժամանակը ծանօթացայ, և Բորթոս, որ իմ սրամարտութեան դասեր ս զատ քանի մը նորածե սրի հարուածներ վարսել սորվեցուցեր էր ինձ, յորդոր տուին որ հրացանակրի վտաւակ հագնիմ : Թագստօրը շատ սիրեր էր իմ հայրս՝ որ Արրասի պաշարման ատեն սպաննուեր էր, և այս վտաւակն ինձ շնորհեց : Աւստի կ'իմանաս հիմակ որ ինձի համար ժամը հասած է եկեղեցւոյ ծոցը դառնալու :

— Եւ ինչո՞ւ համար այսօր քան թէ երեկ կամ վաղը չէ : Այսօր ի՞նչ պատահեցաւ քեզ, որ թեւադրեց քեզի այդ տխուր գաղափարները :

— Այս վէրքը, սիրելիդ իմ ա'Արղանեան, երկնից մէկ աղչարարութիւնն եղաւ ինձի համար :

— Բա՛, այդ վէրքն որ արդէն գրեթէ դոցուած է, և ստոյգ եմ որ այսօր այդ վէրքը չէ քեզ տառապողը :

— Եւ ի՞նչ բան կրնայ լինիլ — հարցուց Արամիս կարմրելով :

— Սրտիդ վրայ վէրք մ'ունիս, Արամիս, որ աւելի ծանր և արիւնալի է, վէրք մ'որ կին մ'ըրած է :

Արամիսի աչքն ահամայ փայլեցաւ :

— Ա՛հ — ըստ նա իր այլայլութիւնը շինովի անհողութեան ներքեւ քողարկելով — մի խօսիր ինձ այդ բաներուն վրայ, միթէ այստե՛հաւ ներելի՞ է ինձ այդպիսի բաներ մտածել, սիրոյ վեշտեր ունենալ : Անշնորհիւն ունշնորհեանց : Միթէ կարծես թէ ինչքս թուուցեր եմ, և որո՞ւ համար, բամբիչի մը, սենեկապետահի մը համար, որուն հետ սիրարանած լինիմ զօրատան մը մէջ, պահ :

— Ներէ ինձ, սիրելիդ իմ, Արամիս, բայց կարծէի թէ դառաւ լի բարձր տեղերու աչք ունիս :

— Աւելի՞ բարձր, և ինչ եմ ես որ այդչափ փառասիրութիւն ունենամ. խիստ չքաւոր և աննշան հրայանակիր մ'որ ստրկութիւնը կ'առէ, և աշխարհիս մէջ իրեն յարմար տեղ մը չգտներ :

— Արամիս, Արամիս — դոչեց տ'Արդանեան իր բարեկամին նայելով վարանելի երեսով մը :

— Հող էի և հող կ'դառնամ : Մարդուս կեանքը նուաստութեամբ և աղէտքով լի է — յարեց նա արտմնելով. — այն ամէն թեւերն որ զինքը երջանկութեան կ'կապեն, մարդուս ձեռքին մէջ հետզհետէ կ'կտորին, մանաւանդ սակի թեւերն : Ա՛հ, սիրելիդ իմ տ'Արդանեան — վրայ բերաւ Արամիս իր ձայնին թեթեւ դառնութեան դրօշմ մը տալով — հաւատ՛ ինձ, երբ վէրք ունենաս, լաւ պահես : Լուս թիւնը դժբաղդներու յետին ուրախութիւնն է. նայէ որ վիշտերդ մէկու շայտնես, հետաքրքիրները մեր արտառքը կ'ծծեն, ինչպէս որ ճանձերը վիրաւոր եղնիկի մ'արիւնը կ'քամեն :

— Աւաղ, սիրելիդ իմ Արամիս — ըսաւ տ'Արդանեան ինքն ալ իր կողմէն խորին հառաչ մը հանելով — դու այդ ըսելով իմ յատուկ պատմութիւնս կ'ընես :

— Ի՞նչպէս :

— Այո, կին մը զոր կ'սիրէի, կ'պաշտէի, բռնի ձեռքէս յափշտակեցին : Ա՛ր է հիմակ, և ո՛ր տարին զինքը չզրտեմ, կարելի է բանտն է, կարելի է մեռած է :

— Գոնէ սա մոխիթարութիւնն ունիս ըսելու թէ կամովին չը թողուց քեզ, և եթէ անորմէ լուր չես առնուր, թերեւ չէ կարող հաղորդակցիլ քեզի հետ, մինչդեռ . . . :

— Մինչդեռ . . . :

— Ա՛չ ինչ — վրայ բերաւ Արամիս — ո՛չ ինչ :

— Այսպէս ուրեմն աշխարհէ կ'հրաժարիս ընդ միշտ. այդ է քու հաստատ որոշումդ :

— Այո, ընդ միշտ : Գու այսօր իմ բարեկամս ես, վաղն

ինձի համար լոկ ստուեր մը պիտի դառնաս, կամ լաւ ևս ըսեմ՝, ինձի համար մեռած պիտի լինիս : Իսկ աշխարհս զերեզման մ'է, և ոչ այլ ինչ :

— Կրճ, շատ, շատ ախուր է ըսածդ ինձի :

— Ի՞նչ ընեմ, իմ կոչումս զիս կ'աշխարհէ, կ'ստիշտակէ կ'տանի : Տ'Արդանեան ժպիտ մ'ըբաւ և չպատասխանեց : Արամիս շարունակեց .

— Եւ սակայն, մինչդեռ տակաւին երկրիս կապուած եմ, կը փափաքէի քու և մեր բարեկամներու վրայ խօսիլ :

— Իսկ ես — ըսաւ տ'Արդանեան — կ'փափաքէի քու վրադ խօսիլ, սակայն աշխարհային բաներէ այնքան հեռու կ'տեսնեմ քեզ որ չեմ համարձակիր . սէրը կ'ըողին կ'տաս, բարեկամներ քեզի համար չուք են, իսկ աշխարհ զերեզման մը :

— Ափսոս, դու ևս փորձով պիտի տեսնես — ըսաւ Արամիս հառաչելով :

— Արեմն չխօսինք այս մասին — ըսաւ տ'Արդանեան — և սա նամակն այրենք, որ անշուշտ քու բամբիշիդ կամ սենեկապանու հիւրը կողմէն նոր անհաւատարմութիւն մը կ'յայտնէ :

— Ի՞նչ նամակ է այդ — գոչեց Արամիս աշխուժի :

— Նամակ մ'որ բացակայ եղած ատենդ տունդ բերեր են, և ինձ տուին որ քեզի յանձնեմ :

— Բայց այդ նամակն որմէ՞ է :

— Ա՛հ, կարելի է լալաղին նաժիշտի մը, յուսահատ բամբիշի մը կողմէ կ'գայ . թերևս տիկին Շէվրէօզի սենեկապանու հիւն, որ իր տիրուհւոյն հետ Գուր դառնալու ստիպուած է, և սեթեթ երեւելու համար հոտուէտ թողած առած և իր գիրը դքսուհիի մը պսակով կնքած պիտի լինի :

— Ի՞նչ կ'ըսես դու :

— Գէն, արդեօք կորուսի — ըսաւ նենգօրէն պատանին գիրը փնտաել կեղծելով : — Բարեբաղդօրէն աշխարհ զերեզման մ'է, մարդիկ, հետևապէս կ'իներ ստուերներ են, և սէրն ալ այնպիսի զգացում մ'է որ աչքիդ ստակ մը չածեր :

— Ա՛հ, տ՛Արդանեան, տ՛Արդանեան — զոչեց Արամիս —
 Հոգիս բերանս կ'ըրերես :

— Աերջագէս, ահաւասիկ — ըստ տ՛Արդանեան, և նամակը
 գրարանէն հանեց :

Արամիս ցատկեց, նամակն առտ, զայն կարդաց, կամ լա-
 ևս լափեց, իր դէմքը կ'շողար :

— Կ'երևի թէ՛ նաժիշար լաւ ո՞ճ մ'ունի՛ — ըստ գրաբերն
 անհոգութեամբ մը :

— Հնորհակալ եմ, տ՛Արդանեան — զոչեց Արամիս գրեթէ
 խեղացնոր — Գուր դառնալու ստիպուեր է, անհաւատարիմ չէ
 նա ինձի, միշտ կ'սիրէ զիս : Արի, բարեկամ, արի քեզ գըր-
 կեմ, երջանկութիւնս զիս հեղձամղձուկ կ'ընէ :

Եւ երկու բարեկամները սկսան պատկառելի Ս. Ոսկեբերանի
 բոլորտիքը պարել, ոսնակոխ ընելով քաջարար քարոզարիս
 թղթերն որ գետին զլորեր էին :

Նոյն պահուն՝ Պազէն ներս կ'մտնէր շամինն ու ձուազեղը բե-
 րելով :

— Կորի՛ր, ապիրատ — զոչեց Արամիս գտակն անոր երեսին
 նետելով — եկած սեղդ գնա՛, տար այդ սոսկալի բանջարեղէնն
 ու ահուելի կերակուրը, և խորոված նապաստակ մը, դէր կուրս
 աքաղաղ մը, զիստ մը և չորս շիշ հին գինի բեր :

Պազէն՝ որ իր տիրոջ երեսը կ'նայէր, և այս փոփոխութենէն
 բան մը չէր կրնար հասկնալ, ձուազեղը շամինին մէջ ձգեց տըխ-
 րազին և շամինն ալ գետին թափեց :

— Ահա ժամ է կեանքդ նուիրել թաղաւորաց թաղաւորին —
 ըստ տ՛Արդանեան — եթէ կ'հաճիս անոր քաղաքավարութիւն
 մ'ընել, Non inutile desiderium in oblatione. (Քիշ մը վիշտ
 անպատեհ չէ առ Տէրն ուղղուած նուէրի մը մէջ) :

— Սատանային ծակը գնա՛ լատիններէնիդ հետ, իմ սիրելի
 տ՛Արդանեան, խմնք, թշուտական, խմնք միշտ, շատ խը-
 մնք, և պատմէ ինձ թէ՛ վարը մեր ծանօթներն ինչ կ'ընեն :

Է

ԱԹՈՍԻՆ ԿԻՆԸ

— Հիմակ կ'մնայ մեզ Աթոսին վրայ լուր առնուլ — ըստ տ'Արդանեան կայտառ Արամիսին, երբ իրենց մեկնելէն վեր մայրաքաղաքին մէջ անցած դարձած բաներն անոր պատմեց, և երբ պատուական ճաշ մ'ընելով մին իր բնաբանը մտցաւ, միւսն իր յոյնութիւնը :

— Միթէ կարծես որ Աթոսին փորձանք մը հասած լինի — հարցոց Արամիս — քանի որ այնքան պաղարիւն, արիասիրտ է, և իր սուրբ ճարպիկութեամբ կ'գործածէ :

— Անշուշտ, այդ գիտեմ, և ոչ որ ինձի չափ կ'ճանչէ Աթոսին քաջութիւնն ու ճարտարութիւնը, բայց լուսադոյն կ'համարիմ սրովս նիզակներու դէմ մաքառել քան թէ բիրերով, կը վախնամ որ Աթոս սպասաւորաց կողմէ զանակոծ եղած չլինի, սպասաւորներն ուժով զարնող և շուտով չղաղարող մարդիկ են: Ահա ասոր համար կ'խոստովանիմ որ կարելի եղածին չափ շուտ ճամբայ ելնել կ'փափաքիմ :

— Քեզի ուղեկից լինելու պիտի ջանամ — ըստ Արամիս — թէ և կ'զղամ որ ձի հեծնելու անկարող եմ: Երէկ իմ վրայ փորձ փորձեցի սա պատին վրայ տեսած ձաղկղ, սակայն ցաւէն այս բարեպաշտիկ կրթութիւնը չկրցայ շարունակել :

— Ասան ղի, սիրելի բարեկամ, երբէք մարդ փորձ ըրած չէ հրայանի հարուած մը խորազանի հարուածով բուժել, բայց հիւանդ էիր և հիւանդութիւնը մարդուս գլուխը տկար կ'գործէ, հետևապէս քեզի կ'ներեմ :

— Եւ երբ պիտի մեկնիս :

— Վաղը , այդուն . կրցածիդ չափ հանդստացիր այս զիշեր ,
և վաղը , եթէ կարող լինիս , միասին ճամբայ կ'եւընենք :

— Արեմն վաղը — բաւ . Արամիս — վասն զի որչափ որ երկաթէ կազմուած ունիս , զարձեալ հանդստանալու պէտքը հարկաւ կ'զգաս :

Երբ հեռեակալ օրը տ'Արդանեան Արամիտի սենեակը մտաւ , զանի պատուհանը գտաւ :

— Ի՞նչ կ'նայիս այդ տեղ — հարցուց տ'Արդանեան :

— Իբրա որ կ'զմայլիմ սա երեք փառաւոր ձիերու վրայ՝ որոց սանձն ակտապանները բռնած են . այսպիսի երկվարներու վրայ ուղեորիչն արգարե իշխանական զուարճութիւն մ'է :

— Լաւ , սիրելի Արամիս , այդ զուարճութիւնը պիտի վայելես , վասն զի այն ձիերէն մին քուկդ է :

— Ա՛հ , բա՛ , և որը :

— Այս երեքէն որն որ ուզես , կրնաս ընտրել :

— Եւ միթէ վրայի ծածկոյթն ալ իմն է :

— Ա՛նտարակոյս :

— Ինչալ կ'ուզես , տ'Արդանեան :

— Ա՛լ չեմ ինչար քանի որ Ֆրանսերէն կ'խօսիս :

— Ի՞մն են սա ոսկեզօծ հրացանակալները (fontes) , սա թաւշէ տասըձակը , սա արծաթասեպ թամբը :

— Իբրք քուկդ է , ինչպէս որ սա փերեթող ձին իմն է , ինչպէս որ միւսն որ կ'ձախրէ՝ Աթոսինն է :

— Կրո՞ղ , այս երեքն ալ շքեղ կենդանիներ են :

— Արեմն թագաւորն ըրաւ քեզի այս ընծան :

— Հաւատտի եղեր որ կարաինալը չէ . բայց այս ձիերն սուկից ձեռք ձգեցի մի հարցներ , և մինակ զիտցիր որ մին քուկդ է :

— Կարմիր սպասաւորին բռնած ձին կ'առնում :

— Չա՛տ աղէկ :

— Կեցցէ՛ Ատուած — դռչեց Արամիս — ահա ասով իմ ցաւս կ'զաղրի . եթէ մարմնոյս մէջ երսուն զնդակ ալ ունենամ , զար-

ձեռք այն ձիուն վրայ կրնամ հեծնել : Ահ, հոգիս վկայ, շատ
 դեղեցիկ են աստատանները : Ինձ նայէ, Պաղէն, այս անդ ե-
 կուր, և շուտով :

Պաղէն տրտում և ստուարացիին երեցտ. դրան սեմին վրայ :

— Սուրս մաքրէ, թաղեայ գլխարկս շտկէ, վերարկուիս փո-
 շին հանէ և հրացանակներս լեցուր — ըստ Արամիս :

— Այդ վերջին պատուէրդ տեւորդ է — ընդհատեց տ'Ար-
 դանեան — հրացանակներդ արդէն լեցուն են :

Պաղէն հառաչեց :

— Օն, վարպետ Պաղէն, հանդարտէ — ըստ տ'Արդանեան
 — մարդս ամէն վիճակի մէջ կարող է երկնից արքայութիւնը
 ժառանգել :

— Եւ սակայն, իմ տէրս արդէն ինչ քաջ աստուածարան
 էր — ըստ Պաղէն գրեթէ լալով — եպիսկոպոս և թերևս կար-
 տինալ լինէր :

— Այն իմ խեղճ Պաղէն, ինչո՞ւ քիչ մը չես խորհիր. ինչ
 օգուտ ունի եկեղեցական լինելը, խնդրեմ. ասով մարդ պատե-
 րազմի երթալէ չզարդիր. կ'նայիս արդէն որ կարտինալը սաղա-
 ւարտ 'ի գլուխ և գեղարդ 'ի ձեռին՝ առաջին պատերազմը պիտի
 մղէ, և Պ. Նոհարէ տը լա Ալալէդ ինչ կ'ընէ, նա ևս կար-
 տինալ է. իր սպասաւորին հարցուր թէ քանի քանի անդամ
 պրօն պատրաստած է իրեն համար :

— Ափսոս — հառաչեց Պաղէն — գիտեմ, պարոն. այսօրուան
 օրս ամէն ինչ վեր 'ի վայր է աշխարհիս մէջ :

Նոյն պահուն՝ երկու պատանիներն և խեղճ սպասաւորը վար
 իջեր էին :

— Սա ասպատանը բռնէ, Պաղէն — ըստ Արամիս :

Եւ Արամիս սրացտ նստաւ թամբին վրայ իր սովորական շնորհ-
 քով ու թեթևութեամբ, բայց ձիուն քանի մը շրջան ու կորա-
 վաղ ընել տալէն ետև՝ ձիաւորն այնպիսի անտանելի ցաւեր ըզ-
 դաց օր զօյնը նետեց և երերաց : Տ'Արդանեան՝ որ այս դէպքը
 գուշակելով իր աչքը Արամիսի վրայ տնկեր էր, գէպ անոր վա-
 զեց, թեևրուն մէջ առտ և զինք խոցը տարաւ :

— Լաւ, սիրելի Արամիս, ինքզինքդ խնամել տուր — ըսաւ նա — ես առանձին պիտի երթամ Աթոսը քինսուելու :

— Դու պղնձէ մարդ մ'ես — ըսաւ անոր Արամիս :

— Ո՛չ, բաղդ ունիմ միայն և ոչ այլ ինչ, բայց ինձ սպասելու տան ինչ կեանք պիտի վարես : Մատերու և օրհնութիւններու վրայ մեկնու թիւններ պէտք չեն, կ'իմանաս, հա :

Արամիս ժպտեցաւ :

— Ոտանաւորներ պիտի շինեմ — ըսաւ նա :

— Այո, տիկին Շէվրէօզի նաժիշտին սիրազրին հոտով խնկեալ ոտանաւորներ : Պաղէնին առողանու թիւն սորվեցոր, ասով թերևս սփոփիս : Իսկ ձին, ամէն օր քիչ մը հեծիր, և քիչ քիչ պիտի վարժիս անոր ընթացքին :

— Ո՛հ, այդ մասին անհոգ եղիր — ըսաւ Արամիս — զիս պատրաստ պիտի գտնես քեզ հետեւելու :

Իրարու մնաս բարև ըսին, և տաս վայրկեան ետքը՝ տ'Արդանեան իր բարեկամը Պաղէնին և պանդոկպետու հիին յանձնեւէն ետև՝ Ամիէնի կողմը կ'արշաւէր :

Բայց Աթոսն ինչպէս պիտի գտնէր, և նայինք պիտի կարենա՞ր գտնել :

Շատ վտանգաւոր վիճակի մէջ ձգեր էր զանի, և թերևս նրկուն ընկած մեռած էր : Այս մտմտքն իր ճակատը մթազնելով անոր քանի մ'անգամ հառաչներ հանել տուաւ, և ինքնովին քանի մ'երդո մներ ըրաւ վրէժ լուծելու համար : Տ'Արդանեանի բարեկամներէն Աթոս ամենէն տարուքն էր, և հետեւապէս՝ առ երևոյթս՝ իր ճաշակին և համակրութեան այնչափ ենթակայ չէր երևեր :

Սակայն այս ազատորդին համար յատուկ նախապատու թիւն մ'ունէր : Աթոսին ազնիւ և վեհանձն կերպարանը, այն մեծութեան փայլակներն որ ուր ուրեմն իր կամովին ընտրուած մթութենէն կ'փայլատակէին, այն իր անայլայլելի և միօրինակ բնաւորութիւնն որով աշխարհիս ամենէն զիրավար ընկերակիցը կը գառնար, այն իր բռնազլօսիկ և կծու խնդու թիւնը, այն իր քա-

Չասարտութիւնն՝ որ թերևս անխոհեմ համարուէր եթէ հաղուս-
դիւտ պաղարիւնութեան մ'արդիւնքը չլինէր, այս ամէն բարե-
մասնութիւնները տ'Արդանեանի ոչ միայն համարումն ու բարե-
կամութիւնը կ'ըրտէին, այլ նաև անոր հիացում կ'ազդէին:

Եւ արդարև՝ եթէ վայելչակազմ ու ազնիւ պալատական Ա-
թուր՝ Պ. ար Պրէվիլի հետ բաղդատենք՝ իր խնդում օրերուն
ժամանակ՝ անորմէ վար չէր մնար. հասակը միջակ էր, սակայն
այս հասակն այնպիսի ընտիր ձև և համեմատութիւն ունէր, որ
չաս անդամ Բորթոսին հետ ըրած կռիւներուն մէջ այս հսկան
ընկճեր էր, որուն մարմնային ոյժն առակ դարձեր էր հրացանա-
կիրներուն մէջ. իր գլուխը՝ որ սուր աչունք, ուղիղ քիթ ու-
նէր, և ծնօտ մը Պրուդոսին ծնօտին նման՝ աննկարելի մեծու-
թեան և վայելչութեան գոռմ ունէր, իր ձեռներն՝ որոնց վրայ
բնաւ հող չէր տաներ, Արամիսին յուսահատութիւն կ'պատճա-
ռէին, որ իրեններն անդադար կ'մաքրէր նշաճառով և հոստէտ
իւղերով. իր ձայնին հնչիւնը թափանցիկ և միանգամայն հեշտա-
լուր էր, և ասիէ զատ՝ Աթոս՝ որ միշտ աննշան և փոքր կ'ցու-
ցունէր ինքզինքը, անսահմանելի բան մ'ունէր, այս էր որ ամենն
փայլուն ընկերութեան սովորութեանց զիտակ կ'երևէր, և
ազնուազգի վարմունքն՝ իբր անդէտս՝ իր ամենէն մանր շարժում-
ներուն մէջ նշմարելի էր:

Եթէ հացկերոյթ մը տրուէր՝ Աթոս սքանչելի կերպով կ'տնօ-
րինէր, իւրաքանչիւր կոչնականի՝ իր նախնեաց կամ ինքնիրեն
ստացած կարգին և աստիճանին համեմատ տեղ ցոյց տալով:
Եթէ կնքաշիտական խնդիր մը յուզուէր, Աթոս տէրութեան բա-
լուր ազնուական գերզաստանները, անոնց ազգաբանութիւնը, դաշ-
նակցութիւնը, զինադրոշմն և զինաց ծագումը կ'ձանչէր: Քաղա-
քավարութեան վերաբերող ամենէն մանր պարագան զիտէր,
զիտէր թէ մեծ կալուածատէրներու իրաւունքն ինչ էր, քաջ
զիտէր որտղութեան և բազմամարզութեան արհեստը, և օր մ'այս
արհեստին վրայ խօսելու ժամանակ՝ նոյն իսկ Աուի Թ. Ի զար-
մանք պատճառեր էր, թէ և այս թաղաւորն այս մասին աննման
վարպետ մ'էր:

Նոյն ժամանակի պայազատներուն պէս՝ Աթոս ձի կ'հեծնէր և ղէնք զործածելու մասին խիստ յաջողակ էր. ասկէ զատ՝ իր դաստիարակութեան այնքան խնամք տարեր էին՝ նոյն խիղճը պարօրոյցական ուսմանց մասին՝ այն ատեն հազուադիւրս բան մ'էր այս ազատորդիններուն մէջ, որ Արամիսի արձկած լատիներէն հատուկոտորներուն վրայ կ'ծիծաղէր ու Բորթոս ալ զանոնք հասկնալու երես մը կ'ցուցնէր, երկու երեք անգամ խիղճը պատահած է ՚ի մեծ զարմացումն իր բարեկամաց, երբ Արամիս իր լատիներէնէն սխալ մ'ընէր, որ Աթոս բայի մը ժամանակն ու բառի մը հոլովն ուղղած է. խիղճը ուղղասիրութիւնն անվկանդ էր այն դարուն մէջ՝ ուր զօրականներ կրօնի և խղճի կանոնաց հակառակ կ'վարուէին, սիրահարները մեր օրուան խիստ փափկութեան ղէմ, և աղքատներն Աստուծոյ եօթներորդ սրասուխրանին ղէմ։ Աւերմն Աթոս արտաքոյ կարգի մարդ մ'էր :

Եւ սակայն այս ընտիր բնաւորութիւնը, այս զեղեցիկ արարածը, այս նուրբ էութիւնն անզգայօրէն նիւթական կենաց կը դառնար, ինչպէս որ ծերունիները մարմնական և բարոյական սուշութեան կ'դառնան : Աթոս՝ իր զրկանաց ժամերուն մէջ, և այս ժամերը յաճախ կ'ունենար, իր լուսաւոր մասը լիովին կ'կորուսէր և կարծես թէ խոր մթութեան մէջ աներևոյթ կ'լինէր :

Այն ատեն կիսաստուածն անհետ լինելով՝ հազիւ ուրեմն մարդ մը կ'մնար : Գլուխը կոր, աչքը մարած, լեզուն ծանր ու զրծուարին, Աթոս շատ երկար ժամեր կ'նայէր կամ իր շիշին և բաժակին, կամ Կրիսօին, որ՝ անոր նշաններուն հնազանդելու վարժ, իր տիրոջ անթարթ (atone) ակնարկին մէջ ամենէն աննշան փափաքը կ'նշմարէր և անմիջապէս զոհ կ'ընէր : Եթէ այսպիսի մէկ ժամ մը չորս բարեկամներ ՚ի մի վայր գումարուէին՝ բուն ճգով Աթոսին բերնէն դուրս եկած բառ մը՝ բոլոր խօսակցութեան նիւթ կ'դառնար : Իսկ միւս կողմէ՝ Աթոս չորս հոգիի ըմպած գինին կ'խմէր, և այս ալ ուրիշ նշանով չէր յայտներ բայց եթէ ունեքերը քիչ մ'աւելի զգալի կերպով պուստելով և աւելի խոր արամութիւն մը ցոյց տալով :

Տ'Արդանեան՝ որուն հետազնին և սուր միտքը կ'ճանչենք՝ տակաւին այս թախծութեան պատճառը չէր հասկցած, և ոչ պատահած ժամերը նշանակած, թէև այս մասին իր հետաքրքրութիւնը զոհ ընելու պէտք ունէր: Աթոս երբէք զիր չէր ստանար, երբէք ուրիշներէ ծածուկ ընթացք մը չէր բռներ:

Կարելի չէր ըսել որ այս տրտմութիւնը զբզոռողը զինին էր, վասն զի այս տրտմութիւնը փարատելու համար զինի կ'խմէր, թէև, ինչպէս ըսինք, այս զեղով աւելի տրտում տխուր կ'զառնար: Այս սեւամաղձութիւնը կարելի չէր նաև խաղի վերագրել, վասն զի Բորթոսին բռնած ընթացքին հակառակ, որ խաղի բաղդին ամէն փոփոխութիւնները երզելով կամ լուտանքով կ'յայտանէր, Աթոս՝ թէ վաստկէր և թէ կորուսէր՝ մի և նոյն անդրբոլուելի կերպարանը կ'ցուցնէր: Գիշեր եղած է որ հրացանակիրներու ընկերութեան մէջ՝ հազար ոսկի դահեկան շահած և ապա մինչև տօնի օրերու համար ունեցած ոսկեթել զօտին կորուսած է, և դարձեալ այս ամէնը, նաև հարիւր ոսկի շահած է առանց իր աղւոր ունքը մագի չափ վեր կամ վար շարժելու, առանց իր ձեռններուն սպիտակափայլ գոյնն այլայլելու, առանց իր խօսակցութիւնն՝ որ նոյն իրկուն ախորժելի էր, հանդարտ և ախորժելի լինելէն դադրէր:

Նոյնպէս իր դէմքը մթազնողը՝ մեր դրացի անկլիացոյցը պէս՝ մթնոլորտի ազդեցութիւնը չէր. վասն զի այս տրտմութիւնն աւելի կ'սաստկանար սովորաբար տարուոյն աղւոր օրերուն մօտ. յունիս և յուլիս Աթոսի ահօնելի ամիսներն էին:

Ներկային համար ցաւ չունէր, իսկ երբ ապագային վրայ խօսք լսէր, ուսերը կ'ըբարձրացնէր. ուրեմն իր զաղանկքն անցելոյն մէջ էր, ինչպէս որ տ'Արդանեանի համար անորոշակի ըստեր էր:

Այս խորհրդաւոր երևոյթն՝ որ իր բոլոր անձին վրայ սփռուած կ'երևէր, աւելի հետաքրքրաշարժ կ'զործէր այն մարդը՝ որուն աչքն ու բերանը՝ նոյն իսկ ամենէն կատարեալ զինովութեան մէջ ոչ ինչ չէր յայտնած, թէև ամէն հնարագետ միջոցներով անոր հարցումներ ուղղած լինէին:

— Լաւ ուրեմն — կ'մտածէր տ'Արդանեան — կարելի է խեղճ Աթոսը մեռած է այս պահուս, և իմ պատճառաւ մեռած, վասն զի զինքն այս գործին ես մղեցի, թէև անոր շարժառիթը չգիտէր, արդիւնքը չպիտի զիտնայ և որմէ օգուտ մը չպիտի քաղէ:

— Այս ալ 'ի համար առնլու է, պարոն — կ'ըսէր Բլանշէ — որ հաւանապէս մեր կեանքն անոր պարտաւոր ենք: Միթէ կը յիշէք թէ ինչպէս գոչեց. «Տ'Արդանեան, շուտ ճամբայ առ, ես բռնուեր եմ», և իր երկու հրացանակները պարպելէն ետև՝ ինչ ստկալի շաչին կ'համէր իր սրովը: Կարծես թէ քստն մարդ, կամ լաւ ևս քստն կատարի սատանաներ էին կուռղները:

Եւ այս խօսքերը տ'Արդանեանի եռանդը կ'զրգուէր, որ իր ձին կ'վառէր, թէև վառուելու պէտք չունէր ձին, քանի որ վազընդ վազ կ'երթար:

Առաւօտեան ժամը տասն մէկին Ամիէնը տեսան, ժամը տասն մէկ ու կէսին՝ անիծեալ պանդոկին դրան առջև հասան:

Տ'Արդանեան ստեպ մտածեր էր լաւ վրէժ մը լուծել այն նենգաւոր պանդոկապետէն, վրէժ մ'որ կ'մխիթարէ, դէթ յուսով: Ուստի պանդոկը մտաւ զլիտարկն աչաց վրայ իջեցուցած, ձախ ձեռքը սրին դաստակին վրայ դրած և աջ ձեռքով խարազանը հնչեցնելով:

— Միթէ կ'ճանչես զիս — ըստ պանդոկապետին, որ բարև տալու համար կ'յառաջանար:

— Այդ պատիւը չունիմ, տէր իմ — պատասխան տուաւ նա՝ տ'Արդանեանի փայլուն կազմածէն աչերը շլացած:

— Ա՛հ, չես ճանչեր զիս:

— Ո՛չ, տէր իմ:

— Լաւ, երկու բառով յիշողութիւնդ պիտի շտկեմ: Ի՞նչ բրիւր այն ազատորդին որուն դէմ, դրեթէ տասն հինգ օր առաջ, ամբաստանութիւն հանեցիր որպէս թէ գրամանենդ է:

Պանդոկապետին զոյնը նետեց, վասն զի տ'Արդանեան խիստ սպառնալից դիրք մ'առեր էր, և Բլանշէ ալ իր տիրոջ ըրածը կ'ընէր:

— Ա՛հ, տէր իմ, մի խօսիր ինձ այդպէս — դոչեց պանդոս
կապետն իր լալաղին ձայնով — ա՛հ, տէր իմ, որչափ սղի նըս-
տաւ ինձ այս սխալմունքը : Ա՛հ, որչափ գծբաղդ եմ :

— Քեզի կ'ըսեմ, այն ազատորդին ի՛նչ եղա :

— Շնորհ ըրէ ինձ մտիկ ընելու, տէր իմ, և ներող եղիր,
կ'ազաչեմ, քիչ մը նստիր :

Տ'Արդանեան՝ բարկութենէն և անձկութենէ լուռ ու մունջ կե-
ցած, իրրև դատար որ սպառնալից նստաւ : Բլանշէ գոռազբար
անոր թիկնաթոռին կաթնեցաւ :

— Ահա առիկ սրտմեմ քեզի եղելութիւնը, տէր իմ — վրայ
բերաւ դողդոջուն — վասն զի այս ժամուս կ'ճանչեմ, դու էիր
ասկից մեկնողն երբ քու ակնարկած ազատորդիիդ հետ այն կը-
ռին ունեցաւ :

— Այո՛, ես եմ, ուստի քաջ կ'տեսնես որ եթէ բոլոր ճըշ-
մարտութիւնը չայայնես, իզնէ շնորհ մը սպասելիք չունիս :

— Աւրեմն շնորհ ըրէ մտիկ ընելու, և բոլորովին ստոյգը
պիտի իմանաս :

— Մտիկ կ'ընեմ :

— Ինձի իմաց տուեր էին կառավարութեան կողմէն որ երևե-
լի գրամանենդ մ'իմ պանդոսիս պիտի գայ իր շատ մ'ընկերնե-
րովը : Բոլորն ալ սահակներու կամ հրացանակիրներու պէս ծրպ-
տեալ : Քու ձիերդ, սպասարներդ, քու դէմքդ, տէր իմ, ինձի
նկարագրեր էին :

— Ապա՛, ապա — ըսաւ տ'Արդանեան, որ շուտ մը հասկցա-
թէ այն ճշգրիտ նկարագիրն որո՞ւ կողմէ աուեր էր պանդոկապետը :

— Աւստի կառավարութեան հրամանին համեմատ՝ պէտք եղած
ստիպողական կարգադրութիւնն ըրի, որպէս զի կարծեցեալ գրա-
մանենդները ձերբակալ ընեմ :

— Աւերջը — ըսաւ տ'Արդանեան, որ քանի այս կրամանենդ
բառը կ'լսէր, արիւնը գլխին կ'զարնէր :

— Ներէ ինձ, տէր իմ, որ այսպիսի բաներ կ'ըսեմ, բայց
ասոնք ըսելով կրնամ ինքզինքս արդարացնել : Կառավարութիւնն

ինձի սարսափ տուեր էր, և զիտես որ պանդոկապետ մը պէտք է որ կառավարութեան հետ լաւ վարուի :

— Բայց նորէն կ'ըսեմ, այն ազատորդին ո՞ւր է, ի՞նչ եղաւ : Մեռա՞ւ, կենդանի՞ է :

— Համբերութիւն, տէր իմ, ահա պիտի պատմեմ : Ուստի արդէն զիտցածդ պատահեցաւ, և արտորնօք մեկնիլդ կարծես թէ դործին վախճանին օգնեց — յարեց պանդոկապետն այնպիսի նրբամտութեամբ՝ որ տ'Արդանեանի ուղը գրաւեց : — Այն քու ազատորդի բարեկամդ յուսահատօրէն ինքզինքը պաշտպանեց : Իր սպասաորը՝ որ անակնկալ գիպտածով կառավարութեան մարդոց հետ կռուի բռնուեր էր, որոնք փոտապանի պէս ծպտեր էին . . . :

— Ա՛հ, թշուառական — զոչեց տ'Արդանեան — ամենքնիդ ալ խօսքը մէկ ըրեր էիք, և չզիտեմ ի՞նչ պատճառաւ ձեզ բնաջինջ չեմ ըներ :

— Ափսոս, ո՛չ, տէր իմ, ամենքնիս ալ միտքան չէինք, և հիմակ դու ինքնին պիտի դատես : Քու բարեկամդ (ներէ եթէ հարկաւ ունեցած պարտաւոր անունով չեմ կոչեր զինքը, վասն զի անունը չզիտեմք) բարեկամդ՝ իր երկու հրացանակներով երկու մարդ զինաթափ ընելէն ետե՛ւ նահանջեց ինքզինքը պաշտպանելով սուր ՚ի ձեռին, և անով իմ մարդերէս մին հաշմեղէն զատ՝ զիս ալ՝ սրին տափակ կողմէն զարնելով ուժաթափ ըրաւ :

— Բայց, անզգամ՝ դահիճ, պիտի լմնցնեն խօսքդ — ըսաւ տ'Արդանեան — Աթո՛ս, Աթո՛ս ի՞նչ եղաւ :

— Ինչպէս որ ըսի, տէր իմ, նահանջելու ատեն՝ ետին շտեմարանին սանդղղը դատաւ, և որովհետեւ դուռը գոց էր, բանալին քաշեց և ներսի դին պատսպարուեցաւ : Որովհետեւ զանի այն տեղ գտնելու ստոյգ էին, ազատ թողուցին :

— Այո՛ — ըսաւ տ'Արդանեան — բոլորովին մեռցնելու միտք չունէին, այլ կ'ուզէին բանտարկել :

— Տէր Աստուած, բանտարկել, տէր իմ, ընդ հակառակն, զ'երգնում որ ինք զինքը բանտարկեց : Նախ ծանր կռիւ մը տա-

րեր էր, մէկ հարուածով արդէն մարդ մը սպաններ, և ուրիշ երկու հոգի ալ կարեղէր վիրաւորուեր էին: Մեռելն ու երկու վիրաւորներն առին տարին իրենց ընկերներն, և երբէք ոչ ասոնց և ոչ միւսներուն խօսքը լսեցի: Նոյն իսկ ես, երբ խելքս գլուխս եկաւ, դացի Պ. կառավարիչը գտնելու, և անոր պատմեցի ամէն անցած դարձածը: Բայց Պ. կառավարիչը կարծես թէ այլ յայլմէ եղաւ, ըսաւ թէ բոլորովին անտեղեակ է ըսածներուս, թէ իմ առած հրամաններս իր կողմէն չէին, և եթէ երբէք մէկու մ'այս պատահական կռուին վրայ բան մ'ըսելու դժբաղդութիւնն ունենամ, զիս կախել պիտի տայ: Ա՛րեւի թէ սխալեր եմ, պարոն, մին միւսին տեղ ձերբակալ ըրեր եմ, և այն զոր ձերբակալ ընել պէտք էին՝ խոյս տուեր էր:

— Բայց Աթոն — գոչեց ատրիանեան, որուն անհամբերութիւնը կ'աւելնար կառավարութեան այս գործին համար ունեցած անտարբերութենէն — Աթոս ի՞նչ եղաւ:

— Արովհետեւ կալանաւորին ըրած անիրաւութիւնս դարմանելու փոյթ ունէի — վրայ բերաւ պանդոկապետը — դէպ ՚ի շտեմարանը դացի որպէս զի անոր ազատութիւն տամ: Ա՛հ, պարոն, անի մարդ չէր, այլ սատանայ մը: Երբ ազատելու առաջարկութիւնս ըրի, բարեկամդ յայտնեց թէ իրեն դարան կ'լարենք և թէ դուրս ելնելէն առաջ՝ կ'ուզէր պայմաններ դնել: Ըսի անոր խոնարհաբար որ պատրաստ եմ իր պայմաններն ընդունելու, վստն զի քաջ գիտէի որ դէշ վեճակի մը մէջ ընկեր էի Նորին վեհափառութեան մէկ հրացանակրին վրայ ձեռք վեցնելովս:

— Նախ կ'ուզեմ որ իմ սպասաւորս բոլորովին զինեալ ինձի յանձնուի — ըսաւ:

« Ըուտ մ'այս հրամանը կատարեցինք. վստն զի քաջ կ'ըզդաս, պարոն, որ սպատրաստ էինք բարեկամիդ ամէն խնդրածը կատարել, Պ. Արիմօ (ասի իր անունը յայտնեց թէ և շատ չխօսիր) ուստի Պ. Արիմօ վար շտեմարան իջաւ, թէ և վիրաւորեալ էր, երբ իր տէրը զինքն ընդունեց, դրան ետին սպանէչ քաշեց և հրամայեց որ մեր կրօնակը դառնանք:

— Բայց վերջապէս — դոչեց ա'Արլանեան — ո՞ր է նա, ո՞ր է Աթոս :

— Շտեմարանին մէջ, պարոն :

— Ինչպէ՞ս, թշուառական, միթէ մինչև այսօր շտեմարանին մէջ կ'պահես զինքը :

— Մե՛ծդ Աստուած, բնաւ, պարոն. ինչո՞ւ շտեմարանին մէջ պիտի պահէինք : Ա՛՛՛՛՛, թէ որ կարենաս զանի այն տեղէն հանել, պարոն, բոլոր կենացս մէջ քեզի շնորհապարտ պիտի լինիմ, իբրև պաշտպանս քեզի պիտի պաշտեմ :

— Ուրեմն շտեմարանն է, զանի կրնամ գտնել :

— Անշուշտ, պարոն, անդ մնալու կ'յամառի : Ամէն օր ճանկով մը հաց կ'տանք անոր լուսամուտէն, և միս՝ երբ խնդրէ. բայց, աւա՛ղ, ամենէն շատ հաց և միս չսպտուիր : Անգամ մը փորձ փորձեցի իմ երկու սպասաւորներովս վար իջնել, բայց բարեկամք սոսկալի կատաղութեան մէջ ընկաւ : Իր հրացանակներուն ձայնը լսեցի որ կ'լեցնէր, և ծառան ալ իր ատրճանակը կ'պատրաստէր : Յետոյ, երբ հարցուցինք թէ ինչ միտք ունին, տէրը պատասխանեց որ իր ծառային հետ կրնան քառսուն անդամ հրացանը պարպել, և թէ մինչև վերջին գնտակը պիտի արձակեն քան թէ թողուն որ մննէ մէկը շտեմարանն ոտք կոխէ : Այն ատեն, պարոն, զացի կառավարչին բողոք տուի, և ան ալ ըսաւ որ արժանի պատիժս կ'կրեմ, և թէ ուրիշ անգամ պանդոկս իջեանող պատուաւոր իշխաններ նախատելու չպիտի յանդգնիմ :

— Այնպէս որ այն ատենէն վեր . . . — վրայ բերաւ ա'Արլանեան որ պանդոկապետին ողորմելի կերպարանին վրայ ակամայ կ'ծիծաղէր :

— Այնպէս որ այն ատենէն վեր, պարոն — շարունակեց պանդոկապետը — շատ տխուր կեանք մը կ'վարենք. վասն զի, պարոն, պէտք է զիտնաս որ մեր բոլոր զինիի պաշարը շտեմարանին մէջ է. շիշերով զինի, տակառով զինի ունինք, նոյնպէս զարեջուր, եղ և համմունք, ճարպ և սպուխտ, և որովհետեւ

վար իջնելու արդիւեալ է մեզի, օտիպուած ենք ո՛չ զինի և ոչ ուտելիք չհանել օթեանոց ճամբորդներուն, այնպէս որ ամէն օր պանդոկս կ'քայքայի: Եթէ շարաթ մ'ես անցնի և մեր բարեկամը շտեմարանը մնայ, բոլորովին կործանեցայ զնայ:

— Եւ քեզի վայել է, անօրէն: Միթէ չէ՛ր տեսներ մեր կերպարանէն որ ազնուական մարդիկ ենք և չէ՛ թէ գրամանենդներ:

— Այո՛, պարոն, այո՛, իրաւունք ունիս — ըստ պանդոկապետը: — Բայց, նայէ՛, միտ դիւր, ահա նորէն բարկութեան բրդաւ:

— Անտարակոյս զինքն անհանդիստ ըրած են — ըստ ա'Արդանեան:

— Բայց պէտք է որ զինքն անհանդիստ ընեն — զոչեց պանդոկապետը — վասն զի հիմակ երկու ազնուական անկլիացիք մեր պանդոկն իջան:

— Լաւ, ինչ կայ:

— Ինչ կայ, անկլիացիք լաւ զինին կ'սիրեն, ինչպէս որ զիտես, պարոն. եկողներն ալ լաւազոյն զինիէն խնդրեցին: Հետեապէս կինս խնդրած պիտի լինի Պ. Աթոսէն որ ներս մտնէ նորեկ պարոններուն խնդիրը կատարելու համար, և այն ալ՝ ըստ սովորականին՝ մերժած պիտի լինի. ահ, Տէր Աստուած, նորէն սկսաւ գոռ ու զոչումը:

Իրօք ա'Արդանեան շտեմարանին կողմը մեծ աղմուկ մը լսեց, սոք ելաւ, և պանդոկապետն առջևը ձգելով, որ ձեռները կը պրկէր, և Բլանշէ իր հրացանակով ետեէն երթալով, կռտին կողմը զնայ:

Երկու ճամբորդները կատղեր էին, երկար արշտանք մ'ըրեր և անօթի ծարաւ կ'մեռնէին:

— Բայց բռնութիւն մ'է այս — կ'զոչէին անոնք խիստ լաւազղիւարէն խօսելով, թէ և օտարականի շեշտով — որ այս խենդ մարդը պանդոկին խեղճ մարդոց չթողուր որ իրենց զինին ծախեն: Լաւ, մենք ալ դուռը պիտի խորտակե՞ք, և եթէ շատ կատղած է, զանի պիտի սպաննե՞ք:

— Քիչ մը կամայ դացէք, պարոններ — ըսաւ տ'Արղանեան իր մէջքէն ասորձանակները քաշելով — ոչ ոք չպիտի սպաննէք, հաւաստի եղիք :

— Ասն, լսն — կ'ըսէր դրան ետեէն Աթոսի հանդարտ ձայնը — թող ներս մտնեն փոքր տղաք ուտող այս պարոնները, և այն ատեն կ'տեսնենք :

Որչափ որ քաջ կ'երևէին երկու անկլիացի աղնուականները, վարանելով իրարու երես նայեցան. կարծես թէ նոյն շտեմարանին մէջ՝ ժողովրդային աւանդութեանց մէջ յիշուած հսկայական դիւցազուններու պէս, սովալլուկ պայիկ մը կար, և ոչ ոք կարող էր շտեմարան մտնել առանց իր պատիժն ընդունելու :

Պահ մը լուծիւն սրահեցին. բայց 'ի վերջէ երկու անկլիացիք ընկրկելու ամչցան, և երկուքէն սուելի կուռասէրը սանդղին հինգ կամ վեց աստիճաններէն վար իջաւ և պատ մը փլելու չափ ուժով կից մը տուաւ դրան :

— Բլանչէ — ըսաւ տ'Արղանեան իր հրացանակները լեցնելով — ես վեր գտնուողն իմ վրաս կ'առնում, դու ալ վար գրտնուողին չափը տուր : Ա՛հ, պարոններ, դուք ճակատամարտ կ'ուզէք, լսն ուրեմն, հիմակ ճակատամարտը պիտի տեսնէք :

— Աստուած իմ — գոչեց Աթոս խոր ձայնով մը — կարծեմ թէ տ'Արղանեանի ձայնը կ'լսեմ :

— Արդարեւ — ըսաւ տ'Արղանեան ըստ կարգի ձայնը բարձրացնելով — ես ինքս եմ, բարեկամ :

— Ա՛հ, լսն, այն ատեն — ըսաւ Աթոս — այս դուռ խորտակողները պիտի կոփենք :

Անկլիացիները սուրբը քաշեր էին, բայց երկու կրակի մէջ կ'դանուէին. պահ մ'ուս վարանեցան, բայց առաջին անդամուն պէս գուռլութիւնը յաղթեց և երկրորդ կից մը գուռը վերէն վար գղրղեց :

— Մէկդի կեցիր, տ'Արղանեան, մէկդի կեցիր — գոչեց Աթոս — մէկդի կեցիր, հրացանս պիտի քաշեմ :

— Պարոններ — ըսաւ տ'Արղանեան՝ որ երբէք խոհեմութիւնը

ձեռքէ չէր ձգեր — պարոններ, մտածեցէք անդամ մը : Համբերութիւն, Աթոս : Քէշ գործի մը կ'ձեռնարկէք և ձեր վրայ զընտակներ պիտի տեղան : Ահա սպասաւորս և ես երեք գնտակ պիտի արձակենք ձեզ, շտեմարանէն ալ նոյնչափ պիտի ընդունիք. ասկէ զատ՝ մեր սուրերն ալ ունինք, և քաջ զիտցիք որ՝ բարեկամս և ես բառական լաւ կ'խաղանք մեր սրերով : Քողուցէք որ ձեր և իմ գործերս հաշտարար կերպով լմնցնեմ : Քիչ ատենէն ձեր ուզած գինին կ'ընդունիք, այս մասին կ'ապահովեմ ձեզ :

— Եթէ երբէք գինի մնաց — խանչեց Աթոսի հեղնական ձայնը :

Պանդոկապետը զոչաց որ ողնոսկրէն պաղ քրտինք մը կ'հոսի :

— Ի՛նչ, միթէ գինի չմնաց — մրմուռաց նա :

— Կրող, անշուշտ կայ — վրայ բերաւ տ'Արդանեան. — ուստի անհող եղիր, կարելի չէ որ երկու հողի բոլոր մտանինն զինին խմած լինին : Պարոններ, ձեր սուրերը պատեանը գրէք :

— Լաւ, դուք ալ հրացանակները ձեր զօտիէն անցուցէք :

— Յօժարակամ :

Եւ տ'Արդանեան օրինակը տուաւ : Յետոյ Բլանչէի կողմը դառնալով՝ նշան ըրաւ անոր որ հրացանը վար առնու :

Անկլիացիք համոզուելով՝ իրենց սուրերը պատեանը գրին քրքրմամբ ջնջելով : Անոնց պատմեցին Աթոսին բանտարկութեան պատմութիւնը, և որովհետեւ լաւ ազատորդիներ էին, պանդոկապետը մեղադրեցին :

— Հիմակ, պարոններ — ըսաւ տ'Արդանեան — վեր ձեր սենեակն ելիք, և խօսք կ'տամ որ տաս վայրկենէն ինչ որ կ'փափաքիք ձեզի պիտի բերեն :

Անկլիացիք բարեկեցին ու դուրս ելան :

— Հիմակ որ մինակ եմ, սիրելի Աթոս — ըսաւ տ'Արդանեան — կ'աղաչեմ, դուր բաց :

— Անմիջապէս — ըսաւ Աթոս :

Այն ատեն՝ դրդամամբ վար ընկան փայտեր և դերաններ՝ որ Աթոսի դրան ետին դրած մոյթերն ու պատնէշներն էին, և պաշարեալն ինքն անձամբ կ'տապալէր զանոնք :

Պահ մ'ետքը զուրը բացուեցաւ և երևան ելաւ Աթոսի դուռնատ գէմքն որ արագ ականարկ մը նետելով՝ չորս զին կ'զննէր :

Տ'Արդանեան անոր վիզն ընկաւ և գորովազին զանի գրկեց . յետոյ այս խոնաւ բնակարանէն զուրս հանել ուզեց զանի , և այն ատեն միայն դիտեց որ Աթոս կ'երեբար :

— Միթէ վիրաւորուած ես — ըսաւ անոր :

— Ե՛ս , ամենեւին . մինակ սաստիկ զինով եմ , և երբէք մարդ մը զինով չինելու համար իզնէ լաւագոյն բան չէ ըրած : Պեցցէ Աստուած , պանդոկապետս , կարծեմ թէ մինակ ես հարիւր յիսուն շիշ զինի խմած պիտի լինիմ :

— Գթութիւն — զոչեց պանդոկապետը — եթէ սպասաւորը մինակ տիրոջը խմած զինիին կէսը խմեց , իմ բանս բուսաւ :

— Արիմօ պարկեշտ ընտանիքէ սպասաւոր մ'է , և անշուշտ չէ համարձակած իմ ըրածս ընելու . մինակ տակառէն խմած է . նայէ անգամ մը խիցը դնելու մոռցեր է : Ա'լսե՛ս , բան մը կ'հոսի :

Տ'Արդանեան քահ քահ խնդաց և այս քրքիջը պանդոկապետին սարսուռը ջերմի փոխեց :

'Նոյն պահուն՝ Արիմօն ալ իր տիրոջ ետեւն երեցաւ , հրացանն ուսին զարկած՝ գլուխն երերուն , Ռիւպէնսի պատկերներուն մէջ երեցող արբշիւ այծեմարդերուն պէս : Առջեւն և ետեւն ողողեալ էր եղոտ հեղուկով , և պանդոկապետը դիտեց որ այն հեղուկն իր լաւագոյն ձէթն էր :

Ամէնքն 'ի միասին մեծ սրահէն անցան և զացին պանդոկին լաւագոյն սենեակը նստան , վասն զի տ'Արդանեան իր իշխանութեամբը զայն բռնեց :

'Նոյն պահուն՝ պանդոկապետն ու կինը շտեմարան վազեցին կանթեղներով , այն շտեմարանն ուր իջնելու երկար ատենէ վեր իրենց արգիլեալ էր , և իրենց աչքին տակալի տեսարան մը ներկայացաւ :

Պատնէշներէն անդին , որոց մէջ Աթոս խրամներ բացեր էր զուրս ելնելու համար և որոնք խուրձերէ , տախտակներէ և պա-

բայ տակառներէ կ'ըողկանային, և ուղմական արհեստին համեմատ՝ իրարու վրայ դիզուեր էին, աստ և անդ՝ ձէթի և զինիի լճակներու մէջ՝ ի լուզ կ'տեսնուէին, բոլոր կերուած ապուխտներուն բեկորները, մինչդեռ դէզ մը կ'ուտրած շիշեր՝ շտեմարանին ձախ կողմը ծածկեր էին, և տակառ մ'որուն ծորակը բաց մնացեր էր, նոյն ծակէն կ'կորուսէր իր արեան վերջին կաթիլը: Աւերման և մահուան պատկերը, ինչպէս որ կ'ըսէ հին բանաստեղծը, կ'տիրէր անդ իբրև ճակատամարտի մը մէջ:

Գերաններէն կախուած յիսուն ապուխտէն՝ հազիւ տաս հատ մնացեր էին:

Այն ատեն պանդոկապետին և կնկանն ունայլը մտածանին կամարը թնդացուց, նոյն ինքն տ'Արդանեան վրդովեցաւ: Իսկ Աթոս՝ զլուխն անդամ ետին չդարձուց:

Սակայն ցտին յաջորդեց կատղութիւնը: Պանդոկապետը շամփուրով մը զինուեցաւ, և իր յուսահատութեան մէջ՝ վազեց այն սենեակն ուր երկու բարեկամներ քաշուեր նստեր էին:

— Գինի՛ — ըսաւ Աթոս պանդոկապետը տեսնելով:

— Գինի՛ — զոչեց ապուշ կրթած պանդոկապետը — զինի՛, բայց արդէն հարիւր ոսկի դահեկանի գնով զինի խմեցիր. բայց ես կործանած, կորած, ջնջուած մարդ մ'եմ:

— Վա՛շ — ըսաւ Աթոս — մենք շարունակ մեր ծարաւն անցընելու չափ խմեցինք:

— Եթէ գոհ լինէիք միայն խմելով, գարձեալ հոգ չէր, բայց բոլոր շիշերն ալ կ'ուտրեր էք:

— Ձիս շիշերու կոյսի մը վրայ հրելովդ՝ դետին զլորեցան. յանցանքը քուկդ է:

— Բոլոր ձէթս կորաւ:

— Չէթը գերադանց սպեղանի մ'է վէրքի համար, և հարկ էր որ այս խեղճ՝ Արիմօն իրեն ըրած վէրքդ դարմանէր:

— Բոլոր երշիկներս կրծեր են:

— Անբաւ մկեր կան շտեմարանը:

— Այս ամէն բաները պիտի վճարես — զոչեց պանդոկապետը կատաղորէն:

— Անպիտան, անզգամ — ըսաւ Աթոս ուրք ելնելով, բայց իսկոյն վար ընկաւ . իր ուժին չափը նոյն միջոցին ցցուց : Տ'Արդանեան անոր օգնութեան հասաւ խարաղանք վերցնելով :

Պանդոկապետը քայլ մ'ետ առաւ և սկսաւ առատ արտաք թափել :

— Այտ հետևեալ պիտի սորվիս — ըսաւ տ'Արդանեան — աւելի մարդավարութեամբ վարուելու Աստուծոյ քեզ զրկած յաճախորդներու հետ :

— Աստուած, սատանայ չե՞ս ըսեր :

— Յիրելի բարեկամդ իմ — ըսաւ տ'Արդանեան — եթէ նորէն մեր գլուխը ցաւցնես, երթանք պիտի չորսերնիս ալ շտեմարանին մէջ փակուելու, և պիտի նայինք թէ իրօք ըսածիդ չափ փնասներ կրած ես :

— Լաւ, այո՛, պարոններ — ըսաւ պանդոկապետը — անիրաւ եմ, կ'իտաստովանիմ, բայց ամէն մեղաց թողութիւն կայ . դուք իշխաններ էք, իսկ ես խեղճ պանդոկապան մը . ուստի իմ վրայ զութ ունեցիք :

— Ա՛հ, թէ որ այդպէս խօսիս — ըսաւ Աթոս — իմ սիրտս պիտի պատռի և արտաք պիտի վազին աչերէս, ինչպէս որ գինին տակառէդ կ'վազէր : Երևցա՞ն չափ սատանայ չենք, նայինք, հոս եկուր, քիչ մը խօսակցինք :

Պանդոկապետն անհանդիստ սրտով մօտեցաւ :

— Քեզի ըսի որ մօտ դաս, մի վախնար — շարունակեց Աթոս : — Այն միջոցին որ քեզի պիտի վճարէի, քսակս սեղանին վրայ դրեր էի :

— Այո՛, տէր իմ :

— Այն քսակս վաթսուն ոսկի կ'պարունակէր . ո՛ր է այն :

— Ոստիկանութեան դուռն է, տէր իմ . ըսին թէ շինծու դըրամ է :

— Լաւ, քսակս ինձի դարձուր և վաթսուն ոսկին քեզի պահէ :

— Բայց, տէր իմ, քաջ գիտես որ ոստիկանութեան ճանկը՝ բռնածը շուտով չձգեր : Եթէ սուտ դըրամ լինէր, դարձեալ յոյս մը կ'մնար, բայց դժբաղդաբար լաւ դրամներ են :

— Դու անոր հետ գործդ կարգի դիր, այդ բանն ինձ չվերաբերիր, մանաւանդ որ քովս Ֆրանք մ'անգամ չունիմ:

— Նայինք, ըսէ — յարեց տ'Արդանեան — ո՛ր է Աթուին հին ձին:

— Ախոռն է:

— Ո՛րչափ կ'աժէ:

— Շատ շատ յիսուն ոսկի:

— Աթուռն ոսկի կ'աժէ, ան այն ձին և բերանդ մի բանար:

— Ինչպէ՛ս, ձիս կ'ծախե՛ս մի — ըսաւ Աթոս — իմ Պայազիտս կ'ծախե՛ս, և ճամբաս ինչ բանի վրայ պիտի ընեմ, միթէ Արիմօֆին վրայ:

— Աւրիշ ձի մը բերի քեզի — — ըսաւ տ'Արդանեան:

— Աւրիշ մը:

— Եւ փառաւոր ձի մը — գոչեց պանդոկապետը:

— Աւրեմն, եթէ իմ ձիէս աւելի աղւոր և նորահասակը կայ, ան հինը, և մեզի գինի բեր:

— Ի՛նչ գինի կ'ուզես — հարցուց պանդոկապետը բողբոջին կայտառացած:

— Այն գինիէն որ շտեմարանին խորը նեղ տախտակներուն մօտ է, դեռ ևս քսան հինգ շիշ կայ, միւսները վար ընկնելուս՝ կոտրեցան: Ա՛եց շիշ բեր առ այժմ:

— Բայց կայծակ մ'է այս մարդը — ըսաւ մեկուսի պանդոկապետը — եթէ տասն հինգ օր միայն այս տեղ մնայ և խմածը վճարէ, գործերս կարգի կրնամ դնել:

— Եւ մի մոռնար — շարունակեց տ'Արդանեան — նոյն գինիէն չորս շիշ ալ անկլիացոց տանելու:

— Հիմակ — ըսաւ Աթոս — մինչև որ գինին բերեն, պատմէ ինձ, տ'Արդանեան, թէ մեր միւս ընկերներն ի՛նչ եղան:

Տ'Արդանեան պատմեց անոր թէ ի՛նչ կերպով Բորթոսը դտեր էր անկողնին մէջ ճմլած ոտքով, և Արամիսն ալ սեղանի մ'առջև՝ երկու աստուածաբաններու մէջ: Խօսքն աւարտելու ատեն՝ պանդոկապետը ներս մտաւ ապսպրուած շիշերով և ապուխտով մ'որ, իր լաւ բաղդէն, շտեմարանէն գուրս մնացեր էր:

— Լաւ է — ըսաւ Աթոս իր և տ'Արդանեանի բաժակը լըն՝
լով — ահա Բորթոսին և Արամիսին գործը պատմեցիր . բայց դու,
բարեկամ, ի՞նչ ունիս, և յատկապէս քեզի ի՞նչ պատահեցաւ :
Չարագուշակ դէմք մ'ունիս, կ'նայիմ :

— Աւաղ — ըսաւ տ'Արդանեան — պատճառն այն է որ ես
ձեր ամենէն ապերջանիկն եմ :

— Գու ապերջանիկ, տ'Արդանեան — ըսաւ Աթոս : — Նա-
յինք, ի՞նչպէս ապերջանիկ եղար, պատմէ ինձ գործը :

— Ետքը — ըսաւ տ'Արդանեան :

— Ե՛տքը, և ի՞նչ պատճառաւ ետքը . թերևս կ'կարծես թէ
զինով եմ, տ'Արդանեան : Լաւ միտ դիր սա ըսածիս . զինով
եղած ատենս միայն կարծիքներս շատ յստակ կ'գտնեմ : Աստի
խօսէ, ականջս չորս բացեր եմ :

Տ'Արդանեան պատմեց անոր տիկին Պոնասիէօի հետ անցած
արկածը :

Աթոս առանց ունքերը պոստելու մտիկ ըրաւ, յետոյ, երբ
խօսքը լմնցուց,

— Այս ամենը սնտոխք են — ըսաւ Աթոս — սնտոխք :

Այս էր Աթոսին սովորական խօսքը :

— Գու միշտ սնտոխք կ'ըսես, սիրելիդ իմ Աթոս — ըսաւ
տ'Արդանեան — այդ խօսքդ բնաւ քեզի չվայլեր, քանի որ դու
կին սիրած չես :

Աթոսին մարած աչքը յանկարծ վռտեցաւ . բայց փայլակ մ'էր
այն, և առաջուան պէս պաղ և անորոշ դարձաւ :

— Իրաւ է — ըսաւ նա հանդարտօրէն — ես երբեք սիրած
չեմ :

— Աստի կ'տեսնեն, քարսիրտ մարդ — ըսաւ տ'Արդանեան
— որ իրաւունք չունիս մեր փափուկ սիրտերու մասին խիստ լինիլ :

— Փափուկ սիրտեր, ծակուած սիրտեր — ըսաւ Աթոս :

— Ի՞նչ կ'ըսես :

— Ես կ'ըսեմ թէ սէրը վիճակահանութիւն մ'է որուն մէջ
վաստողը՝ մահ կ'վաստիկի : Շատ երջանիկ ես որ կորուսիք :

տնոյց եղիր, իմ սիրելի Խ'Արղանեան, և եթէ խորհուրդ մ'ու-
նիմ քեզ տալու, սա է որ միշտ կորուստ ընես:

— Բայց կարծես թէ շատ կ'սիրէր զիս:

— Կարծես թէ:

— Տղայ, չկայ մարդ մ'որ քեզի պէս հաստացած չլինի թէ
իր սիրուհին զինքը սիրած է, և չկայ մարդ մ'որ իր սիրուհիէն
խաբուած չլինի:

— Բայց ՚ի քեզնէ, Աթոս, քանի որ մէկը սիրած չես:

— Իբաւ է — ըսաւ Աթոս՝ պահ մը լուռ կենալէն ետև — ես,
նս երբէք սիրուհի ունեցած չեմ, խմենք:

— Ուրեմն, քանի որ փիլիսոփայ մ'ես — ըսաւ Խ'Արղանեան

— զիս հրահանգէ, զիս պահպանէ. պէտք ունիմ ընն սորվե-
լու և մտիծարուելու:

— Ի՞նչ բանէ մտիծարուելու:

— Իմ դժբաղդութենէս:

— Գժբաղդութիւնդ ծիծաղ կ'շարժէ — ըսաւ Աթոս ուտերը
վեր առնելով — հետաքրքիր եմ իմանալ թէ ի՞նչ պիտի ըսես
եթէ քեզի սիրավէպ մը պատմեմ:

— Միթէ քեզի՞ հասած է:

— Կամ իմ մէկ բարեկամիս, ի՞նչ փոյթ:

— Ըսէ, Աթոս, պատմէ:

— Խմենք, այս լաւագոյն է:

— Խմէ և միանգամայն պատմէ:

— Իբաւ է, այդ կրնար լինիլ — ըսաւ Աթոս իր բաժակը
պարպելով և նորէն լնլով — այս երկու դործը միասին կրնան
երթալ:

— Մտիկ կ'ընեմ — ըսաւ Խ'Արղանեան:

Աթոս ինքզինքն ամփոփեց, և քանի ինքզինքը կ'ամփոփէր,
զոյնը կ'ներտէր: Գինովութեան այն աստիճանին մէջն էր երբ
դուհիկ գինեմոզներ վար կ'ընկնին և կ'քնանան: Իսկ Աթոս ար-
թուն կ'երազէր: Գինովութեան այս քնաջըջութիւնն ահուելի ե-
րևոյթ մ'ունէր:

— Կ'պահանջեն որ անսրտճառ պատմեմ քեզ — Հարցոց նա :

— Մանաւանդ կ'աղաչեմ քեզ — ըսաւ Երզրանեան :

— Աւրեմն փափաքդ պիտի կատարեմ : Իմ բարեկամներէս մին, իմ բարեկամներէս մին, կ'լսես, ես չէ — ըսաւ Աթոս խօսքն ընդհատելով տխուր ժպիտով մը — իմ դաւառիս կոմսերէն մին, այսինքն տիւ Պէրի, Տանտօլօի կամ Մօնդմօրանսիի մը պէս աղանուական մը՝ քսան հինգ տարուան եղած ատեն՝ տասն վեց տարեկան օրիորդի մը սիրահարեցաւ, օրիորդ մ'որ Աստղիկն պէս գեղանի էր : Իր անտիական պարզութեան մէջ հրավառ ոգի մը ունէր, չէ թէ կնկան՝ այլ բանաստեղծի մ'ոգի, նա հաճելի չէր լինէր այլ կ'գինովցնէր, փոքրիկ աւանի մը մէջ կ'ապրէր իր եղբօրը քով՝ որ երէց էր : Երկուքնին ալ այն երկիրն եկեր էին, սուսիկց կ'ապրին՝ ոչ ոք զիտէր, բայց օրիորդն այնքան գեղանի, և եղբայրն այնքան բարեսրաշա տեսնելով՝ ոչ ոք կ'մտածէր հարցնելու թէ սուսիկց կ'գան : Յակայն կ'լսէին թէ ազնուազգի ընտանիքէ են : Իմ բարեկամս՝ որ երկրին իշխանն էր, կրնար զանի հրապուրել կամ բռնի առնուլ, ըստ հաճոյս, ազատ էր, սով կարող էր այս երկու օտարականներու, երկու անձանօթներու օգնութեան դալ : Գժբաղդաբար պարկեշտ մարդ մ'էր, անոր հետ կարգուեցաւ յիմարը, տիմարը, ապուշը :

— Բայց ինչո՞ւ այդպէս կ'ըսես, քանի որ զանի կ'սիրէր — Հարցոց Երզրանեան :

— Քիչ մը համբերէ — ըսաւ Աթոս : — Կոմսն իր կինը գրգռեալը տարաւ և իր դաւառիս առաջին տիկինն ըրաւ, և պէտք է ճշմարիտն ըսել, նոր կոմսուհին ալ իր աստիճանին յարմար կը վարուէր :

— Լաւ ուրեմն — Հարցոց Երզրանեան :

— Լաւ, օր մ'որ որսի ելեր էր իր էրկան հետ — շարունակեց Աթոս մեղմաձայն և շուտ շուտ խօսելով — ձիէն վար ընկաւ և մարեցաւ, կոմսն անոր օգնութեան հասաւ, և որովհետեւ հագուստներուն մէջ կ'իջողուէր, իր գաշոյնով զանոնք պատուեց և անոր ուսը բացաւ : Գտիք, Երզրանեան, թէ ինչ ունէր ուսին վրայ — ըսաւ Աթոս քահ քահ խնդալով :

- Ի՞նչպէս դիտմամբ — հարցոց տ'Արդանեան :
- Շուշանաձև խարան մը — ըսաւ Աթոս — նշաւակուած էր :
Եւ Աթոս մի ումպ կլլեց ձեռքը բռնած բաժակը :
- Ի՞նչ սոսկալի բան — գոչեց տ'Արդանեան — ի՞նչ կ'ըսես :
— Ճշմարտութիւնը : Սիրելիդ իմ, հրեշտակը սատան մ'էր :
Խեղճ նորատի կիներ գողութիւն ըրեր էր :
- Հապա կոմսն ի՞նչ ըրաւ :
- Ամսը մեծ իշխան մ'էր, իր երկրին մէջ բացարձակ իշխանութիւն կ'աւարէր, կոմսուհին հազուսանները բողբոջին պատուեց, անոր ձեռները կռնակէն կապեց և զանի ծառէ մը կախեց :
- Տէր Աստուած, Աթոս, սպանութիւն մը — գոչեց տ'Արդանեան :
- Այո, սպանութիւն, և ոչ այլ ինչ — ըսաւ Աթոս մեռելի պէս գունատ դէմքով : — Բայց կարծեմ թէ գինիս հատաւ :
- Եւ Աթոս մնացած վերջին շիշն ալ փողիկէն բռնեց, բերնին մօտեցուց և մէկ անդամուն խմեց որպէս թէ սովորական բաժակ մը գինի կ'սմէր :
- Յետոյ իր գլուխն երկու ձեռքին մէջ առաւ. տ'Արդանեան անոր առջև կեցաւ ահաբեկ :
- Ասով գեղանի, բանաստեղծական և սիրտէտ կիներն աչքէս ելան — ըսաւ Աթոս՝ գլուխը վերցնելով և առանց կոմսին սիրալէսը շարունակել մտածելու — Աստուած ալ քեզ ինձի պէս բժշկէ, խմենք :
- Այսպէս ուրեմն մեռան կիներ — թոթովեց տ'Արդանեան :
- Դեռ կ'տարակուսիս — ըսաւ Աթոս : — Բայց բաժակդ երկնցուր. ահա քեզ սպախտ, անօրէն — գոչեց Աթոս — այլ ևս գինի չունինք :
- Հապա իր եղբայրն ի՞նչ եղաւ — յարեց տ'Արդանեան երկշտութեամբ :
- Իր եղբայրը — վրայ բերաւ Աթոս :
- Այո, քահանայն :
- Ա՛հ, հարց ու փորձ ըրի որպէս զի այն ալ կախել տամ :

քայց արթուն փրթեր էր, առջի օրէն իր վիճակը ձգեր փութեր էր :

— Միթէ իմացա՞ր թէ այն ապիրասն ո՞վ էր :

— Անտարակոյս գեղանի կնոջ առաջին սիրահարն ու դաւակիցն եղած պիտի լինէր, արժանի մարդ մ'որ թերևս շինծու երէց եղեր էր իր տիրուհին կարգելու և անոր բաղղը շինելու : Յուսամ որ պատառ պատառ ըրած են զինքը :

— Ո՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ — ըսաւ տ'Արդանեան այս սոսկալի արկածին վրայ այլ յայլմէ եղած :

— Բայց սա ապուխտէն ինչո՞ւ չես ուտեր, տ'Արդանեան, համեղ է — ըսաւ Աթոս անկից շերտ մը կտրելով և պատանիին պնակին մէջ դնելով : — Ի՛նչ դժբաղղութիւն մ'որ ասոր պէս միայն չորս հաս շտեմարանին մէջ դտնուեցաւ . այն ատեն յիտուն շիշ գինի աւելի սիտի կարենայի խմել :

Տ'Արդանեան այս խօսակցութիւնն այլ ևս չէր կարող տանիլ, որով թերևս խելագարեր պիտի իր երկու ձեռքին վրայ գլուխը դրաւ և սուտ քուն եղաւ :

— Երիտասարդներն այլ ևս գինի խմել չգիտեն — ըսաւ Աթոս զթութեամբ անոր նայելով — թէև ասի ամենէն լաւն է :

Ը

ՎԵՐԱԴԱՐՁ

Տ'Արդանեան՝ Աթոսի յայտնած դաղանիքին վրայ՝ բոլորովին շուարեր էր . սակայն այս աղօտ յայտարարութեան մէջ շատ բաներ իրեն մտ ի՛րերեւելին . նախ՝ լիովին գինով մարդ մը պատմեր էր այն արկածն այնպիսի մէկու մ'որ կէս գինով էր, և սա-

կայն տ'Արդանեան՝ որչափ որ Պուրկօնցի քանի մը շիշ գինիին շողին գլուխը զարկած էր, հեռեհալ առտու Աթոսին մէն մի խօսքն այնպէս կ'յիշէր որպէս թէ քանի իր բերնէն ելնէին իր մտքին մէջ գրողմուէին : Բուրբ այս իր կասկածը՝ ստուգութիւնը դանելու աւելի գրգիռ տուաւ իրեն և իր բարեկամին տունը դնաց հաստատ միտքը դնելով առջի օրուան խօսակցութիւնը նորէն բանալու, բայց Աթոսը բոլորովին սթափած դտաւ, այսինքն մարդկան մէջ ամենէն նրբամտն և անթափանցելին :

Սակայն հրացանակիրն անոր ձեռքը ջերմագին սեղմելէն ետև՝ միտքը կանխեց և ըսաւ .

— Երէկ շատ զինով էի, սիրելի տ'Արդանեան . այս բանս այս առտու զդացի լեզուէս որ դեռ շատ թանձր էր, և երակիս զարկէն որ շատ վըրովեալ էր, գրաւ կ'գնեմ որ հազար տեսակ այլանդակ բաներ ըսած պիտի լինիմ :

Եւ այս խօսքերն ըսելով՝ իր բարեկամին նայեցաւ այնպիսի անթարթ աչօք՝ որմէ տ'Արդանեան շփոթեցաւ :

— Բայց, ո՛չ — պատասխանեց տ'Արդանեան — և եթէ քաջ կ'յիշեմ, շատ սովորական բաներ ըսիր :

— Ա՛հ, կ'զարմացնես զիս : Աարծէի թէ քեզի խիստ ողբալի պատմութիւն մը պատմեցի :

Եւ պատանդն երեսը կ'նայէր այնպէս որ կարծես թէ անոր սրտին խորը կարգալ կ'ուզէր :

— Իրաւ որ — ըսաւ տ'Արդանեան — կ'երևի թէ ես քեզնէ աւելի զինով էի, վանն զի բան մը չեմ յիշեր :

Աթոս այս խօսքին հաւատ չընծայեց և վրայ բերաւ .

— Անտարակոյս զիտեցիր, սիրելի բարեկամ, որ ամէն մարդ կերպ մը զինովութիւն ունի, տխուր կամ զուարթ : Ես երբ խմեմ, կ'տխրիմ, և իմ սանտուխ ըղբղիս մէջ տողորած ամէն ողբալի պատմութիւնները պատմելու տենչ մը կ'զգամ : Այս է իմ պակասութիւնս, մեծ պակասութիւն մ'է, կ'խոստովանիմ, բայց, ինչ որ է, լաւ խմող մ'եմ :

Աթոս այնպէս բնական կերպով կ'ըսէր այս բանս՝ որ տ'Արդանեանի համոզումը սարսեցաւ :

— Ո՛հ, իրօք այդպէս է — վրայ բերաւ պատանին ճշմարտութիւնն ըմբռնելու փորձ փորձելով — ուրեմն սա պիտի լինի յիշածս, ինչպէս մարդ երազ մը կ'յիշէ, թէ կախեալներու վրայ խօսք բրինք :

— Ա՛հ, կ'նային ուրեմն — ըսաւ Աթոս գեղնելով՝ թէ և ծիծաղելու փորձ կ'փորձէր — ես այդ մասին ստոյգ էի, կախեալներն իմ ճիւղներս են :

— Այո՛, այո՛ — ըսաւ տ'Արղանեան — և ահա յիշողութեանս կ'դայ, այո՛, ինչիբը . . . կեցիր ըսեմ . . . կնկան մը վրայ էր :

— Տես անդամ մը — պատասխանեց Աթոս դրեթէ կապտադոյն դառնալով — իմ գեղձան կնկան նշանաւոր պատմութիւնս է, և երբ այս պատմութիւնը պատմեմ, պատճառն այն է որ յետին ծայր դինով եմ :

— Այո՛, ճիշտ է — ըսաւ տ'Արղանեան — գեղձան կնկան պատմութիւնը, մեծ, գեղանի, կապուտակն կնկան :

— Այո՛, և կախեալ կնկան :

— Իր էրկան ձեռօք որ քեզի ծանօթ իշխան մ'է — շարունակեց տ'Արղանեան աչքն Աթոսին վրայ սևեռելով :

— Լաւ, տես սակայն թէ որչափ մարդս ուրիշ մը վտանդի մէջ կ'ձգէ երբ ըսածը չդիտեր — վրայ բերաւ Աթոս ուսերը վեր բարձրացնելով, որպէս թէ ինքն իր վրայ կ'ողբար — իրաւ որ այսուհետև չեմ ուզեր գինովնալ, ասի շատ գէշ սովորութիւն մ'է :

Տ'Արղանեան լռութիւն պահեց :

Յետոյ Աթոս յանկարծ խօսակցութիւնը փոխելով,

— Լաւ միտքս ընկաւ — ըսաւ նա — շնորհակալ եմ ինձի բերած ձիւղ համար :

— Միթէ ճաշակիկ յարմար է — հարցուց տ'Արղանեան :

— Այո՛, բայց յոգնութեան վարժ ձի մը չէ :

— Կ'սխալիս, տաս մղան ճամբայ կտրեցի և մէկ ու կէս ժամ իսկ չբռնեց, և այնչափ չոգններ էր որ կարծես թէ Սէն-Սիւլ-բիսի շրջանը միայն բրեր էր :

— Բայց ինչ նայէ, հիմակ շատ պիտի ցախս :

— Ինչո՞ւ պիտի ցախիմ :

— Որովհետեւ ձին ձեռքէս ելաւ :

— Ի՞նչպէս :

— Ըսեմ՝ քեզի . այս առտու ժամը վեցին արթնցայ, դու խուլի պէս կ'քնանայիր, և ինչ ընելիքս չդիտէի . դեռ ևս մեր երէկուան անառակութենէ բոլորովին անբանացած էի . մեծ սրահն իջայ և անկլիացի մը դտայ որ ձիավաճառի մը հետ ձիու մը վերայ սակարկութիւն կ'ընէր : Անոր մօտեցայ, և երբ տեսայ որ հարիւր ոսկի դահեկան (հազար ֆրանք) կ'ընծայէր աշխէտ ձիու մը համար : Ազատորդի եմ, Աստուած վկայ — ըսի անոր — որ ես ալ ծախու ձի մ'ունիմ :

— Եւ շատ ընտիր է — ըսաւ նա — երէկ տեսայ զայն, բարեկամիդ սպասուորն անոր սանձէն բռներ էր :

— Միթէ հարիւր ոսկի դահեկան կ'աժէ :

— Ա՛յժէ . և այդ գնով կ'ծախեն արդեօք ինձի :

— Չէ, չեմ ծախեր, այլ անոր համար կ'խաղամ :

— Ա՛խաղան մի :

— Այո՞ :

— Ի՞նչ խաղ :

— Տասպեղուլունք :

— Մեր ըսածն իսկոյն դորձադրեցինք, և ձին կորուսի : Ա՛հ, մտցայ ըսելու, որինակի համար, որ երիվարին ծածկոյթը նորէն վաստեցայ :

Տ'Արդանեան բառական անախորժ կերպարան մը ցուց :

— Միթէ ըսածս զժամդ եկաւ — ըսաւ Աթոս :

— Անշուշտ, ինչո՞ւ ճշմարիտը չըսեմ — վրայ բերաւ ա'Արգանեան : — Այն ձին ճակատամարտի օր մը մեզ պիտի ճանչցունէր : Այն դրաւ մը, յիշատակ մ'էր : Աթոս, շատ գէշ վարուեր ես :

— Է՛հ, սիրելիդ իմ բարեկամ, դու իմ տեղս անցիր — վերայ բերաւ հրացանակիրը — ես ձանձրութենէս կ'մեռնէի, և աս-

կից զատ, ճշմարիտը կ'ուզես, անկլիտական ձիերը չեմ սիրեր: Նայինք, եթէ կ'ուզես որ մէկը մեզ ճանչէ, լաւ, թամբը կը բաւէ, բաւական նշանաւոր է: Իսկ ձիուն դալով կրնանք պատրուակ մը գտնել անոր կորստեան համար: Սատանայ, ձի մը միշտ մահկանացու է, գիցուք թէ իմն խլինք կամ քոս ունեցեր է:

Տ'Արդանեան միշտ խորշումած դէմքով կ'նայէր:

— Շատ դժարս կ'դայ — շարունակեց Աթոս — որ այն կենդանիներուն այնքան կ'սպասած կ'երեւիս, վասն զի գեռ պատմութիւնս չաւարտեցի:

— Արեմն ուրիշ ինչ ըրիր:

— Չիս կորուսէն ետե՛ ինն տասի դէմ, տես անգամ մը խաղը, միտքս եկաւ քու ձիուդ համար խաղալու:

— Լաւ, բայց յուսամ որ մինակ միտք ունեցար:

— Բնաւ, միտքս իսկոյն գործադրեցի:

— Ա՛հ, իրա՛ն. — գոչեց տ'Արդանեան մտատանջ:

— Այո՛, խաղացի և կորուսի:

— Ի՛մ ձիս:

— Քու ձիդ, եօթն ութի դէմ. կէտ մը պակաս էր . . . առակը քաջ գիտես:

— Աթո՛ս, կ'երդնում որ խելքդ կորուսեր ես:

— Սիրելիդ իմ, երէկ քեզի իմ խնդուխեւառ պատմութիւններս պատմելու ատեն՝ պարտաւոր էիր ըսել ինձ այդ բանը, և չէ թէ այս առտու: Աստի ձիդ կորուսի բոլոր կազմածովն ու թամբովը:

— Բայց այդ սոսկալի բան է:

— Բայց սպասէ, գեռ ամէն բան չըսի. քաջ խաղամուլ մը պիտի գառնայի, թէ որ չյամատէի, բայց կ'յամառիմ, ինչպէս որ երբ գինի խմեմ, ուստի յամառեալ մնացի . . . :

— Բայց ինչ բանի խաղացիր, ուրիշ բան մը չունէիր:

— Անէի, ունէի, բարեկամդ իմ, մատդ փայլող մատանին ունէի զոր երէկ գիտեցի:

— Այս մատանին — գոչեց տ'Արդանեան՝ ձեռքն աշխուժիլ մատանին տանելով:

— Եւ որովհետեւ անդամանդէ քաջ կ'հասկնամ, քանի որ ինձի համար ատենօք դնած եմ, անոր դին կարեցի հազար ոսկի դահեկան :

— Յուսամ որ — ըսաւ տ'Արդանեան ծանրօրէն և վախէն կէս մը մնաած — որ անդամանդս չ'իշխցիր :

— Ընդ հակառակն, սիրելի բարեկամ, քաջ կ'իմանաս որ այդ մատնին մեր միակ միջոցն էր. անով կրնայի վաստկիլ մեր թամբերն ու ձիերը. ասկէ զատ՝ ճամբան շարունակելու համար պէտք եղած դրամը :

— Աթոս, ինձ սարսուռ կ'ազդես — զոչեց տ'Արդանեան :

— Աւտի իմ ընկերիս խօսեցայ անդամանդի վրայ, վասն զի այն ևս դիտեր էր զայն : Զարմանք, բարեկամ, կարելի՞ բան է որ երկնից մէկ աստղը մատդ ունենաս և ոչ որ ուշադրութիւն ընէ անոր :

— Լմնցուր խօսքդ, սիրելիդ իմ, Լմնցուր — ըսաւ տ'Արդանեան — վասն զի պատուոյս վրայ կ'ըսեմ, այդ պաղարխնութեամբդ զիս կ'սպաննես :

— Աւտի այդ անդամանդդ տաս մաս բաժնեցինք, իւրաքանչիւրը հարիւր ոսկի դահեկան հաշուելով :

— Ա՛հ, դու կ'ուզես խնդալ և զիս փորձել — ըսաւ տ'Արդանեան, որուն մազերէն սկսեր էր բռնել բարկութիւնը, ինչպէս Եղիականին մէջ Աքիլէսի մազերէն կ'բռնէ Աթինաս :

— Ա՛չ, բնաւ կատակ չեմ ըներ, հատա՛, ես կ'ուզէի տեսնել թէ ինչ պիտի ընէիր եթէ տեղս լինէիր, տասն հինգ օր կար որ մարդու դէմք չէի տեսած, և շիշերու հետ բերան բերնի տալով անբան դարձեր էի :

— Բայց այդ իրաւունք մը չէ իմ անդամանդիս խաղաս — պատասխանեց տ'Արդանեան իր ձեռքը ջլածիկ կծկծմամբ սեղմելով :

— Սակայն վերջը մտիկ ըրէ, անդամանդին ամէն մէկ մասին համար զատ զատ խաղացի առանց փոխարինի. տասն երեք խաղէ ետքն ամենն ալ կորուսի. ԱՅ թիւը միշտ աղէտաբեր եղած է ինձի, յուրսի ԱՅն էր որ . . . :

— Թշուառական — զոչեց տ'Արդանեան սեղանէն ելնելով . նոյն օրուան պատմութիւնն առջի օրուանը մտոցնել տուեր էր իրեն :

— Համբերութիւն — ըսաւ Աթոս — ես յատկապէս մ'ունէի : Անկլիացիին տարօրինակ մարդ մ'էր . առտու տեսայ որ Արիմօին հետ կ'իտօսէր , և Արիմօ իմաց տուաւ ինձ որ անկլիացիին առաջարկեր է իրեն ծառայութեան մտնելու : Ես ալ Արիմօի , լուսկաց Արիմօի խաղացի տաս մաս բաժնեցիով :

— Ա՛հ , այդ չափազանց է — ըսաւ տ'Արդանեան ականայ քահ քահ խնդալով :

— Ա՛լեսն Արիմօի համար իսկ խաղացի , և Արիմօի տաս մասով , թէև բոլորը մէկէն դահեկան մը չաժեր , անդամանդը կը վաստկիմ : Հիմակ թէ որ կրնաս ըսէ թէ յարատեւութիւնն առաքինութիւն մը չէ :

— Իբաւի , շատ ծիծաղելի բան — զոչեց տ'Արդանեան մխիթարուելով և խնդալէն կուշտը բռնելով :

— Արնաս երեակայել որ բազդս բացուելուն՝ անմիջապէս անդամանդին համար խաղացի :

— Ա՛հ , կրո՞ղ — ըսաւ տ'Արդանեան նորէն ավերելով :

— Ուստի վերստին կ'ընցի , քու թամբերդ , ապա ձիդ , ապա իմ թամբերս , ապա իմ ձիս ձեռք ձեցի , և նորէն կորուսի : Ի վերջէ , թամբդ ձեռք ձեցի : յետոյ իմս : Ահա այս վիճակին մէջն ենք : Սքանչելի խաղ մ'է , ասոր համար այնչափով զօհ եղայ :

Տ'Արդանեան շունչ առաւ , որպէս թէ պանդոկն իր կուրծքին վրայէն վերուցին :

— Աերջապէս անդամանդը մնաց ինձ — ըսաւ նա վեհերօտութեամբ :

— Անարատ , սիրելի բարեկամ , ասկէ զատ՝ քու Պուսէֆալիդ թամբն և իմս :

-- Բայց առանց ձիու՝ թամբերն ի՞նչ պիտի ընենք :

— Ես միտք մ'ունիմ այս մասին :

- Աթոս , զիս զող կ'հանես :
- Մտիկ ըրէ , շատ ատենէ վեր խաղ խաղացած չես , դու , ա'Արդանեան , այնպէս չէ՞
- Եւ խաղալու ալ փափաք չունիմ :
- Երգում մի ըներ : Ըսի որ շատ ատենէ վեր խաղացած չես , և անշուշտ ձեռքդ բաղդաւոր կ'ընայ լինիլ :
- Լաւ , ապա :
- Լաւ , անկլիացին և իր ընկերը տակաւին աստ են : Գիտեցի որ շատ կ'ցաւին թամբերը կորուսելուն . իսկ դու ալ երկվարիդ աչք ունիս : Ես տեղդ լինէի , թամբդ խաղի կ'ընէի ձեռքդ դէմ :
- Բայց մէկ թամբի չպիտի ուզէ խաղալ :
- Երկուքին համար խաղայ , ես քեզի պէս ինքնասէր չեմ :
- Միթէ դու կ'խաղայիր — ըսաւ տ'Արդանեան վարանելով որ այնչափ ահամայ կ'զրտուէր Աթոսի վստահութենէն :
- Պատուոյս վրայ կ'երդնում , և մէկ հարուածով :
- Բայց սա կայ որ ձիրերը կորուսելով , շատ կ'փափաքէի դէթ թամբերը պահել :
- Ուրեմն անդամանդիդ համար խաղայ :
- Ո՛հ , այդ ուրիշ բան է , երբէք , երբէք :
- Սատանայ — ըսաւ Աթոս — պիտի առաջարկէի քեզ որ Բլանշէն խաղի դնես . բայց որովհետեւ անգամ մ'այդ բանն ըրի , անկլիացին պիտի մերժէ թերևս :
- Իբաւի , սիրելիդ իմ Աթոս — ըսաւ տ'Արդանեան — լաւ ևս ո՛նիմ բանի մը չխաղալ :
- Մե՛ղք — ըսաւ Աթոս պաղու թեամբ — անկլիացին ոսկով բեռնաորոտած է : Ե՛հ , Աստուած իմ , փորձէ անգամ մը խաղը , քանի մը վայրկենի խօսք է :
- Հասցա թէ որ կորուսանեմ :
- Պիտի վասակիս :
- Բայց թէ որ կորուսանեմ :
- Լաւ , այն ատեն թամբերը կ'տաս :

— Լաւ , խաղ մը պիտի փորձեմ — ըսաւ տ'Արդանեան :

Աթոս անկլիացին փնտուելու ելաւ և զանի ախտը դտաւ ուր ընչասիրութեամբ թամբերը կ'քննէր : Առիթը լաւ էր : Աթոս խօղոյն պայմաններն առաջարկեց . երկու թամբ՝ ձիու մը կամ՝ ըստ հաճոյս՝ հարիւր ոսկիի դէմ : Անկլիացին շուտ մը հաշիւն ըրաւ . երկու թամբ միայն ինքնին երեք հարիւր ոսկի կ'ամէին . անկլիացին հաւանեցաւ :

Տ'Արդանեան գողգողալով տապեղուլունքը նետեց և երեք թիւ ելաւ . իր դունատութենէն Աթոս զարհուրեցաւ և բաւական սեպեց ըսելու .

— Ահա տխուր խաղ մը , ընկեր . իսկ դու , պարոն , ձիերուդ թամբերը պիտի շահիս :

Անկլիացին յաղթանակաւ ուլունքը դարձնելու անգամ հոգ չըրաւ , առանց նայելու սեղանին վրայ նետեց , այնքան ապահով էր յաղթութեան վրայ . տ'Արդանեան գլուխը դարձուցեր էր իր սրտնեղութիւնը սքողելու համար :

— Գէն , դէն — ըսաւ Աթոս իր հանդարտ ձայնովը — այս խաղը տարօրինակ է . կենացս մէջ չորս անգամ միայն տեսեր եմ . երկու մեկնակ (as) :

Անկլիացին նայեցաւ և զարմացաւ մնաց . տ'Արդանեան նայեցաւ և ուրախացաւ մնաց :

— Այո՛ — շարունակեց Աթոս — մինակ չորս անգամ . անգամ մը Պ . աը Բրէքիին տունը , անգամ մ'իմ գեղի . . գղեակս , երբ գղեակ մ'ունէի , երրորդ անգամ մը Պ . աը Գրէվիլի տունը , ուր ամենքնիս ալ հիացանք , վերջապէս՝ չորրորդ անգամ մ'ալ գինետունը , որ ինձի հանդիպեցաւ և որով հարիւր ոսկի և ճաշ մը կորուսի :

— Արեմն , պարոն , ձիւ ան . նորէն — ըսաւ անկլիացին :

— Անտարակոյս պիտի առնու՞մ — ըսաւ տ'Արդանեան :

— Արեմն փոխարէն չպիտի խաղանք :

— Մեր պայմանին մէջ , ինչպէս որ կ'ըլլիս , փոխարէնը չկար :

— Իրաւ է, ձին սպասաւորիդ պիտի տրուի, պարոն :

— Պահ մը համբերէ — ըսաւ Աթոս — եթէ կ'ներես, պարոն, բարեկամիս խօսք մը պիտի ըսեմ :

— Ըսէ :

Այն ատեն Աթոս տ'Արդանեանը մէկդի կանչեց :

— Լաւ — ըսաւ անոր տ'Արդանեան — ինչ կ'ուզես նորէն, սատանայ, կ'ուզես որ խաղամ, այնպէս չէ :

— Ո՛չ, կ'ուզեմ որ մտածես :

— Ի՞նչ բան :

— Հիմակ ձին ետ պիտի առնուս, այնպէս չէ :

— Անշնչա :

— Գէշ պիտի ընես. ես հարիւր ոսկի դահեկանը պիտի առնում. դիտես արդէն որ թամբերուն դէմ ձիուն, կամ հարիւր ոսկիի համար՝ ըստ հաճոյս՝ խաղացիր :

— Այո՛, դիտեմ :

— Ես հարիւր ոսկին պիտի առնում :

— Լաւ, ես ձին պիտի առնում :

— Գէշ պիտի ընես, նորէն կ'ըսեմ. ինչ օրուս պիտի ունենայ ձի մը մեր երկուքին համար, ես չեմ կրնար դառակին վրայ հեծնել. Այմօնի երկու որդւոց պիտի նմանինք որ իրենց եղբայրը կորուսեր էին. չես կրնար իմ քովէս այդ շքեղ ձիով գնալով՝ նուաստութիւն մ'ընել ինձ : Ես, առանց վայրկեան մը վարանելու՝ հարիւր ոսկին կ'առնուի. Բարիդ դառնալու համար ստակի պէտք ունինք :

— Ես այն ձիէն չեմ կրնար զատուիլ, Աթոս :

— Եւ իրաւունք չունիս, բարեկամդ իմ. ձի մը կրնայ խըրտչիլ. ձի մը կրնայ գայթիլ (butter) և սահիլ. ձի մը կրնայ խընոտ երիվարի մը կերած մտորին մէջէն ուտել. այն ատեն ձի մը կամ հարիւր ոսկի կորուսած պիտի լինիս. պէտք է որ ձիատէր մ'իր երիվարը կերակրէ, մինչդեռ հարիւր ոսկին իր տէրը կ'կերակրէ :

— Բայց ի՞նչպէս պիտի դառնանք :

— Կ՛հարցնեն, մեր սպասաւորներու ձիերուն վրայ, մեր կերպարանէն ամէն մարդ պիտի հասկնայ որ սղոտական մարդիկներ ենք :

— Ի՛նչ աղւոր կերպարան պիտի ունենանք զբասաններուն վրայ, մինչդեռ Արամիս և Բորթոս իրենց երկվարներուն վրայ պիտի ճախրեն :

— Արամիս և Բորթոս — դուչեց Աթոս, և սկսաւ ծիծաղել :

— Ի՛նչ կայ — հարցուց ա՛րդականեան որ իր բարեկամին ծիծաղէն բան մը չէր հասկնար :

— Ա՛ն, լ՛ն, շարունակենք — ըսաւ Աթոս :

— Ուրեմն քու կարծիքդ սա է որ . . . :

— Հարիւր ոսկին առնունք, ա՛րդականեան, հարիւր ոսկիով մինչև ամսոյս վերջը կրնանք հարկինք ընել, բաւական նեղութիւններ քաշեցինք, զիտես, և զէշ չլինիր եթէ փոքր ինչ հասնուսանք :

— Հանդստանանք, ս՛հ, ս՛հ, Աթոս. Բարիդ հասնելու՝ այն խեղճ կինը փնտուելու պիտի ելնեմ :

— Ա՛ն, միթէ կարծես թէ ձիդ այնքան օղոտ կրնայ ունենալ նպատակիդ համար, որքան հարիւր կլորիկ ոսկինները : Հարիւր ոսկին առնելը նայէ, բարեկամ, հարիւր ոսկին առնելը նայէ :

Տ՛արդանեան զիջանելու համար՝ սպասաւոր մը միայն պէտք ունէր : Աթոսին մէջ բերածը շատ ընտիր գտաւ : Ասկէ զատ՝ կը վախնար որ Աթոսին աչքին ետասէր չերևի զիմադրելովը. ուստի հաւանեցաւ և հարիւր ոսկին ընտրեց, անկլիացիին անմիջապէս նոյն գումարը համրեց :

Յետոյ մտածեցին միայն ճամբայ ելնել : Խաղաղութիւն հաստատուելով՝ բաց ՚ի Աթոսին ձիէն, ծախսը վեց ոսկի կտրեց, ա՛րդականեան և Աթոս՝ Բլանչէի և Կրիմօի ձիերն առին, երկու սպասաւորները ճամբայ ելան հետի թամբերն իրենց զլխին վրայ կրելով :

Որչափ որ երկու բարեկամներու հեծանելիներն անպիտան էին,

իրենց սպասուորներէն անցան և Քրէվքէօր հասան : Հետեւն
Արամիսը տեսան որ թախծադին պատուհանին կռթնած , իմ
Անն քրջ պէս , փոշելի հորիզոնը կ'զիտէր :

— Էյ , Արամիս , ինչ կ'ընես այդ տեղ — գոչեցին երկու բա-
րեկամներ :

— Ա՛հ , դո՛ւ ես , ա՛րդանեան , դո՛ւ ես , Աթոս — ըստ նո-
րատի երիտասարդը — կ'մտածէի թէ ինչ արագութեամբ աշխար-
հիս բարիքը կ'անհետին , և իմ անկլիսական երթվարս՝ որ կ'հե-
ռանար և փոշիի մրրկի մը մէջ այժմ իսկ անհետ կ'լինէր , երկ-
րիս երեքուն անհաստատութեան մէկ կենդանի պատկերը կ'ընծա-
յէր ինձ : Նոյն իսկ մարդուս կեանքը սա երեք բառով կրնանք
լուծել . այս է , Erat, est, fuit . . . :

— Ասով իրօք ինչ ըսել կ'ուզես — հարցուց ա՛րդանեան ,
որ սկսեր էր ճշմարտութեան վրայ տարակուսիլ :

— Ասով ըսել կ'ուզեմ թէ աւանակի պէս սակարկութիւն մը
ըրի հիմակ . վաթսուն լուի , ձի մ'որ՝ իր ընթացած կերպէն ,
կրնամ ըսել թէ քիչէն քիչ ժամուան մը մէջ հինգ մղոն պի-
տի քալէ :

Տ'Արդանեան և Աթոս քահ քահ ինզպցին :

— Սիրելիդ իմ ա՛րդանեան — ըստ Արամիս — կ'աղաչեմ ,
զիս մի մեղադրեր , հարկն օրէնք չունի . ասկէ զատ՝ առաջին
պատիժն ես կ'կրեմ , վասն զի այն վատագոյի ձիավաճառն առ
նուազն յիսուն ոսկի գողցաւ իղնէ : Ա՛հ , դուք լաւ տնտեսներ
էք , դուք որ ձեր սպասուորներուն ձիերով կ'ուղևորիք և ձեր
շքեղ երթվարները ծանր ծանր ձեր ետեւն քաշել կ'տար :

Նոյն պահուն գոյ սայլ մ'որ քիչ ատենէ վեր Ամիենի ճամ-
բուն վրայ կ'երեւէր , կանկ առաւ , և անկից ելան Կրիմօն ու
Բլանչէ գլուխնուն վրայ թամբերը դրած : Սայլը Բարիզ կ'գառ-
նար պարսպ , և երկու սպասուորները զիրենք փոխադրել տալու
համար՝ պայման դրեր էին սայլօրդին զինի խմցնել ուղևորու-
թեան ժամանակ :

— Ի՞նչ է այն — ըստ Արամիս անցած գարձածը զիտելով
— մինակ թամբերը կ'տեսնեմ :

— Հիմակ հասկցար բանը — ըստ Աթոս :

— Բարեկամներս, ճիշտ դուք ալ ինձի պէս ըրեր էք : Ե՞ս
բնազուտով մը ձիուս թամբը պահեցի : Է՛յ, ինձ նայէ, Պա-
ղէն, իմ նոր թամբս այս պարոններուն թամբերուն քովը տար :

— Եւ ի՞նչ ըրիր երէցներդ — հարցուց ԽՆՂԱՆԵԱՆ :

— Սիրելիդ իմ, հետեւեալ օրը զանոնք ճաշի հրտիւրեցի —
ըստ Արամիս — համահամ զիսի ունիմ այս տեղ, խօսքը մեր
մէջ մնայ, կրցածիս չափ զանոնք զինովուցի. այն ատեն երէ-
ցը պատուիրեց ինձ որ վտառակս չհանեմ, և ժէզվիզն ալ ազա-
ւեց որ զինքն իբր հրայանակիր ընդունել տալու աշխատիմ :

— Առանց բնարանի — դուչեց ԽՆՂԱՆԵԱՆ — առանց բնա-
բանի, ես բնարանին բարձու մը կ'պահանջեմ :

— Անկէ 'ի վեր — շարունակեց Արամիս — ախորժելի կեանք
մը կ'վարեմ : Միավանկ ոտանաւոր քերթուած մը սկսայ. բա-
ւական դժուարին է, բայց ամէն բանի մէջ արժանիքը դժուար-
ութեան մէջ է : Նիւթը սիրային է, ձեղի առաջին երգը պիտի
կարդամ, չորս հարիւր ոտանաւոր կայ և վայրկեան մը կ'տեւէ :

— Ճշմարիտ վկայ, սիրելիդ իմ Արամիս — ըստ ԽՆՂԱՆԵԱՆ
որ լատիներէնին չափ ոտանաւորներն ալ կ'ատէր — դէշ չես
ըներ եթէ դժուարութեան արժանիքին աւելցնես նաև համառօտու-
թեան արժէքը, և այն ատեն ստոյգ կ'լինիս դո՛նէ որ քերթուածդ
կրկին գին պիտի ունենայ :

— Յետոյ — շարունակեց Արամիս — քերթուածս պարկեշտ
զլացումներ կ'արտայայտէ, ինչպէս որ պիտի տեսնես : Է՛յ, բա-
րեկամներ, ուրեմն Բարիդ կ'զառնանք : Վեցցէ, ես պատրաստ
եմ. ուրեմն երթանք պիտի տեսնելու այն բարի Բորթոսը, ու-
զածս այդ է : Այն նշանաւոր ապուշին պէտք ունէի, զիտէք
արդեօք : Նա երբէք իր երիվարը չպիտի ծախէր եթէ փոխարէն
թաղաւորութիւն մ'անգամ տային : Վիտապքիմ արդէն տեսնել
զինքն իր կենդանիին և թամբին վրայ : Հաւաստի եմ որ Մեծ
Մօկօլին կերպարանը պիտի ունենայ :

Ժամ մը դադար առին ձիերուն հանդիսս տալու համար, Ա-

բամիս իր հաշիւը վճարեց, Պագէնը սոյլակին մէջ դրաւ իր ընկերներուն հետ, և ճամբայ ելան երթալ Բորթոսը գտնելու համար:

Բորթոս ոտք ելեր էր, և տ'Արդանեանի առջի անդամ տեսածէն նուազ գունատ կ'ըլէր. Բորթոս սեղանի մ'առջև նստեր էր, թէ և մինակ, սակայն անոր վրայ չոր հոգւոյ համար կերակուր կար. այս ճաշը մտեղէն համեմատուտ ելիքէ, ընտիր դիտիւ և սքանչելի պտուղներ կ'բաղկանար:

— Ա՛հ, Ատուած վիսյ — ըսաւ նա ոտք ելնելով — քաջազէպ ժամանակին կ'համոզի, պարոններ, ես ալ նոր լինեցայք էի ապուրս, և հիմակ ինձի հետ պիտի ճաշէք անշուշտ:

— Հօ, հօ — ըրաւ տ'Արդանեան — անտարակոյս խեղդով բռնած չէ Մուսքոօն այս շիշերը, ահաասիկ խոզի ճարպով խորովեալ որթի միս, եղան քամակի խորտիկ մը . . . :

— Կազդուրելու կ'ջանամ — ըսաւ Բորթոս — ոյժս կազդուրելու. սրչափ տկար կ'ձգեն այն ճմլած ոտները, միթէ դուք երբէք ճմլած ոտք ունեցեր էք:

— Ո՛չ երբէք. մինակ կ'յիշեմ որ Ֆէրու փողոցը՝ մեր ունեցած կուռին մէջ սրի հարուած մ'ընդունեցայ, որ տասն հինգ կամ տասն ութ օրուան մէջ դրեթէ նոյն արդիւնքն ունեցաւ:

— Բայց այս ճաշը մինակ քեզի համար չէր, սիրելիք իմ Բորթոս — ըսաւ Արամիս:

— Ո՛չ — ըսաւ Բորթոս — քանի մը դրացիներու կ'սպասէի որոնք խնայ տուին ինձ թէ չպիտի դան ճաշի. անոնց տեղը կը բռնէք, և այս փոփոխութեամբ մեծ կորուստ չեմ ըներ: Է՛յ, Մուսքոօն, աթուներ բեր, և շիշերը կրկնապատկէ:

— Միթէ դիտէք թէ այս տեղ մեր կերածն ինչ է — ըսաւ Աթոս տաս վայրկենէ ետքը:

— Իրաւ որ — պատասխանեց տ'Արդանեան — ես ակքանով և ըղեղով խորոված որթ կ'ուտեմ:

— Իսկ ես գառնակի փափուկ միս — ըսաւ Բորթոս:

— Իսկ ես հալի փուխ միս — ըսաւ Արամիս:

— Ամենքնիդ ալ կ'սխալիք, պարոններ — պատասխանեց ծանօթութեամբ Աթոս — ձիու միս է կերածնիդ :

— Մի ըսեր — զոչեց տ'Արդանեան :

— Ձիու միս — ըրաւ տ'Արդանեան զզուանօք երեսը ծրուփկելով :

Մինակ Բորթոս պատասխան չտուաւ :

— Այո՛, ձիու միս, այնպէս չէ՛, Բորթոս. մեր կերածը ձիու միս չէ՛. թերևս թամբերն ալ միասին :

— Ա՛չ, պարոններ, թամբը պահեցի — ըսաւ Բորթոս :

— Իրաւ որ, իրարմէ վար չենք մնար — ըսաւ Արամիս — կարծես թէ խօսքը մէկ ըրեր ենք :

— Ի՞նչ ընեմ — ըսաւ Բորթոս — այն ձին այցելուներուս նուաստութիւն մ'էր, և չուզեցի զաննք նուաստացնել :

— Ասկէ զատ՝ դժբախտ միշտ ջերմուկները պիտի լինի, այնպէս չէ՛ — վրայ բերաւ տ'Արդանեան :

— Միշտ անդ է — պատասխանեց Բորթոս : — Արդ, ճշմարիտ վկայ, զաւառիս կառավարիչը, այն կոչնականներէն մին՝ որուն այսօր ճաշի կ'սպասէի, այնքան փափաքեցաւ ձիս ստանալու որ զայն անոր տուի :

— Տուիր — զոչեց տ'Արդանեան :

— Ա՛հ, Աստուած իմ, այո՛, տուի. բուն բառն է — ըսաւ Բորթոս — վասն զի հարիւր յիսուն ոսկի կ'ածէր այն երկվարը, և ապիրատը մինակ ուժսուն ոսկի վճարեց :

— Անշուշտ առանց թամբի — ըսաւ Արամիս :

— Այո՛, առանց թամբի :

— Գիտեցիք անշուշտ, պարոններ — ըսաւ Աթոս — որ զարձեալ Բորթոս մեզնէ աւելի շահաւոր սակարկութիւն մ'ըրեր է :

Ահա այն ատեն բարձրաձայն ծիծաղներ բրդան՝ որով խեղճ Բորթոս բոլորովին շփոթեցաւ. բայց քիչէն անոր բացատրեցին այս զուարթութեան պատճառը, և ինքն ալ անոնց միացաւ աղմկալի ձայնով՝ ըստ սովորութեանը :

— Հետեապէս ամենքնիս ալ ստակ ունինք հիմակ — ըսաւ տ'Արդանեան :

— Բայց իմ մասին չէ այդ խօսքը — ըսաւ Աթոս — Արամիսի սի սպանիական զինին այնքան լաւ գաայ որ վաթսուն շիշի չափ սպասաւորներուն ապլակին մէջ դնել տուի, և այս պատճառաւ ստախս նուաղեցաւ :

— Իսկ ես — ըսաւ Արամիս — երևակայեցէք միանգամ որ Մօնտիտիէի եկեղեցոյն և Ամիէնի ժէզվիդներուն մինչև վերջին սուս տուեր էի . ասկէ զատ՝ խոստումներ ըրեր էի և հարկ էր զանոնք կատարել, թէ ինձի և թէ ձեզի համար պատարագ ընելու խնդրեր էի, այն պատարագները պիտի ընեն, պարոններ, և տարակոյս չունիմ որ անով մեր գործերը յաջող պիտի երթան :

— Իսկ ես — ըսաւ Բորթոս — միթէ կարծէք թէ ես աման բրդայ ոտքի ցառովս . առանց հաշուելու Մուսքդօնի վէրքը, որուն համար օրն երկու անգամ վիրաբոյժը բերել տալու ստիպուեր էի, վիրաբոյժը կրկին զին առաւ իր այցելութիւններուն համար, սա պատրուակաւ որ այն ապուշ Մուսքդօնն այնպիսի տեղ մ'առեր էր գնտակն որ սովորաբար զեղադործներու կ'ցուցուի . ուստի ապսպրեցի անոր որ այսուհետև մարմնոյն այն կողմէն վէրք չառնու ընաւ :

— Աղէ, աղէ — ըսաւ Աթոս տ'Արդանեանի և Արամիսի հետ ժպիտ մը փոխանակելով — կ'նայիմ որ այն խեղճ ծառային համար չափէն աւելի ծախս ըրեր ես, ասկից կ'իմացուի որ լաւ տէր մ'ես :

— Կարճ կապեմ — շարունակեց Բորթոս — եթէ ծախքս վճարեմ, դարձեալ երսունի չափ սկուտ պիտի մնայ քովս :

— Իսկ իմ քովս ալ տասնի չափ ոսկի — ըսաւ Արամիս :

— Աղէ, աղէ — ըսաւ Աթոս — կ'երևի թէ ընկերութեան Արտսոններն ենք : Հարիւր ոսկի զահեկանէք ինչ մնայ քեզ, տ'Արդանեան :

— Ի՞մ հարիւր ոսկիէս : Նախ, յիսուն հատ քեզի տուի :

— Այդպէս կարծես :

— Անտարակոյս :

— Ա՛հ, իրաւ է, կ'յիշեմ :

- Ասկից զատ՝ պանդոկապետին վեց հաս վճարեցի :
- Ի՛նչ անասուն է այն պանդոկապետը : Ի՛նչո՞ւ համար աս նոր վեց ոսկի տուիր :
- Դու ըսիր որ վճարեմ :
- Իրաւ է որ շատ բարեսիրտ եմ. հապա մնացորդ հաշուին համար :
- Քսան հինգ ոսկի — ըսաւ տ'Արղանեան :
- Իսկ ես — ըսաւ Աթոս՝ իր գրպանէն մանրութիւնք դրամ հանելով — Ես . . . :
- Դո՛ւ, ո՛չ, բան մը չունիս :
- Ճշմարիտ վկայ, այնչափ դոյզն բան, որ մեծ դումարին վերայ բարդելու հարկ չկայ :
- Հիմակ հաշուենք թէ բոլորը մէկէն ո՞րչափ ստակ ունինք :
- Բորթոս :
- Երսուն սկուտ :
- Արամիս :
- Տաս ոսկի դահեկան :
- Հապա դո՛ւ, տ'Արղանեան :
- Քսան հինգ :
- Համագումարն ո՞րչափ է — ըսաւ Աթոս :
- Չորս հարիւր եօթսուն հինգ ֆրանք — ըսաւ տ'Արղանեան որ Արքիմէդէսին պէս կ'համրէր :
- Երբ Բարիզ հասնինք, դեռ ևս չորս հարիւր ֆրանք պիտի ունենանք — ըսաւ Բորթոս — և ասկէ զատ՝ թամբերը :
- Հապա մեր վաշտին ձիերը — ըսաւ Արամիս :
- Լա՛ւ, սպաստորներու չորս ձիերը՝ չորս տիրոջ ձի կ'ընենք և վիճակով կ'հասնենք. չորս հարիւր ֆրանքին կիսով՝ ձիազուրկին համար ձի մը կ'առնունք, իսկ մեր գրպանին փշրունքը տ'Արղանեանի կ'տանք որ բազդաւոր ձեռք մ'ունի, և առջևն ելնող խաղաբանը կ'երթայ կ'խաղայ և այսպէս ամէն բան կարգի կ'մտնէ :
- Արեմն ճաշենք — ըսաւ Բորթոս — կերակուրը պաղեցաւ :

Չորս բարեկամները՝ որ այնուհետև աւելի հանդարտ էին իրենց սպադային վրայ, լու ճաշ մ'ըրին, և մնացորդները Պ. Մուսքօնի, Պաղէնի, Բլանշէի և Պրիմօի թողուցին:

Բարիդ հաննելով տ'Արդանեան՝ Պ. տը Գրէվիլի մէկ դիւրը գտաւ, որ կ'իմացնէր թէ՛ իր խնդրոյն համեմատ՝ թաղաւորը հրացանակիր գնդին մէջ մտնելու շնորհն անոր կ'ընծայէր:

Որովհետև տ'Արդանեանի բոլոր փափաքածն ալ այս էր, ՚ի բաց առեալ ՚ի հարկէ տիկին Պոնասիէօն գտնելու փափաքը, խնդագին վաղեց իր ընկերներուն քով, որոյմէ կէս ժամ առաջ հեռացեր էր, և զորս շատ տխուր և մտատանջ վիճակի մէջ դրտաւ: Աթոսին առնը խորհրդի նստած էին, և այս բանս միշտ ծանրակշիռ պարագաներու նշան էր:

Պ. տը Գրէվիլ այն ինչ իմաց տուեր էր անոնց թէ նորին վեհափառութիւնը միտք ունի մայիսի առաջին օրը պատերազմ բանալու և թէ սրբատար են անմիջապէս իրենց զէնն ու զարդը պատրաստել:

Այս չորս փիլիսոփաներն իրարու երես նայեցան ապշած. Պ. տը Գրէվիլ մարդից մասին չափազանց խիստ էր:

— Եւ զէնն ու զարդի համար սրչափ ստակ պէտք է — ըսաւ տ'Արդանեան:

— Ո՛հ, խօսելու հարկ չկայ — վրայ բերաւ Արամիս — մեր հաշիւներն սպարդիական կծծութեամբ ըրինք, ամէն մէկուն հազար հինգ հարիւր ֆրանք պէտք է:

— Չորս անգամ տասն հինգ կ'ընէ վաթսուն, այսինքն վեց հազար ֆրանք — ըսաւ Աթոս:

— Ես — ըսաւ տ'Արդանեան — կ'երևի ինձ որ եթէ մեզնէ առնէ մէկը հազար ֆրանք ունենայ, իրաւ է որ չէ թէ իբր սպարօգացի, այլ իբրև փոխանորդ կ'իստիմ. . . :

Այս փոխանորդի խօսքը Բորթոսն արթնցուց:

— Դէն, զաղափար մ'ունիմ — ըսաւ նա:

— Արդէն այդ մեծ բան է. Ես, զաղափարի ստուերն անգամ չունիմ — ըսաւ Աթոս պաղտ թեամբ. — իսկ տ'Արդանեանի գա-

լով, սրարոճներ, պէտք է զխանալ որ մեր զնդին մէջ մտնելուն համար զգացած ուրախութենէն խենդեցեր է. հազար ֆրանք մի, ահա ես կ'յայտնեմ ձեզ որ մինակ ինձի համար երկու հազար ֆրանք պէտք է :

— Չորս անգամ երկու կ'ընէ ութ — ըսաւ նոյն միջոցին Արամիս — ուրեմն մեր սպասուց համար ութ հազար սոկի պէտք է, և այս սպասուց մէջէն մինակ մեր ունեցած թամբերը դուրս ձգելու է :

— Ասկէ զատ — ըսաւ Աթոս, երբ տեսաւ որ տ'Արդանեան Պ. աը Գրեվիլի շնորհակալ լինելու համար դուրս ելնելով զուռ կ'զոցէր — ասկէ զատ՝ ունինք նաև այն դեղեցիկ անդամանդն որ մեր բարեկամին մատը կ'փայլի : Սատանան, տ'Արդանեան այնքան բարեսիրտ ընկեր մ'է որ իր բարեկամները նեղութեան մէջ չթողուր, քանի որ իր մատը՝ թագաւորի մտ փրկանքն ամող մասնի մ'ունի :

Թ

ՋԷՆ ՈՒ ՋԱՐԴԻ ՈՐՍՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

Այս չորս բարեկամներէն ամենէն շատ հոգ տանողը տ'Արդանեանն էր անշուշտ, թէև տ'Արդանեան, իրրև պահակ աւելի դիւրութիւն ունէր զէն ու զարդը սպասրանստելու քան թէ հրացանակիրներն՝ որ մէն մի իշխաններ էին. բայց մեր Կասքօնցի նորեկ զօրականը, ինչպէս որ ընթերցողը զիտեց, նախատես և գրեթէ ժլատ բնաւորութիւն մ'ունէր, և ասով հանդերձ (հակադէմները բացաւրէ) պարծուկ էր Բորթոսին չափ : Տ'Արդանեան՝ այս սնապարծութեան ողիին հետ նոյն պահուն նուազ ե-

ասէր մտասանջութիւն մ'ունէր : Արշափ որ աիկին Պօնասիէօի վրայ տեղեկութիւններ ստանալու ջանաց, սակայն բնաւ լուր մը չառաւ : Պ. որ Գրէվիլ թագուհւոյն խօսեր էր այս մասին, սակայն թագուհին չզիտէր թէ նորատի փերեզակուհին ո՞ր կ'ըլտնուէր և խոստացեր էր զանի փնտուել տալու : Բայց այս խոստումը շատ տարտամ էր և չէր կրնար ա'Արդանեանի ասպահովութիւն մը տալ :

Աթոս իր սենեկէն դուրս չէր ելներ, իր զարդն ու սարքը պատրաստելու համար միտքը գրեր էր քայլ մ'անգամ չառնուլ :

— Գեռ ևս տասն հինգ օր ունինք — կ'ըսէր իր բարեկամներուն — լաւ է թէ այս տասն հինգ օրէն ետե՛ք բան մը չզտնեմ, կամ լաւ էս բան, բան մը չզայ զիս գտնելու, որովհետև լաւ կ'աթոլիկ մ'եմ և չեմ ուզեր զլուխս հրացանի տալ, Նորին բարձրութեան չորս պահակներու, կամ ութ անկլիացիի հետ կռուի պիտի բռնուիմ, և պիտի մենամարտիմ մինչև որ զիս ըսպաննող մէկը գտնուի, և այս բանս անվրէպ պիտի պատահի, քանի որ հակառակորդներս շատոր պիտի լինին : Այն ատեն պիտի ըսեն թէ թագաւորին համար մնաց, և այսպէս իմ պաշտօնս կատարած պիտի լինիմ առանց զարգ ու սարքի պէտք ունենալու :

Բորթոս իր պտոյտը կ'շարունակէր, ձեռները կռակի վրայ դրեր էր, և զլուխը վեր վար ընելով կ'ըսէր .

— Ես իմ խորհուրդս 'ի գործ պիտի դնեմ :

Արամիս մտայոյղ և մազերը վեր 'ի վերոյ յոպոպած, լուռ ու մունջ կ'կենար :

Այս մանր պարտզաներէն զիւրին է գիտել որ հրացանակիրներու մէջ մեծ տաղնասց մը կ'աիրէր :

Միւս կողմէն սարսաւորները՝ Հիպոլիտի երիվարներուն պէս՝ իրենց անարց մտատանջութեան մասնակից էին : Մուսքօն հացի կեղևներու պաշար մը կ'պատրաստէր. Պաղէն՝ որ միշտ ջերմնուանդութեան կ'միտէր, եկեղեցիները կ'յաճախէր. Բլանչէ կ'նաշէր որ ճանձներն ինչպէս կ'թուին, և Արիմօ՝ որ ընդհանուր

Ճախորդութեան առթիւ՝ չէր կրնար իր տիրոջ պահած լուծիւնն ընդհատել, քարերն ՚ի գութ շարժելու կերպով հառաչներ կ'արձակէր :

Երեք բարեկամները, վասն զի ինչպէս որ ըսինք, Աթոս իր հանդերձանքը պատրաստելու համար քայլ մ'անգամ չընելու երգամներ էր, երեք բարեկամներն այսպէս ուրեմն առտու կանուխ գուրս կ'ելնէին և ուշիկի տուն կ'գառնային : Փողոցները կ'ստորտէին՝ ամէն սալաքարի վրայ աչք նետելով այն յուսով թէ իրենցմէ առաջ անցնող մարդիկ արդեօք քսակ մը ձգած չեն : Պարծես թէ ամենուն հետքը կ'որոնէին՝ այնքան ուշադիր կ'դիտէին ամէն կողմ : Երբ իրարու հանդիպէին՝ վշտագին ակնարկներ կ'արձակէին, որով կ'ուզէին ըսել . Արդեօք բան մը գտա՞ր :

Սակայն Բորթոս՝ կանխաւ խորհորդ մը զսննելով՝ անոր վըրայ անդուլ որոճալուն՝ ամենէն առաջ դործի սկսողն եղաւ : Իրաւի այս արժանի Բորթոսը դործի մարդ է : Տ'Արդանեան հետևեալ օրը զանի տեսաւ որ դէպ ՚ի Սէն-Լէօ եկեղեցին կ'դիմէր, և ինքն ալ անոր ետևէն զնաց բնագլուսով մը . սուրբ վայրը մտաւ իր սիւնը վերցնելէն և ~~արդեօք~~ երկնցնելէն ետև, և այս բանս իր յաղթական գիտաւորութիւնները կ'յայտնէր միշտ : Որովհետև տ'Արդանեան ինքզինքը պահելու համար կ'զգուշանար, Բորթոս կարծեց թէ ոչ ոք տեսաւ զինքը : Տ'Արդանեան անոր ետևէն զնաց . Բորթոս զնաց սիւնի մը մէկ կողմը կռթնեցաւ . իսկ տ'Արդանեան՝ միշտ անտես մնալով՝ միւս կողմը կրթնեցաւ :

Ճիշտ նոյն պահուն քարոզ կար և այս պատճառաւ եկեղեցին բազմութիւնը շատ էր : Բորթոս՝ այս սթարազան ստիթ բռնելով սկսաւ կիներն ակնոցով դիտել . Մուսքոնի հոգատարութեան շնորհիւ՝ իր տիրոջ արտաքին տեսքը բնաւ ներքինին չքառորութիւնն երևան չէր հասներ . իր թաղեայ գլխարկը թէև փոքր ինչ մաշեր էր, թէև իր փետուրը փոքր ինչ թուլցեր էր, իր բանուածները փոքր ինչ թարշամեր էին, հլուակնները (dentelle) ցաւատեր էին, սակայն կէս մթութեան մէջ բոլոր այս պակաս

ստ թիւնները կ'անհետէին, և Բորթոս միշտ գեղանի Բորթոսն էր :

Տ'Արզանեան գիտեց որ Բորթոսի և իր յե՛նած սիւնակին խիստ մօտ բազմարանի մը վրայ տեսակ մը գեղանի, այլ հասուն, փոքր ինչ գեղնագոյն, փոքր ինչ վախտ կին մը, բայց գէգ և վէս կ'երևէր իր սև գտակովը : Բորթոսի աչերը գազան ու գողն այս կընկան վրայ կ'զառնային, յետոյ խորանին վրայ կ'ընթացային :

Իր կողմէ՛ տիկինը՝ որ ատեն ատեն կ'կարմրէր՝ փայլակի արաղու թեամբ Բորթոսի վրայ ակնարկ մը կ'նետէր, և իսկոյն Բորթոսի աչերը կատղու թեամբ կ'ընթացային : Յայտնի է որ այս հընարքը սևագտակ կինը սաստիկ կ'վիրաւորէր, վասն զի արխնտտեղու չափ շրթերը կ'սածնէր, քթին ծայրը կ'քերէր, և իր աթոռին վրայ յուսահատօրէն կ'տարուրերէր :

Այս տեսնելով Բորթոս՝ իր պէտքը նորէն ուրեց, իր արքայիկը նորէն երկնցոց, և սկսաւ դասին մօտ գտնուող գեղանի կնկան մը նշմայրներ ընել. և այս կինն ոչ միայն գեղանի էր, այլ անշուշտ մեծ տիկին մը, վասն զի իր ետին կեցքեր էին սևուկ մ'որ բարձ մը բերեր էր, որուն վրայ տիկինը ծունր կրկներ էր, և նաժիշտ մ'որ զինանշան պտրկ մը բռներ էր որուն մէջ կնոջ կարգացած աղօթագիրքը կ'դնէր :

Սևագտակ տիկինն իր քօղին ծալքերուն մէջէն Բորթոսին նայուածքը կ'զիտէր, և տեսաւ որ թառչէ բարձ, սևուկ սպասաւոր և նաժիշտ ունեցող կնկան կ'նայէր :

Նոյն պահուն Բորթոս վարպետ խաղ մը կ'խաղար. ակնթարթներ կ'ընէր, մատերը շրթերուն վրայ կ'դնէր, սմտեղուկ ժպիտներ կ'ընէր որ արգարև գեղանի արհամարհեալ կինը կ'սպաննէին :

Աստի՛ իբր Տեղոյ՝ հառաչ մ'արձակեց կուրծքը զարնելով այնքան ուժգին, որ ամէն մարդ նոյն իսկ կարմիր բարձով տիկինը անոր կողմը դարձաւ, Բորթոս անվրդով մնաց, որչափ որ ամէն բան քաջ ըմբռներ էր, բայց չհասկնալու կ'զարնէր :

Արմիր բարձով տիկինը մեծ տպաւորութիւն ըրաւ սևագտակ

տիկնոջ վրայ, վասն զի շատ գեղանի էր, և զանի իբրև ահարկու սոսիս մը նկատեց. նոյնպէս մեծ տպաւորութիւն ըրաւ Բորթոսին վրայ, որ սեւադտակ կնոջմէ աւելի սիրուն դատա զանի, մեծ տպաւորութիւն ըրաւ նաև տ'Արդանեանի վրայ, որ Մէօնի, Քալէի, Տաւրի տիկիներ ճանչեց, և որուն Միլէտի անուն տալով իր հալածիչ, սպիաւոր մարդը բարևեր էր:

Տ'Արդանեան՝ առանց կարմիր բարձով տիկինն աչքէ հեռացնելու, Բորթոսին հնարագէտ ընթացքը դիտելու շարունակեց, որով սաստիկ կ'զրօնուր. կարծեց զուշակել որ սեւադտակ տիկինն Ուրս փողոցին գործակալուհին էր, նա մանաւանդ անոր համար որ Սէն-Լէօի եկեղեցին յիշեալ փողոցին մօտ էր:

Այն ատեն մակաբերեց որ Բորթոս Շանդլիյի մէջ կրած պարտութեան փոխարէնը կ'աշխատի հանել, քանի որ գործակալուհին խիստ ըմբոստ երևցեր էր իր քսակին նկատմամբ:

Բայց այս ամէն իրողութեանց մէջ՝ տ'Արդանեան դիտեց նաև որ և ոչ դէմք մը Բորթոսի քծնի ձևերուն կ'պատասխանէր: Լոկ անուրջ և պատրանք էին անոնք, բայց իրական՝ սիրոյ համար, կայ ուրիշ իրականութիւն մը քան անուրջներն ու պատրանքը:

Քարոզը լմնցաւ. գործակալուհին դէպ 'ի օրհնած ջուրը դիմեց, Բորթոս անորմէ առաջ անցաւ, և փոխանակ մէկ մատը՝ բոլոր ձեռքը թաթխեց: Գործակալուհին ժպտեցաւ, կարծելով որ Բորթոս իրեն համար սյսպէս կ'շտապի, սակայն շուտով և անդթօրէն զգաց որ սխալեր է. վասն զի՝ իբր երեք քայլի շափ անորմէ հեռու կ'գտնուէր, Բորթոս՝ զլուխը դարձուց, կարմիր բարձով կնկան վրայ անկելով իր անթարթ աչքը, մինչդեռ այն բարձրադիր տիկինն ոտք ելեր կ'մօտենար իր ետեւէ ձեռքով սևուկն ու նաժիշար:

Երբ կարմիր բարձով կինը Բորթոսին մօտեցաւ, Բորթոս ջրաթաթախ ձեռքն օրհնած տաշտէն հանեց. գեղանի բարեպաշտուհին իր նուրբ ձեռնով Բորթոսի կոշտ ձեռքին դպաւ, ժպտելով խաչ հանեց և եկեղեցիէն դուրս ելաւ:

Այս բան շատ ծանր եկաւ գործակալուհին. աներկմիտ ե-

դաւ որ այն կնկան և Բորթոսին մէջ սիրային յարաբերութիւն մը կայ : Եթէ մեծատուն կին մը լինէր, անշուշտ պիտի մարէր, բայց որովհետեւ գործակալուհի մ'էր, բաւական համարեց բուն զայրացմամբ հրացանակրին ըսել :

— Ի՛հ, Պ : Բորթոս, ի՞նչպէս ինձի օրհնեալ ջուր չես ընծայեր :

Բորթոս՝ այս ձայնը լսելուն՝ ուստում մ'ըրաւ այնպիսի մարդու մը պէս որ հարիւր տարուան քունէ մը կ'արթննայ :

— Տի . . . տիկին — գոչեց նա — միթէ դո՛ւ ես : Ի՞նչպէս է էրիկդ, այն իմ սիրական Գօքնարս : Միթէ առաջուան պէս ժըլան է : Ո՛ւր էին իմ աչերս որ չկրցայ քեզ տեսնել այս երկժամեայ քարոզին ատեն :

— Քեզնէ քանի մը քայլ հեռի էի, սրբոն — սառտասխանեց գործակալուհին — բայց զիս չտեսար, վասն զի մինակ աչք ունիս այն զեղանի կնկան համար որուն քիչ մ'առաջ օրհնած ջուր տուիր :

Բորթոս այնպէս կեղծեց թէ շփոթած է :

— Ա՛հ — ըսաւ նա — ուրեմն զիտեցիր . . . :

— Այր լինիլ պէտք է մարդ չգիտելու համար :

— Այո՛ — ըսաւ անհողութեամբ Բորթոս — իմ մէկ դքսուհի բարեկամուհիս է որուն հետ տեսնուելու դժուարութիւն կ'ընդունէր էրիկը նախանձոտ լինելուն, ուստի ինձի իմաց տուեր էր որ այսօր պիտի գայ զիս տեսնելու այս անշուք եկեղեցւոյն մէջ՝ այս անձանօթ թաղին մէկ անկիւնէ :

— Պ, Բորթոս — ըսաւ գործակալուհին — արդեօք կ'հաճին թեզ ինձի տալու հինգ վայրկեանի համար, քեզի հետ խօսելու կ'փափաքիմ :

— Ի՞նչպէս չէ, տիկին — ըսաւ Բորթոս՝ աչքը քթթելով ինքն իրեն խաղամուտի մը պէս որ լարած որոգայթին վրայ կ'ժպտի :

Նոյն պահուն՝ ա՛ւրդանեան Միլէտիի ետեւէն կ'երթար, Բորթոսին կողմն, ակնարկ մը նետեց և անոր յաղթական քթիթը զիտեց :

— Հէ, Հէ — ըսաւ իւրովի խորհելով նոյն իզամուլ ժամանակի տարօրինակ հեշտ բարոյականի տեսութեամբ — ահաւասիկ մեր պարօնը պիտի կարենայ թերեւս մինչև որոշեալ ատեն իր ղէնն ու զարդը պատրաստել :

Բորթոս՝ իր գործակալուհիին թեկին ճնշման հպատակելով, ինչպէս կ'հպատակի նաակ մը ղէկին, Սէն-Մակլուար վանատունը հասաւ, որ բանուկ անցք մը չէր և երկու ծայրէն շրջանակով մը փակուած էր : Յորեկը՝ մինակ մուրացկաններ կը տեսնուէին անդ որ կերակուր կ'ուտէին, կամ տղեկներ՝ որ կը խաղային :

— Ա՛հ, Պ. Բորթոս — գոչեց գործակալուհին, երբ ստուգեց որ նոյն տեղւոյն բնիկներէն զատ՝ օտար անձ մը չկար զիրենք դիտող և մտիկ ընող — ա՛հ, Պ. Բորթոս, դու քաջարի յաղմուղ մ'ես, ինչպէս որ կ'երևի :

— Ե՛ս, աիկին — ըսաւ Բորթոս կոկոզակով — և ինչո՞ համար այդպէս կ'ըսես :

— Հապա ի՞նչ կ'նշանակէին ըրած նշմայրներդ և օրհնեալ ջուրը : Բայց այն աիկինն իշխանուհի մը պիտի լինի անշուշտ իր սեռուկ սպասուորով և նաժիշտովը :

— Ա՛սխալիս, է՛հ, Տէր Աստուած, ո՛չ — պատասխանեց Բորթոս — պարզապէս գքսուհի մ'է :

— Հապա ի՞նչ է այն սուրհանդակն որ գուռը կ'սպասէր, և այն կառքը սիճնազգեստ կառասպանով որ իր աթոռին վրայ կ'ըսպասէր :

Բորթոս ո՛չ սուրհանդակ տեսեր էր և ոչ կառքի, սակայն տիկին Գօբնար՝ նախանձոտ կնկան մ'աչքով ամէն բան տեսեր էր :

Բորթոս ցաւեցաւ՝ առաջին անգամուն իսկ կարմիր բարձով տիկինն իշխանուհի մ'է չըսելուն :

— Ա՛հ, ղեղանի կանանց սիրական զառակն ես, Պ. Բորթոս — վրայ բերաւ գործակալուհին հառաչելով :

— Բայց — պատասխանեց Բորթոս — բնութեան օժտած այս մարմնական ոյժով՝ շատ բազաւոր անձ մ'եմ :

— Աստուած իմ, ինչպէս մարդիկ ամէն բան շուտ մը կ'մոռանան — գոչեց գործակալուհին աչերը դէպ յերկին վերցնելով :

— Կանանց չափ շուտ մոռցող չեն, կարծեմ — պատասխանեց Բորթոս — վասն զի կրնամ ըսել, տիկին, որ ես քու զոհ եղայ, երբ վերադարեալ, կիսամեռ՝ վերաբոյժներու կողմէ երեսի վրայ մնայի. ես՝ որ անուանի գերդաստանի մը շառաւիղն եմ, ես որ քու բարեկամութեանդ վստահեցր էի, մազ մնաց նախ վէրքերէս պիտի մեռնէի, և ասպա անօթութենէ՝ Շանդիյի մէկ անշահ պանդոկի մը մէջ, և նոյն միջոցին իմ հրավառ գիրբուս պատասխան մ'անգամ գրելու չհաճեցար :

— Բայց, Պ. Բորթոս — մրմնաց գործակալուհին, որ կարծէր թէ՛ նոյն ժամանակի ամենէ երևելի կանանց ընթացքը նայելով ինքն անիրաւ էր :

— Ես որ քեզի համար զոհեցի, պարտուհի . . . :

— Քաջ դիտեմ :

— Կամուհի . . . :

— Պ. Բորթոս, մի ձգձեր զիս :

— Կամուհի . . . :

— Պ. Բորթոս, զիս դեռնէ դեռին կ'ըլարնես :

— Գրտուհի . . . :

— Պ. Բորթոս, վեհանձն եղիր :

— Իրաւունք ունիս, տիկին, և խօսքս պիտի կտրեմ :

— Բայց էրիկս միայն չուզեր փոխ տալու խօսքն անգամ ըսել :

— Տիկին Գօքնար — ըստ Բորթոս — յիշէ անգամ մ'ինձ գրած առաջին գիրդ զոր յիշողութեանս մէջ անջինջ կ'պահեմ : Գործակալուհին հեծեծեց :

— Բայց պէտք է ըսել նաև — յարեց նա — որ խնդրած գումարդ փոքր ինչ մեծ էր :

— Տիկին Գօքնար, ես քեզ նախադաս կ'համարէի : Եթէ միանգամ . . . գրտուհիին զրէի . . . անունը չեմ ուզեր ըսել, վասն զի սովորութիւն չունիմ կին մը բերան տալ, բայց սա պիտեմ որ ուղած գումարս ինձ պիտի զրկէր՝ բաւական էր որ անգամ մը զրէի անոր :

Գործակալուհին տրտօւր մը լծափեց :

— Պ. Բորթոս — ըսաւ նա — կ'հաւատտեմ քեզ որ զիս մեծապէս սպառնցիր, և եթէ ապագային մէջ այնպիսի նեղութեան մէջ ընկնիս, ազատօրէն ինձի կարող ես դիմել :

— Է՛հ, տիկին — ըսաւ Բորթոս իբր դժարը զալով — ստակի վրայ մի խօսիր, կ'աղաչեմ, շատ նուատ բան է :

— Այսպէս ուրեմն ալ չես սիրեր զիս — ըսաւ ծանր և տրտում կերպով գործակալուհին :

Բորթոս վեհապանծ լուռ թիւն մը պահեց :

— Միթէ այդպէս կ'պատասխանես ինձ. ախոս, հիմա խելքօ հասաւ :

— Մտածէ անգամ մ'ինձ ըրած նախատինքդ, տիկին. այն նախատինքդ այս տեղ կ'եցած է — ըսաւ Բորթոս ձեռքը սրտին վրայ դնելով և ուժով պնդելով :

— Պիտի զարմանեմ զայն. աղէ, իմ սիրելի Բորթոս :

— Այլ սակայն ես քեզնէ ինչ կ'պահանջէի — վրայ բերաւ Բորթոս՝ միամտութեամբ ուսերը շարժելով — մի միայն փոխ ստակ և ոչ այլ ինչ : Արդարև, ես անխոհեմ մարդ չեմ : Գիտեմ որ հարուստ չես, տիկին Գօքնար, և թէ ամուսինդ ստիպուած է խեղճ դատասխազներու արիւնը ծծել քանի մը սկուտ շահելու համար : Ո՛հ, թէ որ կոմսուհի, մարքիզուհի կամ դքսուհի լիւնէիր, այն ատեն խնդիրը կ'փոխուէր և աններելի յանցանք մը գործած կ'լինէիր :

Գործակալուհին վերադարձեցաւ :

— Քաջ գիտցիր, Պ, Բորթոս — ըսաւ — որ իմ արկղս, որչափ որ գործակալուհիի մ'արկղ է, թերևս աւելի լեցուն է քան քու բոլոր կործանեալ սչրող կիներդ :

— Ուրեմն կրկնակի նախատած ես ինձ — ըսաւ Բորթոս՝ գործակալուհին լնն իր թևէն քաշելով — վստան զի թէ որ հարուստ ես, տիկին Գօքնար, քու մերժումդ չկրնար արդարանալ :

— Երբ հարուստ եմ կ'ըսեմ — պատասխանեց գործակալուհին, որ զգաց թէ պէտք եղածէն աւելի խօսեցաւ — պէտք չէ

ընածն բառ առ բառ առնուլ : Իրօք շատ հարուստ չեմ, սակայն ունեւոր եմ :

— Ճշմարիտը կ'ուզես — ըսաւ Բորթոս — այս խօսքը դոցենք, կ'աղաչեմ, դու իմ արժէքս չճանչցար. համակրութեան նշոյլը չմնաց ալ մեր մէջ :

— Քանի՛ ասերախտ ես :

— Ա՛հ, կ'յորդորեմ քեզ որ զանդատիս — ըսաւ Բորթոս :

— Աւրեմն քու գեղանի դքսուհիդ գնա՛. չեմ արդիւնք ալ քեզի :

— Ի՛հ, անի կարծածիս չափ երես առած չէ :

— Արկին կ'ըսեմ, Պ. Բորթոս, վերջին անգամ կ'հարցնեմ քեզի. արգեօք դեռ զիս կ'սիրես :

— Աւաղ, աիկին — ըսաւ Բորթոս կարելի եղածին չափ մեւ լամաղձոտ ձայն մը հանելով — երբ նոր պատերազմի մ'երթալու կ'պատրաստուիմ, այնպիսի պատերազմի մ'ուր կարծեմ պիտի սպաննուիմ, ինչպէս որ իմ նախազգացումս ինձի կ'ըսէ . . . :

— Ա՛հ, այդպիսի խօսքեր մի ըներ — դոչեց դորձակալուհին յանկարծ հեծկլտալով :

— Չայն մ'ինձի այդպէս կ'ըսէ — յարեց Բորթոս հետզհետէ մեւամաղձոտ կերպարան մ'առնելով :

— Աս կ'ընես եթէ ըսես որ նոր սէր մ'ունիս :

— Բնա՛ւ, ես քեզի բացէ՛ի բաց կ'ըսեմ : Ամենեին նոր բան մը սիրտս չշարժեր, նա մանաւանդ, սա տեղ, սրտիս խորը բան մը կ'զղամ որ քեզի համար կ'զարնէ : Բայց, տասն հինգ օրէն, ինչպէս որ զիտես կամ չես զիտեր, այն աղետարեր պատերազմը պիտի բացուի. մեծ հոգ պիտի տանիմ իմ զէն ու զարդիս համար : Ասկից զատ՝ ընտանիքս տեսնելու համար ուղևորութիւն մը պիտի ընեմ դէս՝ ի Պրըզանյի ներսերը, որպէս զի իմ չուխ ժամանակ՝ պէտք եղած գումարը ձարեմ :

Բորթոս վերջին կուռ մը տեսաւ սիրոյ և ազահու թեան մէջ :

— Եւ որովհետեւ — յարեց նա — եկեղեցին տեսած դքսուհիդ հողերն իմ կալուածիս մօտ են, ուղևորութիւնը միասին պի-

տի ընենք : Ինչպէս որ գիտես , ճամբորդութիւն մ'այնքան երթար չերեկիր երբ երկու հոգի մէկ տեղ ընկն :

— Աւրեմն Բարիզի մէջ բնառ բարեկամ չունիս , Պ . Բորթոս — ըսաւ գործակալուհին :

— Կարծէի թէ ունիմ — ըսաւ Բորթոս իր մեղամաղձոտ կերպարանն առնելով — բայց դիտեցի որ սխալեր եմ :

— Անիս , բարեկամ ունիս , Պ . Բորթոս — վրայ բերաւ գործակալուհին այնպիսի եռանդով մ'որմէ ինքն իսկ զարմացաւ — վաղը մեր տունն եկուր : Գու իմ մօրաքեռս որդին ես , հետեապէս իմ մօրաքեռորդիս . Բիզարտիայի Նուայօն քաղքէն կ'գաս , շատ մը դատեր ունիս Բարիզի մէջ , իսկ գործակալ չունիս : Մի թէ այս ըսածներս լաւ ըմբռնեցիր :

— Խիստ քաջ կերպով , տիկին :

— Աւրեմն ճաշի ատեն եկուր :

— Շատ լաւ :

— Իսկ էրկանս առջև անվեհեր երեցիւր , որ շատ խորամանկ է , թէև եօթսունն երեք տարու է :

— Եօթսունն երեք տարու , կրո՞ղ , ինչ աղւոր տարիք — վրայ բերաւ Բորթոս :

— Մեծ տարիք , ըսել կ'ուզես , Պ . Բորթոս : Աւստի իմ սիրելի մարդս կարելի է այսօր վաղը զիս որբեարի թողու — շարունակեց գործակալուհին Բորթոսին նշանական ակնարկ մը նետելով : — Աղէկն այն է որ ամուսնութեան պայմանագրով ամէն ստացուած ամենէն վերջը կենդանի մնացող պիտի ժառանգէ :

— Ամենն ալ — ըսաւ Բորթոս :

— Ամենն ալ :

— Ինչպէս որ կ'տեսնեմ , շատ զգուշաւոր կին մ'ես եղեր , սիրելի տիկին Գօքնարս — ըսաւ Բորթոս գործակալուհւոյն ձեռքը գորովազին սեղմելով :

— Աւրեմն հիմակ ալ հաշտուեցանք , սիրելի Պ . Բորթոս — ըսաւ կինը նազելով :

— Յմահ հաշտ պիտի մնանք — պատասխանեց Բորթոս նոյն կերպով :

- Արեմն կրկին տեսնուինք , դաւաճանս :
- Տեսնուինք , միտայկոտս :
- Վաղը , իմ հրեշտակս :
- Վաղը , կենացս լոյսը :

Ժ

ՄԻԼԷՏԻ

Տ'Արդանեան Միլէտիին ետեւէն դացեր էր անորմէ անտես մնալով . դիտեց որ կառք մը կ'հեծնէ , և կառապանին տուած հրամանը լսեց որով կ'ապսպրէր անոր Սէն-Թէրմէն գնալու :

Անօգուտ էր հետի հետեւիլ կառքի մ'որ սրբն[մաց կ'երթար երկու ուժեղ ձիերու շնորհիւ : Աստի տ'Արդանեան Փէրու փողոցը դարձաւ :

Սէնի փողոցին մէջ Բլանշէի հանդիպեցաւ , որ ծաղարարի մը կրտսակին առջև կանկ առեր , հիացմամբ կ'դիտէր ախորժեւի ձեռով բլիթ մը :

Տ'Արդանեան հրամայեց սպասաւորին որ երթայ Պ . տը Գրէվիլի ախոռէն երկու ձի քաշէ պատրաստէ , մին իրեն և միւսը Բլանշէի համար , և զայ իսկոյն զինքն Աթոսին տունը գտնէ , վասն զի Պ . տը Գրէվիլ միանգամ ընդ միշտ յայտներ էր տ'Արդանեանի որ իր ձիերն ուղածին պէս գործածէ :

Բլանշէ Գօլօմպիլէի փողոցին կողմը զարկաւ և տ'Արդանեան Փէրու փողոցին կողմը : Աթոս իր տունն էր , տխրազին պարպելով Յպանիոյ այն նշանաւոր շէշ մը զինիէն զոր Բիզարտիա ըրած ուղևորութենէն բերեր էր : Արիմօն նշան ըրաւ որ տ'Արդանեանի բաժակ մը բերէ , և Արիմօ՝ ըստ սովորութեան , հրամանը կատարեց :

Այն ատեն տ'Արղանեան պատմեց Աթոսին թէ ինչեր անցան եկեղեցին Բորթոսի և զործակալուհիին մէջ, և թէ ինչպէս իրենց ընկերը թերևս իր զէնն ու զարդը ճարելու ատիկած է :

— Իսկ ես — պատասխանեց Աթոս այս պատմութեան — ես շատ հանդարտ եմ, իմ թամբիս ծախօր բնաւ կ'իներէն չպիտի առնում :

— Եւ սակայն զեղանի, քաղաքավար, աղնուական լինելովդ, սիրելիդ իմ Աթոս, այդ քու սիրաւէտ կերպարանիդ ո՛չ իշխանուհի և ոչ թագուհի կարող է դիմանալ :

— Ա՛րջափ նորատի է այս տ'Արղանեանը — ըսաւ Աթոս՝ իր ուսերը վեր ածելով : Եւ Արիմօին նշան ըրաւ որ երկրորդ շիշ մ'ալ բերէ :

Նոյն պահուն՝ Բլանշէ իր գլուխը կ'իսբաց դռնէն համեստութեամբ մտցուց, և իր տիրոջ իմաց տուաւ որ երկու ձիերը պատրաստ են :

— Ի՞նչ ձիեր — հարցուց Աթոս :

— Երկու հաս ձի, զոր Պ. տը Գրէվիլ փոխ տուաւ ինձ պըտոյտի համար, և որոց վրայ շրջան մը պիտի երթամ ընեմ ՚ի Սէն-ժէրմէն :

— Եւ ի՞նչ երթամ պիտի ընելու ՚ի Սէն-ժէրմէն — հարցուց վերստին Աթոս :

Այն ատեն տ'Արղանեան պատմեց թէ եկեղեցին որո՞ւ հանդիպեր էր, և ինչպէս գտեր էր այն կիներ՝ սև վերարկու հագնող և քունքին վրայ սպի մ'ունեցող ազնուականին հետ՝ որ իր ամենօրեայ մամուռն էր :

— Արեմն անոր սէր ունիս, ինչպէս ատեն մը տիկին Պօնասիէօն կ'սիրէ իր — ըսաւ Աթոս՝ իր ուսերն արհամարհանօք բարձրացնելով, որպէս թէ մարդկային տկարութեան վրայ կ'գլխարէ :

— Ե՛ս, ամենևին — գոչեց տ'Արղանեան : — Միշակ հետաքրքիր եմ պարզելու այն զաղտնիքն որուն հետ յարաբերութիւն ունի այս կիներ : Չգիտեմ ինչ պատճառաւ կ'երևակայեմ թէ այս կիներ, որչափ ինձ անծանօթ է և ես ալ իրեն անծանօթ, իմ կենացս վրայ ներգործութիւն մ'ունի :

— Ճշմարիտը, իրաւունք ունիօ — ըստ Աթոս — չեմ ճանաչեր կին մ'որ երբ կորսուի, արժէ որ մարդս զանի փնտռելու ծանրութիւնն աւնու: Տիկին Պօնասիէօ կորեր է, վայ իր զլխին, թող ինքդինքն երևան հանէ:

— Ա՛չ, Աթոս, ո՛չ, կ'սխալիս — ըստ տ'Արդանեան — ես իմ հէք Գօնաստանս քան զառաջինն աւելի կ'սիրեմ, և եթէ անոր գտնուած տեղը զիտնայի, աշխարհիս ծայրն անգամ լինէր, իսկոյն ճամբայ պիտի ելնէի զանի իր թշնամեաց ձեռքէն ազատելու համար. բայց չյիտեմ ո՛ւր է, բոլոր իմ հետազօտութիւններս անարդիւն ելան: Ի՛նչ օղուտ, պէտք է քիչ մը ըսփփիլ:

— Աւրեմն Միլէտիկն հետ սփփիր, սիրելիդ իմ տ'Արդանեան, բոլոր սրտովս կ'մաղթեմ քեզ այս բանս, եթէ կրնայ քեզ բերկրութիւն պատճառել:

— Մտիկ ըրէ, Աթոս — ըստ տ'Արդանեան — փոխանակ այս տեղ փակուած նստելու, ինչպէս որ էիր երբեմն բանտը, ձի հեծիր և եկուր ինձի հետ Սէն-Ժէրմէն պտըտէ:

— Սիրելիդ իմ — պատասխանեց Աթոս — երբ ձի ունե՛ծամ կ'հեծնեմ, թէ ոչ հետիտան կ'երթամ:

— Լա՛ն, ես — պատասխանեց տ'Արդանեան ժպտելով Աթոսի մարդատեցութեան վրայ, որ եթէ ուրիշ մ'ունենար՝ անտարակոյս պիտի վիրաւորուէր — ես քեզի չափ հպարտ չեմ. գտած ձիուս վրայ կ'հեծնեմ: Աւտի, մնաս բարև, սիրելիդ իմ Աթոս:

— Երթաս բարև — ըստ հրացանակիրը՝ նշան ընելով Արե՛մօի որ նոր բերած շիշին խիցը բանայ:

Տ'Արդանեան և Բլանշէ ձիերը հեծան և Սէն-Ժէրմէնի ճամբան բռնեցին:

Ճամբուն վրայ՝ տ'Արդանեան շարունակ կ'մտածէր Աթոսի՝ փիկին Պօնասիէօի նկատմամբ ըսածին վրայ: Թէ և տ'Արդանեան խիտ զզայուս բնաորութիւն չունէր, սիրուն փերեզակուհին իր բական տպաւորութիւն մ'ըրեր էր իր սրտին վրայ. ինչպէս որ կ'ըսէր՝ պատրաստ էր զանի փնտռելու համար աշխարհիս ծայրն

երթալ : Բայց աշխարհ շատ ծայրեր ունի , մի միայն սա պատճառաւ որ կ'ըր է , այնպէս որ ո՛ր կողմը դառնալ չըիտէր :

Սակայն առ այժմ պիտի ջանար հասկնալու թէ ո՞վ էր Միլէտին : Միլէտին սե վերաբերուով մարդուն խօսեր էր , ուրեմն զանի կ'ճանչէր : Արդ՝ տ'Արդանեանի մտքին մէջ՝ սե վերաբերուով մարդն էր որ երկրորդ անգամ տիկին Պոնասիէօն առեանգեր էր : Ուրեմն տ'Արդանեան կէս մը սուտ կ'ըսէր , և այս ալ շատ քիչ ստեղ էր , երբ կ'ըսէր թէ Միլէտին որոնելու ելնելով նոյն միջոցին Գօնստանսն ալ փնտռելու ելած կ'լինէր :

Այսպէս մտածելով և ատեն ատեն իր ձիուն խթան տալով՝ տ'Արդանեան ճամբայ ըրեր և Սէն-Ժէրմէն հասեր էր : Արդէն այն տաղաւարը՝ ուր տաս տարի ետքը Լուի ԺԳ. պիտի ծնէր , քերելով անցեր , և նոյն պահուն ամայի փողոց մը մտեր էր , աջ ու ահեակ դիտելով՝ իր զեղանի անկուհիին հետքը նշմարելու յուսով , երբ աղոր տան մը գետնայարկին վրայ , որ՝ ժամանակին սովորութեան համեմատ՝ փողոցին վրայ պատուհան մը չունէր , իրեն ծանօթ դէմք մը տեսաւ : Նոյն դէմքը ծաղկազարդ դարատափի մը վրայ կ'ըջէր . Բլանշէ ամենէն առաջ զայն ճանչեց :

— Է՛հ , պարոն — ըսաւ տ'Արդանեանի դառնալով — միթէ չէք ճանչեր սա դէմքն որ կ'յօրանջէ որիներուն նայելով :

— Ո՛չ — ըսաւ տ'Արդանեան — և սակայն հաւաստի եմ որ այս դէմքն առաջին անգամ չէ որ կ'տեսնեմ :

— Այդ բանին տարակոյս չկայ — ըսաւ Բլանշէ — այն խեղճ Լիւպէն՝ Վարդ կոմսին սպասաւորն է , այն՝ որուն չափը սուիք ասկէ ամիս մ'առաջ Քալէի մէջ , կառավարչին զեղատան ճամբուն վրայ :

— Ա՛հ , քաջ կ'յիշեմ — ըսաւ տ'Արդանեան — և այս ժամուս զանի կ'ճանչեմ : Միթէ կարծեն թէ քեզ ճանչէ ինքը :

— Իբաւ որ , պարոն , այնքան սաստիկ վրդոված էր որ չեմ կարծեր թէ իմ յիշատակս որոշակի պահած լինի մտքին մէջ :

— Լաւ ուրեմն , դնա՛ ան սպասաւորին հետ խօսէ — ըսաւ

տ՝Արղանեան — և տեղեկացիր խօսակցելով եթէ իր տէրը մեռած է :

Բլանշէ ձիէն վար իջաւ , շիտակ Ախպէնին կողմը գնաց որ իրօք զանի չճանչեց , և երկու սարսաւորները մտերմօրէն սկսան խօսակցիլ , մինչդեռ տ՝Արղանեան երկու ձիերը գոեհի մը մէջ կ'ըջէր , և տան մը շրջանն ընելով կաղնիէ ցանկապատի մ'ետեւն անոնց խօսակցութիւնը մտիկ կ'ընէր :

Ցանկապատին ետին պահ մը դիտելէն ետեւ կառքի մը ձայնը լսեց , և տեսաւ Միլէտիին կառքն որ իր դիմացի կողմն եկաւ կեցաւ : Տարակոյտ չկար որ Միլէտին մէջն էր : Տ՝Արղանեան իր ձիուն վզին վրայ երկնցաւ որպէս զի անտես մնալով ամէն բան տեսնէ :

Միլէտի իր դեղձան մտղերով չքնաղ գլուխը դռնակէն հանեց , և իր սենեկապանուհոյն հրամաններ տուաւ :

Այս վերջինը՝ որ քան երկու տարու սիրուն , թեթեւաշարժ , վառվառն օրիորդ մ'էր , մեծատուն կնկան մը ճշմարիտ նաժիշտ մը , քայլատնէն վար իջաւ , որուն վրայ՝ ժամանակին սովորութեան համաձայն՝ նստեր էր , և դէպ 'ի գարատափը դիմեց՝ ուր տ՝Արղանեան Ախպէնը տեսեր էր :

Տ՝Արղանեան նաժիշտին ետեւն նայեցաւ , և անոր դէպ 'ի գարատափը դիմելը տեսաւ : Բայց դիպուածով՝ ներսէն եկած հրամանի մը հնազանդելու համար՝ Ախպէն ներս մտեր էր , այնպէս որ Բլանշէ մինակ մնացեր էր , և չորս կողմը կ'դիտեր տեսնելու համար թէ տ՝Արղանեան ո՞ր կողմէն դացեր էր :

Նաժիշտը Բլանշէի մօտեցաւ , և կարծելով թէ Ախպէնն է , անոր փոքրիկ տոմսակ մ'երկնցուց ու ըսաւ .

— Տիրոջ համար է :

— Ի՞մ տիրոջ համար — վրայ բերաւ Բլանշէ զարմանալով :

— Այո՛ , և շատ ստիպողական է . ուստի շուտով առ :

Այնուհետեւ նաժիշտը դէպ 'ի կառքը վազեց , որ արդէն եկած կողմը դարձուցեր էր գլուխը՝ քայլատնին վրայ ելաւ նրստաւ և կառքը ճամբայ ելաւ :

Բլանշէ վեր վայր դարձուց տոմսակը , յետոյ կրական հնազանդութեան վարժ՝ դարաստափէն վար ցատկեց , գոհհէն անցաւ և քսան քայլ հեռու ա՛րքանեանի հանդիպեցաւ , որ ամէն ինչ տեսած լինելով , անոր առաջը կերթար :

— Ահա ձեզի թուղթ մը , պարոն — ըսաւ Բլանշէ պատանիին ներկայելով տոմսակը :

— Ինձի՞ համար — ըսաւ ա՛րքանեան — մի՞թէ ստոյգ ես :

— Զարմանք , ի՛նչպէս ստոյգ չեմ . նաժիշտն ըսաւ . « Այս թուղթը փրոջոց համար է » : Չեզնէ զատ տէր չունիմ , ուստի . . . : Սուրբ վկայ , փոքրիկ սիրուն ազջկուկ մ՛էր այն նաժիշտը : Տ՛արքանեան դիրք բացաւ և սա խօսքերը կարգաց .

« Անձ մ՛որ չկրնար ըսել թէ՛ որչափ քու հոգդ կ՛տանի , կը փտիաքի իմանալ թէ՛ ո՞ր օրը կարող ես անտառակը պտոյտ մը բնել : Վաղը Շան-ախ-Տրա-ա՛Օր պանդոկը գալով՝ սե ու կարմիր սպասաւոր մը պատասխանիք պիտի սպասէ » :

— Հօ , հօ — ըսաւ խրովի ա՛րքանեան — ահաասիկ տաքուկ գործ մը : Ա՛րեւի թէ Միլէտի և ես մի և նոյն անձին առողջութեան համար հոգ կ՛տանինք , լաւ ուրեմն , Բլանշէ , ի՛նչպէս է այն բարի Պ . Վարդը . մտած չէ ուրեմն :

— Ոչ , պարոն , լաւ է , որչափ կրնայ լինիլ մարդ մը չորս հարուած ընդունելէն ետեւ . վասն զի , առանց յանդիմանութեան , կ՛ըսեմ որ այն սիրելի ազատորդիին չորս հարուած տուիք , և տակաւին շատ տկար է , գրեթէ բոլոր արիւնը կորուսած լինելուն : Ինչպէս որ ձեզ ըսեր էի , Լիւպէն զիս չճանչեց , և ձեր արկածը մէկ ծայրէն միւս ծայրը պատմեց :

— Շատ լաւ , Բլանշէ , դու սպասաւորներուն թաղաւորն ես , հիմակ ձիդ հեծիր և շուտ կառքին հասնինք :

Երկար չըրին . հինգ վայրկեանէ՛ կառքը տեսան որ ճամբու մը ետեւի կողմը կեցեր էր , պերճօրէն հաղուած ձիաւոր մը գոնակին առջև կերեւէր :

Միլէտին և ձիաւորն այնքան տաք կ՛խօսէին , որ ա՛րքանեան կառքին միւս կողմը կանկ առաւ , և բաց ՚ի սիրուն նաժիշտէն , ոչ որ գիտեց անոր ներկայութիւնը :

Խօսակցութիւնն անկլիարէն կ'ընէին, լեզու մ'որ տ'Արդան-եանի անձանօթ էր, բայց՝ պատանին՝ Միլէտիին ձայնէն զուշակեց որ շատ բարկացած էր. տիկինը վերջին շարժում մ'ընելուն՝ պատանին լիովին ըմբռնեց խօսակցութեան նիւթը. հովա-հարով մ'այնպէս ուժգին հարուած մը տուաւ՝ որ փոքրիկ գործին փշոր փշոր եղաւ :

Չիտորը քրքիջ մ'արձակեց՝ որով կարծես թէ Միլէտիին զայրոյթ պատճառեց :

Տ'Արդանեան մտածեց որ միջամտելու ժամ մ'է, միւս գոնակին մօտեցաւ, և յարգանօք զլիարկն հանելով,

— Տիկին — ըսաւ — կ'ներէք արդեօք որ ձեզ ծառայեմ. կ'երևի ինձ որ այս ձիւտորը ձեզ բարկացուց : Էրաման մը տուէք, տիկին, և անոր անմարդավարութիւնն անմիջապէս պիտի պատժեմ :

Միլէտի՛ այն ինչ օտարին ձայնը լսելուն՝ գառնալով պատանին կ'նայէր զարմանօք, և երբ խօսքն աւարտեց,

— Պարոն — ըսաւ խիստ լաւ գաղղիարէն խօսելով — սրտովին քու պաշտպանութեանդ ներքև պիտի մտնէի՛ եթէ ինձի հետ վիճաբանող անձն եղբայրս չլինէր :

— Ա՛հ, ուրեմն ներողամիտ եղիք ինձ — ըսաւ տ'Արդանեան : — Տիկին, կրնաք հասկնալ որ այդ բանը չգիտէի :

— Ինչո՞ւ մեր խօսքին կ'խտնուի այս թեթևօտիկ մարդը — գոչեց մինչև գոնակին բարձրութիւնը ծռելով այն ձիւտորն՝ որուն համար Միլէտիին ըսեր էր թէ իր ազգականն է — և ինչո՞ւ համար իր ճամբան չշարունակեր :

— Գ՛նու ես թեթևօտիկ — ըսաւ տ'Արդանեան՝ ինքն ալ ձիուն վզին վրայ ծռելով և միւս գոնակին կողմէն պատասխանելով — ճամբաս չեմ շարունակեր, վասն զի այս տեղ կանկ առնուլ կ'ախորժիմ :

Չիտորն անկլիարէն քանի մը խօսք ուղղեց իր քրոջը :

— Ես քեզի գաղղիարէն կ'խօսիմ — ըսաւ տ'Արդանեան. — ուստի շնորհ ըրէ, խնդրեմ, նոյն լեզուով պատասխանելու : Գու

այս տիկնոջ եղբայրն էս եղեր, բայց բարեբաղդօրէն, իմ եղբայրս չես:

Ընթերցողը թերևս կարծէ որ Միլէտին՝ ինչպէս բնապէս ամէն կին՝ երկչոտ լինելով, այս կռուին սկիզբը պիտի միջամտէր, որպէս զի աւելի շտաքնայ. բայց, ընդ հակառակն, իր կառքին խորը մտաւ, և կառապանին պոռաց պաղու թեամբ մը.

— Պանդոկը դարձիր:

Միրուն նաժիշտը մտայոյզ ակնարկ մը նետեց տ'Արզանեանի, որուն լաւ կերպարանը կարծես թէ իր վրայ ազդեցութիւն ըրեր էր:

Կառքը ճամբայ ելաւ և երկու մարդիկն իրարու դէմ առ դէմ թողուց նիւթական արդելք մ'իրենց մէջ չմնալով:

Չիառորը շարժում մ'ըրաւ կառքին հետեւելու. բայց տ'Արզանեան, որուն բարկութիւնն արդէն կ'եռար, աւելի սաստկացեր էր ճանչելով այն անկլիացին որ, յԱմիէն, իր ձին վաստըկեր և քիչ մնաց Աթոսէն իր անդամանդն ալ պիտի շահէր, սանձը բռնեց և զանի կեցուց:

— Է՛հ, պարոն — ըսաւ — դու քան զիս թեթևօտիկ կ'երեւիս, վասն զի ինձ կ'թուի որ արդէն մոռցար մեր մէջ սկսած փոքրիկ վէճը:

— Հա՛, հա՛ — ըսաւ անկլիացին — դու ես դարձեալ, իմ վարպետս: Ուրեմն դու միշտ խաղ մը խաղալու սահմանուած ես:

— Այո՛, և ասով կ'ըլլի մ'որ փոխարէն առնուլ պէտք եմ: Պիտի նայինք, սիրելի պարոն, թէ ինչպէս շեփորիկը, նոյնպէս սուրը շարժելու ճարպիկ ես:

— Կ'նայիս որ սուր չունիմ՝ քովս — ըսաւ անկլիացին — մի թէ անդէն մարդու մը դէմ քաջութիւնն պիտի ծախես:

— Ես կարծեմ թէ առնդ սուր մ'ունիս — պատասխանեց տ'Արզանեան: — Սակայն դարձեալ, ես երկու հատ ունիմ, եթէ կ'հաճիս, մէկին համար քեզի հետ կ'խաղամ:

— Անօրուս է — ըսաւ անկլիացին — այդպիսի գործիներ բաւական ունիմ իմ քովս:

— Լաւ ուրեմն, իմ արժանի ազատորդիս — վրայ բերաւ տ'Արդանեան — երկայնազոյնն ընտրէ և եկուր զիս այս իրկուն գտիր:

— Ինչդեմ, ո՞ւր կ'ուզես դամ:

— Լուքսանպուրկի ետին, չքնաղ թաղ մ'է այս տեսակ իմ առաջարկած պտոյտներուս համար:

— Շատ լաւ, պիտի դամ:

— Ժամը քանիին:

— Վեցին:

— Չմոռնամ ըսելու որ մէկ երկու բարեկամ ունիս հաւանապէս:

— Բայց երեք հատ ունիմ որ իմ խաղացած դերս խաղալու պատիւ պիտի սեպեն:

— Երեք հատ, սքանչելի է. ինչպէս աղւոր կ'հանդիպի — ըսաւ տ'Արդանեան — ճիշտ իմ հաշուիս կ'դայ:

— Հիմակ ըսէ ինձ թէ դու ո՞վ ես — հարցուց անկլիացին:

— Ես Պ. տ'Արդանեանն եմ, կասքօն ազատորդի, պահակ զօրական՝ Տէղէսարի գնդին մէջ: Հապա դո՞ւ:

— Ես, լորս Վինդր եմ, Շէֆիլտի Պարոն:

— Լաւ, խոնարհ ծառայ եմ, պարոն — ըսաւ տ'Արդանեան — թէ և այնպիսի անուաներ ունիս զոր միտք պահել զժուարին է:

Եւ իր ձին մարակելով՝ վազ ընդ վազ մեկնեցաւ և Բարիզի ճամբան բռնեց:

Ինչպէս որ այսպիսի պարագաներու մէջ սովոր էր ընելու, տ'Արդանեան շիտակ Աթոսին տունը գնաց:

Աթոսը գտաւ, որ մեծ բազմոցի մը վրայ երկնցեր էր, և այն տեղ, ինչպէս որ ըսեր էր, կ'սպասէր որ զէնն ու զարդը զայ զինքը դանէ:

Տ'Արդանեան՝ Աթոսին պատմեց անցած դարձածը. սակայն Պ. Վարդի նամակը գաղտնի պահեց:

Աթոս զմայլեցաւ իմանալով որ անկլիացիի մը հետ պիտի կուտէր: Արդէն ըսինք որ այս էր իր երազը:

Անմիջապէս մտրդ զրկեցին Բորթոսն ու Արամիսը կանչելու: և անոնց խնդիրը յայտնեցին:

Բորթոս պատենէն սուրբ Հանեց և սկսաւ պատին դէմ վարել ատեն ատեն ընկրկելով և պարողի մը պէս ծումրիկելով : Արամիս՝ որ անդադար իր քերթուածին կ'աշխատէր , Աթոսին դահլճին մէջ փակուեցաւ և աղաչեց որ երբ սուրբ պատենէն Հանելու ժամը գայ , այն ատեն ձայն տան իրեն :

Աթոս նշմայրով շիշ մը գինի խնդրեց Արիմօէն :

Իսկ ա'Արգանեան՝ փոքրիկ յատակադիծ մը պատրաստեց ինքնին , որուն գործադրութիւնը վերջէն պիտի տեսնենք , և որմէ շնորհալի արկած մը կ'յուտար , ինչպէս որ մերթ ընդ մերթ իր դէմքին վրայ տեսնուած ժպիտներէն նշմարելի էր և իր մտախոհ կերպարանը կ'յայտնէր :

ԺԱ.

ԱՆԿԼԻԵՑԻՆԵՐ ԵՒ ԳԱՂՂԻՆՑ ԻՆԲ

Երբ որոշեալ ժամը Հասաւ՝ չորս հրացանակիրներն իրենց ըսպասաւորներուն հետ Առքսանպուրկի ետին գացին՝ այժերու ձրգուած շրջապատի մը մէջ : Աթոս այժեպանին ստակ տուաւ որ անկից հեռանայ : Սպասաւորներն ալ պահակութիւն ընելու սահմանուեցան :

Շատ չանցաւ լուակաց խումբ մը մօտեցաւ , նոյն շրջապատէն ներս մտաւ և հրացանակիրներուն միացաւ . ապա , անդրժովեան սովորութեան համեմատ՝ ամենքն իրարու ներկայացան :

Անկլիացիները խիստ բարձրադիր անձեր էին , իրենց հակառակորդներուն այլանդակ անուններն ոչ միայն զարմացման՝ այլ մտատանջութեան առիթ տուին իրենց :

— Բայց դարձեալ — ըսաւ լորտ Ալինգր , երբ երեք բարե-

կամներ իրենց անուններն ըսին — չդիտեսք թէ ո՞վ էք, և այդպիսի անուններ կրող մարդոց հետ չպիտի մենամարտինք, այդ անունները հովիւներու անուններ են :

— Արդարև, ինչպէս որ կ'ենթադրէք, միլորտ, սուտ անուններ են — ըսաւ Աթոս :

— Էւ այս պատճառաւ աւելի մեծ փափաք մ'ունինք ձեր ճշմարիտ անուններն իմանալու — պատասխանեց անկլիացին :

— Սակայն մեզի դէմ յանձն առիր խաղալու՝ առանց մեր անունը զիանալու — ըսաւ Աթոս — այնպէս որ մեր երկու ձիերը վաստկեցար :

— Իրաւ է, բայց այն ատեն մեր ստակը վտանգի մէջ կը դնէ ինք, այս անգամ մեր արիւնը վտանգի մէջ պիտի դնենք. մարդիկ ամենուն հետ կ'խաղան, բայց իրենց հաւասարին հետ կ'մենամարտին :

— Իրաւացի է ըսածդ — պատասխանեց Աթոս, և չորս անկլիացիներէն կանչեց այն որուն հետ պիտի կռուէր և իր անունը կամացուկ մ'ըսաւ :

Բորթոս և Արամիս նոյնն ըրին :

— Միթէ այս կ'ըսուէ՞ քեզ — ըսաւ Աթոս իր հակառակորդին — և միթէ զիս բաւական մեծ ազնուական կ'դտնես որպէս զի շնորհ ընես ինձի հետ չափուելու :

— Այո՞, պարոն — ըսաւ անկլիացին խոնարհելով :

— Լաւ ուրեմն, հիմակ կ'ուզեն որ քեզի բան մ'ըսեմ — վերայ բերաւ Աթոս պաղութեամբ :

— Ի՞նչ բան — հարցուց անկլիացին :

— Այսինքն, շատ աւելի աղէկ պիտի ընէիր եթէ չստիպէիր զիս անունս յայտնելու :

— Ինչո՞ւ համար :

— Ասան զի կարծեն թէ մեռած եմ, և պատճառներ ունիմ սպրիլս զաղտնի պահելու, ուստի պիտի ստիպուիմ քեզ սպաննելու :

Անկլիացին՝ Աթոսին երեսը նայեցաւ կարծելով թէ կատակ կ'ընէ, բայց Աթոսին ըսածն ամենևին կատակ չէր :

— Պարոններ — ըսաւ Աթոս՝ խօսքն ուղղելով իր ընկերնե-
րուն և միանդամայն անոնց հակառակորդներուն — միթէ պատ-
րանս էք :

— Այո՛ — պատասխանեցին ամենքը միաբերան անկլիացի և
զաղղիացի :

Եւ իսկոյն մարը մտնող արևուն նշոյլներէն ութ հատ սուր շո-
ղացին , և պայքարը սկսաւ այնպիսի կատաղութեամբ՝ որ բնական
է կրկնակի թշնամի եղող մարդկան :

Աթոս սուրը կ'շարժէր այնպէս հանդարտութեամբ և կանոնով
որպէս թէ սուսերամարտի սրահ մը զանուէր :

Բորթոս՝ Հանդիլիի արկածէն վեր՝ իր վրայ ունեցած չափա-
զանց վստահութիւնն ուղղելով՝ նրբամտութեամբ և խոհեմու-
թեամբ լի խաղ մը կ'խաղար :

Արամիս՝ որ իր քերթուածին երրորդ նուազն աւարտելու պէտք
ունէր՝ կ'արտորար իբր բազմազգաղ մարդ մը :

Ամենէն առաջ Աթոս իր հակառակորդը սպաննեց . հարուած
մը միայն տուեր էր անոր . բայց , ինչպէս որ արդէն իմացու-
ցեր էր , հարուածը մահատու էր , սուրը սրտէն թափ անցաւ :

Երկրորդ՝ Բորթոս՝ իր հակառակորդը խոսին վրայ փոեց . ա-
նոր ազդրը ծակեր էր : Այն ատեն՝ անկլիացին՝ առանց աւելի
ևս դիմագրելու՝ իր սուրը յանձներ էր , Բորթոս զանի զրկեց և
կտրքը տարաւ ձգեց :

Արամիս՝ այնքան ուժղին մղեց իր հակառակորդը՝ որ յիսուն
քայլի չափ նահանջելէն ետև՝ ՚ի վերջէ բոլոր ուժով խոյս տալ
սկսաւ և աներևոյթ եղաւ՝ մինչդեռ սպասաւորները ծաղրելով
կ'աղաղակէին :

Իսկ ա' Արզանեան՝ պարզապէս և մի միայն պաշտպանողական
խաղ մը խաղացեր էր , յետոյ՝ երբ դիտեց որ իր ոտիւր շատ
յողնած է՝ ուժղին հարուած մը տալով՝ անոր սուրը ձեռքէն
թուցուց : Անկլիացին ինքզինքն անզէն տեսնելով՝ երկու երեք
քայլ ընկրկեց , բայց՝ նոյն պահուն՝ իր ոտքը սահեցաւ և կըռ-
նակին վրայ ընկաւ :

Տ'Արդանեան սրացաւ ցտակեց անոր վրայ, և սուրը կոկորդին յենլով,

— Այժմ կրնամ քեզ սպաննել, պարոն — ըսաւ անկլիացիին — և իմ իշխանութեանս տակն ես, բայց կեանքդ քեզ կը բաշխեմ քու քրոջդ սիրոյն համար :

Տ'Արդանեան լիակատար ուրախութեան մէջ էր. կանխաւ յարգարած յատակադիծն իրացնելու վրայ էր, և որուն յաջողութիւնն իր դէմքին վրայ մեր արդէն ակնարկած ժպիտները բերին :

Անկլիացին՝ այսպիսի բարեւլտ ազատորդի մը հակառակորդ ունենալուն վրայ զմայլելով՝ տ'Արդանեանն իր թեւերուն մէջ սեղմեց, երեք հրացանակիրներուն շատ մը զգուանք բրաւ, և որովհետեւ Բորթոսին հակառակորդն արդէն կառքին մէջ նստեր և Արամիսինը կծիկը գրեւ էր, մինակ մեռնողին վրայ հոգ տարին :

Որովհետեւ Բորթոս և Արամիս անոր հաղուստները հանեցին այն յուսով որ իր վէրքը կարեւէր չէ, խոշոր քսակ մ'ընկաւ գօտիէն : Տ'Արդանեան քսակն առաւ և լորտ Վինդրի ներկայացուց :

— Եւ ինչ կ'ուզես որ ընեմ այդ քսակը — ըսաւ անկլիացին :

— Իր ընտանիքին պիտի դարձնես — ըսաւ տ'Արդանեան :

— Եւ ս'ըչաի հոգ կ'ընէ այդ շնչին զուամբին համար ընտանիքը, տասն հինգ հազար ոսկի եկամուտ կ'ժառանգէ. այդ քսակը սպասաւորներուդ համար պահէ :

Տ'Արդանեան քսակը զրպանը դրաւ :

— Իսկ հիմակ, իմ դեռատի բարեկամս, վասն զի յուսամ թէ կ'ներես ինձ այս անունը քեզի տալու — ըսաւ լորտ Վինդր — այս իրկուն իսկ, եթէ կամիս, քրոջս՝ Միլէտի Քլարիկին պիտի ներկայեմ քեզ, վասն զի կ'ուզեմ որ նա ևս քեզ պաշտպանէ, և որովհետեւ պալատին մէջ բաւական յարդ ունի, թերեւս ապագային մէջ 'ի նպաստ քեզ խօսք մ'ըսելուն՝ քեզի օգտակար կրնայ լինիլ :

Տ'Արդանեան խնչութենէն կարմրեցաւ, և հաւանութեան նըշան խոնարհութիւն մ'ըրաւ :

Նոյն պահուն՝ Աթոս ատրղաննանի մօտեցեր էր :

— Ի՞նչ պիտի ընես այդ քսակը — ըսաւ անոր մեղմիկ ականջէն վար :

— Միտքս քեզի յանձնել էր զայն, սիրելիդ իմ Աթոս :

— Ինձի՞, և ի՞նչ պատճառաւ :

— Ա՛հարցնես, հակառակորդդ սպաննեցիր. ասի կապուտը կողպուան է :

— Ե՛ս, թշնամոյ մ՛ապրուտար ժառանգե՛մ — ըսաւ Աթոս — որո՞ւ տեղ կ՛գնես զիս :

— Այս է սովորութիւնը պատերազմի մէջ — ըսաւ ատրղանեան — և ի՞նչ պատճառաւ մենամարտութեան մէջ նոյն սովորութեան չպիտի հետևինք :

— Պատերազմի դաշտին մէջ անգամ — ըսաւ Աթոս — երբէք այդպիսի բան մ՛ըրած չեմ :

Բորթոս ուսերը վերուց : Արամիս՝ շրթերու շարժումով մ՛Աթոսին հաւան գտնուեցաւ :

— Ուրեմն — ըսաւ ատրղանեան — այս ստակը սպասաորներուն տանք, ինչպէս որ լորտ Աինդր ըսաւ :

— Այո՛ — ըսաւ Աթոս — այս քսակը չէ՛ թէ մեր այլ անկլիտացոց սպասաորներուն տանք :

Աթոս քսակն առաւ և կառապանին ձեռքին մէջ նետեց :

— Ահա քեզի և ընկերներուդ համար է :

Հիմնովին դրամէ զուրկ անձի մը կողմէն այս մեծասրտութիւնը նոյն իսկ Բորթոսին զարմանք պատճառեց, և զաղղիական այս վեհանձնութիւնը, զոր լորտ Աինդր և իր բարեկամն ուրիշներուն ալ պատմեցին, նպաստաոր տպաւորութիւն մ՛ըրաւ ամէն տեղ, բաց ՚ի Պ. Արիմօի, Մուքրօնի, Բլանշէի և Պազէնի վրայ :

Լորտ ար Աինդր ատրղանեանէ բաժնուելով իր քրոջը հասցէն անոր տաւա. Բլաս-Բուայալ կ՛բնակէր թիւ 6, որ այն ատեն նորաձև թաղ մ՛էր : Սակայն խօսք կ՛տար զալ զինքն առնուլ ներկայացնելու համար : Տ՛Արղանեան ժամադիր եղաւ անոր Աթոսին տունը՝ ժամն ու թիւն :

Մեր կասքօնին զլուխն այս ներկայացումը սաստիկ կ'զբաղեցնէր : Այլիչէր թէ ինչ տարօրինակ կերպով այն էակը մինչև յայն կէտ իր ճակատաբերին հետ խառնուեր էր : Սա համոզումն ունէր թէ կարտինալին մէկ արարածն էր այն , և սակայն անյաղթելի կերպով դէպ անոր կ'հասէր այնպիսի զգացմամբ զոր մեկնել զիրին չէ : Իր միակ երկիրը սա էր որ Միլէտին չճանչէ զինքն իբրև Մեծնի և Տուվրի մարդը : Այն ատեն տիկինը գիտէր որ Պ . տը Գրէվիլի մէկ բարեկամն էր ինքը , և հետևապէս հոգւով մարմնով թաղաւորին մարդն էր , որով իր առաւելութեանց մէկ մասը կ'կորուսէր , վասն զի Միլէտին ճանչցուելով ինչպէս ինքը զանի կ'ճանչէր , անոր հետ հաւատար խաղ մը կ'խաղար : Իսկ Միլէտին և Վարդ կամսին մէջ սկսած դաւին նկատմամբ՝ մեր անձնապատան պատանին հաղիւ ուրեմն հոգ կ'տանէր , թէ և մարքիզը դեռահասակ , զեղեցիկ , հարուստ էր և կարտինալին պաշտպանութիւնը կ'վայելէր : Սակայն քիչ բան չէ քսան տարու և Գարպ քաղաքը ծնած լինելը :

Տ'Արդանեան ամենէն առաջ տուն գնաց և շողշողուն կերպով հարուեցաւ շքո եցաւ , ապա Աթոսին բնակարանը գնաց , և իր սովորութեան համեմատ՝ ամէն բան պատմեց : Աթոս անոր խորհուրդները մտիկ բրաւ , յետոյ զլուխը ցնցեց , և տեսակ մը դառնութեամբ ապսպրեց անոր որ խոհեմութիւնը ձեռքէ չձգէ :

— Ի՛նչ — ըսաւ անոր — այն ինչ բարեսիրտ , չքնաղ , կատարեալ կին մը կորուսիր , ինչպէս որ կ'ըսէիր , և ահա արդէն ուրիշի մ'ետեւն կ'վազես :

Տ'Արդանեան զգաց այս յանդիմանութեան ճշմարտութիւնը :

— Տիկին Պօնասիէօն սրտովին կ'սիրէի , մինչդեռ Միլէտին զլիսովս կ'սիրեմ — ըսաւ նա — անոր տունն երթալովս՝ նպատակս է իմանալ թէ պարտաին մէջ ինչ գեր կ'խաղայ :

— Ի՛նչ գեր կ'խաղայ , ճշմարիտը , քու ըսածներէդ գժուարին չէ գուշակել , անտարակոյս կարտինալին մէկ գործակալը պիտի լինի , որ քեզի դարան մը կ'լարէ , որուն մէջ զլուխդ պիտի ձգես անշուշտ :

— Կրօղ, իմ սիրելի Աթոս, կ'երևի ինձ որ ամէն բան սև
ակնոցով կ'դիտես :

— Սիրելիդ իմ, կանանց վստահութիւն չունիմ, ինչ ընեմ,
արդէն վարձքս դտայ, մանաւանդ խարտէշ կանանց կողմէ : Մի-
լէտի խարտէշ է, ըսիր ինձ կարծեմ :

— Իր մագերը խիստ աղւոր դեղձանիկ գոյն ունին :

— Ա՛հ, իմ խեղճ ա՛ւրդանեան — ըսաւ Աթոս :

— Մտիկ ըրէ, միտքս տեղեկութիւններ ստանայ է, ապա,
իմ փափաքած տեղեկութիւններս առնլէն եսե՛ն պիտի հեռանամ :

— Տեղեկացիր — ըսաւ սառնութեամբ Աթոս :

Լորտ Աինդր որոշեալ ժամուն հասաւ, բայց Աթոս ժամանա-
կին իմանալով՝ միւս սենեակը մտնելուն, ա՛ւրդանեանը մինակ
դտաւ, և ըստ որում, ժամը գրեթէ ութ էր, պատանին առաւ
տարաւ :

Աւարը վայելուչ կառք մը կ'սպասէր, և որովհետեւ երկու ըն-
տիր ձիերով լծուեր էր, քանի մը վայրկեանի մէջ Բլաս-Բուս-
յալ հասան :

Միլէտի Քլարիկ ծանրութեամբ ընդունեց ա՛ւրդանեանը : Իր
ապարանը խիստ շքեղ կերպով զարդարուած էր, և թէև՝ շատ
անկլիացիներ՝ պատերազմի պատճառաւ վռնտուելով՝ Ֆրանսայէն
կ'հեռանային, կամ հեռանալու մօտ էին, Միլէտին իր տան
համար նոր նոր ծախսեր ըրեր էր. ասկից կ'հետեւէր որ անկ-
լիացիքն արտաքսող ընդհանուր անօրէնութիւնն իրեն չէր վե-
րաբերէր :

— Ահա այս է — ըսաւ լորտ Աինդր՝ ա՛ւրդանեանը քրոջը
ներկայելով — այս է այն պատանին՝ որուն ձեռքն էր իմ կեանքս,
և բնաւ չուզեց իր յաղթութիւնն ՚ի չար գործածել, թէև կըրկ-
նակի թշնամի էինք, վասն զի ես զանի նախատեսցի, և ես անկ-
լիացի եմ : Ուստի, աիկին, անոր շնորհակալ եղիր, եթէ զիս
կ'սիրես :

Միլէտի ունքը թեթև մը պոստեց, այն ինչ նշմարելի մտայլ
մը ճակտէն անցաւ, և շրթերուն վրայ այնպիսի այլանդակ ժը-

պիտ մ'երեցաւ, որ պատանին, որ այս եռակի դոյները տեսաւ, կարծես թէ սարսուռ մը զգաց :

Եղբայրը ոչ ինչ չգիտեց, դարձեր էր Միլէտի սիրական կապին հետ խաղալու, որ իր թիկնոցէն քաշեր էր :

— Բարի եկար, սարսն — ըսաւ Միլէտի այնպիսի ձայնով մ'որուն տարօրէն անուշութիւնը հակապատկեր մը կ'ընծայէր տ'Արղանեանի անօր երեսին վրայ դիտած սրտնեղութեան նշաններուն հետ — այսօր իմ երախտագիտութեանս յախտնական իրաւունքներ ստացար :

Այն ատեն անկլիսացին դարձաւ և առանց մանր պարազայ մը զանց ընելու՝ մենամարտութիւնը պատմեց : Միլէտի ուշադիր մըտիկ ըրաւ, սակայն գիւրին է տեսնել որ, թէ և ճիգ կ'ընէր իր տպաորութիւնները սքօղելու, այս պատմութիւնն իրեն բնաւ անտրոժելի չէր : Արիւնը գլխին կ'դարնէր և իր փոքրիկ ոտքը շրջազդեատին ներքև անհամբերութեամբ կ'շարժէր :

Լորտ Աինդր բան մը չտեսաւ : Յետոյ խօսքն աւարտելէն ետև՝ սեղանի մը մօտեցաւ, ուր ափսէով դրուեր էր Սպանիոյ շիշ մը դինի և բաժակներ : Երկու բաժակ լցուց և նշմայրով մը տ'Արղանեանը հրախրեց որ խմէ :

Տ'Արղանեան գիտէր որ անկլիսացի մը շատ կ'դժարի եթէ առաջարկած բաժակը մէկը մերժէ : Ուստի սեղանին մօտեցաւ և երկրորդ բաժակն առաւ : Սակայն Միլէտին աչքէ չէր հեռացուցեր, և հայլին մէջ գիտեց նա իր երեսին կրած փոփոխութիւնը : Հիմակ որ Միլէտին կարծէր թէ ոչ ոք կ'տեսնէր զինքը, զգացում մ'որ վայրագութեան կ'նմանէր, իր դէմքը կ'վառէր : Իր թաշկինակը կ'խածնէր ակռաներովը :

Նոյն միջոցին այն փոքրիկ սիրուն նաժիշար՝ զոր տ'Արղանեան արդէն տեսեր էր, ներս մտաւ, անկլիսարէն քանի մը խօսք ըսաւ լորտ Աինդրի, որ խիղջն տ'Արղանեանէն ներս մ'խնդրեց երթալու ստիպողական գործի մը համար, և սրտախրեց իր քրոջ որ իրեն համար ներողութիւն խնդրէ :

Տ'Արղանեան և լորտ Աինդր մտերմօրէն իրարու ձեռք սեղ-

մեցին և պատանին նորէն Միլէտին մօտ եկաւ : Միլէտին դէմքը՝ հիանալի արագութեամբ՝ իր շնորհալի երևոյթն առեր էր, մինակ թաշկինակին վրայ քանի մը ցանցառ կարմիր արատներէն կ'իմացուէր որ իր շրթերն արիւնելու չափ խածեր էր :

Իր շրթերը չքնաղ էին, կարծես թէ բուստ էին :

Խօսակցութիւնը զուարթուն դարձուած մ'տաւ : Միլէտին ինքզինքը բողբոջին գտած կ'երևէր : Պատմեց նա որ լորտ Աինդր իր եղբայրը չէր այլ իր տագրը, թէ անոր պղտիկ եղբորը հետ կարգուէր էր, որմէ որբևարի մնացեր էր մէկ զաւակով : Այս զաւակը լորտ Աինդրի միակ ժառանգորդը պիտի լինի, եթէ լորտ Աինդր բնա չկարգուի : Այս ամէն բանէն տ'Արդանեան քող մը կ'նշմարէր որ բան մը կ'ծածկէր, բայց տակաին այս քողը չէր տեսներ :

Սակայն կէս ժամու խօսակցութենէ ետքը՝ տ'Արդանեան համոզուէր էր որ Միլէտին իր հայրենակիցն էր . այնպէս մաքուր և վայելուչ կերպով դաղղիարէն կ'խօսէր, որ այս մասին բնա կատկածելու տեղի չունէր :

Տ'Արդանեան՝ իր անձնուիրութեան 'ի նշան՝ շատ մը սիրային և քծնի խօսքեր ըրաւ . Միլէտին ժպտեցաւ այն ամէն անհամ և անլի խօսքերուն որ մեր Ասաբօնին բերնէն կ'ելնէին : Մեկունելու ժամը հասաւ, տ'Արդանեան հրածեշտ տուաւ Միլէտին և սրահէն դուրս ելաւ մարդոց մէջ երջանկազոյնը :

Սանդղին վրայ՝ տ'Արդանեան սիրուն նաժիշտին հանդիպեցաւ, որ անցնելու ատեն մեղմիկ մ'անոր քսուելուն՝ կաս կարմիր եղաւ, ներում խնդրեց անոր դպելուն այնպէս անոյշ ձայնով՝ որ ներումն իսկոյն անոր շնորհուեցաւ :

Տ'Արդանեան միւս օրը նորէն այցի եկաւ և առջի օրուանէ աւելի սիրով ընդունուեցաւ : Լորտ Աինդր տունը չէր, և Միլէտին նոյն երևկոյեան ընդունելութեան պատիւն ըրաւ : Այնպէս մը ցցուց թէ անոր համար մեծ համակրութիւն մ'ունի, հարցուց թէ ուստի է, ոյք էին իր բարեկամները և եթէ երբեմն չէր մըտածած Պ. կարտինալին ծառայութեան մտնել :

Տ'Արղանեան, ինչպէս որ ընթերցողը գիտէ, իր քսանամեայ հասակին նայելով շատ խոհեմ էր, յիշեց Միլէտիին վրայ ունեցած կասկածները. շատ դովեց 'Նորին բարձրութիւնը, ըստ անոր որ կարաինալին սահակաց գնդին մէջ անտարակոյս պիտի մտնէր եթէ երբէք Պ. ար Քավուա ճանչած լինէր, փոխանակ Պ. ար Գրէվիլը ճանչելու :

Միլէտի խօսակցութիւնը փոխեց առանց որ և է կցկցանքի, և խիստ թուլակի կերպով հարցոյ տ'Արղանեանի եթէ երբէք Անկլիա չէ՞ գացած :

Տ'Արղանեան պատասխան տուաւ որ Պ. ար Գրէվիլ զրկեր էր զինքը սրկաս երիվարներու տեղը լեցնելու համար սակարկել, և թէ իբրև առդին չորս հատ հետը բերեր էր :

Միլէտի խօսակցութեան ժամանակ երկու երեք անգամ շքրթերը պնդեց, այնպիսի կասքօնի մը հետ էր գործն որ վարպետորդի մ'էր :

Առջև օրուան ժամուն՝ տ'Արղանեան ձգեց գնաց : 'Նրբագութիւն մէջ՝ նորէն սիրուն Քէզիին հանդիպեցաւ, այս էր նաժիշտին անունը : Նաժիշտը բարեսիրութեան երեսով անոր նայեցաւ որ անկեղծ էր : Բայց տ'Արղանեան այնչափ իր սիրուհոյն կը մտածէր, որ մինակ անոր վերաբերող բաները կ'գիտէր :

Տ'Արղանեան Միլէտիին տունն եկաւ երկրորդ և երրորդ օրը, և ամէն իրկուն Միլէտի ևս քան զևս շնորհալի ընդունելութիւն մը կ'ընէր անոր :

Ամէն իրկուն՝ թէ նախասենեկին, թէ նրբագութիւն, թէ սանդղին վրայ սիրուն նաժիշտին կ'հանդիպէր :

Բայց, ինչպէս որ ըսինք, տ'Արղանեան բնաւ ուշադրութիւն չէր ընէր այն խեղճ Քէզիին յամառութեան :

ԺԲ

ԳՌԲԾԱԿԱԼԻ ՄԸ ՃԸՇԸ

Սակայն սոյն մենամարտութիւնը՝ որուն մէջ Բորթոս այնպիսի փայլուն դեր մը խաղացեր էր, իր զործակալուհին մտքէն չէր հանած : Հետեւեալ օրը՝ ժամը մէկին մօտ՝ Մուսքղօնին վերջին անգամ մ'ալ վրան գլուխը մաքրել տուաւ և Ուրս փողոցը գիւմեց այնպիսի քայլ առնելով՝ որմէ կ'իմացուէր որ կրկնակի բազմաութ էր :

Իր սիրտը կ'զարնէր, բայց տ'Արզանեանի սրտին պէտ' նոր և անհամբեր սիրով չէր բախեր : Ո՛չ, առելի նիւթական շահ մ'իբարխնն եփ կ'հանէր, 'ի վերջէ այն խորհրդաւոր սեմնն ներս պիտի մտնէր, այն անծանօթ սանդղէն վեր պիտի ելնէր որմէ մի առ մի ելեր էին վարպետ Գօքնարի սկուսները :

Իրօք կաշիէ՛ սնտուկ մը պիտի տեսնէր՝ որուն նկարը քսան անգամ երազը տեսեր էր, երկարած և ռ խորունկ սնտուկ մը՝ կղզակած, ժանդասած, զետնին զամուսած, սնտուկ մ'որուն խօսքը ստեղծներ էր, և զոր զործակալուհւոյն փոքր ինչ չոր բայց և այնպէս վայելուչ ձեռները պիտի բանային իր սքանչալիցեալ աչաց ստջև :

Ասկէ զատ՝ երկրիս վրայ թափառող մարդը, սուանց ապրուստի մարդը, սուանց ընտանիքի մարդը, պանդոկներու, գինետուններու, կասեղններու սովորած մարդը, ստեղծ պատահական հաստ պատասներով զոհ լինելու ստիպեալ փափկատուն որկրամուլը՝ տան կերակուրներ պիտի ճաշակէր, հանգիստ տուն տեղ պիտի վայելէր, և յօժարակամ պիտի ընդունէր այն մանր մունր

խնամքը, որ այնչափ աւելի ախորժելի կ'երևին, որչափ որ մարդ գաժան է, ինչպէս կ'ըսեն հինօրեայ զինուորներ:

Ամէն օր՝ իբրև քեռորդի՝ դալ պատուական սեղան մը նստիլ, ծեր գործակալին զեղնուկ և խորշումած ճակատը պարզել, փորք ինչ գործակալին զրազիրները փետել, անոնց ֆարսէի (bassette) էտտէի passe-dix և Լանսէի նուրբ և գործնական ձևերը սորվեցնելով՝ և իբրև վարձք անոնցմէ շահելով՝ մէկ ժամուան տալիք դասուն փոխարէն՝ իրենց միամետայ խնայողութիւնները, այս ամէն բաները Քորթոսին սիրաբ կ'բանային:

Իբրև է որ հրացանակիրն ասկից անկից գործակալներուն վճարայ պտըտած քանքասանքը կ'լսէր, որ՝ իրենց մահուանէ ետքն ալ յարատեցին, որպէս թէ կծծի, կցիր և ծոմապահ են, բայց զարձեալ, քանի մը խնայողութեան ժամերէ զաս՝ զոր Քորթոս խիստ դժպէտի համարեր էր, գործակալուհին շատ առատասիրտ կ'գտնէր, թէև գործակալուհի, և հետևապէս այս անգամ ևս յուսաց որ անոր տունը վայելուչ կերպով զարդարուած պիտի գտնէ:

Սակայն դրան առջև՝ հրացանակիրը քիչ մը կասկածեցաւ, անոր տեղքն աչաց հրապուրելի չէր. ժահահոտ և մթին նրբուղի մը կար, հազիւ թէ սանգուղջ ձողերէ թափանցող լուսէ մը՝ որ մօտակայ բակէ մը կ'զար, կ'լուսաւորէր, առաջին դատիկոնին վրայ ցած դուռ մը կար մեծ դամբրով գրուադուած, Արան - Շաղլէի զլխաւոր դրան մը պէտ:

Քորթոս մատով դուռը հրեց. բարձր և գունաս գիւսանադպիր մը, անկաւոր մաղերու թաւուտի մը տակ ծածկուած՝ եկաւ գուռը բացաւ և բարեց այնպիսի մարդու մը կերպարանքով որ ըստիպեալ է յարգել ուրիշին վրայ բարձր հասակ որ ոյժ կ'յայտանէ, զինուորական հագուստ՝ որ վիճակ կ'յայտանէ, և կարմրուն երես՝ որ լաւ ապրելու սովորութիւն կ'յայտանէ:

Նոյնպէս փոքրագոյն զրազիր մը կար առաջնոյն ետեւը, ուրիշ մեծագոյն մ'երկրորդին ետև, տասն երկու տարեկան դպրիկ մը երրորդին ետև:

Ընդ ամէնն երեք ու կէս դրագիր, և այս բանս նոյն ժամանակին համար կ'յայտնէր թէ խիստ բանուկ դիւան մ'էր :

Քէե հրացանակիրը ժամը մէկին պիտի գար, գործակալուհին կէս օրէն վեր ակնդէտ կ'նայէր, և իր սիրահարին սրախն՝ և թերևս ստամոքսին վրայ վտահելով կ'յուսար որ որոշեալ ժամէն յառաջ կ'հրամէ :

Աստի տիկին Գօքնար սենեկին դռնէն եկաւ ճիշտ այն միջոցին որ իր հիւրը սանդղին դռնէն կ'գար, և այս արժանի կրնկան երևոյթը զինքը մեծ շփոթութենէ մ'ազատեց : Գրագիրները հետադօտ աչք ունէին, և հրացանակիրն ալ այս ելևէջ շարքին վրայ ինչ մտածելիքը չգիտնալով՝ ափ 'ի բերան կ'մնար :

— Իմ քեռորդիս է — դռնէն գործակալուհին — ներս մտիւր, մտիւր, Պ. Բորթոս :

Բորթոս անունն այլանդակ երևցաւ գրագիրներուն և սկսան ծիծաղիլ, բայց Բորթոս զլուխը դարձնելուն՝ ամենքն իրենց նախկին ծանրութիւնն առին :

Գործակալ նօտարին դահլիճը դացին գրագիրներուն գտնուած նախասենեկէն և դիւանէն, ուր պարտաւոր էին մնալ : Այս դիւանատունը տեսակ մը սև սրահ մ'էր թղթերով զարդարուած : Գիւանէն ելնելով խոհանոցը աջ կողմը թողուցին և ընդունելութեան սրահը մտան :

Այս ամէն սենեակներն որ իրարու հետ հաղորդակցութիւն ունէին, Բորթոսին լաւ խորհուրդներ շնորհնչեցին : Այն ամէն բաց դռներէն խօսողին ձայնը հեռուէն պիտի լսուէր, ասկէ զատ՝ արագ և հետազնին աչք մը նետեր էր անցնելու ատեն խոհանոցին վրայ, և ինքնին կ'խոստովանէր յամօթ գործակալուհին և ցաւ 'ի սիրտ, թէ չտեսեր էր այն կրակը, այն կենդանութիւնը, այն շարժումը որ լաւ ճաշի մ'ատեն՝ սովորաբար որկրամոլութեան այն սրբավայրը կ'տիրեն :

Գործակալ նօտարն անշուշտ այս այցելութեան կանխաւ տեղեակ պիտի լինէր, վասն զի Բորթոսը տեսնելուն՝ զարմանք մը չյայտնեց, և Բորթոս դէպ անոր գնաց անվրդով դէմքով և մարդավարութեամբ բարև տուաւ :

— Ա՛րևի թէ ազգակից ենք, Պ, Բորժոս — ըսաւ գործա-
կալն իր եղէգնեայ թիկնաթուին վրայ թեկերուն չափովս վեր ել-
նելով :

Օտերունին՝ մեծ ու սև վերարկուով մը փաթթած՝ որուն մէջ
իր վտիտ մարմինը կ'կորսուէր, կանաչազոյն էր և չոր, իր փոք-
րիկ գորշ աչերը կարկեհանի պէս կ'փայլէին և կարծես թէ իր
ծամածուռ բերնին հետ՝ զէմքին ամենէն կենդանի մասն էին :
Գծրազգարար իր սրունքն այլ ևս չէին կարող ոսկրուտ մար-
մնոյն օղնել . հինգ վեց ամսէ վեր՝ արժանի գործակալն այս կը ք-
ման ենթակայ լինելով՝ այնուհետև քիչ քիչ իր կնկան՝ զերին
դարձեր էր :

Ուստի համակերպելով միայն ծերունին իբր ազգակից ընդու-
նեց Բորժոսը : Եթէ վարպետ Գօքնարի ոտքն ու ձեռքը բռնէր,
Պ. Բորժոսի հետ որ և է արեւակցութիւն պիտի մերժէր :

— Այ՛ո, պարոն, մենք ազգակից ենք — ըսաւ Բորժոս առանց
այլայլելու, թէ և արդէն բնաւ միտքէն չէր անցուցած որ խան-
դազին պիտի ընդունուի տանուաէրէն :

— Աարձեմ՝ թէ կանանց կողմէն — ըսաւ նենգապէս գործա-
կալը :

Բորժոս այս կատակը չըմբռնեց և տեսակ մը պարզմտութիւն
համարելով սրտովին խնդաց : Տիկին Գօքնար՝ որ զիտէր թէ
պարզմտ գործակալն իր տեսակին մէջ խիստ հաղուաղիւտ մարդ
մ'էր, քիչ մը ժպտեցաւ և շատ կարմրեցաւ :

Վարպետ Գօքնար՝ Բորժոսը դալուն՝ մտայոյզ կերպով նայեր
էր իր կազնիէ զրասեղանին գիմայը գտնուող մեծ պահարանի
մը վրայ : Բորժոս հասկցաւ որ այն պահարանը, թէ և երազին
մէջ տեսածին ձեռ չունէր, երանելի մտտուկը պիտի լինէր, և
ուրախ եղաւ որ իրականութիւնն իր երազէն վեց ոտք աւելի բար-
ձրութիւն ունէր :

Վարպետ Գօքնար՝ իր ազգարանական խուզարկութիւններն ա-
ւելի առաջ չբշեց, այլ իր անհանդիստ ակնարկը պահարանէն
Բորժոսին վրայ ածելով՝ բառական համարեց ըսելու .

— Մեր պարոն քեոորդին՝ պատերազմի դնալէն առաջ, շնորհ պիտի ընէ անշուշտ անդամ մը մեզի հետ ճաշելու, այնպէս չէ՛ տիկին Գօքնար :

Այս անգամ Բորթոսի կուրծքին վրայ իջաւ հարուածն ու ինքը զայն զգաց, կ'երեւի թէ տիկին Գօքնարի ևս զգալի եկաւ, վասն զի յարեց նա :

— Իմ քեոորդիս նորէն տունը օտք չպիտի կոխէ եթէ անոր լաւ ընդունելու թիւն մը չընենք, բայց, եթէ լաւ ընդունինք, գարձեալ շատ քիչ ժամանակ ունի Բարիզ մնալու : Տեսեալէս մեզ տեսնելու, ոտախ հարկ է խնդրել որ պարտազ դտած ժամանակները՝ մեզի գայ անցընէ՛ մինչև ճամբայ ելնելը :

— Ո՛հ, իմ սրունքս, իմ ցաւազար սրունքս, սիր էք — մըրմուսց Գօքնար, և փորձ փորձեց ժպտելու :

Տան ախրուհոյն այս պատեհ օգնութիւնը՝ այն միջոցին որ Բորթոսի որովայնապաշտ յոյսերն ՚ի գերե պիտի ելնէին, հրացանակրին երախտագիտութիւնը զրգոնց առ իր տիրուհին :

Քիչ ատենէն ճաշի ժամը հասաւ : Սեղանատունն անցան որ ընդարձակ սեւածոյր սրահ մ'էր խոհանոցին դիմացի կողմը :

Գրագիրներն՝ որ ըստ երեւութին՝ տան մէջ անսովոր անոյշ հոտեր առեր էին, զինւորական ճշգոթիւն մը կ'պահէին, և իրենց ամոռակները բռներ կեցեր էին որպէս զի խկոյն սեղան նստին : Արդէն սոսկալի տենչանօք իրենց ծնօաները կ'շարժէին :

— Թշուտակահաններ — մտածեց Բորթոս երեք սովալլուկ զրագիրներուն վրայ ակնարկ մը նետելով՝ վասն զի դպրիկը՝ ինչպէս յայտնի է, դատաւորական սեղանին պատուոյն մասնակից չէր կրնար լինիլ — թշուտակահաններ, եթէ ևս քեոորդոյս տեղը լինէի, այսպիսի որկրամոլներ չէի պահեր : Կարծես թէ վեց շաբաթէ վեր անօթի կեցող նստարեկեալներ են :

Արարեալ Գօքնար ներս մտաւ, գլորուն թիկնաթոռին վրայ նստած, զոր տիկին Գօքնար ընդ առաջ կ'քշէր, և Բորթոս ալ անոր աջակից եղաւ որպէս զի էրիկը մինչև սեղանը զլորեն :

Այն ինչ ներս մտաւ որ վարպետ Գօքնար ևս՝ իր զրպարներբուն պէս քիթն ու ծնօաները շարժեց :

— Էօ, Հօ — ըստ նա — ահաասիկ հոտանուշ ապուր մը :

— Այս ապուրն ինչ տարօրինակ հոտ կրնայ ունենալ — ըստ Բորթոս զեղնուկ, առատ, այլ անհոտ ապուր մը տեսնելով, և որուն վրայ քանի մը ցանցատ հացի կեղևներ կ'ըողային իբրև կղզեակներ արշիպեղադոսի մը մէջ :

Տիկին Գօքնար ժպտեցաւ, և նշմայր մ'ընելուն՝ ամենքը սեղան նստան եռանդային :

Ամենէն առաջ վարպետ Գօքնարի մեծարեցին, յետոյ Բորթոսին, վերջը տիկին Գօքնար իր սկաւառակը լեցոց և անհամբեր զրադիրներուն բաժնեց առանց արգանակի կեղևներ :

'Նոյն պահուն՝ սեղանատան դուռը ճռնչելով ինքնին բացուցաւ, և Բորթոս կիսրաց փեղկերուն մէջէն փոքրիկ դպրիկը տեսաւ, որ կոչունքին մասնակից լինել չկարենալով, իր չոր հացը կ'ուտէր խոհանոցին և սեղանատան կերակուրի կրկնակի հոտերուն մէջ :

Ապուրէն ետև՝ սպասուհին խաշած հաւ մը բերաւ, ճոխութիւն մ'որ այնպէս բանալ տուաւ կոչնականներու արտևանուներն որ կարծես թէ պիտի պատուէին :

— Անայիմ որ ընտանիքդ կ'սիրես, տիկին Գօքնար — ըստ ծերունին զրեթէ եղերական ժպիտով մը — արդարև քեռորդոյդ ընտիր մեծարանք մը կ'ընես :

Խեղճ հաւը նիհար էր և վրան այնպիսի խոշոր կաշի մ'ունէր որ ոսկրներն ողբան ճգնէին՝ չէին կարող զայն ծակել, անտարակոյս երկար բարակ փնտուած պիտի լինէին այն հաւն որպէս զի զայն իր թառին վրայ գտնեն, ուր թերևս զառամութենէ մեռնելու համար քաշուեր էր :

— Արոյ — ըստ մտովի Բորթոս — այս ինչ տխուր բան է, ծերութիւնը կ'յարդեմ, սակայն երբ տապկած կամ խաշած է, բանի տեղ չեմ դներ :

Եւ Բորթոս չորս դին նայեցաւ դիտելու համար թէ արդեօք ուրիշներն ալ իրեն համամիտ էին, սակայն ընդ հակառակն՝ հրաբորբոք աչիւր տեսաւ որ արդէն այս վտեմ հաւը կ'կլլէին, թէև իր արհամարհանաց առարկան եղեր էր :

Տիկին Գօքնար պնակն իրեն առջև քաշեց, ճարպիկութեամբ հաւին երկու մեծ ու սև թաթերը զատեց և իր էրկան սկառառակին մէջ դրաւ. վիզը կտրեց և գլխին հետ մէկ դի պահեց իրեն համար, թևը Բորթոսին համար երկնցուց, և ապա սպասուհւոյն յանձնեց կենդանին, որ գրեթէ ամբողջ ետ դարձաւ, և այնքան շուտ աներևոյթ եղեր էր որ հրացանակիրը հազիւ ժամանակ տեսցեր էր դիտելու թէ՛ գրագիրներն իրենց յոյսն ՚ի գերեւ ելած տեսնելով՝ ինչ այլակերպ շարժումներ պիտի ցոյց տային անոնց, իւրաքանչիւրն իր բնաւորութեան և բարուց համեմատ :

Հաւին տեղ՝ պնակ մը բակլա բերին, ահագին պնակ մ՛որուն մէջ ոչխարի քանի մ՛ոսկրներ, որ ՚ի սկզբան կ'կարծուէր թէ միս ունէին, իբրև թէ կերակուրին երեսը կ'երևէին :

Բայց գրագիրներն այս խարէութենէ չբռնուեցան, և տիրագին դէմքեր համբերատար երևոյթ մ՛տօին :

Տիկին Գօքնար գրագիրներուն բաժնեց այս կերակուրը տան տիկնոջ յարմար չափաւորութեամբ :

Գինիին կարգը եկեր էր : Վարպետ Գօքնար խճաքարէ խիստ փոքրիկ շէշէ մը գրագիրներուն բաժակին երրորդ մասը գինի լցուց, գրեթէ նոյն հաւասար համեմատութեամբ իր բաժակն ալ լցուց, և շին իսկոյն Բորթոսի և տիկին Գօքնարի կողմն անցաւ :

Գրագիրներն այս երրորդ մաս գինին ջրով կ'խառնէին, յետոյ երբ բաժակին կէսը կ'պարպէին, նորէն ջուր կ'լեցնէին, և այսպէս կ'շարունակէին միշտ, որով մինչև ճաշին վերջը տեսակ մը գինի կ'լսմէին որ կարկեհանի գոյնը փոխելով՝ այրած տպազիտնի գոյն կ'առնուր :

Բորթոս հաւին թևն երկչոտութեամբ կերաւ, և դողաց երբ սեղանին տակէն զգաց գործակալուհւոյն ծունկն որ իրենին կը դպէր : Նոյնպէս այն ջրախառն գինիէն կէս բաժակ խմեց, և կարծեց թէ Մօնարէօյի այն սոսկալի անախորժ գինին էր որ վարժքմաց անգամ սարսափ կ'ազդէր :

Վարպետ Գօքնար տեսնելով որ Բորթոս այն յստակ գինին կ'կլէ, հառաչեց .

— Մի՛թէ այս բակլայէն չե՞ս ուտեր, իմ Բորթոս քեռորդիս — ըստ տիկին Գօքնար այնպիսի ձայնով մ'որ լսել կ'ուզէր, ինչքեմ, մի ուտեր :

— Հուտիկը տանի զիս եթէ ուտեմ — մրմնաց կամացուկ մը Բորթոս . . . :

Յետոյ բարձրաձայն շարունակեց .

— Հնորհակալ եմ քեռաղջիկս, կշտացայ :

Պահ մը լռութիւն տիրեց. Բորթոս ինչ կերպարանք առնուլ չգիտէր : Գործակալը քանի մ'անդամ կրկնեց .

— Ա՛հ, տիկին Գօքնար, զովեստից արժանի ես. ճաշդ իրօք ճշմարիտ խնջոյք մ'էր. Աստուած, սրչափ շատ կերայ :

Եւ սակայն վարպետ Գօքնար կերեր էր միայն իր ապուրը, հաւին սև սաքերն և այն միակ ոսկրն սրուն վրայ քիչ մը միս կար :

Բորթոս կարծեց թէ իր քթէն կ'ըռնեն, և սկսաւ իր պիտը վեր վերջնել և ունքը սրստել. բայց տիկին Գօքնարի ծունկը մեղմիկ մ'եկաւ իր ծնկին դարս համբերութեան յորդորելու համար :

Այս լռութիւնն ու մեծարանքի դաղարումը՝ որ Բորթոսի համար անիմանալի էին, ընդ հակառակն՝ սոսկալի նշանակութիւն մ'ունէին զրազիրներուն համար : Գործակալ նօտարը նշմայր մը և տիկին Գօքնար ժպիտ մ'ընելուն՝ զրազիրները սեղանէն ծանր ծանր ելան, աւելի ծանր կերպով երեսնց զենջակը ծալեցին, ապա ողջոյն տուին և մեկնեցան :

— Գացէք, տղաքս, գացէք մարսելու աշխատելով — ըստ ծանրաբար նօտարը :

Երբ զրազիրները մեկնեցան, տիկին Գօքնար ոտք ելաւ և մառանէ մը հանեց կտոր մը պանիր, սերկեւիլի անուշեղէն և բլիթ մը՝ զոր անձամբ շիներ էր նշերով և մեղրով :

Վարպետ Գօքնար ունքը սրստեց, վասն զի շատ կերակուր կ'սեանէր. Բորթոս շրթերը պնդեց, վասն զի կ'նայէր որ ուտելու բան չկար :

Նայեցաւ անդամ մ'որ արդեօք բակլայի սնակը կեցեր է, թեսաւ որ բակլան ալ աներեւոյթ եղեր էր :

— Իրաւի խնջոյք մ'է այս — զոչեց վարպետ Գօքնար իր աթոռին վրայ երեւալով — Ճշմարիտ խնջոյք մը, Epulæ epularum . . . : Լուկուլուս Լուկուլուսի առնը կ'ճաշէ :

Բորթոս իր մօտ գտնուած շշին նայեցաւ, և յուսաց որ զինիով, հացով և պանիրով պիտի կարենայ ճաշ մ'ընել, բայց զինի չկար, շիշը սպառապ էր. սպարոն և տիկին Գօքնար այս բանս չտեսնելու զարկին :

— Շատ լաւ — ըսաւ Բորթոս խորովի — ահա իմ փափաքս կը կանխեն :

Ուստի փոքրիկ զգալ մ'անուշ բերանը տարաւ, և ակուաները փակչտեցան տիկին Գօքնարի փակչուն խմբեղէնովը :

— Ահա ամէն ինչ կատարեալ է — ըսաւ նա : — Ա՛հ, եթէ տիկին Գօքնարի հետ իր ամուսնոյն պահարանը քննելու յոյս չուենայի, ինդիբը կ'փոխուէր :

Վարպետ Գօքնար՝ այսպիսի ճաշի մը բերկրանքը վայելիւէն ետե՛ ճաշ մ'որ իրեն աչքին շուայլուծիւն կ'ընուէր, իր կէս օրուան քունը քաշելու պէտքը զգաց : Բորթոս կ'յուսար որ այն տեղն իսկ Պ. Գօքնար պիտի երկննար քնանալու համար, բայց անիծեալ զործակալը խօսք մտիկ ընել չուզեց, հարկ եղաւ զինքը սենեակի՞ տանիլ, և մինչև որ իր պահարանին զիմացը չտարին զինքը՝ զոհ չեղաւ, նա մանուսանդ՝ առ զգուշութեան, իր ոտքն անոր շրջանակին կոթնցուց :

Գործակալուհին Բորթոսը մօտակայ սենեակ մը տարաւ, և սկսան հաշտութեան պայմաններն որոշել :

— Արնաս շարաթն երեք անգամ՝ ճաշի զալ մեզի — ըսաւ տիկին Գօքնար :

— Շնորհակալ եմ — ըսաւ Բորթոս — չեմ ուզեր ծանրութիւն տալ, ասիէ զատ՝ պէտք է որ իմ զէն ու զարդս պատրաստելու հոգ տանիմ :

— Իրաւ է — ըսաւ գործակալուհին հեծեծելով — միշտ այն անշահ զէն ու զարդը չես մոռնար :

— Աւանդ, այո՛ — ըսաւ Բորթոս — այն զարդը կայ :

— Բայց ի՞նչ բանէ կ'բաղկանայ ձեր մարմնոյն հանդերձանքը՝
Պ. Բորթոս :

— Ո՛հ, շատ բաներէ — ըսաւ Բորթոս — հրացանակիրներն՝
ինչպէս որ զիտես, ընտրեալ զինուորներ են և շատ առարկանե-
րու պէտք ունին, որոնք պահակներուն և վարձկան զօրականնե-
րուն անպէտ են :

— Բայց մանր նկարագրէ նայիմ :

— Բայց բոլորին համար . . . — ըսաւ Բորթոս, որ լատագոյն
ունէր համազումար ծախսն ըսել քան մանր պարագաներ :

Գործակալուհին զողողողալով կ'սպասէր :

— Քանի է — ըսաւ նա — յուսամ որ բաւական է . . . :

Կարճ կապեց, խօսքը չկրցաւ աւարտել :

— Ո՛հ, ո՛չ — ըսաւ Բորթոս — բաւական է միայն երկու հա-
զար հինգ հարիւր ֆրանք. կարծեմ նաև թէ խնայողութիւնը
նեղով, կրնամ երկու հազար ֆրանքով գործս տեսնել :

— Աստուած իմ, երկու հազար ֆրանք — գոչեց նա — բայց
այդ գումարը լոկ մարդու մը հարստութիւնը կ'կազմէ :

Բորթոս խիստ նշանակական կերպով երեսը թթուեց, տիկին
Գօքնար անոր միտքը հասկցաւ :

— Մանր պարագաներն իմանալ ուզեցի — ըսաւ տիկին Գօք-
նար — վասն զի շուկան շատ ազգական և յաճախորդ ունենա-
լուս, գրեթէ ստոյգ էի քու առնելիք զինէզ հարիւր վար գնով
առնուլ քեզի պէտք եղած բաները :

— Հա՛, հա՛ — ըսաւ Բորթոս — իրօք այդ մտօք հարց ու փորձ
ըրիր :

— Այո՛, սիրելի Պ. Բորթոս, միթէ ամենէ առաջ ձիու մը
պէտք չունիս :

— Այո՛, ձիու մը :

— Լա՛ն, ես քու ուղած ձիդ ունիմ :

— Ա՛հ — ըսաւ Բորթոս զուարթագին — ահա իմ ձիուս ճա-
րը գտանք, կ'մնայ բոլոր կազմածը գտնել, և այս այնպիսի բա-
նէրէ կ'բաղկանայ զորս մի՛նակ հրացանակիր մը կրնայ գնել, և
երեք հարիւր ֆրանքով կարելի է ձեռք ձգել :

— Երեք հարիւր Փրանք, լաւ, դիցուք թէ երեք հարիւր
ֆրանք է — ըստ գործակալուհին հառաչելով :

Բորթոս ժպտեցաւ . ընթերցողը գիտէ արդէն որ Պրքինկհէ-
մնն եկած թամբ մ'ունէր, հետեապէս այն երեք հարիւր Փրան-
քը նենգօրէն գրպանը նետել կ'ուզէր :

— Ասկէ զատ — շարունակեց նա — իմ սպասաւորս ալ ձի
մը կ'ուզէ և ես պայտասակ մը . իսկ զինուց գալով՝ աւելորդ է
այս մասին մտածել, վասն զի գէնք ունիմ :

— Սպասաւորդ ձի մը կ'ուզէ — վրայ բերաւ երկմտելով գոր-
ծակալուհին — այդ մեծ իշխան մ'է ուրեմն, բարեկամ :

— Է՛հ, տիկին — ըսաւ հպարտօրէն Բորթոս — միթէ կար-
ծես թէ ես անպիտան մարդ մ'եմ :

— Ո՛չ, միայն կ'ըսէի թէ աղւոր ջորի մը ձիու չափ յարմար
կրնայ գալ ծառայի մը, և կ'երևի ինձ թէ Մուսքոյոնի համար
եթէ սիրուն ջորի մը գնենք . . . :

— Լաւ, թող ջորի մը լինի — ըսաւ Բորթոս — իրաւունք
ունիս, սպանիացի շատ մեծ իշխաններ տեսած եմ, որոց հետե-
ւակները ջորիներով կ'երթային : Բայց հարկ է ուրեմն, տիկին
Գօքնար, ինչպէս որ կրնաս մտածել, որ զարգմանակով և բո-
ժոժներով լինի ջորին :

— Հանդարտ եղիւր — ըսաւ գործակալուհին :

— Կ'մնայ պարկը — վրայ բերաւ Բորթոս :

— Ո՛հ, այդ մասին բոլորովին անհոգ եղիւր — գոչեց տիկին
Գօքնար — էրիկս հինգ վեց հատ պարկ ունի, լաւազոյնը կ'ընտ-
րես . նա մանաւանդ հատ մ'ունի զոր ճամբորդութեան ժամանակ
շատ կ'սիրէր, և մէջն անբաւ բան կ'աւնտ :

— Ուրեմն պարկդ սրարանց է — հարցուց միամտօրէն Բորթոս :

— Անշուշտ սրարանց է — պատասխանեց նոյնպէս միամտօրէն
գործակալուհին :

— Ա՛հ, բայց ինձ պէտք եղած պարկը խիտ լեցուն պարկ
մ'է, սիրելիդ իմ — զոչեց Բորթոս :

Տիկին Գօքնար նորէն հառաչներ արձակեց : Մօլիէր տակա-

ին իր Աքահ թատերգութիւնը չէր յօրինած : Հեռակապէս տիկին Գօքնար Հարրահօնէն նախադաս կ'համարուի :

Աերջապէս զէն ու զարդին միւս մասերն ալ մի և նոյն կերպով վիճարանութեան ներքև ընկան , և բանակցութեան արդիւնքը սա եղաւ որ զործակալուհին հարիւր ֆրանք պիտի տար , և միանգամայն ձի ու ջորի մը պիտի գանէր որոնք Բորթոսն ու Մուսրղօնը փառաց հասցնելու պատիւը պիտի ունենային :

Այս սրայմաններն որոշելէն ետև՝ Բորթոս տիկին Գօքնարի մնաս բարև ըստ : Այս վերջինը կ'ուզէր զանի վար գնել անոր անոյշ աչքեր ընելով , բայց Բորթոս զինորութեան պահանջումները մէջ բերաւ , և հարկ եղաւ որ զործակալուհին զիջանի թագաւորին :

Հրացանակիրը տուն գարձաւ՝ շատ անօթի և սաստիկ նեղացած :

ԺԳ

ՆԱԺԻՇՏ ԵՒ ՏԻՐՈՒՀԻ

Սակայն , ինչպէս որ ըսինք , ա'Արղանեան իր խղճին ձայնին և Աթոսի խոհական խրատներուն շանսաւով՝ ժամէ ժամ աւելի ևս կ'սիրահարէր Միլէտիին . հեռակապէս ամէն օր անվրէպ կ'երթար իր սիրոյ նուէրն անոր մատուցանելու՝ վստահ լինելով մեր բաղդաւոր կասքօնն որ վաղ կամ անագան տիկինն ևս իր սիրոյն պիտի պատասխանէր :

Իրկուն մ'որ բարձր ՚ի գլուխ և ոսկի անձրևի սպասող մարդու մը պէս թեթևակի Միլէտիին տունը կ'երթար՝ նաժիշտը կառնադրան սեմին վրայ տեսաւ . բայց այս անգամ սիրուն Քէզլին գոհ չեղաւ անոր գպիլ միայն անցնելու ատեն , այլ մնդմիկ անոր ձեռքը բռնեց :

— Բնջ է — ըստ իւրովի ա՛Նրդանեան — իր տիրուհւոյն
կողմէն ինձ ըսելիք բան մը պիտի ունենայ, թերևս ժամադրու-
թեան տեղ մը պիտի ցոյց տայ, և իր տիրուհին համարձակած
չպիտի լինի բերանացի ըսելու : — Եւ զեղանի նաժիշտին երեսը
նայեցաւ յետին ծայր յաղթական կերպով մը :

— Կ'փափաքէի քեզի քանի մը խօսք ըսել, պարոն ասպետ , ,
— թոթովեց նաժիշտը :

— Խօսէ, ազջիկս, խօսէ — ըստ ա՛Նրդանեան — մտիկ
կ'ընեմ :

— Այս տեղ կարելի չէ, վասն զի քեզի ըսելիքս շատ եր-
կար և մանաւանդ շատ դաղանի է :

— Լաւ ուրեմն, ինչ ընենք :

— Եթէ յանձն առնուս ինձ հետեւելու — ըստ երկչոտու-
թեամբ Բէգի :

— Ո՛ւր որ կ'կամիս, սիրուն ազջիկ, պատրաստ եմ գալու :

— Ուրեմն եկուր :

Եւ Բէգի որ ա՛Նրդանեանի ձեռքը չէր թողած, զանի փոք-
րիկ և կ'ըր սանդղէ մը վեր հանեց, և տասն և հինգ աստիճան
ելնելէն ետե՛ դուռ մը բացաւ :

— Ներս մտիր, պարոն ասպետ — ըստ անոր — այս տեղ
առանձին պիտի լինինք և կ'ընանք խօսիկ :

— Եւ որո՛ւ է այս սենեակը, իմ զեղանի ազջիկս — հարցուց
ա՛Նրդանեան :

— Իմն է, պարոն ասպետ, և տիրուհւոյս սենեկին հետ հա-
ղորդակցութիւն ունի սա դռնէն : Բայց, անհոգ եղիր, նա մեր
խօսքը չպիտի կարենայ ըսել, կէս զիշերէն առաջ չքնանար
բնա :

Տ՛Արդանեան իր չորս կողմն ակնարկ մը նետեց : Փոքրիկ սե-
նեակը թէ ճաշակի և թէ մաքրութեան կողմէ շատ ազուր էր,
բայց ակամայ իր աչիւրը սեւեռեցան այն դրան վրայ, որ Բէգիի
խօսքին նայելով Միլէտիին սենեակը կ'տանէր :

Բէգի պատանոցն մտքին մէջ անցածը գուշակեց և հառաչ
մ'արձակեց :

— Միթէ իմ տիրուհիս շատ կ'տիրես, սարսն ասպետ — ըստ անոր :

— Ո՛հ, բերնով չեմ կարող բացատրել, Քէզի, վրան կը խենամ :

Քէզի երկրորդ անգամ հառաչեց :

— Աւաղ, տէր իմ — ըստ նա — մեղք եղաւ քեզի :

— Եւ ի՞նչ ցաւալի բան կ'տեսնես այս բանիս մէջ — հարցուց տ'Արղանեան :

— Ասան զի, սարսն — վրայ բերաւ Քէզի — իմ տիրուհիս քեզ ամենեկին շտիրեր :

— Հէյ — ըրաւ տ'Արղանեան — արդեօք ի՞նքն ապսպրեց քեզի այդ բանն ինձ ըսելու :

— Ո՛հ, ո՛չ, սարսն, այլ ես ինքնին քու շահուդ համար, միտքս դրի քեզի յայտնելու :

— Շնորհակալ եմ, բարի Քէզի, մի միայն բարի գիտաւորութեանդ համար, վստան զի այդ հաղորդակցութիւնը, ինչպէս որ կրնաս վկայել, բնաւ անորժելի չէ :

— Այսինքն, բնաւ չես հաւտար ըսածիս, այնպէս չէ՞ :

— Սիրուն աղջիկ, մարդ դժուարաւ կ'հաւտայ միշտ այդպիսի խօսքերու, եթէ ոչ ուրիշ բանի, զէթ ինքնասիրութեան սպառնալու :

— Ուրեմն ինձ չե՛ս հաւտար :

— Կ'խոստովանիմ որ՝ եթէ ըսածդ փորձով չհաստատես . . . :

— Ի՞նչ կ'ըսես ասոր :

Եւ Քէզի իր ծոցէն փոքրիկ տոմսակ մը հանեց :

— Ինձի համար չէ՞ — ըստ տ'Արղանեան աշխուժիւ տոմսակն առնելով :

— Ո՛չ, ուրիշին համար է :

— Ուրիշի՞ համար :

— Այո՛ :

— Իր անունը, անունն ի՞նչ է — զոչեց տ'Արղանեան :

— Նայէ հայտնի :

— Պ. Վարդ կոմս :

Սէն-Ժէրմէնի անցքին յիշատակը շուտ մ'ինքնատարատան կաս-
քօնին միտքն ընկաւ . փայլակի արագութեամբ պահարանը պատ-
ուեց՝ առանց Քէզիի նայելու : որ աղաղակ մ'արձակեց տեսնելով
անոր ընելիքը կամ լաւ ես՝ ըրածը :

— Ո՛հ, Աստուած իմ, պարոն ասպետ — ըսաւ նա — ի՛նչ
կ'ընես :

— Ե՛ս, ո՛չ ի՛նչ — ըսաւ տ'Արդանեան, և սկսաւ կարդալ :

Եւ մտաւ ինչ տոմսակիրս պատասխան չտուիր . միթէ անհան-
դիմաւ ես, կամ մոռցար արդեօք թէ տիկին Վիզի պարահանդիւ-
սին մէջ ի՛նչ աչքեր կ'նետէիր ինձ : Ահա ասիկ առիթը, կոմս,
ձեռքէ մի փախցնե՛ր :

Տ'Արդանեան դեղնեցաւ, իր ինքնասիրտ թիւնը վերաորեցաւ
և կարծես թէ սիրոյ մէջ ևս վէճք առաւ :

— Խեղճ սիրելի տ'Արդանեան — ըսաւ Քէզի արդահատելի
ձայնով մ'ե պատանիին ձեռքը նորէն սեղմելով :

— Դ՛՛՛՛ իմ վրայ կ'ցաւիս — բարի աղջիկ — ըսաւ տ'Արդա-
նեան :

— Ո՛հ, անտարակոյս, բոլոր սրտովս, վասն զի ես դիտեմ
թէ ի՛նչ է սէրը :

— Դ՛՛՛՛ դիտես թէ ի՛նչ է սէրը — ըսաւ տ'Արդանեան՝ ա-
ռաջին անգամ՝ անոր դէմքը նայելով փոքր ինչ ուշադրութեամբ :

— Աւաղ, այ՛ո :

— Աւառութիւն, փոխանակ վրաս ցաւելու, աւելի աղէկ կ'ըս-
նէիր եթէ տիրուհիէդ վրէժ լուծելու ինձ օգնէիր :

— Եւ ի՛նչ տեսակ վրէժ լուծել կ'ուզես :

— Կ'ուզէի անոր վրայ յաղթանակ տանիլ և ոտիս հետացնել :

— Երբէք չպիտի օգնեմ քեզի պիպիտի բան մ'ընելու, պատ-
րոն ասպետ — ըսաւ Քէզի աշխուժիւ :

— Եւ ի՛նչ պատճառաւ — հարցոց տ'Արդանեան :

— Երկու պատճառ ունիմ :

— Որո՞նք են :

— Առաջինը սա է որ տիրուհիս քեզ երբէք չպիտի սիրէ :

— Ի՞նչպէս գիտես :

— Վասն զի անոր սիրտը վերաւորեցիր :

— Ե՛ս, և ի՞նչ բանի մէջ անոր սիրտը վերաւորած կրնամ լինիլ, էս որ, զանի ճանչելէս վեր, իբրև սարուկ անոր ռախց առջև կ'ապրիմ. խօսէ, կ'աղաչեմ :

— Այդ բանն այն մարդուն միայն պիտի խոստովանիմ. . . որ իմ հոգւոյս խորը կարող պիտի լինի կարգալ :

Տ'Արդանեան երկրորդ անգամ Քէզիին նայեցաւ : Նորասի օրիորդն այնպէս թարմ էր ու զեղանի, որ այս հանգամանքը շատ դքսուհիներ իրենց սրակով գնելու արամաղիւր կրնային գանուիլ :

— Քէզի — ըսաւ անոր — երբ որ ուզես՝ սրտիդ խորը պիտի կարդամ, եթէ այդ է քու կամքդ, սիրելի աղջիկ, — և անոր համբոյր մը առաւ որով նորասի օրիորդը կիրասի պէս կարմրեցաւ :

— Ո՛հ, ո՛չ — գոչեց Քէզի — դու զիս չես սիրեր, այլ միայն տիրուհիս կ'սիրես, քիչ մ'առաջ այդպէս ըսիր բերնովդ :

— Եւ միթէ այդ բանն արգէ՛լք մ'է երկրորդ պատճառդ յայտնելու :

— Երկրորդ պատճառը սա է, պարոն ասպետ — վրայ բերաւ Քէզի՝ նախ համբոյրէն, և ապա պատանոցն նայաւ ընդ իր քայտարութենէ սիրտ առնլով — որ սիրոյ մէջ ամէն մարդ իրեն համար կ'աշխատի :

Այն ատեն միայն տ'Արդանեան յիշեց Քէզիի նուազուն ակնարկները, նախատեսնելին մէջ, սանդղին վրայ, նրբագութիւն մէջ անոր ստէպ հանդիպիլը, ամէն անգամ անոր հանդիպելուն ձեռքի շօշափումները, և խեղդուկ հառաչները, բայց մեծ տիկնոջ հաճելի լինելու եռանդով վառ՝ նածիշտն արհամարհեր էր. ո՛վ որ արծիւ կ'որոտայ, ճնճղուկը բանի անդ չգներ :

Բայց այս անգամ մեր Աստօնն իսկոյն գիտեց թէ ի՞նչ օգուտ կրնար քաղել այն սէրէն զոր Քէզի այնպիսի պարզ կամ լրբենի կերպով մը խոստովաներ էր. այսինքն, Վարդ կոմսին զրկած

ժամակներն արգիլել, խորել, նոյն տեղ ամէն անցած դարձածն իմանալ, Քէզիի սենեակին ամէն ժամ մտնել, որ իր տիրուհւոյն սենեակին կից էր: Նենգաւորը՝ ինչպէս որ կ'տեսնուի, արդէն մտովին կ'զոհէր խեղճ աղջիկն որպէս զի ինքնայոժար կամ բռնի Միլէտին ստանայ:

— Լաւ ուրեմն — ըսաւ նորասի օրիորդին — կ'ուզեն, սիրահան Քէզիս, քեզի կասկածելի երեցած սիրոյս մէկ փորձը տամ:

— Ի՞նչ սէր — հարցուց նորասի օրիորդը:

— Այն սէրը զոր քեզի համար զլալու պատրաստ եմ:

— Եւ ի՞նչ է այդ փորձը:

— Միթէ կ'ուզեն որ այս իրկուն՝ սովորաբար տիրուհւոյդ հետ անցուցած ժամանակա՝ քեզի հետ անցընեմ:

— Ո՛հ, անտարակոյս — ըսաւ Քէզի ձեռներն իրարու զարնելով — յօժարակամ կ'ուզեմ:

— Լաւ ուրեմն, սիրելի աղջիկ — ըսաւ ա՛ւրդանեան թիկա նաթուի մը վրայ նստելով — արի ըսեմ քեզի որ զուրջըր տեսած նաժիշաներէս ամենէն սիրունն ես:

Եւ անոր այնչափ աղօթք բաներ ըսաւ, որ խեղճ աղջիկը հաւատաց. . . վասն զի հաւատալու փափաք ունէր: Սակայն՝ ՚ի մեծ զարմացումն ա՛ւրդանեանի, սիրուն Քէզիին բաւական հաստատամտութեամբ անոր առաջարկութեանց գէմ կ'մաքառէր:

Ժամանակը շուտով կ'անցնի՝ երբ յարձակելով և պաշտպանուելով կ'անցընէ մարդ:

Այս դիշեր զարկաւ, և գրեթէ նոյն պահուն Միլէտի հնչաակին ձայնը լսելի եղաւ:

— Տէր Աստուած — գոչեց Քէզի — ահա տիրուհիս զես կը կանչէ, զնա՛, շուտ զնա՛:

Տ՛ւրդանեան ոտք ելաւ, փեղոյրն առաւ որպէս թէ հնազանդելու միտք ունէր, յետոյ մեծ պահարանի մը գուռը բանալով շտապաւ՝ փոխանակ սանդղինը բանալու՝ անոր մէջ սքլեցաւ, Միլէտիին շրջազլեստներուն և վարչամականերուն միջևը:

— Ի՞նչ կ'ընես այդ տեղ — գոչեց Քէզի:

ՏՆրդանեան՝ որ կանխաւ բանալին առեր էր, իր պահարանին մէջ փակուեցաւ առանց պատասխան տալու :

— Լաւ. ուրեմն — գոչեց Միլէտի կծու ձայնով մը — միթէ կ'քնանայի՞ր որ հնչակը զարնելուս իսկոյն չեկար :

Եւ տՆրդանեան լսեց որ ուժգին հաղորդակցութեան դուրը կ'բանային :

— Ահա եկայ, Միլէտի, եկայ — գոչեց Քէզի իր տիրուհւոյն առաջն առնելով արտօրնօք :

Երկուքնին ալ ննջարանը մտան, և որովհետեւ մէջի գուռը բաց մնաց, տՆրդանեան լսեց Միլէտիին ուղղած յանդիմանութիւններն առ նաժիշտը. վերջապէս հանդարտեցաւ և խօսակցութիւնն իր վրայ դարձաւ մինչդեռ Քէզի իր տիրուհին կ'հանուեցնէր :

— Լաւ — ըստ Միլէտի — ինչո՞ւ համար այս իրկուն մեր Կասքօնը չերեցաւ :

— Ինչպէ՞ս, տիկին — ըստ Քէզի, միթէ չեկա՞ն : Միթէ տափաւին երջանիկ չեղած՝ թեթեամտութիւնը բռնեց :

— Ո՛հ, չէ, անշուշտ Պ. տը Գրէվիլ կամ Պ. Տէզէսար արդէլք մ'եղած պիտի լինին : Ես իմ ասլրանքս գիտեմ, Քէզի, և զանի ճանկիս տակ բռնած եմ :

— Ի՞նչ պիտի ընես անոր, տիկին :

— Ինչ պիտի ընե՞մ . . . : Այդ մասին անհոգ եղի՛ր, Քէզի, այն մարդուն և իմ մէջ բան մը կայ, որմէ անտեղեակ է . . . : Քիչ մնաց որ Նորին բարձրութեան առջև իմ համարումս պիտի կորուսէի իր պատճառաւ . . . : Ո՛հ, վրէժ պիտի լուծեմ :

— Կարծէի թէ կ'սիրես զինքը, տիկին :

— Ե՛ս սիրեմ զինքը, զանի կ'անդոսնեմ, ապուշ մ'է որ լորտ Վինդրի կեանքն իր ձեռքն եղած ատեն՝ զանի չսպաննեց, և երեք հարիւր հազար ֆրանք ինձ կորուսել տուա :

— Իբրաւ է — ըստ Քէզի — որդիդ իր հօրեղբօր միակ ժառանգորդն էր, և մինչև չափահաս լինելն անոր հարստութիւնը պիտի վայելէիր :

Տ'Արդանեան յոտից ցղլուխ սարսուռ մը զղաց, երբ լսեց որ այս անուշ էակն զինքը կ'յանդիմանէ՝ այն սուր ձայնովը զոր խօսակցութեան ժամանակ իսկ մեղմելու դժուարութիւն կ'քաշէր, այնպիսի մարդ մը չսպաննելու՝ որ իրեն բարեկամութեան շատ նշաններ ցոյց տուեր էր :

— Ուստի — շարունակեց Միլէտի — արդէն անորմէ վրէժս առած պիտի լինէի, եթէ, չգիտեմ ինչ պատճառաւ, կարտիւնալն ասպարսած չլինէր ինձ հետն անուշութեամբ վարուելու :

— Ո՛հ, այո՛, բայց, տիկին, դու անինչայ վարուեցար անոր սիրած փոքրիկ կնկան հետ :

— Ո՛հ, Փօսուայէօր փողոցին փերեզակուհին ըսել կ'ուզես. միթէ արդէն չմոռցան որ այնպիսի էակ մը կար : Խրաւի, աղւոր վրէժ :

Պաղ քրտինք մը կ'հասէր տ'Արդանեանի ճակտէն. այս կինն անտարակոյս հրէշ մ'էր :

Նորէն ականջ կախեց տ'Արդանեան, բայց դժբաղդօրէն տիրուհին իր հազուստն աւարտեր էր :

— Լաւ է — ըսաւ Միլէտի — սենեակդ մտիր, և վազն աշխատէ վերջապէս տուած դրոյս պատասխան մը ձեռք ձգել :

— Գիրը Պ. Վարդի ուղղեալ չէ՞ — ըսաւ Քէզի :

— Անշուշտ Պ. Վարդի պիտի տրուի :

— Ահաասիկ սրտոն մը — վրայ բերաւ Քէզի — որ բոլորովին խեղճ տ'Արդանեանի ներհակ բնութիւն մ'ունի :

— Գուրս էլիբ, օրիորդ — ըսաւ Միլէտի — մեկնութիւններ չեմ սիրեր :

Տ'Արդանեան դրան գոցուիլը, յետոյ երկու պարզունակի աղւմուկը լսեց, որով Միլէտի իր խուցը կ'փակուէր. Քէզին ալ իր կողմէն՝ բայց շատ կամաց, դուռը կղպեց. այն ատեն տ'Արդանեան պահարանին դուռը հրեց :

— Ո՛ւստուած իմ — ըսաւ մեղմիկ Քէզի. — ինչ ունիս, որչափ դեղնած ես :

— Ինչ գարշելի արարած է — մրմնաց տ'Արդանեան :

— Լուսթիւն, լուսթիւն, դուրս ելի՛ր — ըստ Քէզի — միջնորմ միայն կայ իմ և Միլէտիին սենեկին մէջ, մէկ խոցէն մուսին մէջ խօսուածը կ'լսուի :

— Ահա, այդ պատճառաւ իսկ չպիտի դուրս ելնեմ — ըստ տ'Արդանեան :

— Ինչպէ՞ս — ըստ Քէզի կարմրելով :

— Ամ լաւ ևս ըսեմ, պիտի մեկնիմ . . . առելի ուշ :

Եւ Քէզին դէպ իրեն քաշեց, դիմադրելու ճար չկար, զի մադրութիւնն որչափ աղմուկ կրնայ հանել, ուստի Քէզի ձայն ձուն չհանեց :

Այս շարժումը վրէժխնդրութեան շարժում մ'էր Միլէտիին դէմ : Տ'Արդանեան տեսաւ որ իրաւացի է այն խօսքը թէ վրէժխնդրութիւնը դից զուարճութիւնն է : Աւստի, տ'Արդանեան՝ եթէ քիչ մ'առելի սիրա ունենար, այս նոր յաղթանակով գոհ կրնար լինիլ, բայց տ'Արդանեան միայն փառասիրութիւն ու գոռոզութիւն ունէր :

Սակայն պէտք է ըսել, իբրև զովեստ տ'Արդանեանի, որ Քէզիի վրայ ստացած ազդեցութենէն նախապէս օգտիլ ուղեց տիկին Պօնափէօի ինչ լինելն իմանալու փորձ փորձելով, բայց նորաստի օրիորդը խաչի վրայ երգում ըրաւ որ բոլորովին անտեղեակ է այս մասին, վասն զի իր տիրուհին կիսով միայն իր գաղտնիքը կ'յայտնէր, միայն կարող էր հաստատել որ Պօնափէօ մեռած չէ :

Սակայն ինչ պատճառաւ Միլէտին քիչ մ'ևս իր համարումը պիտի կարուսէր կարտինալին առջև, չգիտէր բնախն, բայց այս անգամ, տ'Արդանեան առելի տեղեակ էր անորմէ, որովհետև արդիլեալ նաու մէջ տեսեր էր Միլէտին այն միջոցին որ ինքն Անկլիաէն կ'հեռանար, և կասկածեր էր որ անդամանդեայ ասղիկներուն զործին համար է :

Բայց այս ամէն բաներու մէջ սա յայտնի էր միայն որ Միլէտիին իրեն դէմ ունեցած ճշմարիտ ատելութեան, խորին ատելութեան, անհաշտ ատելութեան բուն պատճառը իր տաղրը չքօպաննելն էր :

Տ'Արղանեան հետևեալ օրը Միլէտիին տունը գնաց : Միլէտին նոյն պահուն շատ նեղացած կ'երևէր , և տ'Արղանեան աներկբայ մտածեց որ իր սրանեղութեան պատճառը Պ . Վարդէն պատասխան չտանալն էր : Քէզի ներս մտաւ , բայց Միլէտի զանի խախու ընդունեց : Այն ատեն տ'Արղանեանի այնպիսի ակնարկ մը նետեց որ ըսել կ'ուզէր . Նայէ՛ քեզի համար որչափ կ'տառապիմ :

Սակայն երեկոյթին վերջերը՝ նազելի տիկինը կակղեցաւ , տ'Արղանեանի անուշ խօսքերը ժպտելով մտիկ ըրաւ , մինչև անգամ իր ձեռքը տուաւ համբուրելու :

Տ'Արղանեան դուրս ելաւ ինչ խորհիլ չգտնելով , բայց որովհետև այնպիսի պատանի մը չէր որուն գլուխը դիւրաւ դարձրնել հնարին լինի , Միլէտիին հետ սիրաբանելու ժամուն՝ մըտքին մէջ պղտիկ յատակադիծ մը յօրիներ էր :

Քէզին դրան վրայ գտաւ , և առջի իրիկուան պէս անոր սենակը մտտ : Քէզի շատ յանդիմանութիւններ լսեր էր , իրրև անհոգ՝ յանցաոր դատուեր էր : Միլէտի՝ Վարդ կոմսին լուծիւնը չէր կրնար մեկնել , և Քէզիին ապսպրեր էր առտու ժամը իննին սենակը զալ երրորդ նամակ մ'առնելու համար :

Տ'Արղանեան խօսք առաւ Քէզիէն որ առնելիք դիրը հետևեալ առտու իրեն տունը բերէ . խեղճ աղջիկն իր սիրահարին ամէն ինդիրները կատարելու խոտոացաւ . խենդ դարձեր էր :

Առջի օրուան պէս անցաւ ամէն բան . տ'Արղանեան իր պահարանին մէջ փակուեցաւ , Միլէտի կանչեց Քէզին , իր հագուսարը հանեց , զանի ճամբեց և գուռը նորէն զոցեց : Առջի անգամուն պէս՝ տ'Արղանեան առտուան ժամը հինգին տուն դարձաւ :

Ժամը տասն մեկին Քէզիի գալը տեսաւ . Միլէտիի մէկ նոր դիրը ձեռքը բռներ էր : Այս անգամ խեղճ օրիորդը դժուարութիւն չցուցուց տոմակը տ'Արղանեանի տալու . թողուց որ ուզածը կատարէ . հոգւով մարմնով իր աղոր զինուորին յանձներ էր ինքզինքը :

Տ'Արդանեանն տոմսակը բացաւ և հետեւեալը կարդաց .

« Ահա երբորդ անգամն է որ կ'զրեմ թէ կ'սիրեմ քեզ : Ձգոյշ կեցիր որ չորբորդ զիր մ'ալ չզրեմ ըսելու համար թէ քեզ կ'ատեմ :

« Եթէ զըջաս ինձի հետ բռնած ընթացքիդ վրայ , այս զիրս քեզի յանձնող օրիորդը պիտի ըսէ քեզ թէ ինչ կերպով մարդավար մարդ մ'իր ներումը կրնայ ստանալ » :

Տ'Արդանեան կարմրեցաւ և քանի մ'անգամ զոյնը նետեց այս տոմսակը կարդալով :

— Ո՛հ , դու միշտ զանի կ'սիրես — ըսաւ Քէզի , որ պահ մը իր աչքը սրտատնոյն դէմքէն չէր հեռացուցած :

— Ո՛չ , Քէզի , դու կ'սխալիս , այլ ևս չեմ սիրեր զանի , բայց անոր քամահանաց վրէժն տանուլ կ'ուզեմ :

— Այո՛ , կ'ձանչեմ վրիժառու ողիդ , արդէն ինձի ըսիր :

— Քեզի ինչ , Քէզի , քաջ զիտես որ մինակ քեզ կ'սիրեմ :

— Ինչպէս կարելի է զիտնալ այդ բանը :

— Անոր ունեցած արհամարհանքէս :

Քէզի հառաչեց :

Տ'Արդանեան զրիչ մ'առաւ և զրեց :

« Տիկին , մինչև այսօր կ'կասկածէի թէ քու երկու զիրերդ ինձ ուղղուած լինին , այնքան անարժան կ'համարէի զինքս այդ պատոյն , ասկէ զատ՝ այնքան հիւանդ էի , որ պատասխան տալու պիտի վարանէի :

« Բայց այսօր հարկ է որ քու անչափ բարեսրտութեանդ հաւտամ , վասն զի ոչ միայն քու զիրդ , այլ նաև նածիշտդ կ'հաստատեն թէ քեզնէ սիրուելու երջանկով թիւնն ունիմ :

« Այլտք չունի ինձ ըսելու թէ ինչ կերպով մարդավար մարդ մը կրնայ ներում գտնել . ուստի պիտի գամ իմ ներումս անձամբ ինդրել այս իրկուն ժամը տասն մէկին : Եթէ օր մ'ևս ուշանամ , պիտի կարծեմ թէ նոր նախատինք մ'ըրած պիտի լիսիմ քեզի :

« Այն զոր աշխարհիս երջանկագոյն մարդն ըրիր :

« ԿՈՄՍ ՏԸ ՎԱՐԻ » :

Այս գիրը նախ և առաջ շինծու էր, ասպա անբողաբարաբարութիւն, իսկ մեր արդի բարուց տեսութեան կերպով տեսակ մը վատահամբաւութիւն մ'էր. բայց այն ժամանակներն այսօրուան պէս փափկութիւն չկար: Ասկէ զատ՝ տ'Արդանեան՝ ինչպէս որ ինքնին կ'խոստովանէր, Միլէտին ծանր ծանր դաւաճանութեամբ յանցաւոր կ'դատէր, և անոր վրայ բնաւ համարում չուներ: Եւ սակայն այս անվտաճութեան շնայելով՝ կ'զգար որ անմիտ սիրով մը կ'այրէր այն կնկան համար: Արհամարհանօք արբշիւ տափանք մը, բայց տափանք կամ ծարաւ, ինչ որ կ'ուզես սեպէ:

Տ'Արդանեանի դիտաւորութիւնը շատ պարզ էր, Քէզդիին խցէն իր տիրուհւոյն սենեակը կ'մտնէր, զարմացման, ամօթապարտութեան, աս ու դողի առաջին վայրկեանն օգուտ պիտի քաղէր Միլէտիին վրայ յաղթութիւն մը տանելու, թերևս չյաջողէր, բայց դիպուածին ալ թողուլ հարկ էր ձեռնարկին մէկ մասը: Աւթ օրէն պատերազմը պիտի բացուէր, և պէտք էր մեկնիլ, տ'Արդանեան կատարեալ սէր հիւսելու ժամանակ չուներ:

— Ահաասիկ — ըսաւ պատանին Քէզդիին յանձնելով կրնքուած տոմսակը — այս գիրը տիրուհւոյդ տնւր. Գ. Աարդի պատասխանն է այս:

Խեղճ Քէզդին մահատիպ գոյն մ'առաւ, կ'զուշակէր թէ այն գիրին պարունակութիւնն ինչ էր:

— Մտիկ ըրէ, սիրելի աղջիկս — ըսաւ անոր տ'Արդանեան — քաջ կ'հասկնաս որ այս բանս աղէկ զէշ էլք մը պիտի ունենայ, Միլէտին կրնայ կասկածիլ որ դու իմ սպասաւորիս յանձնած ես առաջին տոմսակը, փոխանակ կոմսին սպասաւորին տալու, թէ միտներն ալ ես բացի, մինչդեռ կոմսը պիտի բանար, այն ատեն Միլէտին քեզ տունէն պիտի վռնտէ, և դու աղէկ դիտես որ այսչափ վրէժինդրութեամբ դո՛՛ս լինող կին մը չէ:

— Աւաղ — ըսաւ Քէզդի — որո՞ համար այսչափ բաներու զբլուխ ծռեցի անձիս վտանդովը:

— Ինձի համար, քաջ դիտեմ, իմ գեղանիս — ըսաւ երիտասարդը — և ասոր համար կ'երգնում որ շատ շնորհապարտ եմ քեզի:

- Բայց վերջապէս ի՞նչ կ'սպարունակէ այս տոմսակը :
 — Միլէտի կրնայ ըսել քեզի :
 — Ա՛հ, դու զիս չես սիրեր — գոչեց Քէզի — և ես շատ
 դժբաղդ եմ :

Այս յանդիմանութեան պատասխան մը կայ որով կիները միշտ
 կ'խարտին . տ'Արդանեան այնպէս պատասխանեց որ Քէզի բոլո-
 լովին սխալմունքի մէջ մնաց :

Սակայն Քէզի շատ լացաւ նամակը Միլէտիին տալու յանձ-
 նառու լինելէն առաջ, բայց վերջապէս հաւանեցաւ, և տ'Ար-
 դանեանի ուզածն ալ այս էր :

Ասկէ զատ՝ պատանին խօսք տուաւ իրկունը կանուխկիկ տի-
 բուհոյն քովէն հեռանալ, և զալ իր սենեակը ժամանակ ան-
 ցընել :

Այս խոստումը բոլորովին մսիթարեց խեղճ Քէզին :

ԺԴ

ԱՐԱՄԻՍ ՈՒ ԲՈՐԹՈՍ ԻՆՉՊԷՍ ԿՊԱՏՐԱՍԵՆ ԻՐԵՆՑ
 ԶԷՆՆ ՈՒ ԶԱՐԴԸ

Չորս բարեկամներ՝ իւրաքանչիւրն իր զէնն ու զարդը որսալու
 հետամուտ լինելէն վեր՝ զիրար չէին տեսներ ստէպ և որոշեալ
 տեղ մը չէին միանար : Ամէն մէկն առանձին կ'ճաշէր ուր որ
 գտնուէր, կամ լաւ ևս՝ ուր որ կարող էր : Միւս կողմէն զին-
 ւորական ծառայութեան ալ մաս մը կ'հանէին այն անդին ժա-
 մանակէն, որ այնչափ շուտ կ'անցնէր : Միայն շարաթն անգամ
 մ'Աթոսին տունը գումարուելու խօսք ըրեր էին, ժամը մէկին
 մօտ, վասն զի Աթոս՝ իր ըրած երդման համեմատ՝ իր գրան սե-
 մէն չէր անցներ այնուհետև :

Ճիշտ այն օրն էր որ Քէզի տ'Արդանեանի տունն եկեր էր զանի դանեւում, զումարման օր մը :

Այն ինչ Քէզի զուրս ելաւ, որ տ'Արդանեան Ֆէրու փողոցին կողմը դիմեց :

Տ'Արդանեան՝ Աթոսն ու Արամիսը միատեղ զտաւ որոնք կ'փիլիսոփայէին : Արամիս նորէն կամք կ'յայտնէր կրօնական կարգը մտնելու : Աթոս՝ իր սովորութեան համաձայն, ոչ անոր միտքը փոխելու և ոչ քաջալերելու կ'աշխատէր : Աթոս սա կարծիքն ունէր որ ամէն մարդ ազատ է իր կամքին հետեւելու : Մինչև որ մարդ մ'իրմէ խորհուրդ չհարցնէր՝ չէր տար, և դարձեալ հարկ էր երկու անգամ հարցնել :

— Ընդհանրապէս մարդ խորհուրդ կ'հարցնէ — կ'ըսէր նա — որպէս զի անոր չհետեւի, կամ, եթէ հետեւի, նպատակն է խրատատուն յանդիմանելու պատրուակ մ'ունենալ :

Բորթոս՝ տ'Արդանեանէ պահ մ'ետքը հասաւ. հետեապէս չորս բարեկամները միատեղ զումարուեր էին :

Այս չորս դէմքը՝ չորս տարբեր զգացումներ կ'բացատրէին, Բորթոսինը՝ հանդարտութիւն, տ'Արդանեանինը՝ յոյս, Արամիսինն՝ անձկութիւն, Աթոսինն՝ անհոգութիւն :

Պահ մը խօսակցեւէն ետև՝ յորում Բորթոս կերպով մը հասկցուց որ բարձրագիր անձ մը զինքը նեղութենէն ազատելու խօսք տուեր է, Մուսքղօն ներս մտաւ :

Եկեր էր աղաչելու Բորթոսն որ իր տունը դայ, ուր, կ'ըսէր խիստ ողորմելի դէմքով մը, իր ներկայութիւնն անհրաժեշտ էր :

— Միթէ հանդերձանքս եկան :

— Այո՛ և ոչ — պատասխանեց Մուսքղօն :

— Բայց վերջապէս չե՞ս կարող ըսել . . . :

— Եկուր, պարոն :

Բորթոս ոտք ելաւ, բարեկամները բարեւց և Մուսքղօնին ետևէն գնաց :

Պահ մ'ետքը՝ Պազէն՝ դրան սեմին վրայ երևցաւ :

— Ի՞նչ կ'ուզես, բարեկամ — ըստ Արամիս այնպիսի լեզուի անուշութեամբ որ իրեն յատուկ էր երբ կրօնական զգացումներով միտքը պաշարուած լինէր :

— Մարդ մը քեզի տունը կ'սպասէ — սրտասխանեց Պազէն :

— Մարդ մը, ի՞նչ մարդ :

— Մուրացկան մը :

— Աղորմութիւն ա՛ւր անոր, Պազէն, և ըսէ անոր որ խեղճ մեղաւորիս համար աղօթք ընէ :

— Այն մուրացկանը քեզի կ'ուզէ խօսիլ անպատճառ, և կը պնդէ թէ շատ պիտի գոհ լինիս զինքը տեսնելով :

-- Միթէ ինձի համար մասնաւոր բան մը չըսա՛ :

— Այո, ըսա : Եթէ Պ. Արամիս — ըսա նա — գալ զիս տեսնելու վարանի, կ'յայտնես անոր որ Գուր քաղքէն կ'զամ :

— Գուրէն — գոչեց Արամիս : — Պարոններ, հազար ներում կ'խնդրեմ, բայց անտարակոյս այն մարդը սպասած լուրերս կը բերէ ինձ :

Եւ իսկոյն ոտք ելնելով ընդ փոյթ հեռացաւ :

Առանձին մնացին Աթոս և տ'Արդանեան :

— Կարծեմ թէ այս սատանաներն իրենց գործը կարգի դրած են : Քու կարծիքդ ի՞նչ է, տ'Արդանեան — հարցուց Աթոս :

— Գիտեմ որ Բորթոս յաջողութեան ճամբան գտեր էր — ըսա տ'Արդանեան — իսկ Արամիսի գալով ստոյգը, բնաւ հոգ չեմ տանիք վրան : Բայց դու, սիրելի Աթոս, դու որ վեհանաճնօրէն բաշխեցիր անկլիպցիին ոսկիները, թէև քու օրինաւոր գոյքդ էին, դու ի՞նչ պիտի ընես :

— Շատ գոհ եմ այս չարածճիկը սպաննելուս, բարեկամ, վասն զի անկլիպցի մը սպաննել օրհնած հաց ուտել է. բայց թէ որ դրամը զրպանս նետէի, իբրև խղճի խայթ մը զիս պիտի նեղէր :

— Ա՛յ՛շ, սիրելի Աթոս, արդարև անիմանալի զաղափարներ ունիս :

— Գոցենք, գոցենք այդ խօսքը : Գիտես արդեօք ի՞նչ կ'ըսէր

ինչ Պ. ար Գրէվիլ, որ երէկ այցելութեան զալով զնս պատժ
ուեց, կ'ըսէր թէ կարտինալին պաշտպանած անկլիացիներուն
հետ ստէպ տեսութիւն կ'ընեն :

— Այսինքն անկլուհիի մը հետ տեսութիւն կ'ընեմ, այն կի-
նը՝ որու վրայ արդէն քեզի խօսած եմ :

— Ա՛հ, այո՛, այն խարտեշ կինն որու առթիւ քեզի խրատ-
ներ տուի և բնականապէս զգուշացար անոնց հետեւելու :

— Քեզի արդէն պատճառներս բացատրեցի :

— Այո՛, անով զէն ու զարդգ հոգալու կ'յուսաս, կարծեմ,
և այս է պատճառդ :

— Ամենեին, քաջ տեղեակ եմ որ այն կինը տիկին Պօնա-
սիէօի առեանդին մէջ մատ ունի :

— Այո՛, և կ'հասկնամ, կին մը գտնելու համար, ուրիշի մը
հետ կ'սիրարանես, այդ ամենէն երկար ճամբան է, բայց ամե-
նէն զուարճալին է :

Քիչ մնաց որ տ'Արդանեան ամէն բան Աթոսին պիտի պատ-
մէր, բայց կէտ մ'արդիւեց. Աթոս խիստ էր պատույ խնդիրնե-
րու նկատմամբ, և մեր սիրահարին շինած փոքրիկ յատակազօն
մէջ՝ քանի մը բաներ կային, որ անտարակոյս պարզակրօնին հա-
ւանութիւնը չպիտի ստանար, ինչպէս որ տ'Արդանեան կանխա-
ստոյգ էր. հետեւապէս լաւ ևս համարեց լուսթիւն պահել, և
որովհետև Աթոս խիստ անտարբեր մարդ մ'էր, տ'Արդանեանի
խոստովանութիւնն այնչափով վերջ առեր էր :

Ուրեմն պիտի թողունք այս երկու բարեկամները՝ որ իրարու
կարևոր բաներ չունէին հաղորդելու, Արամիսին ետեւէն երթա-
լու համար :

Երբ Արամիս իմացաւ թէ իրեն հետ խօսիլ ուզող մարդը
Գուրէն կ'գայ, տեսանք թէ ինչ արագութեամբ երիտասարդը
Պազէնին հետեւեցաւ կամ լաւ ևս զանի կանխեց, ուստի Քէրու
փողոցէն ոստոստելով՝ հասաւ Ջօծիրար փողոցը :

Արդարև տուն մտնելով կարճահասակ, ուշիմ աչերով մարդ
մը գտաւ, թէև հետտիներով ծածկուած էր :

— Մի՞թէ դու ես զիս խնդրողը — ըստ հրացանակիրը՝

— Այսինքն Պ. Արամիսը կ'իտնդրեմ, մի՞թէ դու այսպէս կը կոչուիս :

— Ես ինքս եմ, մի՞թէ ինձ յանձնելու բան մ'ունիս :

— Այո, եթէ բանուած թաշկինակ մը ցոյց տաս ինձի :

— Ահաւասիկ — ըստ Արամիս վիզէն բանալի մը հանելով և եպենոսէ փոքրիկ արկղ մը բանալով որ զաղտակրով դրուադուած էր — ահաւասիկ, տես :

— Շատ լաւ — ըստ մուրացիկանը — սպասաւորդ զրկէ՛ :

Եւ արդարեւ Պաղէն՝ հետաքրքիր լինելով իմանալու թէ մուրացիկանն ի՞նչ կ'սրահանջէ տիրոջմէն, անոր քայլին հետևեր և զրեթէ անոր հետ խոցը մտեր էր. բայց այս արագութենէ ոչ ինչ չշահեցաւ, մուրացիկանին խնդրոյն վրայ՝ հրացանակիրը նշան ըրաւ անոր որ քաշուի, և ան ալ ստիպուեցաւ հնազանդելու :

Երբ Պաղէն հեռացաւ՝ մուրացիկանն իր չորս զին շուտով աչք մը նետեց, որպէս զի ստուգէ թէ ոչ ոք զինքը կ'տեսնէ կամ կ'լսէ, և իր հնոտի թիկնոցը՝ զոր կաշիէ դօտիով մը թուլակի սեղմեր էր, բանալով սկսաւ իր բաձկոնակին վերի կողմի կարերը քակել, և անկից նամակ մը հանեց :

Արամիս ուրախութեան ձայն մ'արձակեց նամակին կնիքը տեսնելով, զիրը համբուրեց, և զրեթէ կրօնական յարգանօք նամակը բացաւ և սա սողերը կարգաց :

« Բարեկամ, բաղին այնպէս կ'ուզէ որ դեռ ևս ժամանակ մը իրարմէ զատուած մնանք, բայց երիտասարդութեան զեղեցիկ օրերն անդառնալի կերպով կորսուած չեն : Գու քու սրտաբոց կատարէ բանակը, ես ալ իմն կ'կատարեմ այլուր : Գրաբերիս բերածն ընդունէ. պատերազմի գնա՛ իրբև զեղանի և բարի ազատորդի, և մտածէ ինձ, ես որ գորովագին կ'համբուրեմ սև աչերդ :

« Մնաս բարև, կամ լաւ ևս՝ ի կրկին տեսութիւն » :

Մուրացիկանը միշտ կարերը կ'քակէր. իր աղտոտ լաթերէն մի առ մի հանեց հարիւր յիսուն հատ Սպանիոյ կրկին ոսկի դահեկան, բարեկեց, և ճամբայ ելաւ, հրացանակիրն ապուշ կրթած՝ անոր խօսք մ'ուղղելու համարձակելէն ստաջ :

Այն ատեն Արամիս վերստին կարգաց նամակը , և դիտեց որ յետոյ գրեւ ժողովն :

« Յ. Գ. Գրաբերիս լաւ ընդունելութիւն մը կրնաս ընել , վասն զի Սպանիոյ աւագանի և կոմս Ե » :

— Ոսկեզօծ երազներ — զոչեց Արամիս : — Ո՛հ , աղմբ կեանք , այո՛ , դեռ նորատի ենք , այո՛ , տակաւին երջանիկ օրեր պիտի վայելենք : Ո՛հ , քեզի , քեզի պիտի նուիրեմ սէրս , արիւնս , կեանքս , ամէն , ամէն բան , իմ զեղանի տիրուհիս :

Եւ խանդազին կ'համարուէր նամակը , առանց սեղանին վրայ փայլող ոսկիներն իսկ նայելու :

Պագէն դուռը քերեց , Արամիս պատճառ մը չունէր զանի ներս չընդունելու , ուստի հրաման տուաւ որ դուռը բանայ :

Պագէն ապշած մնաց ոսկին տեսնելով , և մոռցաւ որ ա'Արղանեանի զալուստն իմացնելու համար եկեր էր . վասն զի ա'Արղանեան հետաքրքիր լինելով իմանալու թէ ո՛վ էր այն մուրացկանը , Աթոսին տունէն ելնելով՝ Արամիսին եկեր էր :

Արդ՝ ա'Արղանեան Արամիսի հետ ազատ համարձակ լինելով՝ երբ դիտեց որ Պագէն իր զալուստն իմաց տալու մոռցաւ , ինքն անձամբ երեցաւ :

— Ա՛յ , ստտանայ , իմ սիրելի Արամիս — ըսաւ ա'Արղանեան — թէ Գուրէն քեզի զրկուած սալորներն են ասոնք , իմ զովեստներս չես մոռնար անշուշտ զանոնք քաղող պարտիզպանին :

— Ա՛սխալիս , սիրելիդ իմ — ըսաւ Արամիս միշտ խոհեմութեամբ — իմ զբքածախս այն ինչ զրկեց ինձ միավանկ ոտանաւորներու քերթուածիս զինը զոր արդէն այն տեղ սկսեր էի :

— Ա՛հ , իրա՛ն — ըսաւ ա'Արղանեան . — լաւ ուրեմն , զբքածախս շատ վեհանձն է , սիրելի Արամիս , այսչափ միայն կրնամ ըսել քեզի :

— Ինչպէ՛ս , պարոն — զոչեց Պագէն — միթէ քերթուած մը այդչափ սուղ կ'ծախուի , անհաւատալի է ինձ : Ո՛հ , պարոն , դու ուզածդ կրնաս ընել , կրնաս Պ. Վուադիւրին և Պ. Պէնսէրատին հաւաստիլ : Ես այդ ալ կ'սիրեմ : Բանաստեղծ մը ,

դրեթէ արքայ մ'է : Ա՛հ , Պ . Արամիս , բանաստեղծ եղիր ուրեմն , կ'ազաչեմ քեզ :

— Պաղէն , բարեկամս — ըստ Արամիս — կարծեմ թէ խօսակցութեան կ'խառնուիս :

Պաղէն հասկցաւ որ անլայել բան մ'ըրաւ . զլուխը ծռեց և դուրս ելաւ :

— Ա՛հ — ըստ տ'Արդանեան ժպիտով մը — քու գործերդ ոսկիի դնով կ'ծախես , շատ երջանիկ ես , բարեկամ , բայց զգուշացիր , սա նամակն որ վտառակէդ դուրս կ'ելնէ՝ հիմակ պիտի կորուսնես , և անտարակոյս զբքածախդ ուղղած է քեզի :

Արամիս կաս կարմիր եղաւ , նամակը դրպանը մղեց և վերաբրկուն կոճիկեց :

— Սիրելի տ'Արդանեան — ըստ նա — եթէ կ'հաճիս , երթանք մեր բարեկամները զանելու , և ըստ որում հարուստ եմ , այսօր նորէն կ'սկսինք միասին ճաշելու՝ մինչև որ ձեր հարուստ լինելու կարգը գայ :

— Իբրտ որ — ըստ տ'Արդանեան — հրաւերդ յօժարամիտ կ'ընդունիմ : Բաւական ատեն կայ որ շէնքով շնորհքով ճաշ մը ըրած չենք միասին , և որովհետև այս դիշեր ես փոքր ինչ վատանդաւոր արշուանք մ'ունիմ ընելու , չպիտի գժարիմ , արդարև , եթէ զլուխս քանի մը շիշ Պուրկիճնի հին գինիով տաքցնեմ :

— Թող Պուրկիճնի գինի լինի . ես ալ կ'սիրեմ զայն — ըստ Արամիս , որուն մենաւորութեան գաղափարները ցրուեր էին ոսկիին տեղքէն :

Եւ քանի մ'ոսկի դրպանը դնելէն ետե՛ ժամանակին պիտոյքը հոգալու մտօք , միւսները գաղտակրէ արկղին մէջ պահեց , ուր կ'գանուէր նաև նշանաւոր թաշկինակն որ իրեն հմայեկի տեղ ծառայեր էր :

Երկու բարեկամներ նախ Աթոսին տունը գացին՝ որ դուրս չելնելու համար ըրած երգման հաւատարիմ՝ վրան առաւ ճաշն իր տունը բերել տալու , և որովհետև խոհակերական խնդիրները լատ կ'հասկնար Աթոս , տ'Արդանեան և Արամիս կերակուրի կարևոր հոգն անոր յանձնեցին յօժարակամ :

Բորթոսին տունը կ'երթային՝ երբ Պար փողոցին անկիւնը Մուսօ
քղօնին հանդիպեցան՝ որ սղորմելի դէմքով իր առջևէն կ'քշէր
ջորի մ'և ձի մը :

Տ'Արդանեան զարմացման աղաղակ մ'արձակեց որ խնդու թենէն
լիովին զերծ չէր :

— Ա՛հ, իմ զեղին ձիս — գոչեց նա : — Արամիս, նայէ անօ
դամ մը սա ձին :

— Ա՛հ, այս ի՛նչ սոսկալի յովատակ է — ըսաւ Արամիս :

— Ա՛ա, սիրելիդ իմ — վրայ բերաւ ա'Արդանեան — այս ձիօ
տլ է որ Բարիլ եկայ :

— Ի՛նչպէս, պարօն, միթէ այս ձին կ'ճանչէք — ըսաւ Մուսօ
քղօն :

— Բնատիպ գոյն մ'ունի — ըսաւ Արամիս — առաջին անգամն
է որ այս գոյնով ձի մը կ'տեսնեմ :

— Ա՛հա տամ ըսածիդ — վրայ բերաւ ա'Արդանեան — ուստի
երեք սկուռի ծախեցի, և անտարակոյս նոյն մաքն է, վասն զի
ստիրոտին տասն ութ ֆրանք անդամ չարժեր : Բայց այս ձին
Մուսքղօնի ձեռքն ի՛նչպէս անցեր է արդեօք :

— Ա՛հ — ըսաւ սպասաւորը — խօսքը մի ընէք, կ'աղաչեմ,
մեր գփուհւոյն երկանը սոսկալի մէկ խաղն է այս :

— Ի՛նչպէս, Մուսքղօն :

— Այո, մեծ շնորհ տնինք մեծատուն կնկան մ'առջև, այս
է դքսուհի, . . . բայց, ներեցէք, տէրս ապսպրեց ինձ զաղտնա-
պահ լինիլ, այն կինը ստիպեր էր մեզ փոքրիկ յիշատակ մ'ըն-
գունիլ, այսինքն Սպանիոյ փառաւոր նժոյզ մ'և անտալուսեան
ջորի մը, որոնք սքանչելի էին 'ի տես. էրիկն այս բանս իմա-
ցաւ, ճամբուն վրայ մեզի դրկուած այն երկու փառաւոր կեն-
դանիները դրաւեց և անոնց տեղ այս ահուելի աւանակները առաւ :

— Արեմն հիմակ ետ կ'դարձնես — ըսաւ ա'Արդանեան :

— Անտարակոյս — վրայ բերաւ Մուսքղօն. — յայտնի է որ
այս տեսակ հեծանելիներ չենք կրնար ընդունիլ մեզի խոտապ-
ուած կենդանիներուն փոխարէն :

— Հարկաւ, սչ, թէ և կ'փափաքէ ի իմ դեղին ձիուս վրայ տեսնել Բորթոսը, ասկից կրնայի զաղափար մ'ուսննալ թէ Բարիզ զալու աստնս ևս ինչ կերպարան ունէ ի: Բայց, Մուսքոօն, Ճամբաղ չարգիլենք, դնա՛ սիրոջդ յանձնարարութիւնը կատարէ, դնա՛: Միթէ տէրդ սունն է:

— Այո՛, սրտոն — ըստ Մուսքոօն, — բայց հատայէք, շատ նեղացած է:

Եւ իր Ճամբան շարունակեց դէպ 'ի Արան-Օկիւսթէնի քարափը, մինչդեռ երկու բարեկամք անբազդ Բորթոսին դուռը զարնելու կ'երթային: Սակայն Բորթոս տեսեր էր անոնց բակէն անցնիլն և բանալու միտք չուներ: Հետեւապէս երկու բարեկամները պարսպ տեղը դուռը զարկին:

Սակայն Մուսքոօն իր Ճամբան կը շարունակէր և Բօն-Նէօֆէն անցնելով՝ միշտ իր առջևէն քշելով երկու աւանակները, Աւրս փողոցը հասաւ: Յետոյ՝ իր սիրոջ սրտուէրին համեմատ՝ ձին և ջորին գործակալ նօտարին դրան մուրձին կտակեց, առանց անոնց ապագայ վիճակին հոգ տանելու. ապա դարձաւ Բորթոսին քով և յայտնեց թէ իր յանձնարարութիւնը կատարեր է:

Քիչ ատենէն ետքը՝ երկու գօթազդ կենդանիները՝ որ սուսուտէն վեր բան մը չէին կերած՝ այնքան աղմուկ հանեցին դրան մուրձը վերցնելով և իջեցնելով՝ որ գործակալն իր դարբիկին ապսպրեց որ երթայ նայի թէ որուն են այն ձին և ջորին:

Տիկին Գօթնար իր բրած ընծան ճանչեց և այս վերադարձէն բան մը չհասկցաւ. բայց քիչ ատենէն Բորթոսի այցելութիւնն ամէն ինչ մեկնեց: Հրացանակրին աչաց մէջ փալփաղ բարկութիւնը, թէ և ինքզինքը զսպելու կ'ջանար, զգայուն սիրուհոյն սիրաբ թունդ հանեց: Արդարեւ՝ Մուսքոօն յայտներ էր իր սիրոջ որ ա՛րդանեսանի և Արամիսի հանդիպեր էր Ճամբուն վրայ, և թէ ա՛րդանեսան ճանչեր էր իր Պէարնեան գրաստը՝ զեղնուկ ձին տեսնելով, քանի որ անով Բարիզ մտեր էր և երեք սկուզի ծախեր էր:

Բորթոս՝ Սէն-Մակլուար վանատունը անսնուելու համար զոր՝

ծակալուհւոյն հետ ժամադիր լինելէն ետև՝ դուրս ելաւ : Գործակալը տեսնելով որ Բորթոս կ'մեկնի, հրաւիրեց զինքը ճաշի և հրացանակիրն այս հրաւերը վեհափառ կերպարանքով մը մերժեց :

Տիկին Գօքնար գողգողալով Աէն-Մակլուար վանատունը գնաց, վասն զի քաջ կ'գուշակէր լսելիք յանդիմանութիւնները, բայց Բորթոսի խորխառ ձեւերէն հմայուեր էր :

Ինքնասիրտ թիւնը վերաւորուած մարդու մը բերնէն ինչ լուտանք և կշտամբանք որ հնարին է թափել կնկան մը գլխին վարայ, Բորթոս իր գործակալուհւոյն գլխին վրայ թափեց :

— Ափսոս — ըսաւ նա — ձեռքէս եկածն ըրի : Մեր ծուխերէն մէկը ձիաւաճառ է, զիւանին պարտք ունէր և վճարելու կ'ընդդիմանար : Ես ալ այն ջորին և ձին առի պարտուցը փոխարէն. խօսք առեր էր որ երկու թագաւորական հեծանելիներ զրկէ ինձ :

— Աւաւ ուրեմն, տիկին — ըսաւ Բորթոս — եթէ քեզ հինգ սկուդէն աւելի պարտաւոր էր, քու ձիաւաճառդ գող մ'է :

— Արդիլեալ չէ՛ աժան գնով բան ծախու առնուլ, Պարոն Բորթոս — ըսաւ գործակալուհին ինքզինք արդարացնել ուզելով :

— Ոչ, տիկին, բայց անոնք որ աժան բան կ'փնտուեն պարտաւոր են ուրիշներուն ներել աւելի վեհանձն բարեկամներ փրկատուելու :

Եւ Բորթոս ընդ կրուկն դառնալով քայլ մ'առաւ դուրս ելնելու համար :

— Պարոն Բորթոս, Պարոն Բորթոս — պոռաց գործակալուհին — զիտե՛մ որ անիրաւ եմ, պէտք չէր որ սակարկէի՛ քանի որ քեզի պէս ձիաւորի մը համար հեծանելի մը պիտի գնէի :

Բորթոս՝ առանց պատասխան տալու՝ երկրորդ քայլ մ'առաւ քաշուելու համար :

Գործակալուհին կարծեց թէ Բորթոս շողշողուն ամպի մը մէջ կ'գանուի և չորս կողմը դքսուհիներ և մարքիղուհիներ կեցած՝ անոր ոտքն սկիւլի ծրարներ կ'նետեն :

— Աեցիր, յանուն Աստուծոյ, Պարոն Բորթոս — գոչեց նա կեցիր և խօսինք :

— Քեզի հետ խօսիլ զլիս փորձանք բերել է — ըսաւ Բորթոս :

— Բայց, ըսէ ինձ, ի՞նչ կ'որահանջես :

— Ո՛չ ինչ, վասն զի նոյն բանն ըսել է եթէ քեզնէ բան մ'ուզէի :

Գործակալու հին Բորթոսին թեւէն կախուեցաւ, և իր բազմատապ արամութեան մէջ դռչեց .

— Պարոն Բորթոս, իրաւ որ ես այս դորձէն անդէկութիւն բնաւ չունիմ. ուր զիանամ ես թէ ի՞նչ է ձի մը, ի՞նչպէս զիտնամ թէ թամբ ի՞նչ բան է :

— Պէտք է իր ինձ զիմել, ես որ այսպիսի բաներ զիտեմ, տիկին. բայց միտքդ խնայել էր, և հետեապէս՝ վաշխով ստակ փոխ տալ :

— Սխալմունք մ'եղած է, Պարոն Բորթոս, և սլաւոյս վըրայ կ'ըսեմ որ զայն պիտի ուզղեմ :

— Եւ ի՞նչպէս պիտի ուզղես — հարցուց հրացանակիրը :

— Մտիկ ըրէ : Այս իրկուն Պ. Գօքնար Էօլմ գօքին տունը պիտի երթայ՝ անոր հրաւերին համեմատ : Խորհրդակցութեան մը համար է անշուշտ՝ որ առ նուազն երկու ժամ պիտի տեսէ, եկուր, մինակ պիտի լինինք և մեր հաշիւները կարգի կ'զնենք :

— Հիմակ շխտակ խօսեցար, սիրելիս, և կարծեմ իրարու խօսք պիտի հասկնանք :

— Միթէ կ'ներես ինձ :

— Նայինք — ըսաւ վեհափառօրէն Բորթոս :

Եւ երկուքնին իրարմէ բաժնուեցան ըսելով. այս իրկուն ոլտի տեսնուինք :

— Թշուառական — ըսաւ մտովին Բորթոս հեռանալով — կ'երեի ինձ որ վերջապէս վարպետ Գօքնարի սնտուկին մօտեալու ժամը հասաւ :

ԺԵ

ԳԻՇՇԵՐՆ ԸՄԷՆ ԿԼՏՈՒՆԵՐԸ ՄՈՒՐԱԳՈՅՆ ԵՆ

Այն իրկունը՝ որուն այնքան անհամբերութեամբ կ'սպասէ ին բորթոս և տ'Արդանեան՝ վերջապէս հասաւ :

Տ'Արդանեան՝ ըստ սովորականին՝ Միլէտիին առնը զնաց ժամն իննին մօտ : Խիստ սիրազեղ զուարթութեան մէջ դտաւ զանի . երբէք այնպիսի աղուոր ընդունելութիւն մը չէր ըրած իրեն : Մեր կասքօնն իսկոյն մտաբերեց որ իր ամուսկը Միլէտիին յանձնուեր էր և անոր վրայ կ'ներդործէր :

Քէզի օշարակ մեծարելու համար ներս մտաւ : Իր տիրուհին սիրալիր երես մը ցցոց անոր , և իր շնորհալի ժպտումն անոր ժպտեցաւ . բայց , աւանդ , հէք օրիորդն այնքան տրտում էր որ Միլէտիին բարեսիրութիւնն անգամ չգիտեց :

Տ'Արդանեան այս երկու կիները հետզհետէ կը նայէր և ստիպեալ էր խոստովանելու առանձինն՝ որ բնութիւնը զանոնք յօրիւրինելով վրիպեր էր . մեծատուն կնկան շահամոլ և վատթար հոգի մը տուեր էր , իսկ նաժշտին գբտահայ մը սիրտը շնորհեր էր :

Ժամը տասին Միլէտի փոքր ինչ մտայոյղ երեկը սկսաւ , տ'Արդանեան հասկցաւ որ նա ինչ ըսել կ'ուզէր , ժամացոյցին կ'նայէր , ոտք կ'երէր , նորէն կ'նստէր , տ'Արդանեանի կ'ժպտէր այնպիսի զէմբով մ'որ ըսել կ'ուզէր . Անտարակոյս շատ սիրուն ես , բայց եթէ մեկնիս՝ աւելի չքնաղ պիտի երևիս աչքիս :

Տ'Արդանեան ոտք ելաւ , իր զլխարկն առաւ . Միլէտի ձեռքը առաւ համբուրելու . երիտասարդը զզաց որ զայն կ'սեղմէր և հասկցաւ որ չէ՛ թէ պչրատիրութեան այլ մեկնելուն համար երախտագիտութեան նշան մ'էր այն :

— Սարսափելի կերպով կ'սիրէ զանի — մրմուտց նա, և ապա
գուրս ելաւ :

Այս անգամ Քէզի չէր սպասեր բնաւ տ'Արդանեանի ո՛չ նա-
խասնեկին, ո՛չ նրբագաթին մէջ, և ո՛չ մեծ դրան նեւրքն :
Հարկ եղաւ որ տ'Արդանեան մինակը գտնէ սանդուղն ու փոք-
րիկ սենեակը :

Քէզի զլուխը ձեռներուն մէջ սրահած նստէր կ'լար :

Լսեց տ'Արդանեանի ներս մտնելը, բայց զլուխը չվերցուց,
պատանին անոր մօտ գնաց և ձեռները բռնեց, այն ատեն սկսաւ
սաստիկ հեծկլտալ :

Ինչպէս որ տ'Արդանեան գուշակեր էր, Միլէտի՛ նամակն ըն-
դունելուն՝ առ անշափ տրախութեան՝ իր նաժշտին ամէն բան ը-
սեր էր. յետոյ իրեն տրուած յանձնարարութիւնն այս անգամ
լու կատարելուն՝ իբրև վարձ՝ քսակ մը շնորհեր էր :

Քէզի իր խուցը մանելուն՝ քսակը մէկ անկիւն նստեր էր,
ուր բերանը բաց կ'կենար և օթոցին վրայ մէջէն երեք չորս հատ
ոսկի ընկեր էր :

Հէր օրիորդը՝ տ'Արդանեանի գղուանքն ընդունելուն՝ զլուխը
վերուց : Նոյն իսկ տ'Արդանեան ահարեկ զիտեց անոր գէմքին
անհնարին յուզմունքը. օրիորդն աղերսաղին ձեռներն իրարու
կցեց, բայց խօսք մ'ըսելու չհամարձակեցաւ :

Որչափ որ տ'Արդանեանի սիրտը շատ զգայուն չէր, այս լին
տրտմութենէ յուզուեցաւ. բայց որովհետև իր խորհուրդներն և
մանաւանդ այս վերջինն՝ ի գործ գնելու որոշեր էր անվրէպ՝ չու-
ղեց իր առաջուց պատրաստած յատակաղիծը փոխել : Աստի յոյս
մը չթողուց Քէզիին իր խորհրդէն կասելու մասին, միայն իբրև
պարզ վրէժխնդրութիւն յոյց տուաւ իր գործը :

Սակայն այս վրէժխնդրութիւնն այնքան դիւրին կ'գառնար՝ որ
Միլէտի, անշուշտ իր կարմրութիւնը սիրահարէն պահելու հա-
մար, պատուիրեր էր Քէզիին որ տան բոլոր կանթեղները մարէ,
մինչև անգամ իր սենեկին լոյսերը : «Պ. Վարդ արշալուսէն ա-
ռաջ՝ միշտ ընդ խաւար՝ գուրս պիտի ելնէր :

Պահ մ'եաքը Միլէտին իր սենեակին անցաւ : Տ'Արդանեան իսկոյն պահարան մը վաղեց մտաւ : Այն ինչ անոր մէջ սքլեր էր որ հնչակին ձայնը լսուեցաւ :

Քէզի իր տիրուհւոյն քովը դնաց, և դուռը բաց չլծողուց, բայց միջնորմն այնչափ բարակ էր, որ երկու կանանց ըսածները գրեթէ կ'լսուէին :

Միլէտի ուրախութենէն արբշիւ կ'երևէր, պատմել կ'տար Քէզիին Աւարդին հետ ունեցած կարճեցեալ տեսակցութեան բոլոր մանր պարագաները, ինչպէս իր գիրն ընդուներ, ինչպէս պատասխաններ էր, կերպարանին երևոյթն ինչ էր, արդեօք շատ սէր կ'յայտնէր, և բոլոր այս հարցումներուն խեղճ Քէզի' անվրդով խօսք հասկցնելու պարտաւոր՝ խեղդուկ ձայնով մը պատասխան կ'տար, թէ և իր տիրուհին չէր նկատեր իսկ իր վշտալի ձայնը, այնչափ ինքնասէր է երջանկութիւնը :

Աւերջապէս՝ կոմսին հետ ունենալիք տեսութեան ժամը մօտենալուն՝ Միլէտին իրօք ամէն լոյս ձարել տուաւ և Քէզիին ապսպրեց որ իր խօսքը մտնէ, և Աւարդը ներս հրամցնէ երբ որ ներկայի :

Քէզի երկար չստասեց : Այն ինչ տ'Արդանեան՝ իր պահարանին նիղին ծակէն դիտեց որ բոլոր տունը մութ ու խաւար է, իր թաղատեան տեղէն դուրս ելաւ, ճիշդ այն միջոցին որ Քէզի հողորդակցութեան դուռը կ'գոցէր :

— Ի՞նչ կ'նշանակէ այս աղմուկը — հարցուց Միլէտի :

— Ե՛ս եմ — ըսաւ տ'Արդանեան կիսաձայն — Ես Աւարդ կոմսը :

— Ո՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ — մրմնաց Քէզի — իր որոշած ժամուն ստասելով անգամ չկրցաւ :

— Լաւ ուրեմն — ըսաւ Միլէտի դողդոջուն ձայնով մը — ինչո՞ւ համար ներս չմտներ : Ա՛մն, կո՛մս — յարեց նա — քաջ զիտես որ քեզի կ'սպասեմ :

Այս կոչման վրայ՝ տ'Արդանեան մեղմիկ հեռացուց Քէզին և սենեակը վաղեց :

Եթէ երբէք կատարութիւն ու վիշտ հոգի մը կրնան տանջել, այն սիրահարին հոգին պարտի լինիլ որ իրեն յատուկ սեպող անուամբը սիրոյ քաղցը խօսքեր կ'ըսէ որոնք իր երջանիկ ստախին կ'ուշադրեն :

Տ'Արդանեան վշտալի կացութեան մը մէջ կ'զանուէր, թէև զայն չէր գուշակեր. նախանձը սիրաբ կ'կրծէր, և խեղճ Քէզիլին շափ կ'տառապէր, որ նոյն պահուն մտակայ սենեկին մէջ կ'ըլար :

— Այո՛, կոմս — կ'ըսէր Միլէտի իր անուշադոյն ձայնով, և իր ձեռներուն մէջ անորը կ'սեղմէր — այո՛, երջանիկ եմ՝ այն սիրոյն համար, զոր՝ ամէն անգամուն երբ իրարու հանդիպէինք՝ նայուածքդ ու խօսքերդ ինձ կ'յայտնէին : Ես ալ քեզ կ'սիրեմ : Ո՛հ, վաղը, վաղը քեզնէ գրտական մը կ'ուզեմ որով համոզուիմ թէ ինձի կ'մտածես, և որովհետև կրնաս զիս մտնալ, առ քեզի նշան մը :

Եւ իր մատնէն մատնի մը հանելով՝ տ'Արդանեանի մատն անցուց :

Տ'Արդանեան յիշեց որ նոյն մատնին Միլէտիին մտան արդէն տեսեր էր. փառասոր շափիկայ մ'էր անդամանդներով պատած :

Տ'Արդանեանի առաջին շարժումն եղաւ զայն ետ դարձնել. բայց Միլէտին յարեց.

— Ո՛չ, ո՛չ, ՚ի նշան սիրոյս այդ մատնին պահէ : Դա մանուանդ՝ զայն ընդունելով — յարեց նա այլայլեալ ձայնով մը — մեծագոյն ծառայութիւն մ'որ մտքէդ չանցնիր :

— Այս կիներ զաղանի խորհուրդներով լի է — մրմալայ տ'Արդանեան ինքնովին :

Նոյն պահուն ամէն բան երևան հանելու արամադրութիւն կ'զգար : Բերանը բացաւ ըսելու Միլէտիին թէ ինքն ո՛վ է և վրէժխնդրութեան ինչ նպատակաւ եկած էր. բայց Միլէտին շարայարեց.

— Ի՛նչ անուշ հրեշտակ ես դու, և այն հրէշ կտրօնը քիչ մնաց քեզ պիտի սպաննէր, այո՛, նոյն ինքն հրէշն էր : Ո՛հ, — յարեց Միլէտի — արդեօք վէրքերէդ տակախն կ'տառապին :

— Այո՛, շատ — ըսաւ տ'Արդանեան, որ ինչ պատասխան տալը չգիտէր :

— Անհոյ եղեր — մրմուռաց Միլէտի — քու վրէժդ պիտի հանեմ ես, և անսպորոյն կերպով:

— Շուտիկ — ըստ խրոզի Թ'Արղանեան — տակաւին մտերմական խօսակցութեան ժամը չհասաւ:

Քիչ մը ժամանակի կարօտ էր Թ'Արղանեան որ այս կարճատև տրամախօսութենէ ետքն ինքզինքը դտնէ. բայց իր երկնած բուլոր վրիժու խորհուրդները մարեր էին: Այս կլինն իր վրայ անհաստատի իշխանութիւն մը կ'ներդործէր, թէ կ'սատէր և թէ կը սաշտէր զանի, երբէք չէր կարծած որ իրարու լիտիլին հակառակ երկու զգացումներ մի և նոյն սրտին մէջ դանտին, և մտահալով տարօրինակ և կերպով մը գիտական սէր մը յառաջ բերեն:

Սակայն ժամը մէկ նոր զարկեր էր, պէտք եղաւ զատուիլ: Տ'Արղանեան Միլէտիէն բաժնուելու միջոցին՝ հեռանալուն վրայ սաստիկ ցաւ զգաց, և փոխադարձ իրարու ջերմագին հրաժարական բարևներ տալու ատեն՝ հետեւեալ շարաթման համար նորէն տեսակցութիւն ընելու խօսք տուին:

Թշուառ Քէզին կ'յուսար քանի մը խօսք ուղղել Թ'Արղանեանի իր խուցէն անցնելու ժամանակը, բայց Միլէտի անձամբ մինչև սանդուղք բերաւ մութին ձգեց և ապա ետ դարձաւ:

Հետեւեալ առտու՝ Թ'Արղանեան Աթոսին տունը վաղեց: Այնպիսի այլանդակ արկածի մը մէջ ընկեր էր որ անոր խորհուրդ հարցնել կ'ուզէր: Ամէն բան անոր պատմեց, Աթոս քանի քանի անգամ իր ունքերը սրստեց:

— Այդ քու Միլէտիդ՝ վատանուն կին մը կ'երևի ինձ — ըստ անոր — բայց դարձեալ յոնցսոր ես զանի խարելուդ. աս հա որ և է կերպով նոր ահաւելի թշնամի մ'ալ շահեցար:

Եւ Աթոս խօսելով հանդերձ՝ ուշի ուշով կ'դիտէր ականազարդ շափիղան՝ որ Թ'Արղանեանի մատին վրայ թաղուհոյն մատանիին տեղը բռներ էր, զոր զգուշութեամբ տփին մէջ պահէր էր:

— Միթէ այս մատնիս կ'նայիս — ըստ Աստօնը պարծենալով իր բարեկամաց առջև այնպիսի ճոխ ընծայ մը պարզելուն վրայ:

— Այո՛ — ըստ Աթոս — գերդաստանիս մէկ գոհարը կ'իշխեցրնէ ինձ այդ մատնին :

— Եւ միթէ աղւոր չէ՞, ինչ կ'ըսես — հարցուց տ'Արդանեան :

— Փառասօր է — պատասխանեց Աթոս — երբէք չէի կարծեր որ այդ աղւոր ջրով երկու իրարու յար և նման շափիղաներ գտնուին : Միթէ քու անդամանդիդ հետ փոխեցիր :

— Ո՛չ — ըստ տ'Արդանեան — իմ գեղանի անկլիացի կամ լաւ և ս գեղանի գաղղիացի կնոջս մէկ պարզէն է այս . վասն զի թէ և ես իրմէ դայն չինդրեցի, համոզուած եմ որ Ֆրանսա ծնած է : Վասն զի որչափ որ իրեն չհարցուցի, սակայն համոզուած եմ որ Ֆրանսա ծնած է :

— Միթէ այդ մատնին քեզի Միլէտի՛ն տուաւ — գոչեց Աթոս ձայնով մ'որմէ դիւրին էր գուշակել որ սաստիկ յուզուած էր :

— Նոյն ինքը ձեռօքը տուաւ ինձ այս դիշեր :

— Ուրեմն նայիմ անդամ՝ մը սա մատնին — ըստ Աթոս :

— Ահաւասիկ — պատասխանեց տ'Արդանեան իր մտէն հանելով :

Աթոս մատնին քննեց և գոյնը սաստիկ նետեց . յետոյ փորձ փորձեց ձախ ձեռքի մատանուոյ մատը դնել զայն, և այն մատին կ'յարմարէր իբր զի անոր համար յատկապէս շինուած էր :

Բարկութեան և վրէժխնդրութեան ամպ մ'անցաւ այս աղասորդւոյն ճակտին վրայ, որ սովորաբար այնչափ հանդարտ է :

— Կարելի բան չէ՛ որ այն կիներ լինի — ըստ նա . — ինչպէս այս մատնին Քլարիկ կնոջ ձեռքը պիտի գտնուէր : Եւ սակայն գծուարին բան է որ երկու գոհարներ այսչափ իրարու նմանին :

— Միթէ այս մատնին կ'ճանչես — հարցուց տ'Արդանեան :

— Կարծեցի ճանչել — ըստ Աթոս — բայց անտարակոյս կը սխալէի :

Եւ մատնին տ'Արդանեանի յանձնեց, թէ և անդադար անոր կ'նայէր :

— Իբրուի — ըստ պահ մը խորհելէն ետև — տ'Արդանեան,

մատէղ հանէ այդ մատնին կամ դոնէ քարը ներսի զին դարձուր, այնպիսի անաղորոյն յիշատակներ միտքս կ'ըրերն որ քեզի հետ խօսակցելու համար զլուխս իմն չէ : Միթէ իզնէ խորհուրդ հարցընելու չեկեր էիր, միթէ չէի՞ր ըսեր ինձ որ շփոթեր էիր և ընելիքդ չէիր գիտեր . . . : Բայց կեցիր, տուր ինձ այդ շափիղան, այն՝ որու վրայ քեզի խօսիլ կ'ուզէի՝ երեսին մէկը վէտած (éraillé) ունի գիպուածէ մը :

Տ'Արդանեան նորէն մատէն հանեց մատնին և Աթոսին տուաւ :

Աթոս սարսուռ մ'զգաց . — Դիտէ անգամ մը — ըսաւ նա — միթէ տարօրինակ չէ : Եւ տ'Արդանեանի ցոյց կ'տար այն վէտն որուն գոյութիւնը կ'յիշէր :

— Բայց այս շափիղան որմէ՞ ձեռքդ և կեր էր, Աթոս :

— Իմ մօրմէս, որ ինքն ալ իր մօրմէն ստացեր էր : Բնչպէս որ ըսի, գերդաստանէն մնացած հին զոհար մ'է . . . և գերգաստանէս բնառ դուրս չպիտի ելնէր :

— Եւ միթէ ծախեցիր զայն — հարցուց վարանմամբ տ'Արդանեան :

— Ո՛չ — վրայ բերաւ Աթոս զարմանալի ժպիտով մը — զայն սիրոյ գիշեր մը տուի մէկուն, ինչպէս որ այժմ քեզի արուեր է :

Տ'Արդանեան ևս սկսաւ խորհիլ, այնպէս իմն կ'երևէր իրեն թէ Միլէտիին հոգւոյն մէջ անգունդներ կան որոց խորքը մութ ու անծանօթ էին :

Տ'Արդանեան մատնին դրաւ չէ թէ մատը, այլ գրպանը :

— Հաւատն ինձ — ըսաւ Աթոս բարեկամին ձեռքը բռնելով — զիտես արդէն թէ որչափ կ'սիրեմ քեզ, տ'Արդանեան, եթէ որդի մ'ունենայի՝ չպիտի սիրէի աւելի քան քեզ : Արի, խօսքս մտիկ ըրէ, և այն կնկանդ հրածեշտ տուր : Ես չեմ ճանչեր այն կինը, բայց սեսակ մը ներքին գրդում մ'ինձ կ'ըսէ թէ անօրէն էակ մ'է այն, և անոր վրայ աղէտարեր բան մը պիտի լինի :

— Եւ իրաւունք ունիս — ըսաւ տ'Արդանեան : — Ուստի անորմէ պիտի հեռանամ, կ'խոստովանիմ որ այն կինը զիս անգամ կ'ահարեկէ :

— Մի՞թէ այդ արիւթիւնը պիտի ունենան — ըսաւ Աթոս :

— Պիտի ունենամ — պատասխանեց ա'Արդանեան — և անմիջապէս :

— Լա՛ւ կ'ընես , սիրելիս , և իրաւունք ունիս — ըսաւ Աթոս՝ դրեթէ հայրական սիրով ա'Արդանեանի ձեռքը սեղմելով — և երանի թէ այս կինը՝ որ հազիւ թէ մեր կենաց հետ յարաբերութիւն ունեցաւ , սոսկալի հետք մը չձգէ անոր վրայ :

Եւ Աթոս գլխովը բարև տուաւ ա'Արդանեանի , իբր մարդ մ'որ կ'ուզէ կերպով մը հասկցնել որ իր խորհուրդներուն հետ առանձին մնալ կ'ախորժի :

Երբ ա'Արդանեան իր տունը գնաց , Քէզիկն գտաւ որ իրեն կ'սպասէր : Եթէ ամիս մը ջերմէն տառապէր՝ այնքան խեղճ օրհորդը չպիտի այլայլեր՝ որչափ այլայլեր էր գրշեր մը քնհատութեամբ և վշտով անցընելուն :

Եւ հէք Քէզիկն , դունաստ ու դողդոջուն , ա'Արդանեանի պատասխանին կ'սպասէր :

Աթոս՝ պատանուոյն վրայ մեծ ազդեցութիւն ունէր . իր բարեկամին խորհուրդներն իր սրտին յատուկ բողոքներուն միանալով՝ յորդորեր էին զինքը՝ նոյն միջոցին որ հպարտութիւնն ու վրէժխնդրութիւնը գոհ եղեր էին , այնուհետեւ Միլէտին շտեանել : Ռստի յետին պատասխան մը ստալու համար գրիչն առաւ և հետեւեալ գիրը գրեց .

« Տիկին , մի յուսար որ կարող պիտի լինիմ՝ յառաջիկայ ժառանգութեան գանձուելու . այս տեսակ զբաղումներ այնքան շատ « ունիմ իմ նորարածութենէս վեր՝ որ հարկ եղաւ անոնց կարգ « մը գնել : Երբ քու կարող գայ , պատիւ պիտի ունենամ քեզ « իմաց տալու :

« Չեռներդ կ'համբուրեմ՝

« ՎՈՄՍ ՏԷ ՎԱՐԴ » :

Իսկ շափիղայի վրայ բառ մը չկար . արդեօք կառքօնը գէ'նք մը պահել կ'ուզէր Միլէտիին դէմ , և կամ աւելի անկեղծ խօսիմք :

արդեօք այն գոհարը՝ իբրև իր զէնն ու զարդը պատրաստելու վերջին միջոց մը չէր պահեր :

Մարդ մեծապէս կ'սխալի եթէ ժամանակի մը գործերն ուրիշ ժամանակի տեսութեամբ դատէ : Ի՞նչ որ այսօր պարկեշտ մարդու մը համար ամօթ կ'համարուէր , նոյն ժամանակ խիստ պարզ ու բնական բան մը կ'երևէր , և ազնուազոյն զերդաստանի նորագիր զինուորներ առ հասարակ իրենց տիրուհիներուն քսակէն կ'ապրէին :

Տ'Արդանեան իր նամակը բաց տուաւ Քէզիին , որ զայն կարգաց նախ առանց հասկնալու , և կրկին կարդալով քիչ մնաց ուրախութենէ խելքը պիտի թուէր :

Քէզի չէր կարող այս երջանկութեան հատուալ . տ'Արդանեան ստիպուեցաւ բերանացի բացատրել այն երաշխաւորութիւնները զոր արդէն դրով յայտնեւ էր , և թէ և Քէզի՝ Միլէտիին ցատկոտ բնաւորութիւնը ճանչելով կ'զգար որ մեծ վտանգ կար այն նամակն իր տիրուհւոյն յանձնել , սակայն դարձեալ շուտ ընդ փոյթ վազեց Բլաս-Բոյալ որ իր պատգամաւորութիւնը կատարէ :

Լաւազոյն կ'նոջ սիրտն իսկ ոսոխ կնկան մը վշտաց համար անդու թ է :

Միլէտի նամակը բացաւ շտապաւ մ'որ նոյնը բերելու համար Քէզիի ըրած շտապէն վտր չէր մնար , բայց այն ինչ առաջին բառը կարդաց , Միլէտին կատոյտ զոյն մ'առաւ , յետոյ թուղթը ճմրդեց և դէպ 'ի Քէզի դարձաւ կայծակնացայտ աչօք :

— Ի՞նչ կ'նշանակէ այս գիրը , Քէզի — հարցուց նա :

— Միթէ ձեր նամակին պատասխանը չէ՞ — պատասխանեց Քէզի բոլորովին զողզոջուն :

— Անկարելի բան — գոչեց Միլէտի — անկարելի բան է որ ազատորդի մ'այսպիսի գիր մը դրէ կնկան մը :

Վերջը՝ յանկարծ սարսուելով՝

— Աստուած իմ — ըսաւ նա — արդեօք դիտէ՞ . . . — և կանկարաւ :

Իր ակռանները կ'կրճտէին , զոյնն էր դարձեր մոխիր , քսլ

մը կ'ուզէր դէպ ՚ի պատահանն առնուլ որպէս զի հով շնչէ՛ր
բայց թեւոր միայն կրցաւ կարկառել, ոտները կասեցան և թիկ-
նաթոռի մը վրայ ընկաւ :

Քէզի կարծեց թէ տիրուհին մարեցաւ և վազեց անոր չփակը
բանալու : Բայց Միլէտի աշխուժիւ ստք ելաւ և ըսաւ .

— Ի՛նչ կ'ուզես, և ինչո՞ւ համար ինձի կ'դպիս :

— Կարծեցի, տիրուհիս, որ մարեցաք և օգնել ուզեցի —
պատասխանեց նաժիշտը՝ իր տիրուհւոյն առած սոսկալի կերպա-
բանէն լեղատպատաւ լինելով :

— Ե՛ս մարիմ, է՛ս, է՛ս, միթէ կարծես թէ կնամարդի մ'եմ :
Երբ մէկը զիս կ'նախատէ, չեմ մարիր, այլ վրէժ կ'հանեմ,
կ'լսես :

Եւ ձեռքովը նշան ըրաւ Քէզիին դուրս ելնելու :

ԺԶ

ՎՐԷԺԽՆԴԻՈՒԱԵԱՆ ԵՐԱԶ

Միլէտին՝ հրաման տուաւ որ իրկունը տ'Արղանեան գալուն՝
քստ սովորութեան, իսկոյն իրեն ներկայեն : Բայց տ'Արղանեան
չեկաւ :

Հետեւեալ օրը Քէզի եկաւ պատանիին տունն ու առջի օրն ա-
մէն անցած դարձածն անոր պատմեց . տ'Արղանեան ժպտեցաւ,
Միլէտիին այս նախանձայոյզ բարկութիւնն իր վրէժխնդրութիւնն էր :
Միլէտին աւելի անհամբեր երեցաւ իրկունը քան առջի օր,
Կապօնին վերաբերող հրամանը վերստին տուաւ, բայց նախորդ
օրուան պէս ընդունայն անոր սպասեց :

Միւս օրը՝ Քէզի տ'Արղանեանը գտնելու գնաց, չէ թէ նա-
խորդ երկու օրուան պէս թեթևաշարժ և զուարթ, այլ մեռնելու
չափ արտում տխուր :

Տ՛Արդանեան հարցոց հէք օրիորդին թէ ի՞նչ տնի, բայց սա՛ իրբն պատասխան՝ զրպանէն զիր մը հանեց և անոր յանձնեց:

Այս նամակին զիրը Միլէտիինն էր, սա տարբերութեամբ որ այս անգամ՝ չէ թէ Վարդին՝ այլ իրօք տ՛Արդանեանի հասցէին ուղղեալ էր:

Ուստի բացաւ և սա տողերը կարգաց.

« Միրելի Պարոն տ՛Արդանեան, այսպէս բարեկամներդ մոռնալ
 « չվայլեր, մանաւանդ այն միջոցին՝ որ երկար ժամանակի համար
 « անոնցմէ պիտի հեռանաս: Իմ աներձագո և ես երէկ և առջի
 « օր պարապ տեղը քեզի ստասեցինք, միթէ այս իրկուն ալ մեր
 « յոյսը դերև պիտի ելնէ:

« Բու երախտագէտ բարեկամուհիդ

« ՄԻԼԵՏԻ ՔԼԱՐԻԿՍ:

— Շատ պարզ բան է — ըսաւ տ՛Արդանեան — և այսպիսի նամակ մ՛ընդունել կ՛յուսայի: Իմ վարկս Վարդ կոմսինն ընկնելովը կ՛բարձրանայ:

— Միթէ պիտի երթաս — հարցոց Քէզի:

— Մտիկ ըրէ, սիրելի աղջիկս — ըսաւ Կարօնը՝ որ ինքն իր առջև ինքզինքն արդարելու կ՛ջանար Աթոսին ըրած խոստման դէմ վարուելուն համար — քաջ կ՛զգաս որ շատ անպատեհ բան է այսպիսի զրուոր հրուէրի մ՛անձամբ չպատասխանելը: Միւլէտի տեսնելով որ իրեն չեմ երթար, իմ այցելութիւններու ընդհատումէն բան մը չպիտի հասկնայ, կարելի է կասկածի երթայ, և ո՞վ կրնայ զուշակել թէ այն բնաւորութեան տէր կին մը մինչև ո՞ր կրնայ հասցնել իր վրէժխնդրութիւնը:

— Ո՛հ, Աստուած իմ — ըսաւ Քէզի — այնպէս կ՛բացատրես զուսմէն բան որ միշտ իրաւունք կ՛ստանաս: Բայց կ՛նայիմ որ նորէն անոր հետ սիրաբանելու միտք ունիս, և եթէ այս անգամ ելնես քու ճշմարիտ անունով և յատուկ գէմքով անոր հաճելի դառնաս, աւելի վատ պիտի լինի քան զառաջինն:

Բնազդումով կ՛գուշակէր խեղճ աղջիկը պատահելիք իրաց մէկ մասը:

Տ'Արղանեան՝ կարելի եղածին չափ սպասուցուց ֆէզին և խօսք տուա Միլէտիին հրատարանայ անզգայ մնալու :

Աստի ֆէզիին բերնով Միլէտիին պատասխանեց թէ չափազանց շնորհատարաւ է անոր բարեբառութեան համար և թէ հրամանին համեմատ պիտի երթայ անոր հետ տեսակցելու , սակայն սրտանին չհամարձակեցաւ զիր գրելու , վախալով որ թերևս Միլէտիին պէս փորձ աչերուն առջև անկարող գանձի իր գիրն ըստ բառականին այլակերպել :

Տ'Արղանեան՝ ժամը ինն զարնելուն՝ Բլաս-Բոյալ կ'գանուէր : յոյսնի էր որ նախասնեակը սպասող սպասաւորներն անոր գալըստեան կանխաւ տեղեակ էին , վասն զի՝ այն ինչ ա'Արղանեան երեցաւ , սպասաւոր մը վազեց տան տիրուհոյն ձայն տալու , զեւ պատանին չհարցուցած թէ արդեօք տան փիկինը մարդ կ'ընդունի :

— Ներս հրամցուր — ըսաւ Միլէտի կարուկ այլ այնպիսի սուր ձայնով մ'որ ա'Արղանեան նախասնեակէն լսեց :

Տ'Արղանեանը ներս հրամցուցին :

— Արիշ մէկը տեսնել չեմ ուզեր — ըսաւ Միլէտի — կ'լսես , և ոչ մէկը :

Սպասաւորը դուրս ելաւ :

Տ'Արղանեան հետազնին ակնարկ մը նետեց Միլէտիին վրայ , զունատ էր և աչերը յոգնած էին , սեպէ արտաքէ , տքնութենէ սեպէ : Գիտամամբ լոյսերուն սովորական թիւը նուազեցուցեր էին , և սակայն նորատի կիւնն անկար էր սքողել երկու օրէ վերջինքը տանջող անդին նշանները :

Տ'Արղանեան Միլէտիին մօտեցաւ իր սովորական մարդավարութեամբ , այն ասեւն յետին ճիգ մ'ըբաւ արիկինն որպէս զի չէնքով շնորհքով ընդունի սրտանին , բայց այնքան վրդովեալ էր իր կերպարանն որ իր սիրաբոյր ժպիսն անգամ զինքը մատնեց :

Երբ ա'Արղանեան քանի մը հարցումներ ուղղեց աւտղջութեան վրայ ,

— Վատ է — պատասխանեց Միլէտիին — շատ վատ :

— Արեմն իմ այցս անխոհեմութիւն է — ըստ ա'Արդանեան՝
— անշուշտ հանդստանալու պէտք ունիս, և ես ալ պիտի մեկ-
նիմ երթամ :

— Չէ — ըստ Միլէտի — ընդ հակառակն, կեցիք, Պարոն
ա'Արդանեան, քու սիրուն ընկերութիւնդ զիս պիտի սիրովէ :

— Հօ, Հօ — ըստ մտովին ա'Արդանեան — երբէք այսչափ
չքնաղ եղած չէ Միլէտին, պէտք է զզոյշ կենալ :

Միլէտի կրցածին չափ սիրաւէտ երես մ'առաւ և իր խօսակ-
ցութեան ըստ կարի փայլ տուաւ : Նոյն միջոցին՝ տենդը՝ որ զինքը
պահ մը թողեր էր՝ դառնալով անոր աչերուն փայլ, այտերուն
դոյն, շրթերուն երանդ կ'ընծայէր : Տ'Արդանեան դտաւ վերբս-
տին այն Սիրսէն որ զինքն արդէն թողեր էր լիովին : Իր սէրը՝
զոր մարած կարծէր՝ թէ և թմրեր էր միայն, սրտին մէջ նորէն
արթնցաւ : Միլէտի կ'ժպտէր, և ա'Արդանեան զզայ որ այս ժը-
պտին ինքզինք զոհ ընելու պատրաստ էր :

Պահ մ'այնպէս մ'զղայ որ խղճի խայթի պէս բան մը սիրաբ
կ'տանջէ :

Փոքր առ փոքր Միլէտի աւելի դիւրահաղորդ դարձաւ : Հար-
ցուց ա'Արդանեանի թէ արդեօք սիրուհի մ'ունի՞ :

— Աւաղ — ըստ ա'Արդանեան՝ կարելի եղածին չափ զգայուն
երես մը դասելով — որչափ անդթութիւն է ինձ այդպիսի հար-
ցում մ'ուղղել, ինձ որ քեզ տեսնելէս վեր միայն քեզմով և
քեզի համար շունչ կ'առնում :

Միլէտի տարօրինակ կերպով ժպտեցաւ :

— Արեմն զիս կ'սիրես — հարցուց նա :

— Միթէ պէտք ունիմ ըսելու քեզի, և ցարդ չդիտեցի՞ր :

— Անշուշտ, բայց արդէն դիտես, որչափ սիրաբերը հպարտ՝
նոյնչափ դժուարին է դանոնք որսալ :

— Ո՛հ, գժուարութիւնները զիս չեն ահարեկեր — ըստ ա'Ար-
դանեան — անկարելի բաները միայն ինձ ահ ու դող կ'ազդեն :

— Ճշմարիտ սիրոյ առջև անկարելի բան մը չկայ — ըստ
Միլէտի :

— Չկայ, արիւն :

— Ո՛չ, չկայ — վրայ բերաւ Միլէտի :

— Ստամանայ — արտասանեց տ'Արդանեան մեկուսի — շատ սաք կ'իօսի, արդեօք դիպտածով ինձ սիրահարեցա՞ն այս կամ-չոտ կինը, և միթէ տրամադիր է ինձի տալու ուրիշ շափիղայ մը՝ նման այն շափիղային՝ զոր Աւարդ կոմսին համար ինձի տուաւ :

Տ'Արդանեան՝ իր աթոռն աշխուժիւ Միլէտիին աթոռին մօտեցուց :

— Նայինք — ըսաւ արիւնը — ի՞նչ պիտի ընէիր այդ ըսած սիրոյդ նշանն ինձ ցոյց տալու համար :

— Ի՛նչ որ պահանջես : Հրաման տուր և պատրաստ եմ :

— Ամէն բանի :

— Ամէն բանի — գոչեց տ'Արդանեան՝ որ կանխաւ դիտէր թէ այս խօսքը տալով մեծ բան չէր կորուսեր :

— Լաւ ուրեմն, քիչ մը խօսինք — ըսաւ ըստ կարգի Միլէտի՝ իր թիկնաթուր տ'Արդանեանի աթոռին մօտեցնելով :

— Քեզի մտիկ կ'ընեմ, արիւն — ըսաւ նա :

Միլէտի պահ մը թախծազին և անստոյգ մնաց, յետոյ իբր թէ որոշում մ'ըրաւ,

— Թշնամի մ'ունիմ — ըսաւ նա :

— Գու՛, արիւն — գոչեց տ'Արդանեան զարմանք կեղծելով — միթէ հնարին է, Աստուած իմ, դու որ այնչափ բարի և զեղանի ես :

— Անհանձաւ թշնամի մը :

— Իբան :

— Թշնամի մ'որ զիս այնչափ անդթաբար նախատեց որ մեր մարտը ցմահ պիտի աւելէ : Աարո՞ղ եմ արդեօք քու աջակցութեանդ վստահիլ :

Տ'Արդանեան իսկոյն հասկցաւ թէ այս քինախոյզի էակը խօսքն ուր պիտի տանի :

— Աարող ես վստահիլ արիւն — ըսաւ նա մեծարանոթեամբ — իմ բազուկս ու կեանքս քու կողք են ինչպէս նաև սէրս :

— Աւրեմն — ըստ Միլէտի — քանի որ այնչափ վեհանձն էս ու միանգամայն սիրահար . . . :

Էւ այս տեղ կանգ առաւ նա :

— Ազա՛ — հարցուց ա՛ւրդանեան :

— Ազա՛ — վրայ բերաւ Միլէտի պահ մը ըստ կենալէն ետեւ — այժմէն դադրէ՛ անկարելի բաներ կան ըսելէ :

— Զիս իմ՝ երջանկութեանս համար մի պատժեր՝ — գոչեց ա՛ւրդանեան ծունր գալով և համբոյրներով ծածկեց Միլէտիին ներկայացուցած ձեռքը :

— Այն վատազգի Աարդէն վրէժս հանէ — կ'ըսէր Միլէտի իր ակռաներուն մէջէն, և ապա քեզնէ ալ պրծելու ճարը պիտի դանեմ, կրկնակի՛ յիմար, կենդանի՛ սուրի սայր :

— Կամօվին թեւերուս մէջ ընկիր այդչափ լրբութեամբ զիս ծաղրելէն ետեւ, կեղծաւոր և վտանգաւոր կին — կ'ըսէր ա՛ւրդանեան ևս մեկուսի — յետոյ ես քու վրադ պիտի խնդամ այն անձին հետ զոր իմ՝ ձեռքս սպաննել կ'ուզես :

Տ՛ւրդանեան դըռխը վերցուց :

— Պատրաստ եմ — ըսաւ նա :

— Աւրեմն միտքս իմացար, սիրելի Պ. ա՛ւրդանեան — ըստ Միլէտի :

— Ես կարող եմ մէկ ակնարկդ խիլ գուշակել :

— Այսպէս ուրեմն բազուկդ՝ որ այնչափ համբաւ ստացած է արդէն, ինձի համար պիտի գործածես :

— Անմիջապէս :

— Բայց ես — ըստ Միլէտի — ինչպէս պիտի հատուցանեմ այդպիսի ծառայութեան մը փոխարէնը. քաջ կ'ճանչեմ տարիաւորները, այնպիսի մարդիկ են որ առանց փոխարէնի ո՛չ ինչ չեն ընէր :

— Գու դիտես թէ՛ ինչ պատասխան կ'փափաքիմ ստանալու. — ըստ ա՛ւրդանեան — սրատասխան մը միայն որ քեզի և ինձի արժանի լինի :

Էւ զանի մեղմիկ իր վրայ քաշեց :

Միլէտի հաղիւ թէ ընդդիմութիւն մը պայ :

— Շահախնդիւր — ըսաւ նա ժպտելով :

— Ա՛հ — զոչեց տ'Արդանեան՝ իրապէս յուզուած այնպիսի տուփանքով՝ զոր այն կիներ միայն սրաին մէջ վատելու ձիրքն ունէր — ա՛հ, արդարեւ իմ երջանկութիւնս ինձ անհաւանական կ'երևի, և միշտ վախնալով որ երազի պէս չմարի այն, կ'փութամ զայն իրացնել :

— Լա՛ւ ուրեմն, այդ կարծեցեալ երջանկութեան արժանացիր :

— Քու հրամանիդ պատրաստ եմ — ըսաւ տ'Արդանեան :

— Ստոյգ է — ըսաւ Միլէտի վերջին կասկածով մը :

— Տո՛ւր ինձ այն վատազգիին անունն որ քու ազնոր աչերդ լացնել տուաւ :

— Ո՞վ ըսաւ քեզ որ լացի — պատասխանեց նա :

— Ինձ կ'երևէր . . . :

— Ինձի պէս կիներ չեն լար — ըսաւ Միլէտի :

— Աւելի աղէկ : Նայինք, լսէ ինձ, ի՛նչ է անունը :

— Մտածէ անդամ մ'որ այս անունն իմ դաղտնիքս է :

— Սակայն պէտք է որ անունը դիտմամ :

— Այո, պէտք է, նայէ թէ որչափ մեծ է վատահոթութիւնս քու վրայ :

— Ջիս ուրախութեամբ կ'լնուս : Ի՞նչպէս կ'անուանի :

— Գու զանի կ'ճանչես :

— Իրա՛ւ :

— Այո՛ :

— Անշուշտ բարեկամներէս մին չպիտի լինի — վրայ բերաւ տ'Արդանեան՝ վարանում կեղծելով՝ որպէս զի հաւտացնէ թէ անդէտ է այս մասին :

— Եթէ բարեկամդ լինէր, ուրեմն պիտի վարանէիր — զոչեց Միլէտի, և սպառնալիքի փայլակ մ'անցաւ աչերէն :

— Ո՛չ, չպիտի վարանիմ, եթէ եղբայրս անդամ լինի — զոչեց տ'Արդանեան իբր թէ խանդաղին յափշտակուած է :

Մեր կասքօնն անխտանդ կ'յառաջանար, վասն զի դիտէր թէ ո՛ւր կ'երթար :

— Կ'սիրեմ՝ անձնուիրութիւնդ — ըստ Միլէտի :

— Աւաղ, միթէ միայն իմ անձնուիրութիւնս կ'սիրես — հարցուց տ'Արզանեան :

— Քեզ ևս կ'սիրեմ, քեզ — ըստ Միլէտի անոր ձեռքը բռնելով :

Եւ այս հրատապ սեղմումը տ'Արզանեանի սարսուռ ազդեց, իբր թէ՛ շօշափմամբ ինքն ևս կ'ստանար այն տենդն որով Միլէտի կ'բորբոքէր :

— Գու, դու զիս սիրես — գոչեց նա : — Ա՛հ, եթէ այդ իբրաւ է, խելքս պիտի թոցնեմ :

Եւ զանի թեւերուն մէջ սեղմեց. Միլէտի իր շրթերն անոր համբոյրէն հեռացնելու չջանաց, միայն փոխարէն համբոյր շտուաւ :

Իր շրթերը պաղ էին. տ'Արզանեանի այնպէս երևցաւ թէ արձան մը կ'զրկէ :

Սակայն դարձեալ խնդութենէ արբշտ, սիրով բորբոքուած էր. կ'հաւատար գրեթէ Միլէտիին գորովոյն, գրեթէ կ'հաւատար Վարդի յանցանքին : Եթէ Վարդ նոյն պահուն ձեռքին սակ եղած լինէր, անտարակոյս զանի պիտի սպաննէր :

Միլէտի այս առիթը պատեհ սեպեց :

— Անունն է . . . — ըստ նա ըստ կարգի :

— Վարդ, դիտեմ — գոչեց տ'Արզանեան :

— Եւ ինչպէս դիտես — հարցուց Միլէտի ու անոր երկու ձեռները բռնելով և աչերուն մէջ դիտելով կ'ջանար սրտին խորը թափանցել :

Տ'Արզանեան զգաց որ սահմանէն անցեր և սխալմունք մ'ըրբեր էր :

— Ըսէ՛, ըսէ՛, բայց ըսէ՛ ուրեմն — կ'երեքեկնէր Միլէտի — ուստի՞ դիտես :

— Ուստի՞ դիտեմ — ըստ տ'Արզանեան :

— Այո՛ :

— Գիտեմ, վասն զի երէկ Վարդ, գտնուած մէկ սրահիս մէջ ճաննի մը ցոյց տուաւ ըսելով թէ քեզնէ առեր է :

— Ապիրատը — գոչեց Միլէտի :

Այս մակդիրը, ինչպէս գիւրին է իմանալ, ա'Արզանեանի մինչև սրտին խորը հնչեց :

— Լաւ ուրեմն — յարեց նա :

— Լաւ ուրեմն, այն ապիրատէն վրէժդ պիտի լուծեմ — վերայ բերաւ ա'Արզանեան Հայաստանի տօն Յափէթի կերպեր դասելով :

— Հնորհակալ եմ, իմ արի բարեկամս — գոչեց Միլէտի — և երբ վրէժս պիտի հանես :

— Վաղը, հիմակ իսկ, երբ որ ուզես :

Միլէտի պիտի գոչէր. — Ա'նմիջապէս : Բայց մտածեց որ այսպիսի շտապ մը ա'Արզանեանի համար շնորհալի չպիտի երևէր :

Ասկէ զատ՝ շատ զգուշութիւններ րնելու պէտք ունէր, հազար տեսակ խորհուրդներ ունէր իր պաշտպանին տալու, որպէս զի կոմսին հետ և վիաներու առջև որ և է բացատրութեան տեղի չարուի : Այս ամէնը ա'Արզանեանի մէկ խօսքը նախատեսած եղաւ :

— Վաղը պիտի վրէժդ լուծուի կամ ես պիտի մեռնիմ :

— Ո՛չ — ըսաւ Միլէտի — դու վրէժս պիտի առնուս, բայց չպիտի մեռնիս : Հակառակորդդ վատ մարդ մ'է :

— Թերևս կանանց հետ, բայց մարդկան հետ : Ես արդէն փորձն առեր եմ :

— Բայց կ'երևի ինձ թէ անոր հետ ունեցած կռուիդ մէջ, բաղդէն դանդատելու պատճառ մը չունեցար :

— Բաղդը խենէշ մ'է. երէկ նպատատար, թերևս վաղը կրնանին ինձ դարձնէ :

— Ասով ըսել կ'ուզես թէ այժմ կ'դեղեխիս :

— Ո՛չ, չեմ դեղեխիր, Աստուած չընէ : Բայց միթէ արդարացի է հառանական մահու գիմել աներկիրդ՝ առանց քեզնէ յոյսէ փոքր ինչ աւելի բան մը ստանալու :

Միլէտի դիմի նշմայրով մը սրտասխանեց որով ըսել կ'ուզէր,

— Միթէ այդ է ինդիրդ, խօսէ նայիմ :

Յետոյ զլիտի նշմայրը յայտարար խօսքերու միացնելով,

— Շատ արգարացի է խնդիրդ — ըստ նա գորովագին :

— Ո՛հ, հրեշտակ մ'ես — ըստ պատանին :

— Այսպէս ամէն ինչ որոշուած է — ըստ Միլէտի :

— Բայ ՚ի խնդրածէս, սիրելի հոգի :

— Բայց ինչո՞ւ չես հատար, քանի որ կ'ըսեմ քեզ թէ կըրնաս սիրոյս վստահել :

— Հեռեալ օր մը չունիմ սպասելու համար :

— Լուսթիւն, եղբօրս ձայնը կ'ըսեմ, անօգուտ է քեզ այս տեղ գանելը :

Աւստի հնչակը զարկաւ, Քէզի երեցաւ :

— Սա գոնէն ելի՛ր — ըստ նա զաղտնի փոքրիկ դուռ մը հրելով — և ժամը տասն մէկին դարձիր, մեր խօսակցութիւնը կ'աւարտենք, Քէզի քեզ իմ սենեակս պիտի բերէ :

Խեղճ աղջիկը քիչ մնաց զլիտիւսյր գետին պիտի ընկնէր այս խօսքերը լսելով :

— Լաւ ուրեմն, ի՞նչ կ'ընես այդ տեղ, օրիորդ, ինչո՞ւ համար արձանի պէս անշարժ կեցեր ես : Օ՛ն, այս ասպետին ճամբայ ցոյց տուր, և այս իրկուն, ժամը տասն մէկին, ըսածս լսեցիր :

— Կ'երևի թէ իր տեսութիւնները ժամը տասն մէկին կ'ընէ — մտածեց տ'Արղանեան. — այս պիտի լինի իր սուլորութիւնը :

Միլէտի անոր իր ձեռքն երկնցուց, զոր տ'Արղանեան գորովագին համբուրեց :

— Նայի՛նք — ըստ տ'Արղանեան գուրս ելնելով և հազիւ ուրեմն Քէզիի յանդիմանութիւններու պատասխան տալով — նայի՛նք, յիմարութիւնը մէկ զի թողունք, իրաւի այս կ'ինն երևելի ասպիրատ մ'է. զգուշանանք :

ԺԷ

ՄԻԼԷՏԻՒՆ ԳՆՂՏՆԻՔԸ

Տ՛Արղանեան ապարանէն դուրս ելէր էր՝ փոխանակ Քէզիին քովն երթալու, այն նորատի օրիորդին թախանձանայ հակառակ, և այս վարմունքը բոներ էր երկու պատճառի համար. առաջինը, վասն զի այս կերպով անոր յանդիմանութիւններէն, մեղադրանքէն և աղաչանքէն կ'ազատէր. երկրորդը՝ վասն զի կ'ուզէր առանձին ամիսփութիլ և մտածել, և, եթէ հնարին է, այն կնկան միտքը թափանցել:

Այս իրաւ էր որ տ՛Արղանեան խելի պէս կ'սիրէր Միլէտին, թէև Միլէտին զանի բնաւ չէր սիրեր: Տ՛Արղանեան պահ մը մտածեց թէ իրեն համար ամենէն լաւ բանն էր տուն դառնալ և Միլէտինն երկար դիր մը դրել, խոստովանելով որ ինք ու Վարդ մինչև այն կէտը բոլորովին մի և նոյն են, և թէ հեռեւ պէս՝ չէր կրնար առանց ինքնասպանութեան, Պ. Վարդը սպաննել: Բայց ինքն ալ վրէժխնդրութեան վայրագ տենչով մը զըրդուած էր, ինքն ևս՝ ըստ կարգի՝ կ'ուզէր տտանալ իր անուամբն այն կիներ, և որովհետև կ'երևակայէր թէ այս վրէժխնդրութիւնն իրեն շատ անուշ պիտի դայ, բնաւ չուզէց անկէ ետ կենալ:

Հինգ վեց անգամ Բլաս-Քոյալի շրջանն ըրաւ, և ամէն տաս քայլ առնելուն կ'դառնար Միլէտինն սենեկին լոյսը զիտելու, որ վանդակներուն մէջէն կ'երևէր: Յայտնի կ'թուէր որ այս անգամ առաջուան պէս չէր շտապեր նորատի կիներ իր սենեակը քաշուելու:

Ի վերջէ լոյսն աներեղյթ եղաւ:

Այս լուսով տ՛Արղանեանի սրտին մէջ մարեցաւ յետին վարանումը, առջի գիշերուան մանր պարագաները յիշեց, և սիրտ

ի թուճդ, զլուխը տաքցած, ապարանը մտառ և Քէղիի սենեակը վաղեց:

Նորատի օրիորդը՝ որ մեռելի պէս դունատ էր և բոլոր մարմնով կ'զոզար, ուղեց իր սիրահարը կեցնել, բայց Միլէտին՝ որ ականջը անկեր մախկ կ'ընէր, ա'Նրդանեանի հանած աղմուկը լսեր էր. ուստի դուռը բացաւ ու ըսաւ.

— Եկուր:

Այս ընթացքն այնպիսի անհաւատալի լիստթիւն, այնպիսի հրէշային լպրշութիւն մ'առնէր, որ հազու թէ ա'Նրդանեան կարող էր հաւատալու տեսած և լսած բաներուն: Կարծէր թէ տեսակ մը ցնորական խարդաւանանքէ մը հուրապարտած է, ինչպէս որ կ'պատահին երազի մէջ:

Սակայն դարձեալ Միլէտին կողմը վաղեց, անձնատուր լինելով այն ձգողական զօրութեան որով մազնիսը կ'քաշէ երկաթը:

Գուռն իրենց վրայէն դոյուեցաւ:

Քէղի ալ իր կողմէն դրան կողմը վաղեց:

Նախանձ, կատղութիւն, նախատեալ հպարտութիւն, վերջապէս ամէն կիրք որ սիրահար կնկան մը սրտին մէջ կ'մրցին, կը յորդորէին զինքն ամէն բան վեր հանելու, բայց կորսուած էր նա եթէ խոստովանէր որ այս մեքենայութեան աջակից գանուեր էր, և մանաւանդ՝ ա'Նրդանեան իրեն համար կորսուած պիտի լինէր: Սիրոյ այս վերջին մտածմունքը զինքը յորդորեց նորէն այս վերջին զոհն ընելու:

Միւս կողմէ ա'Նրդանեան իր փախաբանաց լրումը կ'տեսնէր. զինքը սիրելով Միլէտին իր ոսոխը չէր սիրեր, այլ կարծես թէ նոյն իսկ ինքը կ'սիրուէր: Սրտին խորէն զաղտնի ձայն մը կ'ըսէր իրեն արդարև որ վրէժխնդրութեան գործի մ'էր զոր կ'զրգուէր Միլէտին՝ մինչև որ ուրիշին մահ տալու ժամը գայ, բայց գոռոզութիւնը, բայց ինքնասիրութիւնը, բայց յիմարութիւնն այս ձայնը կ'ընեցնէին, այս միմունջը կ'խեղդէին: Ասկէ զատ՝ մեր Ասաբօնը՝ ինքն իր վրայ ունեցած վստահութեամբը, ինչպէս որ ընթերցողին արդէն յայտնի է, ինքզինք Աւարդին հետ կ'բազ-

դատէր և կ'հարցնէր իւրովի, հուսկ ուրեմն, թէ ինչ պատճառաւ զինքն՝ իր անձին համար միայն չպիտի սիրէր Միլէտին :

Հետեւապէս ինքզինքը բոլորովին նոյն ժամուան զգացումներուն տուաւ : Միլէտին իրեն համար չէր այն աղէտալի խորհուրդներով լի կինն որ պահ մ'իրեն աս ազգեր էր, այլ հրաւառ և սովալի տիրուհի մ'էր որ կարծես թէ իր զգացած սիրով լիութիւն համակուած կ'երևէր : Այսպէս անցան գրեթէ երկու ժամ :

Սակայն երկու սիրահարներու եռանդագին յուզմունքը դադարեցան . Միլէտի՝ որ Երզնանի պէս մտնալու պատճառներ չունէր, ամենէն առաջ սթամպեցաւ և հարցուց պատանիին թէ արդեօք Պ. Վարդին և իր մէջ լինելիք մնամարտին պատրաստութիւններն արդէն ըրած է իր մտքին մէջ :

Բայց Երզնանի՝ որուն մտքն ուրիշ ուղղութիւն մ'առեր էր, ինքզինք յիմարարար մտցաւ և մեծանձնութեամբ պատասխանեց թէ ատենը շատ ուշ է սրամարտութեան վրայ մտածելու :

Այս պզտութիւնը տեսնելով այնպիսի հոգեբու համար որով Միլէտին պաշարուած էր, սա ասարեկ մնաց և սկսաւ աւելի ստիպողական կերպով հարցումներ ընել :

Այն ատեն Երզնանի՝ որ այս անկարելի մնամարտութեան իրօք չմտածեր էր ամենեին, ուղեց խօսակցութիւնն ուրիշ բանի վրայ դարձնել, բայց այդ կարողութիւնը չունէր :

Միլէտի միշտ իր անդիմադրելի մտքով և երկաթի կամքով Երզնանի կանխաւ գծուած սահմանին մէջ կ'սրահէր :

Տ'Երզնանի կարծեց թէ շատ խելք կ'բանեցնէ յորդորելով Միլէտին որ երկնամ կատարի խորհուրդէն հրաժարի՝ և Վարդ կոմսին ներողամիտ լինի :

Բայց հազիւ թէ այս իմաստով քանի մը խօսք արտասանեց՝ որ նորատի կինը սարսուռ մ'զգաց և հեռացաւ :

— Երդեօք կ'վստնաս, սիրելի Երզնանի — ըսաւ Միլէտի սուր և հեղնալի ձայնով մ'որ մտքին այլանդակ կերպով հնչեց :

— Այսպէս չես մտածեր, սիրելի հոգիս — պատասխանեց

տ'Արղանեան . — բայց վերջապէս՝ եթէ այն խեղճ Աւարդը կար-
ձածիդ չափ յանցաւոր չէ, ի՞նչ ընելու է :

— Այս իրաւ է — ըսաւ ծանրաբար Միլէտի — որ զիս խա-
րեց, և քանի որ զիս խարեց, մահու արժանի է :

— Արեմն պէտք է որ մեռնի, քանի որ կ'ըստապարտես —
ըսաւ տ'Արղանեան այնպիսի հաստատ ձայնով որ Միլէտիին ան-
նենգ անձնու իրութեան նշանակ մ'երեցաւ այն :

Իսկոյն տ'Արղանեանի մօտեցաւ :

Չենք կարող ըսել թէ այն զիշեր որչափ տեւց Միլէտիին
համար, սակայն տ'Արղանեան կարծէր թէ հազիւ ուրեմն երկու
ժամէ վեր անոր մօտ կ'ըտնուէր՝ երբ լոյսն երեցաւ վանդակնե-
րուն ճեղքէն և քիչ ատենէն իր տժոյցն նշոյլք բոլոր սենեկին
մէջ տարածուեցաւ :

Այն ատեն Միլէտի՝ տեսնելով որ տ'Արղանեան իր քովէն
պիտի հեռանար, յիշեց անոր Աւարդ կոմսէն իր վրէժն առնելու
խոստումը :

— Բոլորովին պատրաստ եմ — ըսաւ տ'Արղանեան — բայց ա-
մենէն առաջ կ'փափաքիմ՝ բանի մը վրայ ապահով լինիլ :

— Ի՞նչ քանի վրայ — հարցոյց Միլէտիին :

— Արդեօք զիս կ'սիրեն :

— Արդէն ապացոյցը տուի, կարծեմ :

— Այո՛, և այդ պատճառաւ հողուով մարմնով քուկդ եմ :

— Շնորհակալ եմ, արիդ իմ սիրահար, բայց ինչպէս որ
իմ սիրոյս նշանը քեզի տուի, դու ալ քու կողմէ քուկդ պիտի
տաս, այնպէս չէ :

— Անտարակոյն : Բայց թէ որ ըսածիդ պէս զիս կ'սիրես —
վրայ բերաւ տ'Արղանեան — միթէ իմ մասիս քիչ մը հոգ չունիս :

— Ի՞նչ հոգ կրնամ ունենալ :

— Բայց վերջապէս հոգ չես ընե՞ր որ թերես կարելէր վի-
րաւորիմ, և մինչև սպաննուիմ իսկ :

— Անկարելի բան — ըսաւ Միլէտի — քանի որ այնչափ քա-
ջասիրտ մարդ և կարուկ սուր մ'ես :

— Արդեօք նախադաս չէիր համարեր — վրայ բերաւ տ'Արգանեան — միջոց մ'որ՝ կռիւն անօգուտ դործելով, դարձեալ քու վրէժդ լուծելու օգնէ :

Միլէտի լուռ ու մունջ գիտեց իր սիրահարը . արևուն առաջին շառաւիղներուն տմոյն նշոյլն իր վճիռ աչերուն տարօրէն և աղէտալի երևոյթ մը կ'ընծայէր :

— Ստուգիւ — ըսաւ նա — կարծեմ թէ այժմ նորէն կ'վարանիս :

— Ա՛յ, չեմ վարանիր, այլ սա իրաւ է որ այն խեղճ Վարդկոմնը գութա կ'շարժէ քանի սր զինք սիրելէ զազրեցար, և կ'երևի ինձ թէ մարդ մ'այնչափ անգթօրէն սրտիժը դատած կ'լինի սէրդ կորուսելով, որ ուրիշ սրատու հասի պէտք չկայ :

— Ա՛վ ըսաւ քեզի որ զանի սիրեր եմ — հարցուց Միլէտի :

— Գէթ հիմակ առանց մեծամտութեան կընամ հատալ որ ուրիշ մը կ'սիրես — ըսաւ պատանին զգուելի ձայնով մը — և նորէն կ'ըսեմ, կոմսին համար համակրութիւն կ'զգամ :

— Դո՛ւ — հարցուց Միլէտի :

— Այո՛, ես :

— Եւ ինչո՞ւ համար դու :

— Վասն զի ես միայն գիտեմ . . . :

— Ի՞նչ գիտես :

— Գիտեմ որ երեցածին չափ յանցաւոր չէ՛ քնաւ կամ լաւ ևս ըսեմ՝ եղած չէ՛ քու առջևդ :

— Ստուգիւ — ըսաւ Միլէտի անհանգիստ դէմքով — բացատրէ միտքդ, վասն զի չեմ կընար ըմբռնել թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզես :

Եւ տ'Արգանեան Միլէտին զրկած կէտին՝ սա անոր երեսը կը նայէր այնպիսի աչերով որ քիչ քիչ կ'վառէին :

— Այո՛, ես վեհանձն եմ, ես — ըսաւ տ'Արգանեան խօսքին վերջ տալ ուզելով — և սէրդ ինձ տալէդ վեր, ստոյգ եմ որ զայն պիտի վայելեմ, վասն զի կ'վայելեմ, այնպէս չէ՛ . . . :

— Բողբոյժին . հիմակ շարունակէ :

— Լա՛ւ, կարծես թէ ինքզինքս այլափոխեալ կ'զգամ, սրտիս վրայ ծանր բեռ մը կայ :

— Ի՞նչ բնօ :

— Եթէ սիրողդ վրայ կասկածէի, այս խոստովանութիւնը չէի բներ, բայց դու կ'սիրես զիս, իմ զեղանի տիրուհիս, այնպէս չէ, կ'սիրես :

— Անշուշտ :

— Ուրեմն եթէ սիրոյս սասակութենէն քու առջիդ մեղապարտ դանուիմ, ինձ պիտի ներես :

— Կարելի է :

Տ'Արդանեան փորձ փորձեց կարելի եղածին շարի անուշ ժպիտով մ'իւր շրթունքը Միլէտիին շրթերուն մօտեցնել, բայց Միլէտին գանի հրեց :

— Խոստովանութիւնդ իմանալ կ'ուզեմ — ըստ նա գունասեւելով — ինչ խոստովանութիւն է այդ :

— Անցեալ հինգշաբթի, այս սենեկին մէջ իսկ՝ Պ. Վարդին հետ ժամադիր եղեր էիր, այնպէս չէ :

— Ե՛ս, ամենեին, այդ ճշմարիտ չէ — ըստ Միլէտի այնպիսի հաստատ ձայնով և անդրդուելի դէմքով, որ եթէ ա'Արդանեան այս մասին կատարելապէս ստոյգ չլինէր, թերևս կասկածէր :

— Սուտ մի խօսիր, իմ զեղանի հրեշտակս — ըստ ա'Արդանեան ժպտելով — անօգնուտ բան է :

— Ի՞նչպէս անօգնուտ, խօսիր ուրեմն, հոգիս բերանս կ'բերես :

— Ո՛հ, հանդարտէ, իմ առջև անպարտ ես, և արդէն քեզի ներեցի :

— Վերջը, վերջը :

— Պ. Վարդ չէ կարող բանով մը պարծիլ :

— Ինչու համար, դու ինքնին ըսիր ինձ որ այն մատանին . . . :

— Այն մատանին, սէրդ իմ, իմ քովս է : Հինգշաբթի օրուան Վարդ կամեն և այսօրուան ա'Արդանեանը մի և նոյն անձն են :

Անխօհեմ պատանին կ'յուսար որ Միլէտին զարմանալով պիտի ամօթահար մնայ, և փոքրիկ փոթորիկ մը հանելէն ետև ՚ի վերջէ պիտի լայ, սակայն մեծապէս կ'սխալէր, և իր սխալմունքն երկայն շտեկց :

Գունատ և ահարկու՝ Միլէտի վեր ելաւ և բունն հարուած մը կործարէին տալով տ'Արդանեանը հրելէն ետե՛ս՝ անկողնէն վար ցատկեց :

Նոյն պահուն գրեթէ բոլորովին լուսցած էր :

Տ'Արդանեան ներում հայցելու համար Միլէտիին բեհեղէ վարջամակէն բռնեց, բայց նա՛ ուժգին և անվեհեր շարժում մ'ընելով՝ փորձ փորձեց խոյս տալու : Այն ատեն բեհեղը պատուեցաւ ուսերը մերկ թողլով, և այն կըոր ու սպիտակ ուօերէն մէկուն վրայ, տ'Արդանեան անսրատում ապշութեամբ ճանչեց խարանը, այն անջնջելի նշանը զոր դահճին անուանարկ ձեռքը կ'դրուէ :

— Մե՛ծդ Աստուած — գոչեց տ'Արդանեան վարջամակը թող տալով, և անմուռնչ, անշարժ և ստուած մնաց անկողնին մէջ :

Բայց Միլէտի նոյն խոկ տ'Արդանեանի տարտափէն կ'զգար որ մատնուած էր, անշուշտ պատանին ամէն բան տեսեր էր, այժմ՝ դիտէր նա անոր գազտնիքը, սոսկալի գազտնիք, որ ամենուն անցայտ, միայն իրեն ծանօթ էր :

Միլէտի դարձաւ չէ թէ իբր մոլեղին կին մը, այլ իբրև վիճարար յովազ մ'է բաւ :

— Ա՛հ, սպիրանտ, վատօրէն մատնեցիր զիս, և ասկէ զատ գազտնիքս խմացար, դու պիտի մեռնիս :

Եւ Միլէտի վազեց երփնագոյն արկղիկ մը բացաւ տե՛նդային և երերուն ձեռքով մը, ոսկի բռնով ու սուր և նրբին սայրով փոքրիկ գաշոյն մ'առաւ և եկաւ սրացաւ կիսամերկ տ'Արդանեանի վրայ :

Թէև պատանին քաջասիրտ էր, ինչպէս դիտենք, զարհուրեցաւ Միլէտիին վրդովեալ դէմքէն, սոսկալի կերպով բացուած արականոնքէն, գունատ այտերէն և արիւնալի շրթերէն, անկողնին և սրասին միջավայրին մէջ ետ ետ քաշուեցաւ, որպէս թէ գէպ իրեն մօտենար սողսլով օձ մը, և իր սուրբ քրտնաթոր ձեռքին տակ ընկնելով, զայն պատե՛նէն հանեց :

Բայց սուրէն չընկրկելով՝ Միլէտի փորձ փորձեց անկողնին վերայ ելնել և տ'Արդանեանը զարնել, և կանկ առաւ միայն երբ սուրին ծայրը կոկորդին կոթնիլը զգաց :

Այն ատեն փորձ փորձեց ձեռքը բռնել այն սուրբ, բայց տ'Արղանեան միշտ անոր ձեռքէն կ'հեռացնէր զայն, և մերթ աչերուն մերթ կուրծքին տանելով՝ անզղայօրէն վար սահեցաւ անկողնէն, և նահանջելու համար Քէզիին սենեակը տանող դուռը կ'փնտռէր:

Նոյն պահուն Միլէտի ահռելի եռանդով և ահեղագոչ մորնչելով տ'Արղանեանի վրայ յարձակումներ կ'ընէր:

Սակայն այս կռիւր՝ մենամարտութեան կ'նմանէր, հետեապէս տ'Արղանեան փոքր առ փոքր ինքզինքը կ'զանէր:

— Լաւ, զեղանի արկին, լաւ — կ'ըսէր նա. — բայց յանուն Ատուծոյ, հանդարտէ, թէ ոչ այդ աղւոր այտերուդ վրայ ուրիշ խարան մ'ալ կ'զձագրեմ:

— Աւատանուն, վատանուն — կ'ուռնար Միլէտի:

Բայց տ'Արղանեան միշտ դուռը փնտռելով ինքզինք պաշտպանելու կ'նայէր:

Միլէտի պատանոցն մօտենալու համար կահ կարասին տապալէր, և պատանին անոնց ետէն սպառէն մը փնտռելուն հասած աղմուկը լսելով Քէզի դուռը բացաւ: Տ'Արղանեան՝ որ բոլոր հնարադիտութիւնը դորձած էր էր այն դրան մօտենալու, երեք քայլ անկից հեռու կ'զանուէր: Յանկարծ ցատկելով Միլէտիին սենեկէն նստիչին սենեակը գտաւ ինքզինք, և փայլակի արագութեամբ դուռը դոցեց և բոլոր ծանրութեամբ անոր կռթնեցաւ, մինչդեռ Քէզի սրբզունակները կ'քաշէր:

Այն ատեն Միլէտի ջանաց՝ կանացի կարողութենէ վեր ոյժ թափելով՝ կամարակալը քանդելու, յետոյ երբ զգաց որ անկարելի բան է, դուռը դաշոյնի հարուածներով ծակծկեց՝ որոնց մէկ քանին դռնէն թափ անցան:

Ամէն մէկ հարուածին սոսկալի հայհոյանք կ'արձակէր:

— Շուտ, շուտ, Քէզի — ըսաւ տ'Արղանեան կիտաձայն՝ երբ պարզունակները քաշուեցան — զիս ապարանէն դուրս հանէ, վամբի եթէ վերադառնալու ժամանակ տանք անոր, սպասաւորներուն ձեռք զիս սպաննել պիտի սայ:

— Բայց այդ վիճակիդ մէջ չես կարող դուրս ելնել — ըսաւ Քէզի — գրեթէ մե'րկ ես :

— Իբրաւ է — ըսաւ ա'Նրդանեան, որ նոյն միջոցին միայն իր հաղած հազուտար դիտեց — իբրաւ է, կրցածիդ չափ զիս հազուեցուր, քայքայ շուտ ընենք, կ'իմանան, կենաց և մահու խնդիր մ'է այս :

Քէզի շատ քաջ կ'ըմբռնէր այս փափուկ վիճակը. իսկոյն ծագկանկար շրջազգեստ մը, լայն գտակ մը և վերարկու մ'անոր հազցուց, հողաթափներ տուաւ, և ա'Նրդանեան բռայիկ ոսներն անոնց մէջ աղոյց, յետոյ քաշելով սանդուղներէն վար տարաւ : Ժամանակն էր, վասն զի Միլէտի արդէն հնչակը զարկեր և բուլոր մարդիկն արթնցուցեր էր : Գոնապանը լարը քաշեց ճիշտ այն միջոցին որ Միլէտի ևս կիսամերկ պատուհանէն կ'զոչէր.

— Մի բանար դուռը — :

ԺԸ

ԱԹՈՍ ԻՆՉՊԷՍ ԳՏԱԻ ԻՐ ԶԷՆՆ ՈՒ ԶԱՐԳՆ ԱՌԱՆՅ
ՏԵՂԷՆ ՇԱՐԺԵԼՈՒ

Պատանին խոյս տուաւ՝ մինչդեռ Միլէտին անոր կ'սպառնար անողոր շարժումով մը : Երբ աչքին առջևէն անհետ եղաւ՝ Միլէտի իր սենեկին մէջ ընկաւ մարեցաւ :

Տ'Արդանեան այնքան վրդոված էր՝ որ՝ առանց հոգ ընելու թէ ինչ պիտի լինի Քէզիի վիճակը, վազվզելով Բարիզի կէտը կրտրեց և Աթոսին դրան առջև միայն կանկ առաւ : Իր մտքին մուրումը, զինք մտրակող սարսափը, քանի մը զիշեքսպահ զինուորներու աղաղակները՝ որոնք իր ետևէն ընկան, և քանի մ'անշորքներու շչիւնները, որոնք՝ թէև տակաւին կանտխ էր, իրենց գործին կ'երթային, աւելի ևս ա'Նրդանեանի ընթացքը փութացուցին :

Գաւթէն անցաւ, Աթաին երկու գասիկաններէն վեր ելաւ և տասակի գուռը զարկաւ :

Արիմօ եկաւ գուռը բանալու՝ կէս քուն կէս արթուն : Տ'Արդանեան այնչափ ուժգին սրացաւ սենեկին մէջ՝ որ քիչ մնաց զանի գլխիվայր պիտի տասրալէր ներս մտնելու ատեն :

Ինզճ տղան՝ իր սովորական համբուժեան հակառակ՝ այս անգամ լեզուն բացուեցաւ :

— Հօ, ինձ նայէ — գոչեց նա — ինչ կ'ուզես, լեպեշախ, ինչ կ'իտնդրես, չարաճճի :

Տ'Արդանեան իր գտակը հանեց և ձեռները լօզիկին տակէն գուրս ձգեց. երբ խեղճ տղան անոր պէխերն ու մերկ սուրը տեսաւ, հասկցաւ որ գիմացիներ մարդ մ'էր :

Այն ատեն կարծեց թէ մարդասպան մ'է :

— Օգնութեան, շուտ օգնութեան հասէք — գոչեց նա :

— Լռէ, թշուառական — ըսաւ պատանին — ես տ'Արդանեանն եմ, միթէ զիս չե՞ս ճանչեր : Ո՛ր է տէրդ :

— Գնու, Պ, տ'Արդանեանն ես -- պոռաց Արիմօ — անկարելի բան :

— Արիմօ — ըսաւ Աթոս՝ իր սենեկէն անային հագուստով գուրս ելնելով — կարծեմ թէ պիտի ներես ինձ խօսելու :

— Ա՛հ, պարոն, բայց . . . :

— Լռութիւն :

Արիմօ բտական համարեց իր մատովը տ'Արդանեանը ցոյց տալու իր տիրոջ :

Աթոս իր ընկերը ճանչեց, և որչափ որ մեղամազձոտ էր, քահ քահ մ'էր ձգեց որուն շարժառիթն իր սուջև գանուող ծպտեալ մարդն էր, ծուռ դրուած գլխանոց, տլերներու վրայ ընկած կոճկէններ, սոթած թեզանիքներ և այլայլութենէ անկուած պէխեր :

— Մի ծիծաղիր, բարեկամդ իմ — գոչեց տ'Արդանեան — յանուն Աստուծոյ, մի ծիծաղիր, հոգւոյս վրայ կ'ըսեմ, խնդալու բան չկայ :

Եւ այս խօսքերն այնպէս հանդիսաւոր կերպով և իրական եր-

կիւղով արտասանեց, որ Աթոս անոր ձեռքը բռնեց զոչելով

— Արդեօք վիրաւորուած ես, բարեկամդ իմ, շատ դուռստ ես:

— Չէ, բայց սոսկալի դէպք մը հաստ գլխիս: Միթէ մինակ ես, Աթոս:

— Ջարմանք, ո՞վ կ'ուզես որ լինի այս ժամուս տանս մէջ:

— Լաւ, լաւ:

Եւ տ'Արդանեան Աթոսին սենեակը վաղեց:

— Հէ, խօսէ նայիմ — ըստ Աթոս զուր գոցելով և պարզունակները քաշելով որպէս զի մարդ ներս չմտնէ: Միթէ թաղաորը մեռաւ. միթէ կարտինալը սպաննեցիր, բողբոջվին տակն ու վրայ կ'տեսնեմ քեզ, ծն, խօսէ նայիմ, վասն զի իրօք մտասանջութենէս կ'մաշիմ:

— Աթոս — ըստ տ'Արդանեան իր կանացի լաթերը հանելով և շապիկով երևելով — անհաստալի, անլուր պատմութիւն մը լսելու պատրաստուէ:

— Նախ սա տնային պարեգօտը հաղիւր — ըստ հրացանակիրը բարեկամին:

Տ'Արդանեան պարեգօտը դրաւ, և այնչափ այլայլած էր որ աջ թեղանկրը ձախին հետ շփովեց:

— Լաւ ուրեմն — ըստ Աթոս:

— Լաւ — պատասխանեց տ'Արդանեան Աթոսին ականջին ծռելով և ձայնը մեղմելով — Միլէտին իր ուսին վրայ խարան մ'ունի:

— Ա՛հ — զոչեց հրացանակիրն որպէս թէ գնտակ մ'ընդունեց սրտին մէջ:

— Ինչրեմ, խօսէ — ըստ տ'Արդանեան — միթէ սաոյգ ես որ հէ՛ն իրօք մեռած է:

— Մի՛շ — ըստ Աթոս այնպիսի խոր ձայնով մ'որ հազութէ տ'Արդանեան ձայնը լսեց:

— Այո՛, այն կինը՝ որու վրայ Ամիէն քաղաքն ինձի օր մը խօսեցար:

Աթոս հեծեծեց և զլուխը ձեռաց մէջ ծածկեց:

— Իմ ըսած կինս — շարունակեց տ'Արդանեան — քսան վեց քսան ութ տարեկան կին մ'է:

— Խարտեշ — ըստ Աթոս — այնպէս չէ :

— Այո :

— Պայծառ կապոյտ աչեր, այլանդակ պայծառութեամբ մը սև տրտեհանուքով և յօնքով :

— Այո :

— Մեծահասակ, վայելչակազմ : Աողմնակի ակոսներէն մին յոյակատ է :

— Այո :

— Խարանը փոքր է, կարմրագոյն և կարծես թէ աբուած աւոր վրայ գրուած խմորի խաւերէն :

— Այո :

— Սակայն կ'ըսես թէ անկլուհի է :

— Միլէտի կ'անուանեն զինք, բայց կարելի է Փրանսուհի լինի : Սակայն գարձեալ՝ լորտ Վինդր անոր աներձագն է :

— Ա՛ռ զեմ այս կինը տեսնել տ'Արդանեան :

— Զգոյշ եղիր, Աթոս, զգուշացիր, զու զանի սպաննել ուզեցիր, այնպիսի կին մ'է որ կրնայ անվրէպ փոխարէնը հատուցանել քեզի :

— Նա չպիտի համարձակի բան մ'ըսելու, վասն զի ասով ինքզինք մատնած պիտի լինի :

— Սակայն ամէն բանի կարող է : Միթէ երբէք անոր կատ զութիւնը տեսած ես :

— Ա՛չ — ըստ Աթոս :

— Վաղրուհի մը, յովազ մ'է : Ա՛հ, սիրելիդ իմ Աթոս, կ'զարհուրիմ որ անոր սոսկալի վրէժխնդրութիւնն իմ վրայ գըրդուցի :

Այն ատեն տ'Արդանեան ամէն բան սրատուց. Միլէտիին խօշական բարկութիւնն և մահու սպառնալիքը :

— Իբրտունք ունիս, և հոգւոյս վրայ կ'երգնում — ըստ Աթոս — որ կեսանքս մտղի մը պիտի զոհէի : Բարեբաղդօրէն Բարիզէն միւս օր պիտի մեկնինք, հաւանական է Ռօշէլ պիտի երթանք, և անգամ մը մեկնելէն ետև . . . :

— Աթոս, Միլէտին աշխարհիս ծայրն իսկ քեզ պիտի հեռակե. եթէ քեզ ճանչէ, ուրեմն թող իր ասեւլութիւնն իմ վրայ թափէ :

— Ա՛հ, սիրելիդ իմ, ի՛նչ փոյթս է եթէ զիս սպաննէ — ըսաւ Աթոս : — Միթէ կարծես թէ կեանքս մեծ արժէք մ'ունի աչքիս :

— Այս ամէն բանին ներքեւ սոսկալի գաղտնիք մը կայ : Աթոս, այս կի՛նը, հաւաստի եմ որ կարտինալին լրտեսուհին է :

— Ուրեմն աչքդ չո՛րս բայ : Եթէ կարտինալը Անտոնի գործին համար քու վրայ չսքանչանար, անշուշտ քեզ կ'ատէ, բայց քանի որ ՚ի վերջէ քու վրադ յայտնի յանցանք մը չկրնար գտնել, և ՚ի հարկէ ասեւլութիւնը պիտի անցնի, նա մանաւանդ երբ կարտինալի ասեւլութիւն մ'է, զզոյշ եղիր : Երբ դուրս ելնես, մինակդ մ'ելներ, երբ կերակուր ուտես, զդուշութիւն բրէ, վերջապէս բանի մը մի վտահիր, և նոյն իսկ շուքէգ վախցիր :

— Բարեբաղդօրէն — ըսաւ տ'Արդանեան — բանը մինչև վաղն իրկուն անփորձ ելնել է, վասն զի եթէ մի անգամ բանակ հասնինք, յուսամ որ մինակ մարդիկներէ վախնալու հարկ պիտի լինի :

— Բայց առ այժմ — ըսաւ Աթոս — իմ առանձնական խորհուրդներս մէկդի կ'ըողում և ամէն ուրեք քեզի պիտի ընկերակցիմ. պէտք է որ Ֆօսուայէօր փողոցը դառնաս, ուստի հետդ պիտի դամ :

— Բայց որչափ որ մօտ լինի այն փողոցը մեզի — վրայ բերաւ տ'Արդանեան — դարձեալ չեմ կրնար այս վիճակիս մէջ տուն դառնալ :

— Իրաւունք ունիս — ըսաւ Աթոս — և հնչակը զարկա :

Կրիմօ ներս մտա :

Աթոս նշմայր ըրաւ անոր որ տ'Արդանեանի տունն երթայ և անկից հաղուստ բերէ :

Կրիմօ իր կողմէ ևս նշան մ'ըրաւ թէ տիրոջ միտքը հասկցաւ և ճամբայ ելա :

— Բայց տես անգամ մը, սիրելի բարեկամ — ըսաւ Աթոս

— որ մեր զէնն ու զարդը պատրաստելու համար ասով քայլ մը չառինք . վասն զի, եթէ չեմ սխալիր , քու բոլոր զգեստդ Միլէտիին տունը ձգեցիր , և անտարակոյս զայն քեզի ետ դարձրնելու միտք չունի : Բարեբաղդօրէն շտփիզան ունինք :

— Շտփիզան քովդ է , սիրելի Աթոս , միթէ արդէն չեսիր ինձ որ ընտանիքէդ եկած մատանի մ'է :

— Այո՛ , հայրս զայն երկու հազար սկուգի դնեց , ինչպէս որ երբեմն ինձ ըսաւ : Մօրս տուած հարսանեաց ընծաներէն մէկն էր , և խիստ փառաւոր է : Մայրս ալ զայն ինձի տուաւ , և ես յիմարս , փոխանակ սուրբ մասունքի պէս զայն պահելու , այն անզգամ կնկան տուի :

— Ուրեմն , սիրելիդ իմ , ա՛ռ այս մատանին , զոր անշուշտ , ինչպէս կ'զուշակեմ , աչքիդ լոյսին պէս կ'սիրես :

— Ե՛ս , առնո՛ւմ այդ մատանին , այն վատազգիին ձեռքէն անցնելէն ետև . ո՛չ երբէք , այն մատանին պղծուած է , տ'Արդանեան :

— Ուրեմն զայն ծախէ :

— Ե՛ս ծախեմ մօրս կողմէն եկած մատանի մը : Իրաւի այդ բանը սրբապղծութիւն պիտի համարեմ :

— Ուրեմն պատանգ դիր , անտարակոյս հազար սկուտի չափ փոխարէն կ'ստանաս : Այս դումարով բոլոր պիտոյքդ կ'հոգաս , յետոյ , ինչ դրամ որ առաջին անգամ ձեռքդ անցնի կ'գործածես պատանգը հանելու դրած տեղէդ և ասով իր հին արատներէն սրբուած կ'ընդունիս , վասն զի վաշխառուներու ձեռքէն անցած պիտի լինի :

Աթոս ժպտեցաւ :

— Զքնաղ ընկեր մ'ես , սիրելիդ իմ տ'Արդանեան — ըստնա — քու մշտապէս զուարթութեամբդ ինձի պէս վշտակիր սիրտեր կ'սփոփես : Լա՛ւ ուրեմն , գրաւի դնենք այս մատանին , բայց պայմանաւ մը :

— Ի՞նչ պայմանաւ :

— Այսինքն , պէտք է որ դու հինգ հարիւր սկուգն առնուս , ես ալ հինգ հարիւր :

— Ի՞նչ պէտք կայ, Աթոս. ես այն գումարին քառորդն անգամ չեմ ուղեր, ես որ պահակ գնդին մէջն եմ, և իմ թամբս ծախելով այն գումարը կրնամ ձեռք ձգել: Ինձի պէտք եղածն ինչ է: Միայն ձի մը Բլանշէի համար: Ասիէ՛ վատ՝ կ'մոռնաս որ ես ալ մատանի մ'ունիմ:

— Որուն դու աւելի կ'ապուած ես, քան թէ ես իմնիս. դէ՛թ, այսպէս դիտեցի:

— Այո՛, վասն զի ծանրակշիւ սրարայայի մէջ՝ ո՛չ միայն մատանիս կրնայ մեծ դժուարութենէ՛ մը, այլ և մեծ վտանգէ՛ մը աղատել զիս: Ա՛չ միայն թանկագին անդամանդ մ'է, այլ և զիւթեալ հմայեկ մը:

— Ըսածդ չեմ հասկնար, բայց կ'հաւատամ խօսքիդ: Հիմակ իմ կամ լաւ ևս ըսեմ, քու մատանիիդ դառնանք. ինչ գումար որ տան անոր փոխարէն, կէսը դու սլիտի առնուս, թէ ոչ Սէն դեալ կ'նետեմ, և կ'տարակոսիմ որ ձուկ մը բառական բարեւեւեր լինի զայն մեղի բերելու, ինչպէ՛ս Պոլիկրատէսինը:

— Լա՛ւ ուրեմն, կ'ընդունիմ — ըստ ա՛ւրդանեան:

Նոյն պահուն Արիմօ ներս մտաւ Բլանշէի հետ. այս վերջինը՝ իր արթն վրայ անհանդիստ և միանգամայն հետաքրքիր լինելով իմանալու թէ՛ ինչ պատահած է անոր, այս պարագան առիթ բռնեւ և անձամբ անոր զղեսաները բերեւ էր:

Տ'Արդանեան հագուեցաւ, նոյնն ըրաւ և Աթոս, յետոյ երբ երկուքնին ալ դուրս ելնելու սրատրաստ դաճուեցան, այս վերջինը նշան ըրաւ Արիմօի այնպէս ինչպէ՛ս որ մարդ հրացանով նշան կ'առնու. այն ատեն Արիմօ իսկոյն իր հրազէնը վար առաւ և իր՝ տիրոջ հետ երթալու պատրաստուեցաւ:

Անվտանգ Փօստայէօր փողոցը հասան: Պծնասիէօ գուռն էր, ա՛ւրդանեանի երեսը նայեցաւ ծաղրալի կերպով:

— Է՛հ, իմ սիրելի վարձկալս — ըստ նա — շո՛ւտ ըրէ, ադուր աղջիկ մը սենեակդ կ'սպասէ քեզի, և զիտես որ կ'իները կը դժկամակիւ երբ մարդիկ զիտենք սպասել կ'տան:

— Քէզին է — գոչեց ա՛ւրդանեան և նրբողին վաղեց:

Արդարև՝ սենեակը տանուլ քառակուսի բակին մէջ՝ և իր դրան առջև սքլած գառ խեղճ՝ ազջիկը զողզոջուս : Այն ինչ զինքը տեսաւ , գոչեց :

— Պաշտպանութիւնդ խոստացար ինձ , խոստացար ինձ անոր բարկութենէն զիս աղատել . յիշէ մի անգամ որ քու կրակիդ այրեցայ :

— Այո՛ , քաջ գիտեմ — ըսաւ ա՛րդանեան — անհոգ եղիք , Քէզի : Բայց իմ մեկնելէս ետև՝ ի՞նչ պատահեցաւ :

— Ի՞նչ գիտնամ — ըսաւ Քէզի : — Այնպիսի աղաղակներ արձակեց Միլէտի որ բոլոր սպասաւորներն եկան հասան . բարկութենէն խեղացնորեր էր . բերնին եկած լուտանքը քեզի դէմ ժայթքեց : Այն ասեն մտածեցի որ Միլէտի պիտի յիշէ անշուշտ թէ իմ սենեկէս անցնելով իրը մտեր էիր և պիտի կարծէ թէ քու դատակիցդ էի . ուստի ունեցած դոյզն ստակս , և ամենէն մեծդին լաթերս առի և փախուստ տալի :

— Խեղճ՝ ազջիկ . բայց հիմակ ի՞նչ ընեմ քեզ : Ղաղը չէ միւս օր պիտի մեկնիմ :

— Ի՞նչ որ կ'ուզես ըրէ , պարոն ասպետ . զիս Բարիզէն հեռացուր , Քրանսայէն հեռացուր :

— Սակայն չեմ կրնար քեզ իմ հետս Ռօշէլի պաշարման տանիլ — ըսաւ ա՛րդանեան :

— Ո՛չ , բայց կրնաս գաւառի մը մէջ ինձ պաշտօն մը գտնել , քեզի ծանօթ տիկնոջ մը քով , օրինակի համար քու բնիկ երկիրդ :

— Ա՛հ , սիրելի բարեկամուհիս , իմ բնիկ երկրիս կիները սենեկապանուհի չունին : Բայց կեցիր , քեզի յարմար բան մ'ունիմ : Բլանչէ , զնա՛ Արամիսն ինձի կանչէ , թող շուտով գայ : Խիստ կարևոր բան մ'ունինք անոր ըսելու :

— Ա՛իմանամ միտքդ — ըսաւ Աթոս . — բայց ինչո՞ւ համար Բորթոսը կանչել չես տար : Վարձեմ թէ իր մարքիղուհին . . . :

— Բորթոսի մարքիղուհին իր ամուսնոյն զբաղիրներուն ձեռօք կ'զարդարուի — ըսաւ ա՛րդանեան ինդալով : — Ասկէ զատ

Քէզի չփափաքիր անշուշտ Աւրս փողոցը բնակիլ, այնպէս չէ՞,
Քէզի :

— Աւր որ ողես բնակելու պատրաստ եմ — ըսաւ Քէզի —
բաւական է որ լաւ թաղ չիմ, և իմ ուր լինելու մարդ չգիտնայ :

— Հիմակ, Քէզի, իրարմէ պիտի բաժնուինք, և հետեւապէս
իմ վրաս այլ ևս չես նախանձիր . . . :

— Պարոն ասպետ — ըսաւ Քէզի — թէ մօտէն և թէ հե-
ռուէն քեզ միշտ պիտի սիրեմ :

— Տես միանգամ հաստատամառ թիւնն ուր կ'երթայ բոյն
դնելու — մրմնաց Աթոս :

— Ես ալ — ըսաւ ա'Արղանեան — ես ալ քեզ միշտ պիտի
սիրեմ, անհոգ եղիր : Բայց ինձ նայէ, ըսածիս պատասխան
տուր նայիմ : Հիմակ մեծ կարեւորութիւն կ'տամ քեզ ընելիք հար-
ցիս, արդեօք երբէք լսեցիր գիշերով յափշտակուած նորասի
կնոջ մ'անունը :

— Աեցիր նայիմ . . . : Ա՛հ, Տէր Աստուած, պարոն ասպետ,
արդեօք դեռ այն կիներ կ'սիրես :

— Ա՛չ, իմ մէկ բարեկամս կ'սիրէ զանի : Ա՛հա, այս տեղ
ներկայ գանուղ Աթոսն է :

— Ես — զոչեց Աթոս այնպիսի մարդու մը շեշտով որ իբր
թէ իժի մը վրայ պիտի կոխէ :

— Անշուշտ դո՛ւ — ըսաւ ա'Արղանեան Աթոսին ձեռքը սեղ-
մելով : — Գո՛ւ գիտես թէ սոյն հէք փոքրիկ աիկին Պօնասիէօին
վրայ որչափ կ'ցաւինք : Քէզի զաղանապահ է, այնպէս չէ՞,
Քէզի : Ա՛հասկնաս, աղջիկս — շարունակեց ա'Արղանեան —
այն կիներ՝ ներս մտնելու ատենդ դրան վրայ տեսած ժանտերես
մարդուն կինն է :

— Ա՛հ, Աստուած իմ — զոչեց Քէզի — իմ երկիւզս միտքս
կ'բերես. երանի թէ զիս ճանչցած չլինէր :

— Ի՞նչպէս ճանչցած, ուրեմն արդէն տեսած ես այս մարդը :

— Երկու անգամ Միլէտիին տունն եկած է :

— Ճիշտ է : Քանի՞ օր առաջ :

- Կարծեմ տասն հինգ կամ տասն ութ օր պիտի լինի :
- Ճիշտ է :
- Եւ երէկ իրկուն նորէն եկաւ :
- Երէկ իրկուն :
- Քու գալէդ պահ մ'առաջ :
- Սիրելի Աթոս, լրտեսներու ցանցի մը մէջ ամփոփուած ենք : Եւ կարծեն արդեօք որ քեզ ճանչցած լինի, Քէզի :
- Զինքը տեսնելու՝ դտակս վար առի, բայց կարելի է ուշ թնայցի :
- Վար իջիր, Աթոս, քանի որ քու վրայ այնքան չկատկածիր որչափ իմ, և նայէ անդամ մը թէ արդեօք միշտ գրան վառայ է :

Աթոս վար իջաւ և խկոյն վեր ելաւ :

- Մեկներ է նա — ըսաւ — և տունը գոց է :
- Անշուշտ իր տեսածն իմաց տալու, և այս պահուս բոլոր աղանձներն աղանձետունն է ըսելու գացած է :
- Ան ուրեմն, արի թռինք — ըսաւ Աթոս — և այս տեղ թողունք Բլանշէն որ մեզի լուր բերէ :
- Կեցիր նայինք, հասցա Արամիսին իմաց տռինք որ գայ :
- Իրան է — ըսաւ Աթոս — սպասենք Արամիսին :
- Նոյն պահուն Արամիս ներս մտաւ :

Գործն անոր յայտնեցին, և անոր ըսին թէ ստիպողական է Քէզիին համար իրեն ծանօթ բարձրագիր կանանց մէկուն մօտ տեղ մը դանել :

Արամիս վայրկեան մը մտածեց և կարմրելով ըսաւ. — Միթէ ինդիրդ կատարելովս քեզի ստուգիւ ծառայութիւն մ'ըրած պիտի լինիմ, ա' Արդանեան :

- Բոլոր կենացս մէջ քեզ շնորհասպարտ պիտի մնամ :
- Ան, աիկին ար Պուա-Գրասի խնդրեց իզնէ, կարծեմ թէ գաւառ բնակող մէկ բարեկամուհւոյն համար, հաւատարիմ սենեկապանուհի մը, և եթէ, սիրելի ա' Արդանեան, այս օրիորդին համար երաշխաւոր մնաս . . . :

— Ո՛հ, պարոն — զոչեց Քէզի — հաւասար եղիւր որ բոլորովին անձնուէր պիտի լինիմ այն անձին որ Բարիդէն հեռանալու ճար մը կ'զտնէ ինձ :

— Ուրեմն — ըսաւ Արամիս — գործը կարգին է :

Եւ Արամիս սեղանի մ'առջև նստեցաւ և քանի մը սող զրելով տումակը մատանիով մը կնքեց և զայն Քէզիին տուաւ :

— Հիմակ, աղջիկս — ըսաւ ա'Արդանեան — զիտես որ այս տեղս որչափ քեզ նոյնչափ մեզ վտանդաւոր է : Ուստի բաժնուինք : Աւագոյն օրերու սպասենք նորէն տեսնուելու :

— Եւ ինչ տեղ որ գտնուինք, և ինչ ատեն որ տեսնուինք — ըսաւ Քէզի — զիս պիտի գտնես զու սիրող քեզ ինչպէս որ այժմ կ'սիրեմ :

— Խաղամուլի երդում — ըսաւ Աթոս մինչդեռ ա'Արդանեան Քէզին կ'առաջնորդէր դէպ 'ի սանդուղը :

Պահ մ'ետքը՝ երեք պատանիներն իրարմէ բաժնուեցան ժամը շարին Աթոսին տունը գտնուելու ժամազիր լինելով, և Բլանշէն թողլով որ տունը պահէ :

Արամիս իր աունը գնաց, և Աթոս ա'Արդանեան շտիկան գրաւի գնելու հոգը տարին :

Ինչպէս որ մեր Պարօքնը զուշակեր էր՝ մատանիին համար զիրաւ հարիւր յիսուն ոսկի գտան : Ասկէ դատ՝ հրէայն խնայ տուաւ որ եթէ ծախել կ'ուզեն, մինչև երկու հարիւր յիսուն ոսկի տալու պատրաստ է, քանի որ անու՛ղ օղերու համար փառաւոր ամուլ մը կրնար լինիլ :

Աթոս և ա'Արդանեան՝ իբրև երկու գործունեայ զինուորներ և բանխրուն զիտակներ՝ հազիւ երեք ժամու մէջ իրենց հրացանակրի զէն ու զարդը գնեցին : Իրաւ է որ Աթոս մեծանձն էր և իշխան մինչև ըզունգներուն ծայրը : Ամէն անգամուն որ բան մը իրեն յարմարէր, զինը կ'վճարէր և փորձ չէր փորձեր զայն կրտրելու : Տ'Արդանեան այս մասին զիտողութիւններ ընել կ'ուզէր իրաւ, բայց Աթոս ժպտելով իր ձեռքն անոր ուսին վրայ կ'զնէր, և ա'Արդանեան քաջ կ'զգար որ իրեն պէս փոքրիկ աղետական

Աստուծոյ մը համար միշտ օգտակար էր սակարկել, և չէ՛ թէ այնօր
պիտի մարդու մը համար որ իշխանական ձևեր ունէր :

Հրացանակիրն անտալուսեան փառաւոր երիւար մը գտաւ , որ
սե. սաթի զոյն ունէր : Ընդունողը հրացայտ , սրունդը բարակ և
վայելուչ , և վեց տարեկան : Աթոս զոյն քննեց և ստանց թե-
րութեան գտաւ : Այս երիւարին համար հազար Փրանք խնդրեց
տէրը :

Թերևս աւելի աման զնէր , բայց մինչդեռ ա՛րդանեան ձիա-
վաճառին հետ զոյն վրայ կ'վիճէր , Աթոս հազար Փրանքը սե-
զանին վրայ կ'համրէր :

Արիմօ բիզարտեան՝ կարճ հոժկու ձի մ'ունեցաւ որ երեք
հարիւր Փրանք ամեց :

Այս վերջին ձիուն թամբն և Արիմօի զէնքը զնելէն ետև՝ Ա-
թոսին հազար հինգ հարիւր Փրանքէն փող մ'անդամ չէր մնա-
ցեր : Տ՛Արդանեան առաջարկեց իր բարեկամին իր բաժնէն կտոր
մ'առնու , սա պայմանաւ որ եթէ կամի վերջէն փոխ առածն ի-
րեն գարձնէ :

Բայց Աթոս՝ իբր պատասխան , բառական սեպեց ուտերը վեր
վերջնելու :

— Հրէայն ի՞նչ գումար կ'տար շափիղային բոլորովին տէր լի-
նելու համար — հարցուց Աթոս :

— Հինգ հազար Փրանք :

— Այսինքն երկու հազար Փրանք աւելի , հազարը քեզի ու
հազարն ինձի համար : Բայց այդ գումարը մեծ հարստութիւն
մ'է , բարեկամ , գարձիր ուրեմն հրէին մօտ :

— Ինչպէս , կ'ուզես որ . . . :

— Իբրաի , այն մատանին տխուր յիշատակներ ուշ կ'ածէ ,
ասկէ զատ՝ երբեք երեք հազար Փրանք ձեռք չպիտի ձգենք զրա-
ւին ետ առնլու , հետևապէս երկու հազար Փրանք պիտի կորուստ
ընենք այս սակարկութեամբ : Ուստի զնս ըսէ հրէին որ մատա-
նին անոր կ'ծախենք , ա՛րդանեան , և երկու հազար Փրանքն
առնլով գարձիր :

— Ան մտածէ, Աթոս :

— Այսօրուան օրս պատրաստ դրամը սուղ է, և պէտք է զոհողութիւններու ենթարկել : Գնա՛, ա՛րքղանեան, գնա՛ . Արիմօն իր հրացանակին հետ քեզի պիտի ուղեկցի :

Աէս ժամ ետքը ա՛րքղանեան ետ դարձաւ երկու հազար Ֆրանքով առանց որ և է վտանգի հանդիպելու :

Ահա այսպէս Աթոս իր տան մէջ դտաւ չակնկալած հարստութիւնը :

ԺԹ

ՏԵՍԻՒ

Նեաեապէս՝ ժամը չորսին չորս բարեկամներ դամարուեր էին Աթոսին տունը : Ջէն ու զարդի հողը բոլորովին իրենց մտքէն փարատեր էր, և ամէն մէկուն գէմբին վրայ իր յատուկ թագուն մտատանջութեան նշանները կ'տեսնուէին, վասն զի ամէն ներկայ երջանկութեան ետև սրահուած է ապագայ երկիւղ մը :

Յանկարծ Բլանշէ ներս մտաւ ա՛րքղանեանի ուղղեալ երկու նամակ բերելով :

Մին փոքրիկ տոմսակ մ'էր գողարիկ ծալուած երկայնքին, կանաչ կնքամտէ զմուռով մը, որուն վրայ դալարի ոստ մը տանող տատրակ մը դրոշմուեր էր :

Միւօր մեծկակ քառակուսի նամակ մ'էր և բարձրապատիւ կարտինալ գքսին ահարկու զենադրոշմով կ'շողշողար :

Տ'Արքղանեանի սիրտը՝ այն փոքրիկ նամակը տեսնելուն՝ տրոփեց, վասն զի անոր զիրը կարծեց ճանչել, և թէև նոյն զիրը միանգամ միայն տեսեր էր, անոր յիշատակը սրտին խորը մնացեր էր :

Ուստի փոքրիկ նամակն առաւ և աշխուժիւ բացաւ :

« Պայտի ելիք, դրուած էր նամակին մէջ, զալ չորեքշաբթի, երեկոյեան ժամը վեցէն մինչև եօթ, Շայօի փողոցը, և ուշագրութեամբ նայէ անցնող կառքերուն մէջ, սակայն եթէ քու և քեզ սիրող մարդիկներուդ կեանքն անվտանգ պահել և կ'ուզես, մէկու բան մի բտեր, շարժում մ'անգամ չընես որ պէս զի չկասկածին թէ ճանչցար այն կինն որ ինքզինք մեծ վտանգի մէջ կ'դնէ վայրկեան մը քեզ տեսնելու համար » :

Նամակը ստորագրութիւն չունէր :

— Այդ ծուղակ մ'է — ըսաւ Աթոս — մ'երթար տ'Արզանեան :

— Սակայն — ըսաւ տ'Արզանեան — կ'երևի ինձ որ դիրը կը ճանչեմ :

— Կարելի է շինծու է — վրայ բերաւ Աթոս : — Այսպէս ատեն Շայօի ճամբան ժամը վեցէն ցեօթ ըլլորովին ամայի է : Պօնտի անտառը պտրտելու չափ վտանգաւոր է :

— Բայց եթէ ամենքնիս միասին երթանք — ըսաւ տ'Արզանեան — միթէ կարծես թէ չորսերնիս ալ մէկէն կրնան կլել, աւելցուր չորս սպասաւոր, ձիերն և զէնքերը :

— Ասկէ զատ՝ մեր հանգերձանքը ցոյց տալու առիթ մ'է — ըսաւ Բորթոս :

— Բայց եթէ դրողը կին է — ըսաւ Արամիս — և եթէ այս կինը տեսնուիլ չուզեր, մտածէ անգամ մ'որ անոր այն ատեն սրատոյն կրնաս տրատ բերել, տ'Արզանեան, և այդ բանն ալ ազատորդիկ մը չվայլեր :

— Մենք ետև կ'մնանք — ըսաւ Բորթոս — և թող ինքը միտակ առաջ անցնի :

— Այո՛, բայց արագընթաց կառքէ մը հրացանակ մը շուտով նետել շատ դիւրին է :

— Բա՛ — ըսաւ տ'Արզանեան — ինձ նշան չեն կրնար տուուլ : Այն ատեն կառքին վրայ կ'յարձակինք և անոր մէջ գանձողները սրէ կ'անցնենք : Ասով նոյնչափ թշնամիէ կ'ազատինք :

— Իրաւունք ունի — ըսաւ Բորթոս, — ճակատամարտ, առիթ մ'է նաև մեր զէնքերը փորձել :

— Բան, արի այդ զուարճութենէ շղթկութիւնք — ըստ Արամիսի
իւր անուշ և անհոգ դէմքով :

— Ինչպէս որ կ'հաճիս — ըստ Աթոս :

— Պարոններ — ըստ Երզնեան — ժամը չորս ու կէս է :
և հազիւ թէ ժամանակ ունինք Շայտի ճամբան ժամը վեցին զըս-
նուելու :

— Ձեռն ըսեր որ եթէ շատ ուշ ելնենք — յարեց Բորթոս —
մեզ չպիտի տեսնեն, և այս ալ մեզք պիտի լինի : Արեմն, պարոններ,
երթանք պատրաստութիւն տեսնելու :

— Բայց այն միւս նամակը մոռցար — ըստ Աթոս : — Թէ և
կարծեմ թէ ինչպէս որ կ'ընթէն կ'երևի, արժանի է բացուելու :
Իսկ ես ահա բացէ ՚ի բայց կ'յայտնեմ, սիրելիդ իմ Երզնեան,
որ աւելի հոգ կ'ընեմ այն թղթիկին վրայ զոր կամացուկ մը
ծոցդ գրիր :

Տ'Երզնեան կարմրեցաւ :

— Լաւ ուրեմն — ըստ պատանին — նայինք, պարոններ :
թէ ինչ կ'իմացնէ ինձ Նորին բարձրութիւնը :

Եւ Երզնեան նամակին կնիքը քսիկեց և կարդաց :

« Պ. Երզնեան, թագաւորին պահակը, Տէրէտարի գնդէն,
« կ'սպասուի Արարիւնալի — Պալատն այս իրկուն ժամն ու թին :

« Լ. Ա. ՀՈՒՏԻՆԻԻՐ

« Պահակաց նրամնաբար » :

— Սատանայ — ըստ Աթոս — ահա անսիկ ժամադրութիւն մ'որ
միտէն շատ աւելի մտատանջութիւն կ'պատճառէ :

— Երկրորդ ժամադրութեան տեղը պիտի երթամ առաջինէն
եղնելով — ըստ Երզնեան — մին ժամը եօթին, միւսն ու-
թին է. երկուքին համար ալ տեսն ունինք :

— Հըմ, ես չպիտի երթայի — ըստ Արամիս — պատուաւոր
ասպետ մը կնկան մը առած ժամադրութեան պարտաւոր է զըս-
նուելու, բայց խոհեմ աղատորդի մը կրնայ արդարանալ Նորին
բարձրութեան տունը չերթալով, մանաւանդ երբ պատճառ ունի
հաստալու որ անոր շնորհակալ լինելու համար չէ :

— Ես Արամիտին համամիտ եմ — ըստ Բորթոս :

— Պարոններ — պատասխանեց տ'Արղանեան — արդէն Պար Բապուտի ձեռօք նոյնպիսի հրաւէր մը ստացայ Նորին բարձրութենէ, զանց ըրի և հետևեալ օրն ինձ մեծ գժբաղդութիւն մը պատահեցաւ : Գծնստանս աներևոյթ եղաւ . ինչ որ կ'ուզէ թող լինի, կարտինալին հրաւէրը պիտի ընդունիմ :

— Եթէ արդէն որոշումդ ըրեր ես — ըստ Աթոս — զիտցածդ ըրէ :

— Հապա Պասղիյլ — ըստ Արամիս :

— Բա՛, այն ատեն անկից զիս կ'ազատէք — վրայ բերաւ տ'Արղանեան :

— Անտարակոյս — վրայ բերին Արամիս և Բորթոս սքանչելի վստահութեամբ և որպէս թէ ամենապարզ բան մը կ'ըսեն — անտարակոյս քեզ անկից կ'հանենք . բայց առ այժմ, որովհետև վաղը չէ միւս օր պիտի մեկնինք, առելի լաւ կ'ընես եթէ Պասղիյլ չմտնես :

— Առելի լաւ ընենք — ըստ Աթոս — այս իրիւուն տ'Արղանեանէ չհեռանանք, երեքական հրացանակիրով մեզնէ ամէն մէկը պալատին դուռը կ'պատենք . եթէ տեսնենք կառք մ'որուն զըռնակը գոց և կէս մը կասկածելի է, իսկոյն անոր վրայ կ'իջանք . երկար ժամանակէ վեր մենամարտութիւն չըրինք, Պ . կարտինալին պահակներուն հետ մեր ունեցած կռիւր հինցաւ և Պ . աբ Գրէվիլ կ'կարծէ անշուշտ որ մեռած ենք :

— Իբրտի կ'ըսեմ, Աթոս — յարեց Արամիս — բանակի զօրասպետ լինելու համար ծնած ես, այս յատակաղիծն ինչպէս կ'երբեի ձեզ, պարոններ :

— Սքանչելի՛ — կրկնեցին միաձայն միւս պատանիները :

— Լա՛ ուրեմն — ըստ Բորթոս — ապարանը պիտի վազեմ երթամ, ընկերներուս պիտի ասոսպրեմ՝ որ ժամն ութին պատաստ գանուին . ժամադրութեան տեղը պիտի լինի Բալէ-Աարտինալ . իսկ դուք նոյն պահուն ձեր ձիերուն թամբերը գնել տուէք սպասաւորներու ձեռօք :

— Բայց ես երիվար չունիմ — ըստ տ'Արղանեան : — սակայն պիտի երթամ հաս մ'առնլու Պ . ար Գրէվիլի ապարանէն :

— Անօգուտ է — ըստ Արամիս — իմ երիվարներէս մին չի առնու :

— Որչափ ունիս — հարցուց տ'Արղանեան :

— Երեք հաս — պատասխանեց Արամիս ժպտելով :

— Սիրելիք իմ — ըստ Աթոս — ստուգիւ Քրանսայի և Նաւլարայի բանահիւսներուն մէջ ամենէն լաւ ձիերն ունեցող բանահիւսն ես :

— Մտիկ ըրէ , սիրելիք իմ Արամիս , երեք երիվարն ինչ պիտի ընես . չեմ կրնար հասկնալ նաև թէ երեք հաս ձի ինչո՞ւ համար գներ ես :

— Ա՛չ , երրորդն այս առտու իսկ ընդունեցայ անսխնազգեստ սպասաորի մը ձեռօք , որ չուզեց յայտնել ինչ թէ որո՞ւ է այն ձին , և մինակ հաստատեց թէ իր տիրոջմէն հրաման ունի . . . :

— Կամ իր տիրուհիէն — ընդմիջեց տ'Արղանեան :

— Աղկէ բան մը չհետևիր — ըստ Արամիս կարմրելով . . .

— և ծառան պնդեց ըսի թէ իր տիրուհիէն հրաման աւեր է ձին արտու բերելու առանց յայտնելու թէ ո՞ր կողմէ կ'զայ այն :

— Բանահիւսներուն միայն այսպիսի բաներ կ'պատահին — վրայ բերաւ ծանրաբար Աթոս :

— Լաւ ուրեմն , եթէ այդպէս է , ուրիշ աւելի ըստ բան մը կայ ընելու — ըստ տ'Արղանեան . — այն երկու ձիերէն ո՞րը պիտի հեծնես , գնածդ թէ ոչ ընծայ եկածը :

— Անշուշտ ընծայ եկածը , քաջ կ'զգաս տ'Արղանեան որ չեմ կրնար անպատուելու . . . :

— Անծանօթ ընծայատուն — վրայ բերաւ տ'Արղանեան :

— Կամ խորհրդաւոր ընծայատուհին — ըստ Աթոս :

— Ուրեմն գնածդ քեզի աւելորդ պիտի զայ :

— Գրեթէ :

— Միթէ դու անձամբ ծախու առիր :

— Եւ մանր քննութեամբ . ձիաորին ապահովութիւնը , ինչպէս զխեսս , զրեթէ միշտ իր երիվարէն կախում ունի :

- Լաւ ուրեմն , առած գնովդ ինձի ծախէ :
- Ես ալ քեզի պիտի տայի , սիրելի տ'Արդանեան , որպէն զի պէտք եղածին շափ զայն գործածելէն ետև՝ նորէն ետ դարձնես այն շնչին բանը :
- Եւ քանի՞ն առիր :
- Աւթ հարիւր ֆրանք :
- Ահաւատիկ քեզի քառսուն հատ ոսկի , սիրելի բարեկամ — ըսաւ տ'Արդանեան , սոյն գումարը գրպանէն հանելով — զիտե՛մ որ այս դրամով կ'վճարեն քու քերթուածներդ :
- Արեմն քաակդ լեցուն է — ըսաւ Արամիս :
- Հարուստ , ամենահարուստ , սիրելիդ իմ :
- Եւ տ'Արդանեան իր գրպանին մէջ հնչեցուց իր մնացած ոսկիները :
- Հրացանակիրներու սպարանը զրկէ քու թամբդ , և քու ձիդ մերիններուն հետ այս տեղ պիտի բերեն :
- Շատ լաւ , բայց քիչ ատենէն ժամը հինգ պիտի լինի , փութանք :
- Քառորդ մ'եաքը՝ Բորթոս՝ Ֆէրու փողոցին մէկ ծայրն երեցաւ շատ աղոթ երիվարիկ մը վրայ . Մուսքղօն ետէն կ'երթար Օվէրնյի ձիու մը վրայ , փոքրիկ , բայց շատ գեղեցիկ : Բորթոս ուրախութենէ և գոռողութենէ կ'փալփէր :
- Նոյն պահուն Արամիս երեցաւ նոյն փողոցին միւս կողմը , անկլիական շքեղ նժոյզի մը վրայ հեծած . Պաղէն կ'հետեւէր ճարտուկ ձիու մը վրայ , ետէն քաշելով հուժկու երիվար մը — այս էր տ'Արդանեանի հեծանելին :
- Երկու հրացանակիրները զբան առջև իրարու հանդիպեցան . Աթոս և տ'Արդանեան պատահանէն անոնց կ'նայէին :
- Կրօ՛ղ — ըսաւ Արամիս — փառաւոր ձի մ'է հեծածդ , սիրելի Բորթոս :
- Այո՛ — պատասխանեց Բորթոս — տիրուհիս 'ի սկզբան այս ձին պիտի զրկէր ինձ . ամուսնոյն անշահ մէկ կատակին վրայ միւսն ասոր տեղ անցեր էր . բայց ասոր վրայ ամուսինն իր պատիժը կրեց , և կատարեալ հատուցում ստացայ :

Ըստ կարգի Բլանշէ և Կրիմօ երեցան, իրենց մեծերուն ձիերն օանձէն բռնած. տ'Արզանեան և Աթոս վար իջան, իրենց ընկերներուն պէս աշտանակեցին և չորսերնին մէկտեղ ճամբայ ելան. Աթոս՝ իր կնօջը պարտաւորած ձիուն վրայ, Աբամիս՝ իր տիրուհւոյն պարտաւորած ձիուն վրայ, Բորթոս՝ իր գործակալուհւոյն պարտաւորած ձիուն վրայ, և տ'Արզանեան իր յաջող բաղդին՝ լաւագոյն տիրուհւոյն պարտաւոր եղած ձիուն վրայ:

Սպասաւորներն ետեւէն կ'երթային:

Ինչպէս որ Բորթոս խորհեր էր, այս այրուծին լաւ ներդործութիւն տնեցաւ, և եթէ տիկին Գօքնար Բորթոսի ճամբուն վերայ դանուէր և տեսնէր թէ ինչ փառաւոր կերպարան առեր էր իր սիրողը սպանիական երիւվարկին վրայ, անշուշտ չպիտի ցաւէր իր ամուսնոյն արկղէն քիչ մը բան խորելուն:

Լուվրի մօտ՝ չորս բարեկամները Պ. տը Գրէվիլի Հանդիպեցան որ Սէն-Յէրմէնէն կ'դար. զանոնք կեցուց ուրպէս զի դովէ անոնց Հանդերձանքը. և ասով քանի մը վայրկեանի մէջ անոնց չորս ղին առին Հարիւրի չափ դասարկապարաններ:

Տ'Արզանեան այս պարպայէն օգուտ քաղելով կարմիր կնիք և դքսական զինադրոշմ՝ կրող նամակին խօսքը բացաւ Պ. տը Գրէվիլին. յայտնի է որ միւս նամակին վրայ բառ մը չըստ:

Պ. տը Գրէվիլ տ'Արզանեանի ըրած որոշումին հաւանութիւն պցուց, և հաւաստեց որ եթէ հետեւեալ օրը չեբևի, զանի զրուներու ճարը պիտի փնտռէ ուր որ դանուի:

Նոյն պահուն Սամարացիին մեծ ժամացոյցը ժամը վեց զարկաւ. չորս բարեկամները Պ. տը Գրէվիլէ ներում ինդրելով ըսին որ ժամադիր եղած են տեղ մը և անորմէ բաժնուեցան:

Վաղ ընդ վաղ դնալով հասան Շայօի ճամբան. օրը տարածամեծ վրայ էր. կառքերը կ'անցնէին կ'դառնային. տ'Արզանեան՝ որուն բարեկամները քանի մը քայլ հեռուէն զանի կ'պահպանէին, կառքերուն խօրը կ'թափանցէր իր աչերը, և իրեն ծանօթ ղէմք մը չէր տեսներ:

Ա. երջտողէս՝ քառորդ մը սպասելէն ետեւ այն միջոցին որ վեր-

Յաշոյ՛ր կ'փարատէր, կատր մ'երեցաւ Սէվրի ճամբուն վրայ սրբնթաց արշաւելով. նախազգացում մը տ'Արղանեանի կանխաւրատ որ այն կատքն իրեն ժամադրութիւն տուող անձը կ'տանէր. պատանին անգամ զարմացաւ որ իր սիրտն այնքան ուժղին կը բազխէր: Գրեթէ նոյն պահուն կնկան մը գլուխը գունակէն դուրս ելաւ, երկու մատերը բերնին վրայ՝ որպէս թէ լուութիւն պահել կ'պատուիրէր, կամ իբր թէ համբոյր մը կ'ղրկէր. տ'Արղանեան ուրախութեան թեթեւ ճիկ մ'արձակեց, այն կինը կամ լաւաւ այս յայնտութիւնը, վասն զի կատքը աւետիլի մ'արագութեամբ անցեր էր, տիկին Պօնասիէօն էր:

Ակամայ շարժումով մը, և եղած պատուէրին հակառակ, տ'Արղանեան ձիով սրացաւ և քանի մ'ոստում ընելով՝ կատքին միացաւ. բայց գունակին ապակին ամբարպէս զոցուած էր, աւետիլն աներևոյթ եղեր էր:

Այն ատեն տ'Արղանեան սա պատուէրը յիշեց. « Եթէ քու և քեզ սիրող անձերու կեանքը կ'սիրես, անշարժ կեցիր և այնպէս իբր թէ բան մը չտեսար »:

Աստի տ'Արղանեան կանկ առաւ, վախնալով չէ թէ իր անձին, այլ հէք կնկան համար որ անշուշտ մեծ վտանգ մ'աչքն առեր էր այս ժամադրութիւնը տալով:

Կատքն իր ընթացքը շարունակեց սրարշաւ և Բարիզի մէջ մանելով անհետ եղաւ:

Տ'Արղանեան նոյն անոցը կեցեր էր շուարած և չղիտէր թէ ինչ մտածէ: Եթէ տիկին Պօնասիէօն էր և Բարիզ կ'գառնար, ինչո՞ համար այս փախստական ժամադրութիւնը պիտի տար, ինչո՞ համար լոկ ակնարկ մը պիտի փոխանակէր, ինչո՞ համար այն անօգուտ համբոյրը պիտի տար: Եթէ, միւս կողմէ, Պօնասիէօ չէր, և այս աւելի կարելի էր, վասն զի արևն արդէն մարը մտած լինելով աւելի գիւրին էր սխալիլ, և եթէ տիկին Պօնասիէօ չէր, միթէ իրեն դէմ լարուելիք գարանի մ'սկիզբը չէր կրնար լինիլ, սոյն կինն իբրև խոյժ ցոյց տալով որուն համար սէր ունենալը պիտէին:

Երեք ընկերակիցներն անոր մօտ եկան : Երեքնին ալ կատարելապէս տեսեր էին կնկան մը զլուխն որ դռնակէն երևցեր էր : Բայց ոչ ոք , Աթոսէն զատ , տիկին Պօնասիէօն չէր ճանչեր : Սակայն Աթոս սա կարծիքն ունէր թէ իրօք այն կինը Պօնասիէօն էր , բայց տ'Արզանեանի չափ մտատանջութեան մէջ չլինելուն , կարծեր էր տեսնել երկրորդ զլուխ մը , մարդու զլուխ մը կառքին խորը :

— Եթէ այդպէս է — ըստ տ'Արզանեան — անտարակոյս մէկ բանտէ ուրիշ բանտ մը կ'փոխադրեն զանի : Բայց ինչ պիտի ընեն ուրեմն այն խեղճ էակը , և ինչպէս պիտի կարենամ երբէք անոր միանալ :

— Բարեկամ — ըստ Աթոս ծանրօրէն — յիշէ՛ միանգամ որ մարդ երկրիս վրայ մինակ մեռելներուն չհանդիպիր . դու ևս ինչի չափ այս մասին տեղեկութիւն ունիս , այնպէս չէ՛ : Արդ՝ եթէ քու տիրութիւն մեռած չէ , եթէ քիչ մ'առաջ մեր տեսած կինն է , անշուշտ օրին մէկը զանի պիտի գտնես : Եւ կարելի է , Աստուած իմ — յարեց նա իրեն յատուկ մարդատեսութեան շեշտով մը — կարելի է փափաքածէ՞ղ առելի շուտով տեսնես զանի :

Ժամը եօթ ու կէս զարկաւ , կառքը քսան վայրկենի չափ ուշացեր էր որոշեալ ժամադրութեան ատենէն : Տ'Արզանեանի բարեկամները յիշեցուցին անոր որ ուրիշ այցելութիւն մ'ալ ունի ընելու , զիտեղ տալով միանգամայն որ անկից ետ կենալու տալու ին ազատ է :

Բայց տ'Արզանեան թէ կամակոր էր և թէ հետաքրքիր : Մըտքին մէջ դրեր էր Բալէ-Վարտինալ երթալ և Նորին բարձրութեան ըսելիքն իմանալ : Բան մը կարող չեղաւ անոր որոշումը փոխելու :

Աստի Սէնդ-Օնօրէ փողոցը հասան , և Բալէ-Վարտինալի հրատարակը գտան արդէն տասն երկու հրտիրեալ հրացանակիրները՝ որ ման կ'դային իրենց ընկերներուն տպակելով : Այն տեղ միայն բացատրեցին անոնց թէ ինչ պատճառաւ կանչուած են :

Տ'Արզանեան քաջածանօթ էր թագաւորին հրացանակիրներուն

պատուարժան դնդին, որուն մէջ օրին մէկը պաշտօն ստանալիքը գիտէին. ուստի կանխառ զինքն իբրև զինակից կ'նկատէին: Այս նախորդ պարագաներու պատճառաւ իւրաքանչիւր ոք յօժարակամ ընդունեց այն պաշտօնն որուն կոչուած էր. ասկէ զատ՝ շատ հաւանական էր որ խաղ մ'ունէին խաղալ Պ, կարտինալին մարդոց, և այս արժանի զինուորականները միշտ պատրաստ էին սոյն տեսակ արշաւանաց համար:

Աթոս երեք վաշտակ բաժնեց զանոնք, միոյն հրամանատարութիւնն ինքն առաւ, երկրորդը տուաւ Արամիսին և երրորդը Բորթոսին, յետոյ մէն մի վաշտակ դրան մը զխմացը գնաց և դարանամուտ սպասեց:

Տ'Արդանեան ալ զլիստօր դունէն Կարտինալին ապարանը մտաւ:

Թէև քաջ գիտէր որ զօրեղ օգնականներ ունէր, պատանին լիովին մտատանջութենէ ազատ չէր՝ երբ քայլ առ քայլ մեծ սանդղէն վեր կ'ելէր: Իր ընթացքը Միլէտիին նկատմամբ փոքր ՚ի շատէ մատնութեան կ'նմանէր, և արդէն գիտէր թէ այս կընկան և կարտինալին մէջ քաղաքական յարաբերութիւններ կան. ասկէ զատ՝ Աարդ կոմսը, որու հետ այնչափ գէշ վարուեր էր, Նորին բարձրութեան մէկ հաւատարիմ պաշտօնեայն էր, և տ'Արդանեան գիտէր որ եթէ կարտինալն ահարկու էր իր թշնամիներուն, շատ կապուած էր իր բարեկամներուն հետ:

— Եթէ Աարդ կոմսը մեր կոխը պատմեց կարտինալին, և այս ալ կասկածելի չէ, և եթէ զիս ճանչեց, և այս ալ հաւանական է, պէտք է ինքզինքս պատմասպարտ մէկը նկատեմ — կ'ըսէր տ'Արդանեան զլուին օրելով: — Բայց ինչո՞ համար մինչև այս օրս սպասեց. ինչիրը շատ պարզ է. Միլէտին ինձի դէմ դանդատած պիտի լինի այն կեղծուպատիր վշտակրութեամբ որ զինքն այնքան սրտազրաւ կ'զարձնէ, և այս վերջին յանդանքս անշուշտ չափը լցուցած պիտի լինի:

— Բարեբաղդօրէն — կ'յարէր նա — իմ բարի բարեկամներս վարն են, և առանց պաշտպանելու չպիտի թողուն որ զիս տա-

նին : Սակայն Պ . սը Գրէվիլի հրացանակիրներու գունդը չէ-
կարող առանձինն մարտ մղել կարտինալին դէմ , որ բոլոր Ֆրանս-
սայի զօրութիւնն իր ձեռքին տակն ունի , և որու առջև թաղու-
հին անշօք է և թաղաւորն անկամ : Տ'Արդանեան , բարեկամի-
քիմ , դու քնջ ես , դու խոհեմ ես , դու ալ որ յատկութիւններ
ունիս , բայց կանայք քեզ 'ի կորստս պիտի մատնեն :

Այս տխուր եղբակացութեան հասեր էր տ'Արդանեան երբ նա-
խասենեակը մտաւ : Իր նամակը սպաստ որող բարապանին յանձ-
նեց , որ զանի սպասարանը (salle d'attente) տարաւ և ինքը պա-
լատին ներսերը մտաւ :

Այս սպասարանի մէջ Պ . կարտինալին հինգ վեց պահակները
կ'դանուէին , որ տ'Արդանեանը ճանչելով և զիտնալով որ այն
էր Ժիւսազը վիրտորողը , տարօրինակ ժպիտով մ'անոր երեսը
նայեցան :

Այս ժպիտը տ'Արդանեանի չարագուշակ երեցաւ , մինակ , մեր
Պասթօնը շուտով երկիւղ չղղալուն , կամ լաւ ևս ըսեմ , իր եր-
կրին մարդոց քնական գոռողութեան շնորհիւ , իր հոգւոյն մէջ
անցած դարձածը զիւրաւ չցուցնելուն , երբ զղացածն երկիւղի կը
նմանէր , Պ . Պ . պահակներուն առջև դնաց կանդուն կեցաւ , և
ձեռքն ազդրին վրայ դրած սպասեց այնպիսի զիշքով մ'որ զուրկ
չէր վեհափառութենէ :

Բարապանը ներս մտաւ և տ'Արդանեանի նշան ըրաւ որ ետեւն
երթայ : Պատանիին այնպէս երեցաւ որ պահակները՝ իրեն հե-
ռանալը զիտելով՝ իրարու հետ կ'փոփոսային :

Նրբագաութէ մը զարկաւ , մեծ սրահէ մ'անցաւ , զբքատուն մը
մտաւ , և ինքզինքը գտաւ մարդու մը դէմ՝ որ զրասեղանի մ'առ-
ջևու նստած զիր կ'զրէր :

Բարապանը ներս հրամյուց զանի և քաշուեցաւ առանց բառ
մ'ըսելու : Իսկ տ'Արդանեան յոսն կեցաւ և այն մարդը քննեց :

Տ'Արդանեան նախ կարծեց թէ՛ իր պրակը (dossier) քննող
գատաւորի մը հետ է իր գործը , բայց զիտեց որ զիւանազպիւրն
անհաւասար երկայնութեամբ տողեր կ'զրէր կամ կ'սրբագրէր ,

մատերան վրայ բառեր չափելով, և դիտեց որ քերթողն մ'առջևն կ'դանուի: Պահ մ'եաքը քերթողն իր ձեռագիրը զօցեց, որուն կողքին վրայ գրուած էր. ՄԻՐԱՄ, — ՂԷԷԷԷ Ի՛ ԿԷԷԷ ԴԷԷԷ, և գլուխը վերցուց:

Տ'Արզանեան կարտինալը ճանչեց:

Ի

ԱԿՌԵԼԻ ՏԵՍԻՒ, ՄԸ

Կարտինալն իր արմուկը ձեռողորին, սյտը ձեռքին վրայ կրթնցոց, և պահ մը պատանին նկատեց: Չկար աչք մ'որ կարտինալին աչքին չափ խորազնին լինէր, և տ'Արզանեան զգաց որ անոր ակնարկը տենդի պէս երակներէն կ'վազէր:

Սակայն անվերջով երես մը ցցուց, դիտարկը ձեռքը բռնած, և Կորին բարձրութեան հաճոյից սպասելով՝ առանց հպարտութեան, սակայն նաև առանց խոնարհութեան:

— Պարոն — ըսաւ անոր կարտինալը — միթէ դո՞ւ ես Պէարնեցի տ'Արզանեան անունով մէկը:

— Այո՛, տէր իմ — պատասխանեց պատանին:

— Տարպի և շրջակայից մէջ տ'Արզանեանի շատ ճիւղեր կան, դու որ ճիւղէն ես:

— Մեր վեհափառ թագաւորին հօր՝ Մեծն Հանրիի հետ կրօնի կռիւներ ընող զօրապետին որդին եմ:

— Շատ ճիշտ է: Միթէ դո՞ւ ես որ զրեթէ եօթ միթ ամիս առաջ երկրէդ ելար մայրաքաղաքս բազդ փնտոելու համար:

— Այո՛, տէր իմ:

— Մէծնի ճամբով եկար, ուր քեզի բան մը պատահեցաւ, շղիտեմ՝ իրօք թէ ինչ է, բայց վերջապէս բան մը:

— Տէր իմ — ըսաւ տ'Արզանեան — ահա ըսեմ պատահածը.

— Անօգուտ է, անօգուտ — վրայ բերաւ կարախնալը ժպիտով մ'որովէ կ'իմացուէր որ սրատնելու փափաքող սրատանիէն լաւ ևս զիտէր այն սրատմութիւնը — Պ. ար Դրէվիլի ուղղեալ յանձնարարական ունէիր, այնպէս չէ՛ :

— Այո՛, տէր իմ, բայց ճիշտ Մէօնի այն ձախորդ գործին մէջ . . . :

— Յանձնարարական զիրդ կորսուէր էր — վրայ բերաւ կարախնալը, — այո՛, այդ զիտեմ, բայց Պ. ար Դրէվիլ ճարտար զիմագէտ մ'է որ առաջին հայեցումով մարդիկը կ'ձանչէ, և իր քեռայր Պ. Տէգէսարի զնդին մէջ գրաւ քեզ, յուսադրելով թէ օրին մէկը հրացանակիրներու վաշտը պիտի մանես :

— Շատ քաջ տեղեկացեր էք, տէր իմ — ըստ Թ'Արդանեան :

— Այն օրէն վեր գլխիդ շատ բաներ հասան. Շարդբէօի չըրջակաները պաշտելու գացեր էիր օր մը, թէև լաւագոյն կ'լինէր էթէ ուրիշ տեղ գանուէիր. յետոյ՝ բարեկամներուդ հետ Ֆօրժի ջերմուկներն ուղևորութիւն մ'ըրիր. անոնք ճամբան մնացին, բայց դու, դու քու ճամբադ շարունակեցիր : Բնական էր. ըստ որում Անկլիա գործեր ունէիր :

— Տէր իմ — ըստ Թ'Արդանեան բոլորովին շուարած — Անկլիա կ'երթայի . . . :

— Վինտզօր կամ այլուր որսորդութիւն ընելու, այդ գործն ուրիշին զիտնալիք բանը չէ : Ե՛ս, ևս քաջ զիտեմ այդ բանը, վասն զի իմ արհեստս է ամէն բան զիտնալ : Ի դարձիդ օգոստափառ անձ մը քեզի ընդունեց, և խնդազին կ'զիտեմ որ անոր նուիրած յիշատակը տակաւին պահեմ ևս :

Տ'Արդանեան թաղուհիէն ընդունած անդամանդին տարաւ ձեռքն և անոր քարն աշխուժիւ դարձուց ներսի զին, բայց շատ ուշ թնդաց :

— Եղյն օրուան հետևեալ օրը Քափուան քեզի այցի եկաւ — յարեց կարախնալը — պիտի ազաչէր քեզ որ Պալատը դաս. այս այցելութիւնն ընելու յանձն չառիր, և սխալեցար :

— Տէր իմ, կ'վաննայի որ Չեր բարձրութեան առջև մեղաւ պարտ չլինիմ :

— Է՛Տ, և ինչ պատճառաւ, պարօն, միթէ քու գլխաւորնե-
րուդ հրամանները խելքով և արիտ թեամբ կատարելուդ համար
իմ առջև մեղապարտ պիտի գանուէիր, մինչդեռ զովեստից ար-
ժանի էիր: Ա՛պատեմ միայն այն անձերն որ չեն հնազանդիր,
և չէ թէ անոնք՝ որ քեզի պէս՝ կ'հնազանդին . . . և խիստ լաւ
. . . : Եւ ասոր ապացոյցը կ'ուղես, յիշէ՛ միանգամ այն օրուան
թուականն երբ քեզի մարդ զրկեր էի որ դաս զիս տեսնես, և
յիշողութեանդ մէջ փնտռէ թէ նոյն իրկունն իսկ ինչ պատահ-
մունք եղաւ:

Ճիշտ այն իրկունն էր որ տիկին Պօնասիէօ յափշտակուեր էր:
Տ'Արդանեան սարսուեցաւ, և յիշեց որ կէս ժամ առաջ եղկելէ
կինն իր քովէն անցեր էր, անտարակոյս զանի անհետ ընող զօ-
րութենէ վերստին մղուելով:

— Աւերջապէս — շարունակեց կարտինալը — ըստ ուրում
բաւական ատենէ վեր խօսքդ չէի լսեր, ուղեցի իմանալ թէ ինչ
կ'ընես: Ասկէ զատ՝ դոյզն շնորհակալութիւն մ'իմնի պարտաւոր
ես. դու ինքնին դիտած ես թէ ամէն պարագայից մէջ սրչափ
խնայեր եմ քեզ:

Տ'Արդանեան ակնածութեամբ գլուխ ձռեց:

— Այդ բանը — շարունակեց կարտինալը — ո՛չ միայն բնա-
կան արդարասիրութեան զգացումէ կ'ծագէր, այլ և քու մասից
գծած մէկ յատակադժէս:

Տ'Արդանեան ևս քան զես կ'ըարմանար:

— Վիտափաքէի այս խորհուրդս քեզի հաղորդել իմ առաջին
հրաւերս ընդունած օրդ, բայց դու չեկար: Երջանկարար՝ այս
յապաղումէն փնաս մը չծագիր, և հա այսօր պիտի իմանաս
միտքս: Իմ գիմացս նատիր, Պարօն տ'Արդանեան, դու բարի ա-
զատորդի մ'ես և ինձի միտ գնելու համար հարկ չկայ որ ոտքի
վրայ կենաս:

Եւ կարտինալն իր մատով պատանիին աթոռ մը ցոյց տուաւ,
պատանին այնքան կ'զարմանար անցած դարձածին վրայ որ՝ հնա-
զանդելու համար՝ իր խօսակցին մէկ նոր նշանին տպասեց որ նատի:

— Գու քաջասիրտ ես, Պարոն տ'Արղանեան — շարունակեց Նորին բարձրութիւնը — դու խոհեմ ես, և այս լաւ ես է: Ես սրտի և զլխի տէր մարդիկը կ'սիրեմ, մի զարհուրիւր — յարեց նա ժպտելով — սրտի տէր մարդ ըսելով՝ արիասիրտ մարդիկը կ'իմանամ, բայց որչափ որ դեռ շատ նորահաս ես և հազիւ աշխարհ կ'մտնես, դարձեալ հօր թշնամիներ ունիս. եթէ զոյոյշ չլինիս, քեզ 'ի կորուստ պիտի մատնեն:

— Աւաղ, տէր իմ — պատասխանեց պատանին — շատ դուրաւ անշուշտ. վասն զի ուժեղ են և պաշտպաններ ունին, մինչդեռ ես միայնակ եմ:

— Այո՛, ճշմարիտ է. բայց որչափ որ մինակ ես, արդէն շատ բաներ ըրիր, և դեռ ևս պիտի ընես, տարակոյս չունիմ այս մասին: Սակայն կարծեմ թէ այդ ընտրած բազմարկած ասպարիզի մէջ առաջնորդի մը կարօտ ես, վասն զի, եթէ չեմ վրիպիր, Բարիզ եկար բազդ գտնելու փառասէր գիտաւորութեամբ:

— Մոլար յոյսերու հասակին մէջն եմ, տէր իմ — ըսաւ տ'Արղանեան:

— Մինակ յիմարներու համար մոլար յոյսեր կան, պարոն, և դու մտացի մարդ ես: Նայինք ինչ կ'ընես եթէ քեզի դրոշակրի պաշտօն տրուի իմ պահակներուս մէջ, և պատերազմէն ետքն ալ զնդի մը հրամանատարութիւնը:

— Ա՛հ, տէր իմ:

— Կ'ընդունիս, այնպէս չէ՞:

— Տէր իմ — վրայ բերաւ տ'Արղանեան շփոթած դէմքով մը:

— Ինչպէ՛ս, միթէ կ'մերժես — գոչեց կարտինալը զարմանօք:

— Ես արքային պահպան զօրաց մէջն եմ, տէր իմ, և պատճառ մը չունիմ դժգոհ լինելու:

— Բայց կ'երևի ինձ — ըսաւ կարտինալը — որ իմ պահակներս՝ արքային ալ պահակներն են, և եթէ զինոր մը՝ որ և է զօրագնդի մը մէջ ծառայէ, թագաւորին ծառայած կ'լինի:

— Տէր իմ, դուք լաւ չհասկցաք իմ խօսքս:

— Բարոյը մը կ'ուզես, այնպէս չէ՞, կ'իմանամ միտքդ: Ի՛հ,

չատ լաւ, այդ բարոյրն ունիս: Նոր աստիճան, նոր բացուելիք պատերազմը, քեզի տուած առիթս, ահա ասոնք մարդոց աչքին համար բաւ են. իսկ քեզի համար պէտք եղածն ապահով պաշտպանութեան պիտոյքն է. վասն զի լաւ է դիտնալը, Գ. տ'Արդանեան, որ ծանր ծանր գանդատներ լսեցի քեզի դէմ, քու օրերդ ու գիշերներդ լիովին շեւ նուիրեր թագաւորին ծառայութեան:

Տ'Արդանեան կարմրեցաւ:

— Սակայն — շարունակեց կարտինալը ձեռքը թուղթի պուրակի մը վրայ դնելով — ահա այս տեղ ամբողջ պրակ մ'ունիմ որ քեզի կ'վերաբերի. բայց զայն կարդալէն առաջ, քեզի հետ խօսիլ ուղեցի: Կ'իտեմ որ անվհհեր մարդ ես, և եթէ ծառայութիւններդ լաւ նպատակի գործածուին, փոխանակ ծուռ քայլեր առնլու, կրնաս մեծ օգուտ քաղել: Օն, մտածէ, և որոշումդ ըսէ:

— Ձեր բարեսրտութիւնը զիս կ'շփոթէ, տէր իմ — պատասխանեց տ'Արդանեան — և Ձեր բարձրութեան հողւոյն մէջ այնքան վեհանձնութիւն կ'սեսնեմ որ ես ձեր առջև միջատ մը կը դառնամ, բայց վերջապէս, քանի որ կ'ներէք որ համարձակ խօսիմ . . . :

Տ'Արդանեան կանկ առաւ:

— Այո, խօսէ:

— Լաւ ուրեմն, պիտի ըսեմ Ձեր բարձրութեան որ իմ բոլոր բարեկամներս հրացանակիրներուն և թագաւորին պահակներուն մէջն են, մինչդեռ թշնամիներս, անմեկնելի ճակատագրային վճռով՝ ձեր քովն են. ուստի այս տեղիներուն աչքին փուշ պիտի երևիմ և միւսներուն ատելի եթէ ձեր առաջարկութիւնն ընդունիմ:

— Միթէ հպարտութեամբ կ'մտածես արդեօք որ քու արժեքիդ համաձայն չէ իմ առաջարկութիւնս, պարոն — ըսաւ կարտինալն արհամարհոտ ժպիտով մը:

— Տէր իմ, իմ մասիս չափազանց բարեսիրտ էք, և ընդ հա:

կառակն ես կ'մտածեմ որ այդչափ բարութեանց արժանի լինելու համար դեռ բան մը չքրի: Աօշէլի պաշարումը մօտ օրերս պիտի սկսի, տէր իմ, Ձեր բարձրութեան աչաց առջև պիտի պատերազմիմ, և եթէ այս պաշարման ժամանակ ձեր ակնարկը դրսեւում կերպով վարուիմ, լաւ, այն ատեն արիութեան գործ մ'ըրած պիտի լինիմ արժանի դտնուելու համար այն պաշտպանութեան որով զիս պատուել կ'ուզէք: Ամէն բան իր ժամանակին ընել պէտք է, տէր իմ, թերևս քիչ մ'ուշ ինքզինքս ձեզի նուիրելու իրաւունք պիտի ունենամ, սակայն այս ժամուս ձեզի ինքզինքս ծախելու երես պիտի սուռամ:

— Այսինքն ինձի ծառայելու կ'մերժես, պարոն — ըստ կարտինալը սրտմտութեան ձայնով մ'որուն մէջ սակայն տեսակ մը համարում կ'երևէր — ուրեմն ազատ կեցիր և քու ատելութիւններդ ու համակրութիւններդ պահէ:

— Տէր իմ. . . :

— Լաւ, լաւ — ըստ կարտինալը — քեզ չեմ մեղադրեր, բայց քաջ կ'իմանաս որ արդէն շատ է բարեկամներ պաշտպանել և վարձատրել, մարդ իր թշնամիներու բան մը պարտաւոր չէ, և սակայն քեզի խորհուրդ մը պիտի տամ, լաւ վարուէ, Պարոն տ'Արդանեան, վասն զի եթէ միանգամ ձեռքս քու վրայէդ քաշեմ, կեանքդ թանկի մ'անգամ չպիտի գնեմ:

— Պիտի ջանամ, տէր իմ — պատասխանեց Աստքօնն ազնիւ վստահութեամբ:

— Այսուհետեւ մտածէ որ, եթէ օրին մէկը քեզի դժբաղդութիւն մը պատահի — ըստ զիտումը Աիշլիէօ — ես ինքս քեզ օգնութեան հասայ, և ձեռքէս եկածն ըրի որ այն դժբաղդութիւնը քեզի չպատահի:

— Ինչ որ պատահի — ըստ տ'Արդանեան իր ձեռքը կուրծքին վրայ դնելով և խոնարհելով — յախտեան երախտագիտութիւն պիտի ունենամ ձեզի այս պահուս ինձ ըրած բարեացդ համար:

— Լաւ ուրեմն, ինչպէս որ ըսիր, Պ, տ'Արդանեան, պա-

տեղադրվին ետքը պիտի տեսնուինք . աչօքս քեզի պիտի հետևիմ ; վասն զի ես ալ անդ պիտի դանուիմ — վրայ բերաւ կարտինալը մատուլը տ'Արղանեանի ցոյց տալով փառաւոր զէն ու զարգ մը զոր պիտի հօսանէր — և 'ի դարձին անշուշտ պիտի հաշիւ տեսնենք :

— Ա՛հ , տէր իմ — զոչեց տ'Արղանեան — խնայեցէք զիս և ձեր տհաճութեան ներքև զիս մի հարուածէք . չէզօք մնայէք : տէր իմ , եթէ կ'ուզէք որ վեհանձնօրէն վարուիմ :

— Պատանի — ըսաւ Ռիշլիէօ — եթէ միանգամ ևս այսօրուան ըսածս քեզի ըսելու կարողանամ , Վ'խոստանամ քեզի ըսելու :

Ռիշլիէօի այս վերջին խօսքն ահուելի կասկած մը կ'բացատրէր , որով տ'Արղանեան տելի ահ ու դող զգաց քան թէ կարտինալը սպառնալիք մ'ըսեր , վասն զի ազդարարութիւն մ'էր այն : Ռ. բեմն կարտինալը կ'աշխատէր զանի սպառնացող վտանգէ մը պահպանել : Բերանը բացաւ որ պատասխան տայ , բայց վէսահան շարժումով մը կարտինալն անոր ձամբայ տուաւ :

Տ'Արղանեան գուրս ելաւ , բայց զրան վրայ փոքր մի ևս արիւթիւնը պիտի կորուսնէր և քիչ մնաց նօրէն ներս պիտի մըտնէր : Սակայն Աթոսին ծանր ու խիստ դէմքն անոր երևցաւ . եթէ տ'Արղանեան կարտինալին առաջարկած դաշն ընդունէր , Աթոս իր բարեկամութիւնն անոր պիտի զանար : Աթոս զանի պիտի ուրանար :

Այս երկիւղը զինքը բռնեց , այնքան զօրաւոր է ճշմարտապէս մեծ բնաւորութեան մ'ազդեցութիւնն իր շուրջ պատող անձերու վրայ :

Տ'Արղանեան վեր ելած սանդղէն վար իջաւ , և զրան առջևը դտաւ Աթոսն և իր վերադարձին սպասող չորս հրացանակիրներն որ սկսեր էին անոր ուշանալուն վրայ տաղնապիլ : Տ'Արղանեան բաւ մ'ըսելով անոնց մտատանջութիւնը փարատեց , և Բլանչէ գնաց միւս պահնորդներուն խնաց տալ որ աւելորդ է աւելի ևս պահպանութիւն ընել , քանի որ իր գլխաւորն ողջ առողջ ելեր էր Բալէ-Վարտինալէն :

Երբ Աթոսին տունը դարձան՝ Արամիս և Բորթոս այն տարօրինակ ժամադրութեան պատճառը հարցուցին, բայց տ'Արդանեան բառական համարեց անոնց ըսելու թէ՛ Պ. Ռիշլիէօ զինքը կանչեր էր դրօշակրի աստիճանով իր պահակներուն մէջ պաշտօն մը տալու, և թէ ինքը մերժեր էր:

— Եւ շատ աղէկ ըրեր ես — գոչեցին միաձայն Բորթոս և Արամիս:

Աթոս խորին մտածութեան մէջ ընկաւ և ոչ ինչ չպատասխանեց: Բայց երբ մինակ մնացին,

— Ինչ որ պէտք էր ընել՝ ըրեր ես, տ'Արդանեան — ըսաւ Աթոս — բայց կարելի է որ զէշ ըրիր:

Տ'Արդանեան հառաչանք մը հանեց, վասն զի այն ձայնն իր հոգոյն զազանի մէկ ձայնին կ'պատասխանէր, որ իրեն կ'ըսէր թէ մեծ աղէտներ իրեն կ'սպասէին:

Հեռեկալ օրը մեկնելու համար պատրաստութիւններ ընելով անցուցին. տ'Արդանեան Պ. աը Դրէվիլի գնաց իր հրաժարական բարեր տալու: Կոյն պահուն ամէն մարդ տակաւին կարծէր թէ պահակներու և հրացանակիրներու բաժանումը վայրկենական պիտի լինի, քանի որ թագաւորը նոյն օրը ժողով գումարելով միւս օրը պիտի մեկնէր: Բաստի Պ. աը Դրէվիլ՝ բառական սեպեց հարցնելու տ'Արդանեանի թէ իրմէ պէտք ունի, բայց տ'Արդանեան պատասխանեց զուողբար թէ իրեն պէտք եղած բաներն ունի:

Գիշերը՝ Պ. Տէզէսարի պահակներու և Պ. աը Դրէվիլի հրացանակիրներու զուեղբրը միացան որ իրարու հետ բարեկամութիւն ըրեր էին: Իրարմէ պիտի հեռանային վերստին տեսնուելու յուսով երբ Աստուած կամէր և եթէ Աստուած համէր: Հեռեկալէս նոյն գիշերը շատ աղմկալի գիշեր մ'եղաւ, ինչպէս որ գիւրին է երևակայել. վասն զի՛ այսպիսի պարագայի մէջ՝ ծայրայեղ մտատանջութիւն մը կարելի է միայն փարատել ծայրայեղ անհոգութեամբ մը:

Հեռեկալ օրը՝ երբ առաջին անգամ փողերը հնչեցին, բա-

րեկամներն իրարմէ բաժնուեցան . հրացանակիրները Պ . աը Գրէ-
վելի ապարանը վաղեցին գացին , և պահակները Պ . Տէ զէ սա-
րին : Իւրաքանչիւր հրամանատար՝ իսկոյն իր խումբը Լուսի ա-
ռաջնորդեց՝ ուր թագաւորը զօրահանդէս պիտի ընէր :

Թագաւորը տրտում էր և հիւանդ կ'երևէր , որով իր խրոխտ
կերպարանը կ'մեղմէր : Եւ արդարև՝ առջի օր ժողովին մէջ տենդը
ըններ էր՝ մինչդեռ դատաւորական աստնին կ'նախագահէր :
Բայց դարձեալ նոյն իրկունն իսկ ճամբայ ելնելու որոշումն ըրեր
էր , և՛ թէ և այս մասին իրեն եղած գիտողութիւններու հակա-
ռակ՝ զօրահանդէսը կատարելու կամեր էր , յուսալով որ այս
առաջին քաջութեան գործն ընելով՝ պիտի կարենայ յաղթել
զինքը ճարակելու սկսող հիւանդութեան :

Զօրահանդէսն աւարտելէն ետև՝ պահակները ճամբայ ելան ,
հրացանակիրները թագաւորին հետ պիտի մեկնէին , և այս առ-
թիւ Բորթոս ժամանակ ունեցաւ՝ իր փառաւոր կազմածով՝ Ռ քս
փողոցը շրջան մ'ընելու :

Գործակալուհին տեսաւ անոր անցնիլը նոր համազդեստով և
զեղիցիկ ձիով : Այնքան շատ կ'սիրէր Բորթոսն որ այնպէս մեկ-
նելուն չպիտի հանդուրժէր , ուստի նշմայր ըրաւ անոր որ ձիէն
վար իջնէ և իր մօտ երթայ : Բորթոս շքեղ էր , իր մարակները
կ'հնչէին , իր զրահը կ'փայլէր , իր թուրը խրոխտաբար սրունգ-
ներուն կ'զարնէր : Այս անգամ գպիրները ձիծաղելու փափաք
չունեցան , այնքան Բորթոսի կերպարանն ահարկու էր և պատե-
րազմական :

Հրացանակիրը Պ . Գօքնարի մօտ հրամցուցին՝ որուն մոխրա-
գոյն փոքրիկ աչքը ղայրոյթէն շողաց իր ազդակիցն այնպէս նո-
րոյ հագուած շքուած տեսնելով : Սակայն ի ներքուստ բանով
մը մտիթարուեցաւ , այս էր թէ ամէն ուրեք կ'ըսէին թէ պատե-
րազմն արիւնահեղ պիտի լինի . սրտին խորէն գազանի կ'յուսար
որ Բորթոս մարտին մէջ պիտի սպաննուի :

Բորթոս իր շնորհակալիքը յայանեց վարպետ Գօքնարի և հրա-
ժարական բարևները տուաւ . վարպետ Գօքնար ամէն յաջողու-

Թիւն և բարորութիւն մաղթեց անոր : Իսկ տիկին Գօքնար չէր կարող իր արտասքը գսպել, սակայն իր վշտէն դէշ հետևութիւն մը չհաննեցին, գիտէին որ շատ յարած էր իր ազգականներուն, որոց համար իր ամուսնոյն հետ ծանր կուտներ ունեցած էր :

Բայց ճշմարիտ հրաժարական բարեները տիկին Գօքնարի սե- նեկին մէջ եղան, սրտածմբիկ եղան :

Գործակալուհին՝ որչափ ատեն որ կարող եղաւ իր սիրահա- րին հետեիլ աչքով պատահանէն դուրս ծռելով թաշկինակ մը տատանեց, այնպէս որ կարծես թէ անկից վար նետուիլ կ'ու- ղէր : Բորժոս բոլոր այս սիրոյ նշաններն ընդունեց այնպիսի մար- դու մը պէս որ այս տեսակ ցոյցերու վարժ է : Մինակ փողոցին անկիւնը գտնաւուն՝ իր գլխարկը վերուց և բարեի ձևով զայն շարժեց :

Իսկ միւս կողմէն Արամիս երկար գիր մը կ'ըրէր : Արո՛ւ, ո՛չ որ գիտէր : Մօտակայ սեներկին մէջ՝ Քէզի՛ որ նոյն իրկունն իսկ Գուր գնալու համար ճամբայ պիտօք ելնէր, կ'սորսէր :

Աթոս ումպ ումպ կ'ըմպէր իր Սպանիոյ գինիին յետին շիշք : Նոյն պահուն տ'Արգանեան իր գնդին հետ յառաջ կ'ընթացէր : Սէնդ - Անդուան արուարձանը հասնելուն՝ դարձաւ խնդաղին Պաս- գէլլը նայեցաւ . բայց որովհետեւ նայածը միայն Պասգէլլն էր, Միլէաին չտեսաւ, որ, իզպակէլեան երիվարի մը վրայ հեծած՝ զանի կ'ցուցնէր մատովը երկու շարաշաք մարդերու որ իսկոյն զօրաց կարգերուն մօտեցան զանի ճանչելու համար : Երբ ակ- նարկով մը հարցում ըրին՝ Միլէաի նշանացի պատասխանեց որ քրօք նա է : Յետոյ՝ սոցոյ լինելով որ իր հրամաններն անթերի պիտի կատարուին, իր ձին մտրակեց և աներեղով եղաւ :

Այն ատեն երկու մարդիկ գնդին ետևէն գացին, և երբ Սէնդ - Անդուան արուարձանէն դուրս ելան՝ երկու պատրաստ ձիերու վրայ հեծան, զոյս պարզ հազուած սպասաւոր մը ձեռքը բրո- նած անոնց կ'սորսէր :

ԻՍ.

ՌՕՇԷԼԻ ՊԸՇԱՐՈՒՄԸ

Լուի Ժ.Գ. ի օրով՝ Ռօշէլի պաշարումը քաղաքական մեծ դէպ մը, և կարտինալին մէկ մեծ ղինտորական ձեռնարկութիւնն եղաւ։ Ռասի՛ հետաքրքրական, և կարևոր ևս է, որ քանի մը խօսք ըսենք այս մասին. ասկէ զատ՝ այս պաշարման շատ մը պարագաներ մեր նկարագրելու ձեռնարկած պատմութեան հետ խիստ կարևոր կերպով կապուած լինելով, հարկ է որ լուծեամք չանցնինք։

Կարտինալին քաղաքական խորհուրդներն երբ այս պաշարման ձեռնարկեց, անբաւ էին։ Նախ ասոնք մէջ բերենք, յետոյ մասնաւոր նկատումներուն կ'անցնինք, որոնք թերևս առաջիններէն ընդհատ ազդեցութիւն չունեցան կարտինալին վրայ։

Հանրի Գ. ին կողմէ իբրև պատասպարան հիւկնօներու տրուած կարևոր քաղաքներէն՝ մնացեր էր միայն Ռօշէլ։ Հետևապէս հարկ էր կալվինականութեան այս յետին պատուարն ալ քանդել, վժտանգաւոր խմոր մ'որուն անդադար կ'դային խառնուիլ քաղաքային ապստամբութեան կամ օտար պատերազմներու որոմներ։

Սպանիացի, անկլիացի, իտալացի դժգոհներ, ամէն ազգերու բալլպանդիներ, ամէն ազանդի թափառիկ ղինտորներ առաջին կոչումին բողոքականաց գրօշակին ներքև կ'վազէին կ'մտնէին և իբրև ընդարձակ ընկերակցութիւն մը կ'կազմուէին՝ որոց ճիւղերն անարդել կ'տարածուէին Եւրոպայի ամէն կողմերը։

Հետևապէս լա Ռօշէլ՝ որ նոր կարևորութիւն մ'առեր էր միւս կալվինեան քաղաքներու տերմամբ՝ երկպառակութիւններու և փառասիրութիւններու վառ կայան մ'էր։ Ասկէ զատ՝ իր նաւահանդիսան Անկլիացոց յետին բաց դուռ մ'էր Ֆրանսա մտնելու, և

գայն Անկլիոյ՝ մեր մշտատե թշնամիին առջև՝ զոցելով կարտի-
նալը ժան տ'Արքի և Կիզ զքսին զործը կ'աւարտէր :

Եւ այս պատճառաւ Պասօնրիէր՝ որ բողոքական և կաթոլիկ
էր միանգամայն, համոզմամբ բողոքական՝ և իբրև հրամանատար
Ս. Հոգւոյ՝ կաթոլիկ, Պասօնրիէր՝ որ ՚ի ծնէ Կերման և սրտովն
Գաղղիացի էր, Պասօնրիէր վերջապէս՝ որ մասնաւոր հրամա-
նատարութիւն մ'ունէր լա Ռօշէլի պաշարման մէջ, կ'ըսէր՝ իրեն
պէս շատ մը բողոքականներու զլուսն անցած՝ պատերազմելով :

— Պիտի տեսնէք, պարոններ, որ բաւական սպուշ պիտի
լինինք լա Ռօշէլ առնլու :

Եւ Պասօնրիէր իրաւունք ունէր. Ռէ կղզւոյն ռմբակոծութիւնը
գուշակել կ'սար իրեն Սէվէննի կոտորածները, լա Ռօշէլի ա-
ռումը նանդի հրովարտակին յառաջաբանն էր :

Իայց՝ արդէն ըսինք, հարթիչ և պարզիչ պաշտօնէի մ'այս
խորհրդոց մօտ՝ որ պատմութեան կ'պատկանին, տարեդիրը ստի-
պուած է սիրահար մարդուն և նախանձոտ ոտխին փոքրիկ նպա-
տակներն ալ անտես չառնել :

Ռիշլիէօ, ինչպէս ամէն մարդ զիտէ, թաղուհւոյն սիրահա-
րած էր. միթէ այս սէրը քաղաքական պարզ նպատակ մ'ունէր,
թէ ոչ այն խորին աւփանաց մէկ տեսակն էր բնապէս, ինչպէս
որ իր քովիններուն ներշնչեց Աւստրիոյ տան Աննան, չենք կա-
բող մեկնել, սակայն դարձեալ՝ մեր պատմութեան նախորդ նկա-
րագրութիւններէն տեսաւ ընթերցողն որ Պրքինկհէմ Ռիշլիէօի
վրայ յաղթանակը տարեր էր, և, երկու կամ երեք պարագա-
ներու, և մասնաւորապէս ասղիկներու զործին մէջ, անգթօրէն
ծաղու նշաւակ ըրեր էր, շնորհիւ երեք հրացանակիրներու անձ-
նուիրութեան և տ'Արգանեանի արիութեան :

Հետևապէս Ռիշլիէօ՝ ոչ միայն Փրանսան թշնամիէ մ'ազատել
ունէր, այլ և ոտխէ մը վրէժ հանել, և արդարև վրէժը՝ մեծ
և պանծալի պիտի լինէր և հիմնովին արժանի՝ այնպիսի մարդու
մ'որ ՚ի բռին ունէր՝ իբրև պատերազմի սուր՝ համակ տէրու-
թեան մը զօրութիւնները :

Ռիշլիէօ դիտէր որ Անկլիոյ դէմ մաքառելով ՊրքինկՏէմի դէմ կ'մաքառէր, Անկլիական յաղթանակելով՝ ՊրքինկՏէմէն կ'յաղթանակէր, և 'ի վերջէ Եւրոպայի առջև՝ Անկլիան խոնարհեցնելով՝ թագուհւոյն առջև ՊրքինկՏէմը կ'խոնարհեցնէր :

Իր կողմէ ՊրքինկՏէմ՝ Անկլիոյ պատիւն առաջ քշելու ատեն՝ կարօտինալին շահուց լիովին յար և նման շահեցրով վառուած էր, ՊրքինկՏէմ նաև մասնաւոր վրէժխնդրութեան մը հետամուտ էր, որ և է բարոյրով ՊրքինկՏէմ իբրև դեսպան Ֆրանսա մտնել չէր կրցած, ուստի իբրև աշխարհակալ մտնել կ'ուզէր :

Աւտի կ'հետևի որ՝ երկու տարփառորներու հաճոյից համար՝ երկու զօրաւորագոյն տէրութիւններու խաղած խաղին ճշմարիտ մրցանակն էր պարզապէս Աւստրիոյ տան Աննայի մէկ ակնարկը :

ՊրքինկՏէմի դուքսն առաջին առաւելութիւնն ունեցաւ, վասն զի անակնկալ՝ իննսուն նաւով և զրեթէ քսան հազար զօրքով Ռէ կղզւոյն առջև դալով Գուարակ կոմսը յեղակարծուստ բռններ էր, մինչդեռ նա Ռէ կղզւոյն մէջ թագաւորին համար կ'հրամայէր, ուստի արիւնհասեղ պատերազմէ մ'ետքը՝ դուքսը յաջողեր էր ցամաք ելնելու :

Անցնելով պատմենք որ այս կուտին մէջ Շանդալ պարոնը մեռեր էր, Շանդալ պարոնն որը կ'թողուր տասն ութ ամիսուան փոքրիկ աղջիկ մը :

Այս փոքրիկ աղջիկն այնուհետև եղաւ տը Սէրվինյէ տիկինը :

Գուարակ կոմսը՝ իր պահապան զօրքով Սէն-Մարգէնի միջնաբերդը քաշուեցաւ, և հարիւրի չափ մարդիկ փոքրիկ ամրոց մը զրկեց որ Բրէի ամրոցը կ'անուանէր :

Այս գէպքը կարտինալին խորհուրդները փութացուցեր էին, և մինչև որ կարող լինի թագաւորին հետ երթալ լա Ռօշէլի պաշարման հրամանատարութիւնն առնուլ, որ արդէն որոշուեր էր, արքային եղբայրը ճամբայ հանել էր որպէս զի առաջին գործողութիւններն ուղղէ, և պատերազմի թաարը զրկել էր որչափ զօրք որ կարող եղեր էր գործածել :

Ահա իբրև յառաջապահ զօրք զրկուած՝ այս վաշտին մէջ կը զանուէր մեր ս'Արդաննան բարեկամը :

Ինչպէս որ ըսինք, թագաւորը՝ իր արքայական ժողովին աւարտումէն անսիրջապէս ետքը՝ ճամբայ պիտի ելնէր, երբ ատենանէն ելնելով յունիս 23ին, անդէ բռնուեցաւ, դարձեալ մեկնելու միտեր էր, բայց իր հիւանդութիւնը ծանրանալով՝ ստիպուեր էր Վիլլուա օթեանելու ։

Արդ՝ ուր որ թագաւորը կենար, նոյն վայրը կ'մնային նաև հրացանակիրները . հետեապէս տ'Արղանեան որ պարզապէս պահակաց մէջ էր, զէթ առ ժամանակ մ'ինքզինքը բաժնուած կը դանէր իր Աթոս, Բորթոս և Արամիս բարեկամներէն . այս բաժանումն որ իրեն համար լոկ դժպատեհութիւն մ'էր՝ անտարակոյս ծանր մտատանջութիւն մը պիտի դառնար եթէ կարող լինէր դուշակելու թէ ինչ անյայտ վտանգներով շրջապատած է ։

Սակայն դարձեալ անվտանգ հասաւ Ռօշէլի առջև հաստատուած բանակասեղին, 1627 տարուան սեպտեմբեր ամսեան 10ին ։

Ամէն ինչ նոյն վիճակին մէջ էր . Պըքինկհէմի դուքսն ու իր անկլիսացիները՝ Ռէ կղզւոյն ախրած՝ կ'շարունակէին Սէն-Մարգէնի Միջնաբերդն և լա Բրէ ամրոցը պաշարելու առանց արդիւնքի, և լա Ռօշէլի մարտն սկսեր էր երկու կամ երեք օրէ վեր՝ քաղաքին մօտ Անկուլէմ դքսին շինել առած մէկ ամրոցի մ'առթիւ ։

Տեղէտարի հրամանատարութեան ներքև գանուող պահակներն իրենց բնակութիւն ընտրեր էին 'ի Մինիմ ։

Բայց՝ արդէն զիտենք, տ'Արղանեան՝ հրացանակիրներու զունդն անցնելու փառասիրութեամբ, հազիւ ուրեմն իր զինակիցներու հետ բարեկամութիւն ըրեր էր, և հետեապէս առանձին և իր յատուկ մտածութեանց տուեր էր ինքզինքը ։

Իր խորհրդածութիւնները զեղածիծաղ չէին, երկու տարիէ վեր որ Բարիլ կէեր էր, հասարակաց զօրծերու միջամտեր էր, իր անձնական զօրծերը մեծ քայլ մը չէին առեր թէ սիրոյ և թէ բազդի մասին ։

Սիրոյ մասին՝ եթէ սիրելու կին մը կար իրեն համար, այն էր լոկ տիկին Պօնասիէօ, և տիկին Պօնասիէօ աներևոյթ եղեր էջ առանց անոր ինչ լինելն հասկնալ կարենալու ։

Բաղդի մասին՝ ինքը թէև տկար՝ կարտինալն իրեն թշնամի ը-
րեր էր, այսինքն այնպիսի մարդ մ'որուն առջև թաղատորէն ըս-
կսելով՝ տէրութեան մեծամեծները կ'զողային :

Այս մարդը կրնար զինք խորտակել, և սակայն չէր խորտա-
հած . ա'Նրդանեանի պէս խորագէտ մաքի մը համար այս ներո-
ղամտութիւնը լոյս մ'էր որով լաւագոյն ապագայի մը կ'յուսար :

Ասկէ զատ՝ ուրիշ թշնամի մ'ալ շահեր էր, որ թէև նուազ
երկնչելի, կ'մտածէր նա, և սակայն բնազդու մով կ'զգար որ ան-
զոսնելի չէր այն, այս թշնամին Միլէտին էր :

Այս ամէն բաներուն փոխարէն՝ թաղուհւոյն պաշտպանութիւնն
ու բարեսիրութիւնը շահեր էր, բայց այն ժամանակի համար
թաղուհւոյն բարեսիրութիւնը հալածանայ նոր պատճառ մ'էր,
և իր պաշտպանութիւնը, ինչպէս յայտնի է, շատ գէշ կ'պաշտ-
պանէր, վկայ Շալէ և տիկին Պոնասիէօ :

Ուրեմն բոլոր այս բաներէն զուտ շահն իր մատը գրած հինգ
վեց հազար ֆրանքոց մատանին էր, և դարձեալ այս մատա-
նին՝ ենթադրելով որ ա'Նրդանեան իր փառասիրութեան խոր-
հրոց մէջ պահել կամենար զայն թաղուհւոյն իբրև երախտա-
դիտութեան նշան մը ցոյց աալու համար, նոյն պահուն, քանի
որ չէր կարող ծախել, իր ոտից ներքև կոխած կայծքարներուն
չափ արժէք չունէր :

Իր կոխած կայծքարներուն չափ ըսինք, վասն զի ա'Նրդանեան
այս խորհրդածութիւնները կ'ընէր առանձնակի պտըտելով սիրուն
փոքրիկ ճամբու մը վրայ որ բանակատեղիէն Նոնկուտէն գիւղը
կ'տանէր . որը՝ այս խորհրդածութիւններն իր կարծածէն աւելի
հեռու տարեր էին, և օրն սկսեր էր տարածամեջ՝ երբ մարը
մտնող արևուն յետին շառուիղէն կարծեց թէ հրացանի մը փո-
ղին փայլիլը կ'տեսնէ ցանկապատի մ'ետեր :

Տ'Նրդանեանի աչքը սուր և միտքն արագ էր, հասկցաւ որ
հրացանն ինքնիրեն անդ եկած չէր կրնար լինիլ, և զայն կրողը
ցանկապատին ետեր բարեկամական մտքով պահուած չէր կրնար
լինիլ : Ուստի այն կողմէն հեռանալու մտադրեց, երբ ճամբուն

միւս կողմը՝ ժայռի մ'ետե՛կ երկրորդ հրացանի մը ծայրը նշմարեց՝

Անտարակոյս դարան մը լարուած էր :

Երիտասարդն առաջին հրացանին վրայ ակնարկ մը նետեց և մտատանջութեամբ մը գլխոց որ իր ուղղութեամբը վար կ'իջնէր, բայց այն ինչ նշմարեց հրացանին բերանն անշարժ՝ որ փոքրի վրայ դետին ընկաւ : Նոյն պահուն հրացանը պարսպուեցաւ, իր գլխին վրայէն անցնող գնդակին սուլելը լսեց :

Կորուսնելու ժամանակ չկար, ա'Արդանեան ուտում մ'ընելով կանգ առաւ, և նոյն պահուն միւս հրացանին գնդակն եկաւ ցիր ու ցան ըրաւ ճամբուն այն տեղոյն կայծքարներն ուր երեսն 'ի վար դետին ընկեր էր :

Տ'Արդանեան այն մարդերէն չէր որ ընդ վայր արի են և ծիծաղելի մահ մը կ'փնտուեն որպէս զի իրենց համար ըսնն թէ քայլ մ'անդամ չկատեցան. ասկէ զատ՝ խնդիրը քաջութեան վերայ չէր այս պարագայիս մէջ, ըսա որում ա'Արդանեան որոգայթի մը մէջ ընկեր էր :

— Եթէ հրացանի երրորդ հարուած մ'ալ գայ — ըսաւ ինքնովին — կորսուած մարդ մ'եմ :

Իսկոյն՝ ոտքը վերցնելով՝ բանակի կողմը խոյս տալու սկսաւ, իր երկրին արագաշարժ մարդոց պէս որ այնքան անուանի են իրենց սրբնթացութեան կողմէ. բայց որչափ որ շուտ ընդ փոյթ կ'վազէր, առաջին հրացանը քաշողը՝ իր ղէնքը նորէն ընլուատեն զանելով՝ երկրորդ անգամ պարպեց իր հրացանն այնպէս ճիշտ նշան առնելով այս անգամ, որ գնդակը ա'Արդանեանին գլխարկէն թափ անցաւ և իրմէ տաս քայլ անդին նետեց :

Սակայն՝ ըսա որում ա'Արդանեան ուրիշ գլխարկ չուներ, իրը վաղելով դետնէն վերուց, իր բնակարանը հասաւ հեալով և սաստիկ գունատ, առանց մէկու մը բան մ'ըսելու նստաւ և ըսկսաւ մտածել :

Այս գէտքը կրնար երեք պատճառ ունենալ :

Առաջինն ու ամենէն բնականը, Ռօշէլցիներուն մէկ դարանը կրնար լինիլ, որ 'ի հարկէ խնդագին պիտի սպաննէին թագա-

ւորին մէկ պահակը, նախ անոր համար որ թշնամի մը պակասած կ'լինէր, և այս թշնամին թերևս իր գրգռնը լեցուն քսակ մը ունենար :

Տ'Արդանեան իր զլխարկն առաւ, գնդակին ծակը քննեց և զլուխն օրեց : Գնտակը հրացանի գնտակ չէր, այլ ատրձանակի, հարուածին ճշդութենէն զուշակեր էր որ յատուկ հրազէնով մը քաշուած էր, հետեապէս զինուորական դարան մը չէր այն, քանի սր մեծաքանակ չէր գնդակը :

Կրնար նաև կարտինալին աղւոր մէկ յիշատակը լինիլ : Ընթերցողը կ'յիշէ որ՝ շնորհիւ այն արևուն ճառագայթին՝ այն պահուն որ տ'Արդանեան հրացանին փողը դիտեց, Նորին բարձրութեան իր մասին ունեցած երկայնմտութեան վրայ կ'զարմանար :

Բայց տ'Արդանեան զլուխն օրեց : Նորին բարձրութիւնն հազիւ ուրեմն այս տեսակ միջոցներ կ'գործածէր այն մարդոց դէմ որոց բաւ էր իր ձեռքն երկարել բռնելու համար :

Կարելի է Միլէտիին մէկ վրէժխնդրութիւնն էր :

Այս բանս աւելի հաւանական էր :

Ընդունայն ջանաց մարդասպաններուն կամ կերպարանը կամ հազուատը յիշել. աննցմէ այնքան արագ հեռացեր էր որ բան մը դիտելու ատեն չէր ունեցած :

— Ա՛հ, իմ խեղճ բարեկամներս — մրմուռաց տ'Արդանեան — ո՛ր էք, և ո՛րչափ կարօտ եմ ձեզի :

Տ'Արդանեան շատ գէշ գիշեր մ'անցուց : Երեք չորս անգամ ընդօստ արթնցաւ, երևակայելով որ մարդ մ'իր անկողնին կը մօտէր զինքը սպաննելու համար : Սակայն արևն ելաւ և գիշերն իրեն նոր պատահար մը չսերաւ :

Բայց տ'Արդանեան քաջ կ'զգար որ վրիպող գնդակը կրնար նորէն վերադառնալ :

Տ'Արդանեան բոլոր օրն իր սենեկին մէջ մնաց, ինքնիրեն սա պատճառը կ'տար արդարանալու համար թէ օգը գէշ էր :

Երբորդ օրը՝ ժամն իննին՝ թմբուկներն հնչեցին դուրսը : Օրլէանի դուքսը զօրանոցներն այցի ելեր էր : Պահակներն 'ի զէն

վազեցին, տ'Արդանեան իր կարգը բռնեց զինակիցներուն մէջ :

Օրլէանի դուքսը ճակատամարտին միջավայրէն անցաւ . յետոյ բոլոր բարձրատիրձան սպաներն անոր մօտ դացին իրենց յարգանքը նուիրելու, ինչպէս նաև Տէգէսար՝ պահակներուն հրամանատարը :

Պահ մ'եւոքը՝ տ'Արդանեանի այնպէս երեցաւ որ Տէգէսար իրեն նշմայր կ'ընէր մօտենալու . իր զլխաւորին նոր մէկ շարժումն սպասեց վախնալով որ կ'սխալի . բայց այս շարժումը կըրկնուեալուն՝ իր կարգէն ելաւ տ'Արդանեան և յառաջ անցաւ հրամանն ընդունելու :

— Պարոնը (Թագաւորին եղբայրը) վտանգալի դործի մը համար քանի մ'անվեհեր մարդեր պիտի ուզէ, բայց այս վտանգաւոր դործը կատարողները մեծ պատիւ պիտի ստանան, և քեզի նշան ըրի որպէս զի ժամանակին պատրաստ դառնուիս :

— Շնորհակալ եմ, հրամանատարդ իմ — պատասխանեց տ'Արդանեան, որուն ուզածն ալ անդակալ-սպարապետին աչաց առջեւ երևելի հանդիսանալ էր :

Արդարև Ռօշէլցիք զիշերայն պարիսպէն դուրս ելեր և երկու օր առաջ արքայական բանակին առած մարտիոցը դրաւեր էին նորէն . հարկ էր յանդուգն ծանօթութեան մը ձեռնարկել տեսնելու համար թէ բանակն ինչպէս կ'պաշտպանէ այս մարտիոցը :

Իրօք քանի մը վայրկեան ետքը՝ արքային եղբայրը ձայնը բարձրացուց և ըսաւ .

— Այս պաշտօնին համար պէտք է ինձ երեք չորս կամաւոր զինուոր ապահով մարդու մ'առաջնորդութեամբ :

— Տէր իմ, ապահով մարդն ունիմ ձեռքիս ներքև — ըսաւ Պ. Տէգէսար տ'Արդանեանը ցոյց տալով — իսկ երեք չորս կամաւորներուն դալով, բաւական է որ ձեր կամքը յայտնէք, և մարդիկ պակաս չեն :

— Չորս մարդ, սրտոտ մարդիկ կ'ուզեմ, որ դան ինձի հետ սպաննուին — ըսաւ տ'Արդանեան իր սուրը վերցնելով :

Իր պահակ զինակիցներէն իսկոյն երկու հոգի առաջ սրացան,

և ուրիշ երկու զինուոր անոնց միանալով՝ աեսան որ խնդրուած թիւը բաւական է, ուստի տ'Արղանեան միւսները մերժեց, չուղելով նախապատու թիւնն ունեցողներուն իրաւունքը զլանալ :

Անգէտ էին թէ արդեօք Ռօշէլցիք մարտիոցն առնելն ետև պարպեր էին թէ ոչ բերդապահներ թողեր էին. հետևապէս հարկ էր 'ի մօտուստ քննել որոշեալ տեղը զործն ստուգելու համար :

Տ'Արղանեան իր չորս ընկերներուն հետ ճամբայ ելաւ և խրամք քերեց, երկու պահակներն իրեն պէս նոյն կարգին մէջ կ'քալէին, և զինուորներն ետևէն կ'դային :

Այսպէս պատուարներու ներքև պահպանուելով հասան մարտկոցէն հարիւր քայլի չափ հեռու վայր մը : Այն տեղ տ'Արղանեան զլուխը դարձնելով զիտեց որ երկու զինուորներն անբերայթ եղեր էին :

Կարծեց թէ առ ահի ետև մնացած են, և ինքն իր ճամբան շարունակեց :

Շեղորմին շրջանն ընելէն ետև մարտկոցէն զբեթէ վաթսուն քայլ հեռու գտնուեցան :

Մարդ մը չէր երևեր և կարծես թէ մարտկոցն ամայի թողեր էին :

Այս երեք մոլորեալ զօրականները կ'մտածէին թէ արդեօք աւելի առաջ քալէն երբ յանկարծ քարէ հսկայն միտ գօտիով մը պատեցաւ և տասներկու հաս զնդակներ եկան սուլելու տ'Արղանեանի և իր ընկերներուն բոլորախիբը :

Անոնք իրենց ուզածն իմացան, մարտկոցը պաշտպանուած էր : Հետևապէս աւելի ևս այն վտանգաւոր տեղը ղեղերիլն անօգուտ անխոհեմութիւն մը պիտի լինէր. տ'Արղանեան և երկու պահակներն ընդ կրուկն դարձան և նահանջ մ'սկսան որ փախուստի կը նմանէր :

Երբ խրամին անկիւնը հասան որ իրենց պատնէշի տեղ պիտի ծառայէր, պահակներէն մին ընկաւ, զնդակ մը կուրծքէն թափ անցեր էր : Միւսն որ ողջ առողջ էր, իր ընթացքը դէպ 'ի բանակատեղին շարունակեց :

Տ՛Արդանեան չուզեց այն վիճակին մէջ թողուլ իր ընկերը, և գէպ անոր ծոեցաւ որ վերցնէ և բանակն երթալու անոր օգնէ. քայց այն պահուն երկու հրացանի հարուածներ լսելի եղան, գնդակ մ՛արդէն վիրաւոր պահակին գլուխը խորտակեց, և միւսն եկաւ ժայռին վրայ տափակցաւ. տ՛Արդանեանէն քանի մը բթամատ հեռու անցնելէն ետև:

Երիտասարդն աշխուժիւ դարձաւ. վասն զի այս յարձակումը չէր կրնար մարտիոցէն գալ, որ խրամին անկխնով ծածկուած էր. զինքը ձգող երկու զինուորները միտքն ընկան և առջի իրիկուսան մարդասպաններն ուշը բերին. ուստի այս անգամ որոշեց գաղտնիքն երևան հանել և իր ընկերին մարմնոյն վրայ ընկաւ որպէս թէ մեռած էր:

Իսկոյն երկու գլուխներ տեսաւ անկից քառսուն քայլ հեռու՝ երեսի վրայ ձգուած հողաբլուրէ մ՛որ վեր կ՛եղնէին. այն մեր գիացած երկու զինուորներու գլուխներն էին: Տ՛Արդանեան չէր սխալած. այս երկու մարդիկն անոր միացեր էին միայն զանի սպաննելու համար, յուսալով որ երիտասարդին մահը թշնամոյն պիտի վերագրեն:

Սակայն կասկածելով որ թերևս վիրաւորուած էր միայն և կըրնար զիրենք բերան տալ, անոր մօտեցան որ սպաննեն. բարեբաղդօրէն տ՛Արդանեանի հնարքէն խաբուելով՝ իրենց հրացանները լեցնելու զանց ըրին:

Երբոր անոր տաս քայլի չափ մօտեցան, տ՛Արդանեան՝ որ ընկնելու ատեն իր սուրը ձեռքէն չէր թողեր, յանկարծ ոտք ելաւ և ոստում մ՛ընելով անոնց մօտ դնաց:

Մարդասպանները տեսան որ եթէ բանակատեղոյն կողմը փախուստ տան երիտասարդը չսպաննած՝ անորմէ պիտի ամբաստանուին, ուստի նախ մտածեցին թշնամոյն կողմն անցնիլ: Ասոնցմէ մին իր հրացանը փողին կողմէն բռնեց և իբրև լախտ գործածեց. տ՛Արդանեանի սոսկալի հարուած մ՛իջեցուց, որմէ խոյս սուսամէկ դի քաշուելով, քայց այս շարժմամբ աւազակին ճամբայ բացաւ, որ իսկոյն գէպ ՚ի մարտիոցը վազեց: Եւ ըստ որում նոյն

մարտկոցը պահպանող Ռօշէլցիք չզիտէին թէ ինչ նպատակաւ այն մարդն իրենց կողմը կ'ղայ, անոր վրայ հրացան պարպեցին և գնդակ մ'ուսին դալով գետին տապալեցաւ :

Նոյն միջոցին՝ տ'Արդանեան երկրորդ զինուորին վրայ յարձակելով սրովը կ'մաքատէր. կռիւն երկար շտեկց. այն թշուառականն ինքզինք պաշտպանելու համար միայն իր պարսպ հրացանն ունէր. պահակին սուրը սահեցաւ անօդուտ դարձած հրաղէնին փողին վրայէն, մարդասպանին աղգրէն անցաւ, ու զետինը փրոնեց : Տ'Արդանեան իսկոյն անոր կողորդին վրայ դրաւ սրին ծայրը :

— Ո՛հ, մի սպաններ զիս — զոչեց աւազակը — շնորհ, շնորհ, իմ պաշտօնատարս, և քեզի ամէն բան պիտի խոստովանիմ :

— Արդեօք կեանքդ քեզի բաշխելու չափ կ'ամէ՞ զազանիքդ — հարցոց երիտասարդը թեւը կեցնելով :

— Այո՛, եթէ կ'հաւտաս որ կեանքը բան մ'է երբ ես ալ քեզի պէս քսան երկու տարեկան եմ և թէ կրնամ մեծ բաներու հասնիլ, քեզի պէս զեզեցիկ և քաջ լինելովս :

— Թշուառական — ըստ տ'Արդանեան — նայինք, խօսէ՛ շուտով, ո՞վ քեզ ապսպրեց զիս սպաննելու :

— Աին մը զոր չեմ ճանչեր, և որուն անունն էր Միլէտի :

— Բայց եթէ այն կինը չես ճանչեր, անունն ուստի՞ զիտես :

— Իմ ընկերս զանի կ'ճանչէր և այսպէս կ'կոչէր. անոր հետ գործը կարգի դրաւ և չէ թէ ինձի հետ. իր դրպանին մէջ անգամ նոյն անձէն նստակ մ'ունի որ քեզի համար հարկաւ խիստ մեծ կարևորութիւն պիտի ունենայ, ինչպէս որ իրմէ իմացայ :

— Բայց դու ի՞նչ կերպով այս որոգայթին մասնակից եղար :

— Նա առաջարկեց ինձ այս գործը միասին կատարել. և ես ալ ընդունեցայ :

— Եւ այն կինն ի՞նչ տուաւ այս աղւոր արշաւանքին համար :

— Հարիւր ոսկի :

— Լա՛ւ ուրեմն, զէ՛ չէ — ըստ երիտասարդը ծիծաղելով

— նա կարծէ թէ մի բան կ'ամեմ : Հարիւր ոսկի. բաւական մեծկակ դումար մ'է ձեզի պէս երկու ապիրատներու համար, ուստի

հիմակ կ'իմանամ թէ ինչ պատճառաւ ընդունեցար, և քեզի կը ներեմ, բայց պայմանաւ մը :

— Ի՞նչ պայմանաւ — հարցուց զինւորը զիտելով որ զեռ յուսալու տեղի ունի :

— Սա պայմանաւ որ երթաս ընկերիդ գրպանին մէջ գտնուած նամակն ինձի բերես :

— Բայց — զոչեց աւազակը — այդ ալ զիս սպաննելու ուրիշ միջոց մ'է, ինչպէս կ'ուզես որ երթամ մարտիոցին կրակին տակ այն նամակն առնում :

— Սակայն պէտք է որ զայն առնելու որոշես, թէ ոչ կ'երդնում որ ձեռօքս պիտի մեռնիս :

— Շնորհ, պարոն, զթութիւն, յանուն սիրած նորաստի կնոջդ, զոր մեռած կարծես թերես, և սակայն մեռած չէ — զոչեց աւազակը ծնկի դալով և ձեռքին վրայ կոթնելով, վասն զի իր արեան հետ ոյժն ալ կորուսել սկսեր էր :

— Եւ ուստի՞ զիտես որ սիրած կին մ'առնիմ, և թէ կարծեմ նոյն կինը մեռած է — հարցուց ա'Նրդանեան :

— Ընկերիս գրպանին մէջ գտնուած նամակն :

— Արեմն դու ալ կ'նայիս հիմակ որ այն զիրը պէտք է ձեռք ձգեմ — ըստ ա'Նրդանեան — ուստի յապաղում, վարանում չեմ ուզեր, թէ ոչ, որչափ որ սուրս քեզի սէս ապիրատի մ'արեան մէջ կրկին թաթաւելու կ'դժկամակիմ, սակայն իմ պարկեշտ մարդու անկեղծութեամբ կ'երդնում որ . . . :

Եւ այս ըսելով ա'Նրդանեան այնպէս սպառնալի շարժում մը ըրաւ որ վիրաւորն ոտք ելաւ :

— Աեցիր, կեցիր — զոչեց նա սաստիկ սարսափէն քաջութիւն առնելով — պիտի երթամ . . . պիտի երթամ . . . :

Տ'Նրդանեան զինւորին հրագէնն առաւ, իր առջևը ձգեց զանի և ընկերին կողմը վանեց անոր երիկամունքը սրին ծայրովը կծելով :

Սոսկալի բան մ'էր տեսնել այն ողորմելին, որ քաջած ճամբուն վրայ արեան հետք մը կ'իմողուր, մտաւալուս մահէն դուրս

նատեր էր և քսան քայլ հեռի փռուած դառակցին մօտեցաւ և համար զետնաքարչ կ'սահէր առանց տեսնուելու :

Պաղ քրտինքով ծածկուած դէմքին վրայ այնպէս տեսանելի էր սարսափն որ ա'Նրդանեան անոր վրայ զթայց , և արհամարհանօք անոր նայելով :

— Լա ուրեմն — ըստ անոր — հիմակ պիտի ցոյց տամ քեզ թէ ինչ աարբերութիւն կայ արիասիրտ և քեզի պէս վատ մարդու մը մէջ . դու կեցիր , ես պիտի երթամ :

Եւ արագընթաց քայլով ակնասիշ թշնամիին շարժումները դիտելով հողին խորա ու բորա տեղերէն օգուտ քաղելով ա'Նրդանեան հաստ մինչև երկրորդ զինուորին վայրը :

Երկու միջոց կար իր նպատակին հասնելու . նոյն տեղն անոր վրան զլուխը պրպտել , կամ զայն առնուլ տանիլ անոր մարմինն իբրև վահան գործածելով և ապա խրամին մէջ պրպտել :

Տ'Նրդանեան երկրորդ միջոցը լաւադոյն համարեց և մարդասպանը շալկեց այն միջոցին որ թշնամին կրակ կ'ընէր :

Թեթե ցնցում մը , միտերը ծակող երեք զնդակներու խուլ աղմուկը , յետին ճիկ մը , ճգնաժամի սարսուռ մը ա'Նրդանեանի ազդ տաին որ զինքը սպաննել ուզող զինուորն այն ինչ իր կեանքը կ'ազատէր :

Տ'Նրդանեան խրամը հաստ և դիակը վիրաւորին մօտ նետեց որ մեռելի պէս գունատ էր :

Իսկոյն խուզարկութիւնը սկստ . կաշիէ թղթակալ մը , քսակ մ'որուն մէջ հաւանօրէն աւազակին ընգունած դումարին մէկ մասը կ'գտնուէր , շեփորիկ մ'ու տապեղուլունք մեռնողին ժառանգութիւնը կ'կազմէր :

Թողուց շեփորիկն ու տապեղուլունքն ուր որ ընկեր էին , քսակը վիրաւորին նետեց և թղթակալը բացառ տնջանօք :

Քանի մ'անկարևոր թղթերու մէջ հետեւեալ նամակը գտաւ . այն գիւն էր որուն համար մահն աչքն առնելով փնտուելու գացեր էր :

« Որովհետև այն կնիկն հետքը կորուսիր և հիմակ այն վա-

նուց մէջ կ'զտնուի ուր պարտ էիր շթողուլ բնաւ որ մտնէ, գոն
նէ ջանազիր եղիր մարդը ձեռքէ չփակցնելու, ապա թէ ոչ, զի-
տես որ ձեռքս երկայն է և քեզի սուղի պիտի նստի առնելիք
հարիւր ոսկիդ » :

Ստորագրութիւն չկար : Սակայն յայտնի էր որ նամակը Մի-
լէտիին կողմէն գրուած էր : Ջայն պահեց ա'Արղանեան իրրև
վկայութեան զիր, և ինք խրամին անկեան ետևն ազահով լի-
նելով, սկսաւ վերաւորին հարցումներ ուղղել : Վերաւորը խոս-
տովան եղաւ որ իր ընկերին հետ պաշտօն առեր էին կին մ'ա-
ռևանակելու որ Վիլլէգի քաղաքագունէն պիտի հեռանար Բարի-
զէն, բայց սակայն զինետան մը մէջ գինի խմելու համար կե-
նալով, տաս վայրկենով կառքը վրիպեր էին :

— Բայց ինչ պիտի ընէիք այն կինը — հարցուց ա'Արղան-
եան անձկութեամբ :

— Պարտաւոր էինք Բլաւ-Բոյալի մէկ օթևանը բերել ձգել
— ըսաւ վերաւորը :

— Այո՛, այո՛ — մրմնաց ա'Արղանեան — ճիշտ է, նոյն իսկ
Միլէտիի տան մէջ :

Այն ատեն պատանին քաջ իմացաւ սարսուելով թէ զինքն ու
իրեններն 'ի կորուստ մատնելու համար ինչ սոսկալի վրէժխն-
դութեան ոգով վառուած է այն կինն և թէ սրչափ հմուտ էր
արքունեաց գործերուն, քանի որ ամէն բան իմացեր էր : Ան-
տարակոյս կարտիսալէն առած պիտի լինէր այս տեղեկութիւնները :

Բայց՝ այս ամէն անցած ու դարձած բաներու մէջ, հասկցաւ
նաև ճշմարիտ խնդութեամբ որ 'ի վերջէ թագուհին յաջողեր էր
զանելու այն բանտը՝ ուր հէք տիկին Պօնասիէօ իր անձնուիրու-
թիւնը կ'քաւէր, և զանի նոյն բանտէն հաներ էր : Այն ատեն
նորատի կինէն ընդունած նամակն և Շայօի ճամբէն անցքը, տես-
լի նման անցք մը, կարող եղաւ մեկնելու :

Հետևապէս, ինչպէս որ Աթոս գուշակեր էր, տիկին Պօնա-
սիէօն զանել կարելի էր, և վանք մ'անառիկ չէր կրնար լինիլ :

Այս խորհուրդը սրտին մէջ ներողութեան զգացում՝ ծնցուց :

Վերադարձին դարձաւ, որ իրեն դէմքին այլ և այլ շարժումներն անձկութեամբ կ'դիտէր, և թե՛ն անոր կարկառելով,

— Արի — ըսաւ անոր — չեմ ուզեր քեզ այս տեղ թողուլ :
Վրաս կոթնէ՛ և բանակատեղին դառնանք :

— Այո՛ — ըսաւ վերադարձը՝ որ հազիւ կ'հաստար այսքան վեհ-
անձնութեան — բայց միթէ՛ զիս կախել տալու համար չէ՛ :

— Խօսքս սուի քեզի — ըսաւ նա — և ահա երկրորդ անգամ
կեանքդ կ'բաշխեմ :

Վերադարձը ծունկի վրայ սահեցաւ և վերստին պաղաւ իր աղա-
տարարին ոտքը . բայց տ'Արդանեան, որ այլ ևս պատճառ մը
չունէր այնչափ թշնամիին մօտ մնալ, անոր երախտագիտութեան
ցոյցերուն վերջ տուաւ :

Այն պահին որ ետ դարձեր էր առաջին անգամ հրացաններն
արձակուելուն, իր չորս ընկերներուն մահն իմաց տուեր էր : Հե-
տեապէս շատ զարմացան ու միանգամայն ուրախ եղան երբ տե-
սան որ տ'Արդանեան ողջ առողջ դարձաւ :

Տ'Արդանեան իր ընկերին ընդունած սրի հարուածը թշնամոյն
մէկ կարծեցեալ արձակութիւն արգիւնքն է ըսաւ : Միւս զինուորին
մահը պատմեց, նոյնպէս իրենց կրած մեծ վտանդները : Այս
պատմութիւնն իրեն համար ճշմտրիտ յաղթանակի մ'առիթ եղաւ :
Քոլոր բանակին մէջ օր մ'այս արշաւանքին վրայ խօսեցան, և
թագաւորին կողմէն շնորհաւորութիւններ ընդունեց :

Ասիէ զատ՝ որովհետեւ ամէն աղւոր դործ իր հետը կ'բերէ իր
վարձքը, տ'Արդանեանի աղւոր դործին արգիւնքն եղաւ կորուսած
սրտի հանդարտութիւնը գտնելը : Եւ արդարեւ՝ տ'Արդանեան կար-
ծէր թէ կրնար հանդիստ լինիլ, քանի որ իր երկու թշնամիներէն
մին սպաննուեր և միւսն իրեն սերտիւ կապուեր էր :

Այս հանդարտութիւնը բան մը կ'հաստատէր, այսինքն թէ
տ'Արդանեան տակաւին Միլէտին չէր ձանչեր :

ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՅ

	Երես
Ա. Վինգր կոմսուհին	3
Բ. Մէրլէ դօնի պարը	15
Գ. Ժամագրութիւն	23
Դ. Տաղաւար	37
Ե. Բորթոս	49
Զ. Երամիսի բնաբանը	72
Է. Եթոսին կիներ	92
Ը. Վերագարձ	115
Թ. Չէն ու զարդի որսորդութիւնը	133
Ժ. Միլէտի	144
ԺԱ. Ենկլիացիներ և գաղղիացիներ	153
ԺԲ. Գործակալի մը ճաշը	163
ԺԳ. Նաժիշտ և տիրուհի	174
ԺԴ. Երամիս ու Բորթոս ինչպէս կ'պատրաստեն իրենց զէնն ու զարդը	186
ԺԵ. Գիշերն ամէն կատուները մսխրագոյն են	197
ԺԶ. Վրէժինգրութեան երազ	206
ԺԷ. Միլէտիին գաղտնիքը	216
ԺԸ. Եթոս ինչպէս գտաւ իր զէնն ու զարդն առանց տեղէն շարժելու	224
ԺԹ. Տեսիլ	236
Ի. Ահսելի տեսիլ մը	247
ԻԱ. Ռօշէլի պաշարումը	257

